M. Tört. tár 4494. 1/2
2 Rúzy Ám 2 füz
Rum. 17/I 901
30.22

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE.

PAULER GYULÁTÓL.

M. TAKADÉMIA KÖNYV-TARA

A MAGYAR

TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE.

PAULER GYULÁTÓL.

I. KÖTET.

BUDAPEST.

1876.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE.

1664—1671.

IRTA

PAULER GYULA,

MAGY. AKAD. LEV. TAG.

I. KÖTET.

BUDAPEST, 1876.

A. M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

196121

A MAGY. TUD. AKADÉMIA
VIGYÁZÓ FERENC
KÖNYVTÁRA.
2679 sz.

R
1977

Budapest, 1876. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén a tudományok önálló művelése és emelése mellett azoknak terjesztésére is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy Bizottságot alakított, oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordítása, részint a tudományokat mai szinvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A M. T. Akadémia ezen Könyvkiadó Bizottsága föladatának megfelelni kivánván, mindenek előtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennél fogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott arról, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a Bizottság eszközlésére, részint a M. T. Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvki-

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

adók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és forditásoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kivánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől: utólagos birálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy forditókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1873. február 20-kán.

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó bizottsága.

ELŐSZÓ.

A középkor végével minden európai monarchiában megkezdődött a harcz a királyság és az aristocratia közt Hazánk sem maradt ment e küzdelemtől, mely I. Mátyással kezdődött, de ellenkezőleg, mint a nyugati államok legtöbbjében, a gyenge Jagellok alatt a nemesség győzedelmével végződött. A Habsburgházi királyok megujiták a harczot, de már ekkor a harczban nem csak a király és az arisocratia vagyis az akkori nemzet álltak szemben, hanem belevegyült a vallás is, és mint Angliában a XVII. században, a high church a király mellett, a low church a kii rály ellen harczolt, ugy volt nálunk egy ideig a katholicismus a király pártján, s a protestantismus képezte a legszenvedélyesebb ellenzéket; belevegyült végre a nemzetiség is, és a harcz a király és nemzet közt majdnem egyértelmü volt a magyarság harczával a németség ellen.

E küzdés, hol nyilt erőszakkal, hol lappangva erőszak vagy legalább nyilt háború nélkül, 300 évnél tovább folyt, és I. Lipót korában tetőzött.

I. Lipót uralkodását három korszakra lehet osztan Az első hét évet, 1657—1664-ig, trónraléptétől a vasvári békéig, az erdélyi zavarok és a török háború foglalják el, s abban a harcz a magyar alkotmánynak védői és megtámadói közt, még nyiltan ki nem tört. A küzdelem a vasvári béke után kezdődik, és első felvonása Zrinyi Péter bukásával a magyarok vereségével végződik. De a nemzet nem

csűgged el, és Ausztria az Ampringen kormány után a sopronyi gyűlésen kénytelen a békejobbot nyujtani, melyet azonban a nemzet egy része nem fogad el. A háború tehát foly, s a szerencse Ausztria mellett dönt. A török elveszti Budát; Erdély visszakerül a koronához, s az ország örökös királyává választja a Habsburgház fimaradékait, lemond szabad ellentállási jogáról, többi szabadságait azonban világosan fenntartja. Ezzel végződik Leopold korának második szaka. A harmadik korszak ismét a harcz és háború kora, mert Ausztria meg nem tartja a pozsonyi kibékülést és tovább folytatja törekvését az absolut kormányzat megalapitására s ez ellen feltámad II. Rákóczy Ferencz, kinek háborúja csak I. József kormányával v égződik. A hosszu harczban egyik fél sem győzött teljesen egyik fél sem lett teljesen legyőzve, s ki tudja, hogy e kétes kimenetel, nem volt-e valódi szerencse a nemzetre nézve? mert nem szabad felejteünk, hogy midőn Ausztria megtámadta a magyar alkotmányosságot: a magyar nemzet a szabadságot középkori alakjában védelmezte. Ha I. Lipót győz, valószinüleg Csehország sorsára jutva a szó teljes értelmében »csehül leszünk«: ellenben, ha teljesen győz a magyar ellenzék, eléri ideálját, a lengyel respublica szabadságát, nagyon valószinű, hogy mi is odajutunk, a hová szerencsétlen szomszédjaink jutottak.

A második korszak bevezetését a mint emlitém a Wesselényiféle összeesküvés képezi, melynek történetét, és nem Magyarországnak történetét e néhány év alatt, akarom itt elmondani.

Nehány, jó vagy rosz akaratú főur, a vasvári béke után látva az ország siralmas állapotát, összeállott, hogy közös erővel, külföldi támogatással javitson a haza sorsán, s ha kell és lehet, az osztrák házat is elűzze. Titkos utaik-

ról, egymás ellen való cselszövényeikről a nemzet nagyja édes keveset tudott, de az általános elégületlenség reményt nyujtott nekik, hogy a döntő pillanatban a nemzet mellettük lesz, és csakugyan, midőn I. Rákóczy Ferencz kitűzte a felkelés zászlóját, hivó szava a félországban viszhangra talált. A vezérek bukásába tehát a nemzet is belesodortatott és ha Zrinyi és Nádasdynak feje hullott le : a nemzet nyakára idegen sereg ült, és anélkül, hogy azt törvényes módon megszavazta volna, adót kellett fizetnie, mint az örökös tartományok népeinek, melyek sorsára akarta juttatni a Habsburgház a magyar nemzetet is. Elbeszélésemben tehát nemcsak az összeesküvő főurak sorsával kell foglalkoznom, hanem kifogok terjeszkedni a nemzeti elégületlenség egyes nyilvánulásaira is e korszak alatt, és a sanyargatásokra, melyeket a nemzetnek Zrinyi és Rákóczy leveretése után azon időpontig kiállani kellett, midőn az osztrák kormány immár gondolhatta, hogy »az összeesküvés hydra fejét teljesen széttiporta.« Elbeszélésemet nem is szorosan 1666-ban, a stubnyai szövetséggel kezdem, hanem visszamegyek a vasvári békéig; nem is végzem Zrinyi, Nádasdy, Frangepán, és Bonis halálával, vagy az ebersdorfi itélettel — 1671. őszén, — hanem elmegyek 1671. végéig, midőn a magyar bujdosóknak erőködése segélyért, a portánál teljesen hajótörést szenvedett.

Történetünk ezen epizódja majdnem teljesen befejezett egészet képez. Nevezetes, mind kiindulási pontja ama véres és hosszú harcznak, mely csak 1711-ben ért teljesen véget a nagymajthényi mezőkön; nevezetes mint az első kizárólag politikai mozgalom Ausztria ellen, melynek buzgó katholikus főurak voltak vezérei, elkeseredett, véres száju protestánsok közkatonái; nevezetes végre, mert alig talál-

juk kisebb keretben oly élesen kifejezve, oly praegnans helyzetekben szembe állitva az ausztriai és magyar szellemet, mint e hét esztendő alatt, ugy, hogy ha valaki csak ez összeesküvés történetét tudja és semmi mást, jó formán érti és eltudja képzelni az egész küzdelmet Ausztria és Magyarország közt 1527-től az 1867-iki kiegyezésig. De az összeesküvést alig ismerte valaki le napjainkig, s a mit róla legjelesebb történetiróinknál olvashattunk, az némely külső részleteket kivéve csak a kortársak utczai pletykája, olyan, mintha valaki mai napság a legközönségesebb hirlapoknak napi tudósitásaiból meritené korunk titkos történetét. Azonban e hiány nem iróink hibája. Titokban szőtt összeesküvésről, status perekről lévén szó, az osztrák kormány — az akkori szokás szerint — a nyomozások eredményeiről csak annyit engedett a nyilvánosságra jutni, a mennyit épen jónak látott, s a történettudomány csak a legujabb időben kezdhetett el foglalkozni ez eseményekkel, midőn a bécsi titkos és a budai kamarai levéltárnak eddig féltékényen őrzött ajtai megnyiltak a kutatóknak.

Az első nagyobb mű mely ez összeesküvéssel foglalkozott, s kevéssel a catastropha után jelent meg Angellini vagyis Bontempi: Historia della ribellione d' Ungheria czimű könyve alig tartalmaz egyebet utczai mende mondáknál, és a vékonyan közlött hivatalos adatoknál, pedig e munka képezi alapját minden későbbi dolgozatnak, és maga a L'histoire des Revolutions de Hongrie is II. Rákóczy Ferencz műve, majdnem tekintély képen idézi. Nyomán indult a L'histoire des Troubles de Hongrie — a Vanel néven iró Sandrart de Gilles polyhistor műve, — a Theatrum Europaeum, a nem annyira hazug mint pontatlan és szónokilag czifrázó Wagner, I. Lipót életirója: mig Prioratónak hézagosabb

de — mint most már tudjuk — a Hofkriegsrath iratain alapuló s ennélfogva a hadi mozgalmakra és a törökkel való viszonyokra nézveteljes hitelű műve: »Continuazione dell' historia di Leopoldo I.« úgy szólván semmi figyelembe sem vétetett s csak Vanel által lőn némileg felhasználva. A hazai irók közt egy névtelen magyar labancz, C. K. de N. a Zrinyi Nádasdy és Frangepán kivégeztetéséről szóló hivatalos jelentést saját, gyakran felette kétes értékü megjegyzéseivel bővitette; utána indult a különben szorgalmas Korneli, és neki köszönhetjük, hogy Szalayig és Horváth Mihályig Figedi Nagy Andrást kivégzik iróink Bonissal, sőt még részleteket is irnak hálálóról, pedig ki sem végezték, hanem 2. évi fogság után kegyelmet kapott.

Az ujabb irók közül, kik már a bécsi titkos levéltárt használhatták, Hormayer Anemonenjeinek I. kötetében, nehány lapon megemlékezik ez összeesküvésről, de szokott szaggatott, erősen subjectiv, hiteles és nem hiteles adatokat összezavaró modorában, ugy hogy lehetetlen rá, mint kútfőre támaszkodni. Majláth — »Geschichte des Oesterreichischen Kaiserstaates« — czimű művében, csak nehány töredéket ismer az összeesküvési iratokból; Volf »Fürst Wenzel Lobkowitzá«ban, a mint látszik, mind a kilencz nagy fasciculust felhasználta, mely Nádasdy, Zrinyi, Frangepan és Tattenbach periratait tartalmazza, de sem ő, sem Majláth nem voltak képesek az összeesküvés történetét, habár csak vázlatosan is, összeállítani. Mindegyikben tömérdek a chronologiai hiba, melynél fogva lehetetlen az embernek, az események folyamáról tiszta képet alkotni magának. De az összeesküvés történetét *csupán* a titkos levéltár adataiból megirni, még ha szorgalmasabb és pontosabb irók is mint a két nevezett használják fel azokat, lehetetlen. A mi ott van, az

majdnem kivétel nélkül a négy kivégzett főember tetteire vonatkozik; a Rákóczy felkelésről, a megyék mozgalmairól, a pozsonyi judicium delegatum működéséről úgy szólván semmi sincsen. Ott vannak azonban még a velenczei követeknek heti jelentései, melyeknek 1665—1671 közt Magyar- és Horváthországra vonatkozó részeit a délszláv Akadémia, még midőn Velenczében voltak, lemásoltatta, és a Zrinyi és Frangepanra vonatkozó titkos levéltári íratok legnagyobb részével, és még nehány toldalékkal, Rački Ferencz akadémiai elnök szerkesztése mellett 1873-ban kiadta, gyüjtemény, melyről csak azt sajnálhatni, hogy hemzseg nyomtatási hibáktól. Nem ugyan kiadva, de részben legalább felhasználva lettek már Casanova osztrák porta követnek ugyancsak a titkos levéltárban levő jelentései, még pedig Priorato által idézett művében jól, Hammer által »Geschichte des Osmanischen Staat«-jában azonban a chronologiának, az összefüggésnek még ez irónál is példátlan megvetésével, úgy hogy adatai teljesen haszonvehetetlenek, sőt néha egészen mást mondanak, mint Casanova levelei.

A bécsi levéltárak között a közös pénzügyministerium levéltára nevezetes adatokat tartalmaz az adókivetésre, a foglyok tartására, váltságdijára és több effélére nézve. A tűzvész és oktalan scartírozás által nagyon megfogyott hadügyi levéltárban Montecuccoli jegyzetei az ülésekről, melyekben résztvett, a levelekről, melyeket kapott legértékesebbek. Ugyanott van az összeesküvésnek egy összefüggő története is, mely a periratok nyomán készült, nem mindig pártatlanul, nem mindig pontosan — mint az eredeti kútfőket ismerve most már mondhatjuk — de még is használhatólag, sőt Gremonville leveleit csak is a munkálatból ismerem, melyet Hajnik Imre rokonom és aka-

demikus társam fedezett fel, másolt le, és bocsátott rendelkezésemre, a buvárok közt nem mindennapi készséggel és önzetlenséggel. A magyar kanczellariai levéltárnak — mely most Budapesten az országos levéltárnak kiegészitő része — sok becses adatot köszönhetek, a legtöbb és legbecsesebb adatot azonban, a titkos levéltár után, a budai kamarai levéltár nyújtá. Hogy viselte magát a nemzet a főurak összeesküvésével szemben? csak a kamarai levéltárból ismerhető meg, melynek különböző osztályaiban, Neo-Regestrata Acta, Acta publica, Benignae Resolutiones Opiniones directoriales, a kamarai levelezésekben, a »limbus« nak nevezett rendezetlen és jegyzék nélkül való tömegben, roppant mennyiségü adat van összehalmozva. Ott vannak a pozsonyi judicium delegatum előtt folyt nevezetesebb perek; a megyei mozgalmakra kivált a káptalanok és Conventek által mandatum compulsorium folytán kivett tanuvallomások vetnek fényt, csak hogy 500—600 sőt még több tanú vallomásából is, kik gyülekezetekről, eseményekről — melyekről eddig semmit sem tudtunk — mint ismert dolgokról, közelebbi idő meghatározás nélkül, hol hézagosan, hol ellentmondólag beszélnek, nem könnyü mindenek előtt az események vázát összeállitani. A kamarai levéltárban is már előttem járt Hajnik Imre, és sokat gyüjtött, mit nekem átadott. Dolgozatai nyomán haladva hol tovább kutatva, hol kiegészitve, sikerült sokkal rövidebb idő alatt mint különben lehetséges lett volna a kamarai le éltárnak ez összeesküvésre vonatkozó adatait, ugy hiszem legalább, teljesen kiaknáznom.

Nem sokat, de érdekest találtam a magyar akademia és a nemzeti muzeum kézirat gyüjteményeiben, az egye-

temi könyvtárban, kivált Hevenessy gyüjteményeiben. Nehány megyei, családi levéltárt is volt alkalmam átkutatni, melyeket illető helyeiken idézni fogok, itt csak kettőt emelvén ki különösen: a gróf Csáky családnak Kassán lévő missilis levéltárát, melyet 1872-ben a történelmi társulat szepesmegyei kirándulására Lőcsébe hoztak, s ott — Mercz Pál ügyvéd ur vendégszerető házában — a buvárok rendelkezésére bocsátottak, és az esztergami primási levéltárt melyet a primás ő Herczegsége a legnagyobb készséggel megnyitott, s melynek használatában a levéltárnok Knauz Nándor kanonok ur páratlan szivességgel támogatott. A Csáky levéltárban gróf Csáky Ferencz levelezése, a primásiban a Szelepchényihez intézett levelek a jelen tárgyra a legfontosabb. A primás, egyuttal királyi helytartó, nemcsak nagy befolyásu ember volt, kihez a megyék, egyes emberek ügyeikben pártfogásért fordultak, de érdekkel is viseltetett az események lefolyása iránt, és sok adat maradt nála, mi másunnan már elveszett; igy Nagy Ferencznek lőcsei második vallomását először iratai közt találtam meg, természetesen csak másolatban; Szenthe Bálintnak vallomása pedig Nádasdy szerepéről csak Esztergomban maradt meg, a titkos levéltárban már többé nem található.

Hosszas volna itt minden forrást elszámlálnom, melyeket használtam. A figyelmes olvasó megtalálja az idézetekben, s én itt csak azt jegyzem meg, hogy iparkodtam mindent, mihez csak férhettem felhasználni, és semmi adat sem volt oly jelentéktelen, hogy arra figyelmemet ki ne terjesztettem volna. Mind a mellett nem képzelem magamnak, hogy munkám teljes, sőt nehány pontról, teszem Bory szerepéről, tudom, hogy a homályt nem sikerült egészen eloszlatnom, de talán azon érdeme lesz dolgozatomnak

hogy az összeesküvés menetének külső vázát, chronologiai rendjét megállapitottam, sok helyt majdnem a napot is meghatároztam, hol az előtt még az évet sem tudtuk, ugy hogy egy szerencsésebb utódom, ki az összeesküvésről uj adatokat fog felfedezni, legalább tudni fogja, hogy azokat hová illeszsze be.

Az elbeszélésben igyekeztem egyszerü és világos lenni; kerültem a subjectiv okoskodásokat, és azon voltam, hogy a tények maguk beszéljenek. A személyek jellemzésében, gondolataik, czéljaik előadásában lehetőleg saját szavaikat használtam, s egy uttal ügyekeztem feltüntetni a légkört is —ha szabad e kifejezéssel élnem —a melyben mozogtak. Ez az oka, hogy némely dolgokat, némely viszonyokat felhoztam, melyeket talán mellőzni lehetett volna sőt e mellőzés talán az elbeszélést gyorsabbá, tömöttebbé tette volna, de azt hiszem csak az érthetőség, és elevenség rovására.

Törekedtem továbbá elbeszélésemben a chronologiai rendet lehetőleg megtartani, s azt mi egy időben, bár különböző helyeken történt is, egymás mellé sorozva előadni, mert megvagyok győződve, hogy a legtöbb történelmi balfelfogásnak alapja az eseményeknek önkényes csoportositásában rejlik, mi által azok gyakran természetes összefüggésükből kiragadtatván olyanoknak tünnek fel, minőknek az iró, épen feltüntetni akarja. Ha mind a mellett az olvasó nem tud magának élénk, teljes képet alkotni a korról, melyben személyeim éltek : annak nem a módszer, hanem tollam gyarlósága az oka. Egy szempontra azonban még kell figyelmeztetnem az olvasót, melyet ha szem előtt téveszt, egy Thierry vagy Macaulay elbeszélését is balul lehet felfogni, és ez az : hogy Vesselényi és társai még a kö-

zépkornak gyermekei voltak, kiknek szemében a szabadság és alkotmány nem bizonyos formuláknak elismeréséből állott, hanem azon állapot volt, melyben ők kényük kedvük szerint — csak némely közmegegyezéssel alkotott s lehetőleg tág szabályok által korlátolva — élhettek. Áll ez különösen Zrinyi Péterről, kiben az akkori magyar felfogás kissé dracticusabb formákban, de leghivebben megtestesült; s róla is ellehetne mondani mint az angol költő a kingsmaker Warwikról: az utolsó középkori főur, »the last of the barons.«

Végül a legkedvesebb kötelességnek teszek eleget, midőn mindazoknak, kik engem e munka megirásában közvetve, vagy közvetlenül támogattak, a legőszintébb köszönetemet kifejezem, kifejezem különösen Arneth Alfred lovag urnak, a bécsi cs. és kir. titkos levéltár igazgatójának, Fiedler József császári tanácsosnak, ugyan e levéltárban a keleti ügyosztály-főnökének, Gervay Károly pénzügyi tanácsos urnak a magy. kir. kamarai levéltár igazgatójának, és végre Hajnik Imre pesti egyetemi tanár, magy. akad. l. tagnak, kedves rokonomnak.

Budapest, junius 14. 1875.

Pauler Gyula.

WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR

ÉS

TÁRSAINAK ÖSSZEESKÜVÉSE,

1664—1671.

I. FEJEZET.

A vasvári békétől a stubnyai szövetségig

1664. augustustól 1666. aprilisig.

Midőn I. Lipót 1657. april 2-án atyja III. Ferdinánd után trónra lépett: Magyarország válságos jövőnek nézett eléje. A török fenyegette Erdélyt és annak fejedelmét II. Rákóczy Györgyöt, ki egykorú magyar felfogás szerint hazáját szerette, vitéz fejedelmi szivvel birt és Moldva és Havasalföldön nyert győzedelmeivel becsületet szerezvén a magyar fegyvereknek, mintegy előhirnöke volt a nemzetre nézve, »derűs és csendes verőfénynek.« [1]) Érdek és rokonszenv egyaránt ösztönzék a magyart, ne hagyja veszni Erdélyt, mely szomorú időkben mindig hű bajtárs volt, a török birtokában ellenben előkészitette volna az egész országnak végbukását. De a bécsi kabinet félt összetűzni a portával. Veszni hagyta Rákóczyt és Erdély függetlenségét és csak akkor gondolt háborúra, midőn a török lófarkak már Ma-

---

[1]) Lásd a Thaly Kálmán által kiadott, és Zrinyi Miklósnak tulajdonitott emlékiratot, »Századok« 1868. 636. l.

gyarország felé lobogtak. A háboru 1663. nyarán tört ki, változó szerencsével folyt, de 1664. nyarán kedvező fordulatot vőn a keresztényekre nézve. A török fősereg Köprili Ahmed nagy-vezér alatt, 1664. augustus 1-én Szent-Gotthárdnál a Rába mellett keményen megveretett: de már 10 nap mulva Leopold Vasváron békét kötött a nagyvezérrel, és october havában — midőn az eleve titokban tartott béke nyilvánossá lőn — a háboru mindenütt, a Dunánál ugy mint a felvidéken, véget ért.

A béke, melynél kedvezőtlenebbet vesztett csata után sem lehetett volna kötni, meghagyta Erdély tronján a törökök védenczét, Apaffi Mihályt. Török kézen hagyta az Erdélytől 1660-ban elfoglalt Nagyváradot, a mult évben elveszett Érsekujvárt; ellenben a magyar részén lerontatni rendelte Székelyhidot, és megtiltá, hogy a török által legujabban feldult Ujzrinvár, a Dráva és Mura összefolyásánál, ujra felépittessék. Fenntartá, sőt roszabbá tevé azon állapotot, mely a zsitvatoroki béke óta megköté a magyarok kezét, mig a törökök rendszerint az tehették a mi nekik tetszett, és a béke idején is folyvást zaklathatták, fogyaszthatták Magyarországot. Ötvenöt év alatt, 1606-tól 1661-ig, 40 várat épitettek a magyar határokra; 150 mértföldnyi területet jártak be rabolva, sarczot szedve, s évenkint átlag tiz ezer embert hurczoltak keserves rabszolgaságra. [1])

Egy nagyobb vár, magyar kézen némileg fékezte a garázda szomszédot, és visszatartott vagy megboszult sok becsapást, de a török birtokában valódi rákfenévé lett, mely

---

[1]) Nani és Molin velenczei követek jelentései Fontes Rerum Austriacorum. II. szakasz, XVII. köt. 13. és 80. l.

megmételyezett két-három vármegyét. A török urak fürge lovaikon kiki jártak a biztos menhelyből a szomszéd falukra, mindig többre többre adozást róttak, melyet a parasztnak fizetni kellett, ha nem akarta magára hozni az irgalmatlan ellenségnek üszkét, fegyverét, és ha magyar csapat közelgett, biztos váraikba vonultak, melyeket a békepontok értelmében, ostromolni nem volt szabad.

A magyar nemzet szomorúan bár, de türte e helyzetet, melyet megváltoztatni nem állott hatalmában: 1664-ben azonban ugy látszott, hogy ütött a szabadulás órája. Europa némileg megemberelte magát. A német birodalomnak több tagja és a franczia király a Habsburgház segitségére siettek. A szentgotthárdi csata oly vereség volt, minő nem érte a törököt a keresztények részéről Lepanto óta (1571) és két hadjáratban ujra felragyogott a magyar harczi-dicsőség, melyről a világ már megfeledkezett. Egész Europa tisztelettel emlité a Zrinyiek nevét, és a nemzet, melynek ily fiai voltak, önérzetteljesen várta nyomorának megszünését. A vasvári béke azonban, mely az országot legnevezetesebb erősségeitől megfosztá, véget vetett a szép reményeknek. A császár diadalmas szövetségei boszankodással, a magyarok kétségbeeséssel értesültek a békéről. Az elkeseredés általános volt. Zugolódtak olyanok is, kik eddig az ausztriai háznak leghivebb emberei voltak, és az elégületlenek élén, a mult háború hősei: Gróf Zrinyi Miklós, horvátországi bán és öcscse Péter, Lippay György, esztergami érsek, és Hadadi gróf Wesselényi Ferencz, az ország nádora, állottak. [1])

---

[1]) Sagredo, velenczei követ jelentése, Fontes R. A i. h. 107. l. Wagner vita Leopoldi I. I. köt. 171. Korneli, Fragmenta 327. l.

E vezérek közt nem rangra, de tekintélyre és tehetségre nézve első Zrinyi Miklós »a költő«, volt. Egy régi, főrangú családnak ivadéka, gazdag, vitéz, megnyerő módorú, szintoly ildomos tetteiben, mint fellengző eszméiben, azon ritka férfiak közé tartozott, kikben, a vallásos meghasonlás daczára, az egész nemzet, katholikusok és protestánsok, majdnem egyaránt megbiztak. Ősei felváltva protestáns és katholikus üldözők voltak. A 17. század elején erőszakkal tarták vissza jobbágyaikat a katholikus isteni tisztelettől, és Miklós atyja, György gróf az urak közt volt, kik 1617-ben a reformatio százados évfordulóját megünnepelték. Nehány évvel később azonban visszatért a régi egyház kebelébe, a protestáns papokat kergette el jószágairól, és életét Pázmány Péter házában fejezé be.

Két fia, Miklós és Péter, Gréczben, Nagyszombathban a jezsuitáknál nevelkedett. [1]) Miklós azonban korának ama ritka emberei közé tartozott, kik már a türelem eszméivel megbarátkoztak, és azt tartá, hogy a katholikus vallásnak szelleme idegen az üldözéstől, és szent Péternek, mint egyszer megjegyzé — nem volt szabad a maga védelmére sem kardot rántani, a keresztény vallás nem kivánván más vért, mint az Isten fiának szent vérét. [2]) Benne már meg volt az ujkori szellem, mely a vallást nem szereti a világi dolgokba keverni, és mert azt kiválólag a papság szokta tenni: nem helyeselte az egyháziak befolyását a politikára, sőt ha hallotta a politikai küzdelmekben a papok által a vallás szent nevét hangoztatni, kész volt a gyanúval, hogy belőlük nem »isteni Zelus, hanem lábak alól felszedett am-

---

[1]) Fraknói: Pázmány Péter és kora I. 457. l. II. 405. 406. l.; III. 232 l.

[2]) Zrinyi M. munkái: Nemzeti könyvtár 1858, 339. l.

bitio« beszél. Buzgó katholikus, jó keresztény volt, és maradt mind halálig: de tetteinek főrúgója, gondolatainak legfőbb tárgya nem a vallás, hanem a haza — Magyarország és a magyar nemzet volt. Nemzetéért, élni halni volt idealja. Azt legveszélyesebb ellensége a török ellen, katholikussal, protestánssal egyesülten, vállvetve megvédeni, főtörekvése.

Senkisem látta át oly tisztán, mint ő, hogy a török és magyar egymás mellett meg nem férhetnek. Ha el is felejti: eszébe kellett jutnia, ha a Muraközből áttekintett Kanizsa felé, hol már az ádáz ellenség tanyázott, szüntelen fenyegetve a szigetet, melyet csak a legéberebb vigyázattal tudott ő, tudtak ősei megoltalmazni. Kétségkivül ez is sokat tett, hogy nagyobb ellenszenvvel nézze a törököt, mint a kárpátalji, felvidéki protestánsok: de még többet tett nevelése, családjának legszebb, legdicsőbb emlékei. Világhirű őse, Zrinyi Miklós, Szigetvár romjai alatt halhatatlan dicsőségét szerzett nevének. Utána minden Zrinyi harczban élt a törökkel, s apáról fiura átszármazott a török ellen való gyülölet. [1]) A szigetvári védelemnek nagyszerüségét senkisem érzé át mélyebben Miklósnál. Nemcsak ihletet adott költői lelkének irodalmunk egyik kiváló művére, de példáúl is szolgált neki, mint kelljen nékie is cselekedni. A nyers szigethi hősbe bele vitte mind azon magasztos érzelmeket, melyek saját lelkében lángoltak. Mint ifjunak nem volt hőbb vágya, mint meghalni dicsően, úgy mint ő, a hazáért: később, a férfi korban hozzájárult a kivánság: élni és működni a hazáért. Miklós nem volt ér-

---

[1]) »Est innata mea maiorumque meorumque antipathia cum Turcis, eorum mecum«, mondja Zrinyi Péter egyik védelmében. Katona XXXIII. 836. l.

zéketlen a nyugalmas élet gyönyörei iránt. Mivelt lelke szeretett a régi és ujabb kor költőivel, történetirói és bölcsészeivel foglalkozni s nyomukban járni, de főgondolatja mégis mindig a fegyver és harcz volt a törökök ellen. Ama számos kisebb, nagyobb csatározásban, melyek akkor napirenden voltak, vitézséget, ügyességet, leleményességet tanusitott, és tapasztalásokat szerzett ama nagyobb győzelmekre, melyek 1663- és 1664-ben nevét europai hirűvé tevék. A törökök rettegték, a magyarok büszkék voltak a hősre, ki harczaiban a körültekintő vezér óvatossága mellett ama könnyü, franczia vérű bátrorságot tanusitá, mely nem gondol a halállal, játszik az élettel, csak a becsület maradjon meg tisztán, mocsoktalanul. [1])

Azonban Zrinyi nem volt csupán költö, és vad végbeli harczos. Nem hiába tanulmányozta az ország- és világtörténeteit. Tiszta éles elméjével belátta, hogy reform nélkül a török sanyargatásoknak véget nem vethetni. Lelkesedése nemzete iránt nem tette vakká, és nagyon jól látta, hogy a magyar honvédelem, a mint van, soha sem lesz képes valami derekasat véghez vinni. De nem esett kétségbe nemzete felett, meglévén győződve, hogy a magyar mindenre képes, csak igazán akarjon, és kellően vezessék.

Magán kezdé tehát a reformot, és igyekezett ismereteket szerezni a hadi tudományokban. A classicus irókon kezdve Gusztáv Adolfig áttanulmányozá a hadtani változásokat, és iparkodott azt, mi neki legjobbnak látszott, nem-

---

[1]) Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Öröm tisztesség is csak legyen utolsó,
Akár farkas, akár emészszen meg holló,
Mindenütt feljül ég, a föld leszen alsó.

Zrinyi r. h. 326. l.

zetével megismertetni. Czélja volt, egy állandó, jól fegyelmezett magyar hadsereget szervezni a végbeli hadak mellé, mely az eddigi felkelő seregnek magvát képezze, a török támadásait nemcsak vissza verje, hanem megis torolja, és a nemzetet az örökös zaklatástól megszabaditsa. [1]) Erre azonban mindenekelőtt, a megoszlott magyarságnak teljes egyetértése volt szükséges. Erdélynek veszedelme pedig végromlással fenyegette a nemzet egyik életerős, sőt lehet mondani legépebb tagját. Ő tehát fáradhatatlanul sürgette Erdély védelmére a háborút, mely talán alkalmul fogott szolgálni, hogy Magyarország is egy pár bilincset letörjön lánczaiból.

Sokat tőn, hogy a háború kitörjön, gyakori becsapásokkal megboszulván a törökön Erdély szenvedéseit, felépitvén a Mura mellett Ujzrinvárt. E rögtönzött gyarló végház — ámbár jó kitörő kapuja és biztos menhelye a magyar portyáknak — inkább politikai, mint hadtani fontossággal birt. Több mint félszázad óta először mert ismét magyar vezér támadólag szembe nézni a törökkel, megtenni azt, mit a törökök majdnem naponta tettek. E várépités kihivás volt, keztyű, melyet a bán a török birodalomnak szeme közé vágott, és sem a bécsi udvar tilalmai, sem a török fenyegetései nem tudták őt megkezdett munkájában megtántoritani. Elvolt határozva, váracsában, ha segiti a király, ha nem, szembe szállni a török összes erejével, és csak ugyan, a kitört háborúban megis tudta azt védelmezni. Mig Montecuccoli az osztrák haddal 1663-ban pusztulni hagyta a Vágmentét, Morvát, Ausztriát: Zrinyi Miklós a Dunánál

---

[1]) E tervet l. a »Ne bántsd a magyart« czimü ismeretes röpiratban i. h. 367. 398. l.

Muránál, Drávánál győzött, és kétszer elverte a törököt kis vára alól. Nem is vette be Ujzrinvárt a török, míg 1664-ben Montecuccoli a Muraközbe nem jött, a várba német őrséget nem rakott, melyet aztán a törökök, midőn már a várból kivonulóban volt, megleptek és összeapritottak. Egyáltalában, mióta az olasz vette át a muraközi sereg vezérletét, Zrinyit késerűség keserűség után érte. A német hadak kipusztiták a Muraközt, melyet ő és elődei oly soká megtudtak óvni minden ellenségtől, és több mint húsz éves harcz és vezérkedés után idegen tábornokok gúnyos lenézéssel pálczát törtek hadi pályája felett. Hiában kért Bécsben önálló sereget, melylyel Belgrád felé nyomulhasson, mig a török a Rába felé tartott; 2000 embert ajánlottak — mintegy gúnyúl, rendelkezésére. Hiában kérte a varasdi generalatust: nem akarták az úgyis már hatalmas férfiut még hatalmasabbá tenni Horvát-Tót-Országban. Benne a hazafiui bánatot személyes bántalmak tetézték, s ő volt a békének legnagyobb, legveszedelmesebb ellensége. [1])

Miklós öcscse Péter, elbeszélésünk egyik hőse, egy évvel volt fiatalabb bátyjánál, és 1621. junius 6-án született Verbováczon, Kőrösmegyében. [2]) Mint láttuk, bátyjával egyenlő nevelésben részesült. Olvasta és ismerte a régi irókat. Irodalmi hajlamai voltak, és bátyjának »Szigethi veszedelmét« horvátra fordítá, »hogy az elődök dicső-

---

[1]) V. ö. e sorok irójának tanulmányát »Zrinyi és Montecuccoli« a régi Budapesti Szemle 1867. folyamában, és Lippay leveleit Hevenessy kéziratai közt XVI. köt. 355—370. l. Egyet. könyvtár.

[2]) A születés napot, lásd az Arkiv za porjestniku jugoslaveneszkuban, IX. kötetben megjelent életrajzában, mely sok felületes és valótlan dolog mellett sok érdekest is tartalmaz, bár kútfőket nem igen idéz. 211. l.

ségét a horvátok is ismerjék, és utánzásra buzduljanak. [1]) Mint a költészetben, — a politikában is csak Miklósnak nyomdokában járt, de valamint a költészetben nem vitte tovább a forditásnál, a politikában sem tudott önállóbb felfogásra vergődni. Zrinyi Péter korlátolt felfogásu ember volt, s e gyöngéjét mintegy maga is érezvén szivesen hajlott mások tanácsára, vezetésére. Miklós mellett, kit gyöngéden szeretett, nagy befolyással volt rá neje, Frangepán Anna Katalina, egy gyenge kicsiny, bár arczra szép asszonyka, — huszadik éve óta, hű pályatársa — [2]) kiben nagyra törő, bátor, sokszor a nőiesség rovására is férfias szellem lakott, s kiről nem mindig volt könnyű elhinni, hogy egy horvát imádságos könyvet bocsátott közre, német források nyomán, a horvát hivek épülésére. [3]) Mindazonáltal Zrinyi Péter nem volt lelketlen báb. Ha a részletekben másokat is követett: magát az ösvényt, melyet választott, saját érzelmei és meggyöződése is választották.

---

[1]) E forditást a horvátok egy önálló eposnak szeretik feltüntetni. L. Arkiv i. h. 222. l.

[2]) Lakadalmuk 1641. oct. 24-én volt. Keglevich Péter jegyzetei, magyar Tört. Tár XIII. 244. l. Arkiv i. h. 160. l.

[3]) E könyvre nézve l. Arkiv i. h. 176. l. Jellemére nem a legszebb fényt vett eljárása Brocovich Ambrus ellen. 1658. Titk. l. »Ein zartes schwaches Weib« olvasom egy 1671. decemb. 15-én kelt jelentésben u. o. Zrinyi Katalint a horvát irók kiválólag horvát asszonynak szeretik feltüntetni. Ugy látszik, egyébiránt, hogy nem is tudott jól magyarúl, mi kitünik abból, hogy férje vele horvátul levelezett, s kezemben volt egy Széchi Máriának szóló idegen kézzel irt, általa csak aláirt magyar levele, melyhez az utóiratot sajátkezűleg, horvátul irta: és Vitnyédynek nagy gondja volt, hogy fia, Zrinyi János, magyarúl tanuljon, »mert szégyen volna, ha nem tudna.« Máj. 30. 1664. Tört. Tár. XVI. 204. l.

Benne is meg volt az érzés, hogy ő Zrinyi, kinek kötelességei vannak nemzete, családja iránt, kinek hivatása utolsó lehelletéig verekedni a törökökkel. Ha mint államférfiu nem is volt hasonlitható bátyjához, mint katona megállott oldalánál, és olvasott emberek, kik Miklóst a magyar Hectornak mondák, őt a myrmidon főnökhoz, a szenvedélyes Achilleshez hasonliták. Már maga a természet is harczra teremté. Majdnem óriás volt és roppant erejü.

Mint fiatal ember egyszer Pozsonyban, egy vadászaton, III. Ferdinand király előtt egy előre törtető vadkan fejét egy csapással leütötte. Később nagyobb és veszélyesebb alkalomkor mutatta ki erejét és bátorságát.

1649-ben csereszerződést kötött bátyjával, mely szerin a családi jószágokban az eddigi közös birtoklás megszünvén, Miklós kapta a Muraközt, a zalai, somogyi, baranyai jószágokat, Pétérnek pedig a szávántúli várak: Ozály, Ribnik, Boziako és a tengermelléki jószágok jutottak osztályrészül. [1]) Ez osztály folytán Péterre a tulajdonképeni Horvátországnak védelme esett, különben is már a sumberki uskokoknak, Ogulinnak, Tovinnak, és a török föld közepén fekvő Szluinnak kapitánya lévén, melyek mind e vidéken feküdtek. Nem volt még 30 éves, midőn Miklós a »Szigethi veszedelemben« már büszke örömmel mondhatta róla, hogy rettegtette Boszniát, Herczogovinát. Vagy magánosan, vagy bátyjával számos vitézi tettet vitt véghez, és ha otthon nem volt dolga, a szomszéd velenczeieket segitette, a tenger melléken, és Dalmátiában a törökök ellen,

---

[1]) Ez osztálylevél kivonatban a kam. lev., az okmányt magát 1849. a forradalom után sok — mintegy 13000 — Horvátországra vonatkozó más okmánynyal Zágrábba vitték.

sőt 1653-ban Kandiába akart menni, hogy e szigetnek világhirűvé vált védelmében a törökök ellen részt vegyen, de a kormány, mely nem örömest látta önhatalmú háború viselését és benső viszonyát a respublicával, ezt neki megtiltá, és sumberki kapitányságától is — épen e háborúskodása miatt — két ízben megfosztá. [1])

Egy nevezetes kalandja volt 1649-ben, midőn messze becsapott a török földre, és több kisebb véghelyet felgyujtván, gazdag zsákmányra tett szert, melylyel 1200 főből álló főcsapatját előre küldé, maga pedig 300 lovassal még az ellenségges földön maradt. Visszamenet Szlun és Dreznik közt Rákoviczánál a törökök — 1300-an — Badnoevich Deli basa, krupai várnagy alatt utját állták, és a basa párbajra hivta ki. Zrinyi a kihivást elfogadta. A bajvivók a két sereg közt kiálltak, és összecsaptak. A basa lándzsával rohant nagy dühhel Zrinyire, de ez lováról mielőtt még hozzá ért volna lelőtte. A törökök erre rémülten hátat adtak; Zrinyiék utánuk iramodva, kétszázat közülök levágtak, és 100. fogolylyal, és a basa fejével diadalmasan tértek vissza Károlyvárosba. [2]) Legnagyobb hirre azonban 1663-ban tett szert, midőn a boszniai basa — míg a főseregek Magyarországon a Duna mentében harczoltak — 10.000 emberrel, a horvát tengermellékre, Krajnára, egész Friaulig akarta vinni pusztitó fegyverét. A károlyvárosi német generális gróf Auersperg Herward, összegyűjté ugyan német fegyvereseit

---

[1]) A velenczeiekkel való viszonyára nézve l. Arkiv i. h. 293. l.

[2]) L. Valvassor, Krain, IV. 64. l. Ugyan ez esetet emliti Zrinyi maga is fogságában, irt jegyzékében, kivonatilag Racki »Acta conjurationem Petri a Zrinio et Com. Fr. Frangepani illustrantia« czimű gyűjteményében 550. l. némi eltérésekkel, melyeket azonban a kivonat és nyomtatás hibájának vagyok hajlandó tulajdonitani.

és a horvátokat, de nem akart — mint Zrinyi tanácslá a töröknek eléje menni. Zrinyi Péter tehát — most károlyvárosi algenerális — engedelmével, a horvát végbeliekkel, bement a törökföldre, 2500 emberrel, 10,000. ellen s kilencz mértföldnyire délre Károlyvárostól, Ottosácz közelében, egy Jurjevestene nevű kis őrháznál, egy völgyben lesbe állt, és várta a törököket, kiknek előcsapatja gyanutlanúl szállott le a völgybe. October 16-ika volt az ütközet napja. Zrinyi először az előcsapatot verte szét, és elfogta a basa testvérét, aztán az ellenséges had derekára rohant; a törököket eleve megzavarta a merész támadás, de csakhamar megállták helyüket s a horvátokat vissza vetették. Egyszerre Zrinyi, alig 40 emberével, magára maradt az ellenség tömégével szemben, de ő e maroknyi csapattal is a törökök közé rohant. Példája, szava, uj lelket öntött embereibe, mig a törökök bátorságát a hir, hogy ő van jelen, leverte. A harcz nem is tartott sokáig. A törökök, nagyobbnak gondolván a merész támadók erejét, mint valóban volt, futásban kerestek menedéket. A csatából rettenetes öldöklés lett, melyben Zrinyi könyökig mártá karját a török vérbe, Kétezer török maradt halva a csatatéren, köztűk a herczogovinai és udinai begek; negyedfélszáz 15 zászlóval a győzők kezébe esett. E győzelemnek hire bejárta Europát. Mig a horvátok népdalokban dicsőiték: az ujságok a mivelt világ minden zugába elvitték Zrinyi Péter nevét, sőt magában Bécsben is voltak, a kik mondák, hogy a károlyvárosi generalatus jobban illetné meg Karinthia, Krajna és Styria megmentőjét, mint Auersperget, ki a veszély perczében Laibachba szaladott. Maga Zrinyi Péter is nagyra volt e fényes hadi tettével, s azóta — legalább ellenségei

mondák — semmit sem tartott többé lehetetlennek. [1]) Különben Zrinyi Péter ugy is elbizott ember volt, mint vérmes és hiu emberek rendesen lenni szoktak, s elbizakodásából folyt, hogy a polgári élet rendes keretében megférni nem igen tudott, és még azon korban is, melyben egy Zrinyi Miklós ágyukkal ostromolta saját ipjának — Draskovich Gáspárnak várát, feltűnt rakonczátlankodásai által. Benne még igazi középkori vér forrt, mely nem várta, hogy más szerezzen neki igazságot. A magyar kanczellária egyre küldé rá a csillapitó, dorgáló, tiltó, parancsoló mandatumokat, mert majd egy nemest, majd egy polgárt, majd özvegyeket és árvákat, vagy főpapokat és barátokat — a segniai pürpököt, a zveticzi pálosokat — nyomorgatott, zaklatott, fosztott meg birtokaiktól, javadalmaiktól, melyekről tartá, hogy azok őt illetik. Hasonlitott e tekintetben hires és hirhedt őséhez, a szigethvári Zrinyi Miklóshoz, csak hogy ő nem annyira birtokvágyból, és kapzsiságból — mint akaratoskodó daczból, heveskedésből cselekedett; [2]) mert Zrinyi Péter nem volt jószágvágyó, jószágszerző ember;

---

[1]) Ortelius Redivivus II. 287. l. Antler, a N. Muz kézi. közt L'histoire des Troubles de Hongrie I. 42. és kk. ll. Valvassor, Beschreibung von Krain, IV. 122. l.

[2]) Hagyatéka ellen a magy. kanczellária levéltárában és másutt létező iratok szerint, sok ilyféle panasz lőn bejelentve kárpótlás végett. A kanczelláriai levéltárban vannak a hozzá vagy ügyeiben kelt mandatumok is, teszem 1655. april 15-én. Darabos Judith panasza bizonyos, Zrinyi Péter által elfoglalt jószág tárgyában; a nádorral közöltetik. 1656. aug. 9-én ne bántsa segniai püspök dézsmáját; 1656. jun. 28-án. Adja vissza a zveticzi pálosoknak elfoglalt jószágaikat stb. stb. Zrinyi Péterre nézve l. egyébiránt Szigethi veszedelem: 14 Ének 4—9 vers; Hist. des Rev. de Hongrie VI. 252. l. Reverend emlékiratában; Memoria Banorum 218. l.

jövedelmeit kiadta, adósságokra is szorúlt, s azért későbbi pályáján sokszor foglalkodtatták anyagi gondok, de azok — még ha legégetőbbek voltak is — mindig csak másodrangú szerepet játszottak tervei és vágyai sorában.

Péter, Miklós, mindeddig hivei voltak a Habsburg háznak. Mióta a szigethvári hős rövidke czimboraságát a törökkel megbánta, csak egy Zrinyi — nagybátyjuk Miklós, a somogyi és zalai főispán — volt mint Bethlen hive — ellensége a Habsburgoknak, de elpártolását bátyjának, Györgynek, hűsége bőven kipotolá. Miklós és Péter apjuk nyomán haladtak. Miklós III. Ferdinand seregében küzdött a svédek és I. Rákóczy György ellen, s a polgárháborúban magyar vérbe mártá kezeit: mig Péter 1647-ben, sógorával Frangepán Györgygyel és más horvát- és magyar urakkal kiment Német-és Csehországba, résztvenni a 30-éves háború utolsóelőtti hadjáratában. Mindketten királyi tanácsosok voltak, de annál inkább látták, hogy Bécsben ritkán követik a magyar ügyekben a magyar urak véleményét, sőt még azon tisztelettel sem bánnak velük, mely a király tanácsosait, egy szabad nemzet dynastait megillette.

Miklós tisztán látta, hogy a király német környezete előtt nem lebeg a haza java, hogy elforditja a király szivét a magyaroktól, elhitetvén vele, hogy a magyarok ellenségei, kikkel csak addig bir, mig gyöngék és erőtlenek. Látta, hogy a befolyás, mely III. Ferdinándra hatott, uralkodó maradt I. Lipot udvarában is; és tudta, hogy ez már igy volt 130 esztendő óta. Egészen megszokott dolog volt már az, melyet tűrt, mint valami elemi csapást, melyet nem lehet elháritani, legfeljebb káros hatásában korlátolni. Sokszor felforrt volna, de fékezte haragját, mert a ma-

gyarnak a török miatt szüksége volt Ausztriára, és vele össze nem tüzhetett, ha nem akart a török szolgájává lenni. Rövidlátó buzgóság, kétségbeesett patriotismus ugyan gyakran tultette magát e kényes dilemmán; de Zrinyi Miklós tiszta esze e tekintetben soha, egy perczre sem habozott. [1])

Most azonban a helyzet változott. A vasvári béke által kitünt, hogy az ausztriai ház vagy nem akarja, vagy nem képes megvédeni Magyarországot a török ellen; de más részt Európa több keresztény fejedelmében Magyarország annyi rokonszenvre talált, hogy legalább reménye mutatkozott annak, hogy az ország valami segitséget fog nyerni megmentésére a török iga alól. A külföld rokonszenve első sorban Zrinyi Miklós felé fordult, és az ascetai jellemü VIII. Sándor pápa, a toskánai herczeg, a bajor választó fejedelem, a würtembergi herczeg, a spanyol király különféle módon kitüntették a bánt. A nagy tekintélyü mainzi érsek és választófejedelem, Schönborn Fülöp János, Skanderbeghez hasonlitá, és az érsek barátsága fontos tényező volt, mert ő állott a rajnai szövetség élén, melyet 1658-ban a mainzi, kölni, trieri érsekek a münsteri püspök, a lüneburgi ház, Pfalz-Neuburg, Brandenburg, Hessen-Cassel, Würtemberg és a franczia és svéd királyok, e ketten mint a westphali béke őrei, kötöttek a végből, hogy a westpháli béke épségben tartassék, I. Lipót megakadályoztassék,

---

[1]) Egészen légből kapott és a leghitelesebb adatokkal ellenkező I. Rákóczy Ferencz állitása, hogy már Zrinyi Miklós kezdett a törökkel czimborálni, mely állitásról egyébiránt a VI fejezetben lesz szó. Érzelmeire nézve v. ö. munkáit, kivált a Mátyás királyról való elmélkedést és több levelét a »Győri régészeti és történelmi füzetek« 1863-kifolyamában.

Spanyolországot a francziák ellen segiteni, a német birodalmat is háborúba bonyolitani. E franczia szellemü szövetség volt az első a német birodalom rendei közt, mely a török ellen segitséget küldött, és csapatai a franczia szolgálatban nagyra nőtt Hohenlohe Gyula grófnak vezérlete alatt 1664-ben résztvettek Zrinyi Miklósnak eszéki hadjáratában s ott voltak Kanizsától kezdve Szent-Gotthárdig minden ütközetben. [1]) Schönbornnál is hatalmasabb támasznak igérkezett azonban XIV. Lajos franczia király, ki alig szabadulván meg 1660-ban Mazarini gyámságától, keresve keresett alkalmakat, hogy mérhetlen dicsvágyát kielégithesse, hirre, névre szert tehessen. Rövid idő alatt sikerült is magára vonni Európa figyelmét. Kitüntetésekkel halmozott el jeles férfiakat, künn és a hazában, hogy Maecenáskép tündököljön. Majd mint pajzán gyerkőcz, ki úton utfélen meghajigálja a járókelőket, csak hogy feltünést okozzon, megalázta a spanyol királyt, ipját, Londonban követje személyében; gorombáskodott a pápával, és a mi már nemesebb tett volt, nyugtalanitá a barbareskokat. Házának hagyományos politikája Austria ellenségévé tevék: mindazonáltal I. Lipót kérelmére 1664-ben 6,000 embert küldött segitségül a török ellen, hogy a hitvédő, törökverő dicsőségét is megszerezze. E tette azonban politikai tekintetben is ügyes sakkhuzás volt, mert a válogatott franczia csapatok, élükön és soraikban a Harcourt, Soubise, Villeroy, D'Albret, Bouillon

---

[1]) Zrinyi Miklós külföldi összeköttetéseit elősorolja Kéry »Panegyres et orationes» czimü gyüjteményében foglalt gyászbeszédben. A német viszonyokra nézve v. ö. Wolf, Fürst Wenzel Lobkovitz» 78—104. ll.

Sully, Brissac, Mortemar, Mouchy-kkal, kik vetélkedve csatlakoztak La Feuillade és Coligny zászlóihoz, mintha csak Bouillon Gottfried napjai ujultak volna meg, megismertették hatalmát oly vidékeken, oly nép között is, melynek alkalmilag jó hasznát vehette Ausztria ellen. Zrinyi Miklós tettei sem kerülték el a franczia udvar figyelmét; még mielőtt a franczia had magyar földre lépett a király már pénzt — 10,000 tallért küldött a bánnak »némi kárpotlásúl a kereszténység érdekében tett áldozataiért«, [1]) mely ajándékot Zrinyi csodálkozva, de nem önelégültség nélkül vett, és I. Lipót tudtával elfogadott (1664. marcz.). Nehány hóval később alkalma volt szemtől szemben megismerkedni a francziákkal. Ép midőn Ujzrinvár bukása után Bécsben hiában supplicalt: jöttek fel a franczia uracsok a szentgotthárdi csatából, melynek megnyerése legnagyobb részt nékik volt köszönhető. Felpiperézve, fodros hajjal, mintha csak tánczra mennének, rohantak volt a törökökre, kik eleve megvetéssel nézték a szakál és bajusztalan »leányokat.« Sokan közülök ott vesztek; a megmaradottak Bécsbe jöttek mulatni és Zrinyit fogták körül. Zrinyi jól ismerte a franczia jellemet; tudta, hogy szerencsében gőgös, elbizakodott, szerencsétlenségben könnyen elcsüggedő, s azért régebben nem is sokat várt segélyüktől. [2]) Most azonban a franczia jellem legszeretetreméltóbb oldalával ismerkedett meg. A francziáknak nagyon tetszett a délczeg lánglelkü hős, kinek tetteiről oly sokat hallottak, s kiben csodálkozva láttak oly müveltséget, minőt magyartól nem vártak volna. Mindazon tulajdonságai, melyekkel a száraz

---

[1]) Szalay V. 99. l, és 2. jegyzet Petrovich Frigyes nyomán.

[2]) Zrinyi mukái l. h. 372. l.

németek megbarátkozni nem tudtak, megkapták a könnyüvérü francziákat. »Ön volt vezérünk a győzelemre, mert önnek példája lelkesitett minket!« mondák Zrinyinek, ki viszont nagy uri bőkezüséggel és fénynyel fogadta és tartotta a szentgotthárdi hősöket. Beszélgeteseikben szóba jött az országnak siralmas állapota, s a francziak nem mulaszták el Zrinyit és Magyarországot királyuk oltalmáról biztositani. Különösen Guitry marquis, XIV. Lajosnak egyik udvaroncza és emissariusa, tőn neki már a békekötes után ajánlatokat, hogy Lajos választassék magyar királynak, Zrinyi legyen helytartója, s az elveszett végek szereztessenek vissza franczia pénzen. De Zrinyi Miklós óvatos volt, semmibe sem bocsátkozott és az ország szomorú helyzetében is eszében tartá az egyszeri székely mondását, ki midőn az ördögök a pokolba vitték, és az emberek mondák, »Jaj szegény! már roszabb dolgod nem lehetne!« felelé: De hogy nem! hátha az ördögök rajtam ülnének, a helyett hogy visznek, és ugy kellene a pokolba mennem? nem volna-é akkor még rosszabb a dolgom?«; eszében tartá, hogy Magyarországnak van még valami veszteni valója még a vasvári béke után is. [1])

---

[1]) Antler i. h. Wagner szerint i. h. 172. l. már ekkor kezdődött a szövetség a francziával; Vitnyédy az alább a II. fejezetben emlitendő memorialéban szinte ugy beszél, mintha Zrinyi Miklós és Guitry megegyeztek volna, de ez csak az ügyvéd tulzása, s a francziával való további alkudozások története azt megczáfolja. Guitry ajánlatait csak Ruzsicsky Gáspár emliti vallomásában: kam. lev. hallomás után; de ő hireit Nádasdy környezetétől kapta, másnemü hireiről positive tudjuk, hogy valók, tehát ezen állitását sem vélem kétségbe vonhatónak, annál kevésbé, mert semmi valószinütlent egy pourparler-re, több Guitry értekezése Zrinyivel nem lehetett, nem

Mint a Zrinyiek, Lippai György is az ország végromlását látta a békében. Huszonkét évig ült már a primási széken. Mindig hive volt a császári háznak. Sokszor összetüzött a protestansokkal, és Loyola szerzetét a magyar egyház tagjának felvette, mig az akatholikusok azt az országban sem akarták megtűrni. Gyakran mondá, hogy nem akar látni zugot sem az országban, hol a protestánsok bizton lehessenek, és vakmerően nem csak szembe szállt dűhökkel, de még azt ki is hivta magára. Midőn I. Rákóczy György a vallási szabadság érdekében az országra tört: ő a Csallóközből kikergette a predicatorokat. 1651-ben Trencsényben, mely tele volt felizgatott »lutheranus,« »kalvinista« »anabaptista,« rácz és zsidó lakosokkal, ugy hogy a jezsuiták csak makacs ellentállás után tudtak bejutni, és nyilvános erőszakoskodások és botrányok mellett megmaradni, ünnepélyes urnapi körmenetet tartott. Sajnálta a linczi békét, és mindent elkövetett, hogy a protestansoknak belőle minél kevesebb hasznuk legyen. Megvolt tehát benne igen sok tulajdonság, mi a bécsi udvar kegyére érdemessé tette; birta az ifju király személyes hajlamát, de a török háború idejében mégis találtak ellene okot panaszra. Neki egy nagy hibája volt a bécsiek szemében: magyar volt, még pedig a vérmesebb fajtából, ki nemzetére sokat tartott, s miatta még vallásos előítéleteiről is, legalább ideig óráig, megfeledkezett. Megsiratta régi ellenségének az »eretnek« II. Rákóczy Györgynek halálát. Hajlandó volt menteni a felvidéki protestánsok daczos magukviseletét a német katonaság ellen és véleményét oly bátran kimondá a királyi

---

tartalmaz. A székelyről való adomát Zrinyi halála napján beszélé el, és emlékét Bethlen Miklós tartá fenn önéletirásában.

tanácsban, mint annakelőtte a zajgó megyei követek előtt. Mint a magyar tanácsosok majd mind, ő is szükségesnek látta 1663-ban a háborút s haragja felforrt midőn a németeknek aluszékonyságát látta. Nagyon félt s nem ok nélkül, hogy gyalázatos békét fognak kötni. Buzditá Leopoldot, ne fusson a török közeledtére Bécsből, hanem jöjjön Pozsonyba magyarjai közé, villanyozza fel a nemzetet, és 50,000 fegyverest fog maga körül látni. Midőn pedig csalódott, s a párkányi vereség után 1663-ban a megyékből senki sem gyült a nádor zászlói alá, és a nemesség, házitüzhelyének védelmére garázda német és törökök ellen, honn maradt: ő a németek szemrehányására a váddal felelt, hogy ők okai ez állapotnak. Főleg Érsekujvárt viselte szivén, a primások ez alapitását, s bukásán nagyon elszomorodott; de megvigasztalák a háború folytában Zrínyi Miklósnak tettei. Lippai régebben nem volt barátja a bánnak; független, világias szelleme nem tetszet az uralkodásra vágyó primásnak; de hazafiui lelkesedésében elfeledé személyes ellenszenvét. Már Ujzrinvárnak épitése nagyon tetszett a tüzes főpapnak. A későbbi haditettek, melyeket ő, jelleme szerint még nagyitva látott, bámulatra ragadták. [1]) Szemében Zrinyi Miklós Istennek választott bajnoka volt, ki képes a maga erejével 60,000 töröknek ellentállni, és nyilt mezőben csak 500 lovassal 8000 tatárt leaprítani. Isten és emberek ellen való bünnek, a magyar nemzet sértésének tartá, hogy a felségnek ezen hű embere, a honnak ezen legdrágább fia, az egyedüli magyar, ki képes lett volna a török-

---

[1]) Vitnyédi levelei i. h. XV. 166. XVI. 35. 164. »mutatja, hogy magyar és resolutiojának embere!« irja róla Vitnyédi feb. 14. 1663. Gyulaffy Lászlónak

kel szembe szállni, Ujzrinvár bukása után Bécsben tétlenül, alkalmazás nélkül, volt kénytelen vesztegelni. Latba veté mellette befolyását, de hasztalan. Midőn ez ügyben gyóntatóját Bécsbe küldé: a vasvári békét immár megkötötték.

Lippay alkotmányos sértés látott a békében, melyet a király koronázási esküje ellen, magyar tanácsosainak tudta nélkül kötött, és hazaárulásnak tartotta volna azt a maga részéről helyeselni [1]) Meg volt győződve, hogy Érsekujvár elveszése után a magyar kénytelen lesz előbb utóbb behódolni, és a török rabigájában elveszni, de veszedelmét megfogják sinyleni az ausztriai örökös tartományok is: és fájdalmát növelte a tudat, hogy mitsem tehet Bécsben a haza megmentésére, mert beszédeivel csak busitaná a császárt, felingerelné a ministereket és magát gyanussá tévén megalázó bánásmódnak tenné ki.

Megvillant agyában a gondolat, Romába menni, és ott fejezni be még hátralevő napjait, hogy ne lássa többé Magyarországon a rettentő bomlást, a németek garázdaságát, kik most a béke után csapatosan járván széjel, úgy szólván Lipótnak, Montecuccolinak szeme láttára raboltak, papot, világit egyaránt öltek, szántást, szüretet lehetetlenné tettek s magának Lippainak is tizenöt emberét utban össze vagdalták, a hullákat kifosztották, az útfélen hagyták, és senki sem merte az áldozatokat eltemetni; hogy ne lássa a rettenetes visszatorlást, mely a magyarok részéről e galádságokért, jól tudta, bizonyosan be fog következni. [2])

---

[1]) »Obligor juramento fidele et utile simul consilium regno dare patriae proditorem audire, minus esse recuso« irá oct. 13. 1664. Hevenessy i. h.

[2]) Lippaira nézve V. ö. Quinque lustra Lippaiana, 1722, és Hevenessy idézett leveleit kéziratai XVI. kötetében 343—387. ll.

Wesselényi Ferencz nádor szinte azon férfiak közé tartozott, kiknek élete az Osztrák ház szolgálatában folyt le, kiknek hűséges ragaszkodása a császár iránt sok hazafi szemében botránykő volt. [1]) Nem valami nagy családnak ivadéka szerencse és ügyesség által gazdaggá és hatalmassá lőn. Unokája volt Wesselényi Ferencznek, ki Báthory Istvánnal Lengyelországba ment, Danczka alatt és az oroszok ellen harczolt, Békés Gáspár özvegyét elvette, lengyel indigenavá, Debno vára uráva lett, Hadadot és Zsibót adományul kapta. [2])

A család később a Lubomirskiak, Koriczinskiak, Veloglovskiaktól több jószágot szerzett Lengyelországban ugy, hogy Ferencz 1643-ban, ezekkel megelégedvén, az erdélyi javakat unoka testvérének Istvánnak engedte át. Ferenczig a Wesselényi család a reformáta vallást követte, s az erdélyi ág megmaradt e hiten napjainkig, de Ferencz, Miklós öcscsének példájára, 1623-ban, mint 17 éves ifjú katholizált, és mig testvére mint jezsuita, mint a kassai háznak rectora fejezé be pályáját, ő karddal szolgálta uj vallását, mely egyuttal kijelölte a pártot is, a melyhez

---

[1]) »Franciscus Wesselényi et Georgius Lippai alias imperatori usque ad Ungarorum nauseam fidi« irja Apaffy a brandenburgi fejedelemnek, Bethlen János II. 83. l.

[2]) A Wesselényi családra nézve v. ő. Toldy Irodalmi Berek, 23. l.; a családi levéltárt, melynek e korra vonatkozó adatait Horváth Mihály püspök számomra Kolozsvárról felhozni kegyes volt. A család jószágaira nézve sok van a kam. levéltárban. Wesselényi áttérésére nézve l. Fabó Monumenta Evang. II. 136. Wesselényi levele 1655. april 27. Hevessynél. l. h. XXXIV 241. l. Wesselényi Miklós 1666. elején halt meg, és Körmöczön temették el a barátoknál mart. 5. 1666. Wesselényi Ferencz Csáky F.-nek 1666. mart. 6. Stubnya, kassai Csáky levéltár.

ezentul tartoznia kellett. Már 1642-ben nehány hónapig Németországon szolgált, Leopold Vilmos Osztrák főherczeg seregében a svédek és franczíák ellen, és vitézsége jutalmaképen arany lánczot és dicsérő oklevelet hozott haza, melyre sajátkezüleg e szavakat irta: »meglássák az én gyermekeim holtom után, hogy a méltóságos ausztriai házbeli kegyes fejedelmeket nagy hűséggel és szeretettel szolgálják, ha Istennek haragját el akarják kerülni; s a hatalmas Hector-szivü vitéz fejedelem alázatos szolgájának adatott levelet tartsák meg s igyekezzenek ők is maradékuknak, ha nem szebbet, és jobbat ehhez hasonlót szerezni. [1])« A következő évben teljes czime volt »Gdownak«, igy hivták lengyelországi főjószágát, »örökös ura, a császári és királyi felségnek bejárója és szentelt vitéze, a pillaczai praesidiumnak és bizonyos számú magyar vitézeknek főkapitánya« [2]) Ugyan ez évben füleki kapitánynyá lett, és I. Rákóczy György ellen harczolt, s e háboruban sikerült megnyernie 1644-ben Széchy Mária szerelmét és Murány várát, melyet aztán a királyi kegy Baloggal, a Széchy nemzetség tiltakozása daczára, neki és nejének adományozott. E javak által Wesselényi helyet foglalt a felvidéki dynasták közt. Gróffá lett. Tekintélye napról napra nőtt, [3]) mig végre felvidéki főkapitánynyá és 1655-ben Lippai által Zrinyi Miklós ellen pártoltatván, az ország nádorává, a király képévé lőn.

Wesselényi birt mindazon tulajdonságokkal, melyek a tömegre, felületes emberekre és nőkre benyomást tesznek.

---

[1]) A levél a kamarai levéltárban. N. R. A. fasc. 721. sz. 166.

[2]) Czime a Wesselényi Istvánnal kötött osztálylevélben. Csal. levéltár.

[3]) A Zrinyiasz már 1651-ben »Országunk oszlopának« nevezi.

Szép ember volt. Csatározásaiban derék vitéznek mutatta magát. Volt benne szónoki tehetség és épen annyi ravaszság, hogy az udvar sikamlós terén, a viszálykodó vallás felekezetek, az országgyülések zajában egyik féllel se veszszen össze. A katholikusok, kivált a papok, szerették, mert minden alkalommal kimutatta hitbuzgóságát. Nagyon érdeklődött vallási dolgok iránt. Különös védője volt a szeplőtelen fogantatásnak, melyet akkor az egyház még dogmái közé fel nem vett, és bőkezüségéről sok kolostor tehetett tanubizonyságot: mig a protestansok, ha nem is szerették, legalább nem gyülölték a férfit, ki nem szegődött, mint annyi sok más főúr, üldözőik közé, sőt udvarában legmeghittebb emberei közt igen sok protestanst számlált. Az 1662-iki országgyülésén majdnem úgy biztak benne, mint Zrinyi Miklósban; mig a császár ugyan akkor szolgálataiért az arany gyapjasrendet szerzé meg számára Spanyolországtól.

Mélyebbre tekintő szem azonban a külső siker daczára, csakhamar észrevette, hogy Wesselényi nem tartozott a legkitünőbb emberek közé. Kicsinyben, részletekben jól betölté helyét, de nem volt képes nagy, általános szempontokra emelkedni, mint Zrinyi Miklós. Indulatos és hirtelen haragú ember lévén, nem is maradt mindig következetes tetteiben; könnyen hajlott mások szavára és elhatározására nem ritkán nagy befolyást gyakorolt nem kis mértekü hiusága. [1]) A vasvári békét megelőző válságos

---

[1]) II. Rákóczy György 1655. sept. 11. irja róla Lippainak, »kinek mivel természete is változó, jó akaratja, barátsága sem lehet állandó.« Kam. lev. t. egyébiránt v. ö. Századok 1868. i. h. 638. és 642.ll. ezen bár ellenséges indulatú, felfogást igazolják az események.

években nem tudott a helyzet emberévé lenni, és tekintélye — fenn és alant — sokféle csorbát szenvedett. Ő nem volt barátja II. Rákóczy Györgynek, de mint magyar kivánta, hogy Erdélynek segélyt nyujtsanak a török ellen. A mód azonban a mely szerint a bécsi udvar ez ügyben eljárt, neki sem tetszett. Nem helyeselte, hogy német hadak jöjjenek az országba; midőn pedig mégis bejöttek, helyzete nagyon megnehezült. Az udvar követelte, birja rá a magyarokat, hogy adjanak szállást és élést az idegen hadaknak, mig az ellenkező vármegyék szinte reá hivatkoztak, mint a törvény őrére, és ő csakugyan kénytelen volt, a hazai törvény értelmében néha ellenezni azt, mit talán magában véve czélszerünek tartott. Három évi folytonos küzdelemnek eredménye elvégre is az lett, hogy a magyarok közül sokan csak ugy nehezteltek rá, mint a bécsi udvar, mely kétszinüséggel vádolá, mintha ő izgatná a helyett, hogy csillapitaná, a vármegyéket a németek ellen. [1])

A háború kitörésekor 1663-ban mint főkapitány a felvidékre ment, de sereg nélkül. Midőn a törökök és Apaffy érsekujvári táborúkból meghódolásra szóliták fel a magyarokat: ő csak kiáltványokkal felelhetett, fegyverre, kardra, bárdra hiván a magyarságot, »mert itt az idő, melyben, ha elpuhult ivadékai eleiknek, elvész az a kis rész is, mely még a magyaré Magyarországból,« vagy pedig a pogány ebet az egész országból kiverhetik. Apaffy csábitó szavaira, hogy kegyelmet szerzett a szultántól a magyaroknak, a fejedelem gyalázatos rabszolga sorsára utalt. Emlé-

---

[1]) Bajoskodása bőven meg van irva Orteliusban, továbbá Ll'histoire des Troubles de Hongrie. I. 9. 17. 25. és kk. ll. 37. 48—50. ll.

keztetett a török hitetlenségére, telhetetlen sarczaira, melylyel alattvalói szájából a harapó falat kenyeret is kiveszi. Biztatott, hogy a töröknek meggyül a baja Ázsiában, és már közeledenek a kereszténységnek megszabaditó hadai. Jobb meghalni karddal, mint összetett kézzel, gyalázatos hirnévvel testét, lelkét a török igája alá adni, mert »a magyar nemzet szabad nemzet!« és »nehezebb a nemes vérnek iga alatt nyögni, mint már megszokott hitvány kötés csorbáját bodzafüstivel nyelni!«

Apaffy csábitásával úgy szólván semmire sem ment: de Wesselényi szava is elhangzott, és hiában szólitá fegyvesrre a megyéket, fenyegetve a honnmaradókat, hogy »gyalázatos legyen minden nemzetségük, átkozott minden maradékuk, és haIsten életben megtartja, megfogja tanitani Istenét, hazáját es annak törvényeit szeretni, magistratusainak parancsát megbecsülni.« [1]) Sötét fájdalommal mint »számkivetett, haszontalan, kárvalló hamvafolta vénült szemeivel áztatván ősz szakállát« látta a belső visszavonást, a felvidéki nemesség közönyét, mely őt tétlenségre kárhoztatta az általa megvetett, »bakbüzű tótjai« közt, kiknek gyülölt nyelvét most törni volt kénytelen, és majd aggodalmas, majd örvendező elmével kisérte a horvát bánnak az ország másik szélén véghez vitt tetteit. [2]) Végre 1664. october havára sikerült neki is Szendrő alatt, Beregh, Ungh, Szathmár, Zemplén, Ugocha és Sáros vármegyékből 4—

---

[1]) Wesselényi némely levelei, Uj M. Muzeum 1854. III. 43—58. ll. Apaffy Érsekújvári táborozása u. o. 1859. I. 50—54. ll. Wesselényi levelei Nográdhoz Tört. Tár X. 151—157. l.

[2]) Wesselényi egy levele 1664. majus 17. Tepliczéről, Szepesből. Századok 1869. 743. l. Hanthó Lajős közleménye, melyből több kifejezést felhasználtam.

5,000 embert összegyüjteni, [1]) de a béke hire utját szegte minden további hadmüveletnek, és őt is mint az egész nemzetet végkép lesujtá.

A nádor, a primás, a bántól azonban különvált az országbiró gróf Nádasdy Ferencz, Magyarországnak Zrinyi Miklós után ez időben legeszesebb férfia.

Fogarasföldi gróf Nádasdy Ferencz 1664-ben negyvenedik évébe járt. [2]) Szépatyja Tamás egyike volt azoknak, kik legtöbbet tettek arra, hogy a Habsburgház a magyar koronát megtartotta, s egyuttal a magyar protestantismus is egyik leghatalmasabb apostolát tisztelé benne. Öregatyja Ferencz, a Rudolfkori hadjáratok egyik hőse, öreganyja ama szörnyű Báthory Erzsébet volt, ki vérengzései által oly gyászos hirnevet vivott ki vala magának. Ferencz atyja Nádasdy Pál, vasmegyei főispán és dunántúli főkapitány korán, 1637-ben elhalt; anyja Révay Judith oly tősgyökeres, régi szabású magyar asszony volt, hogy nem akarta külföldre bocsátani utazni, nem tudván felfogni, mi jót tanulhatna a hazára nézve oly országokban, melyekben még a köntös sem egy a magyarral. [3])

Nádasdy azonban mégis utazott [4]). Sokat tanult, mind

---

[1]) Histoire des Troubles e. h. 49. l.

[2]) Korára nézve döntő, egy a titk. levéltárban levő levele. mely szerint vasmegyei főispánná 1633-ban 8. éves korában neveztetett. Wolf Ádám »Fürst Lobkowitz« czimü müvében 314. l. úgy látszik csak nyomtatási hibából mondatik halálakor 64 évesnek 46 helyett.

[3]) Levele 1642. a kam. lev.

[4]) »Emlékezhetík kegyelmed jól reá, hogy minek előtte az olasz peregrinatiora ment volna,« irja Eszterházy Miklós, Eszterházy munkái. Nemz. könyvtár. 5. l.

olyat, mi a haza javára szolgálhatott, mind olyat, mi az általános műveltségre tartozott. Különösen megszerette a hazai történelmet, és Jongelinus Gáspár győri kanonokat magához vette csak azért, hogy általa Magyarország történetét megirassa [1]). A »Mausoleum regum Hungariae« czimü, mű, melyet vagy maga irt, vagy legalább kiadott, minden ízléstelen pathosa és hízelgése daczára, melylyel a gyenge Ferdinándot és Leopoldot Hercules és Atlashoz hasonlitja, sokféle ismeretről és igaz magyar érzésről tesz tanuságot. Kora szellemében jártas volt a theologiában, s eleinte mint gyerkőcz, mint ifju a protestantismus mellett forgatta a tollat: de Eszterházy Miklós nádorral folytatott polemiája vereségével, megadásával végződött. 1643-ban Katalin napján a csepreghi templomban, protestáns papok és világiak sokasága előtt ünnepélyesen katholikusnak vallá magát [2]) és megtérését mindjárt tettekkel is bebizonyitván, egy neophyta egész buzgalmával látottt az ellenreformatióhoz, és egyikévé lett azon főúraknak, kik a protestansoknak legtöbb okot szolgáltattak panaszra. Tiltakozott az 1647-iki törvényczikkelyek ellen, melyek a linczi béke alapján a protestánsoknak szabad vallás gyakorlatot adtak, és nem akarta elismerni, hogy arra a jobbágyoknak is joguk van, és hogy az elfoglalt templomokat vissza kell adni a protes-

---

[1]) Kancz. Mandatum 1659. marcz. 3. kancz. lev.

[2]) Eszterházy Miklós levele 1643. nov. 30. Hevenessynél. i. h. XXXIV. 190. l. Korneli i. h. 453. l. hibásan tulajdonitja megtérését Pázmánnak. Toldy Eszterházi Miklós életében ugyan csak a Hevenessynél levő levélre hivatkozva, a megtérés datumát megfoghatlan módon 1630-ra teszi, minek folytán saját beismerése szerint, megfejthetetlen nehézségekbe bonyolodik.

tánsoknak. [1]) Legfőbb törekvése volt jószágairól kiszoritani a protestantismust, melyet elei oly hévvel és nem ritkán erőszakkal is igyekeztek megalapitani, s e czélra, a különben gondos és takarékos gazda, nem kimélt sem költséget, sem fáradságot. Működése nem volt sikertelen. Buzgalmát és bőkezüségét 40,000 megtért alattvaló, a csepreghi kiforgatott lutheranus iskola, a lékai és lorettoi ágostoni, és szervita kolostorok és a protestánsoknak átkai egyformán hirdették. [2])

Nádasdy sajátságos vegyüléke volt a hirtelen fellobbanás és a higgadt, sőt aggódó fontolgatásnak. Mint hatalmas főúr meglévén szokva, hogy neki engedelmeskedjenek, minden akadályra felforrt, és majdnem kész volt oly rémletes eszközökhöz nyulni, mint a minőket alkalmazott kisebb, női hiú czélok végett Báthory Erzsébet. Hirtelenkedése azonban mulékony volt, és csak hamar túlsulyra vergődött tiszta, világos, beható értelme, mely illuziók nélkül látta a világot. Ekkor azonban az ellenkező túlságba esett, és az apróságok emberévé lett, ki, mert nagyon is tisztán látott minden göröngyöt utjában, soha sem tört gyorsan, egyenesen czélja felé. Nádasdynak pedig nagy czéljai voltak. Keblében mérhetlen dicsvágy lakott, s a hatalomnak minél nagyobb teljét birni, volt lelkének idealja. E kivánság,

---

[1]) A tiltakozás Draskovich János nádor előtt történt. kam. lev. Act. publ. fasc. 36. num. 53.

[2]) Fabó Mon. Evang. III. 96, l. jegyzetben Pilarik predicator nyomán beszéli, hogy midőn Nádasdy annak könyveit elégettette, és a tüzet maga is nézte, egy égő darab papir rá szállott, mire Pilárik hozzá fordulva mondá : »Mond meg gróf! ha majd az ördögök a pokolban sütőgetnek, mit fogsz akkor mondani?« Nádasdy válaszáról azonban hallgat a krónika.

s a siker reménye nem volt egészen jogosulatlan. Tehetségei mellett minden külső eszköz is rendelkezésére állott. Jószágai a Murától a Tiszáig terjedtek; évi jövedelme kétszáz ezer forint körül járt. Ő volt az országnak leggazdagabb embere, s a mig joszágainak helyes kezelésére, jövedelmeinek gyarapitására, a legaprólékosabb gondot forditá, uj meg uj szerzésre gondolhatott. [1]) Fényes származása mintegy önként egyengette neki az utat a legmagasabb hivatalokra. Nyolcz éves korában (1633 novemb. 16.) már vasmegyei főispán 1645-ben királyi tanácsossá, 1646-ban főkamarás-mesterré, 1651-ben Alsó-Lendva és Nempti főkapitányává, és négy évvel később, mint 30 éves fiatal ember (1655. jun. 27.), országbiróvá, az ország második zászlós urává lőn. [2])

Nádasdy 1655 óta nagy barátja volt az akkor hatalma tetőpontján álló II. Rákóczy Györgynek, ellenkezőleg Lippay és Wesselényivel. Benső viszonyuk nem kerülte el az udvar figyelmét, gyanuját, melyet Nádasdy akkép törekedett eloszlatni, hogy a fejedelem leveleiből felküldözgetett Bécsbe, Rákóczyt pedig erről értesíté és kérte, hogy titkos tárgyakról csak külön mellékelt czedulákon irjon. [3]) Mind

---

[1]) Minutiosus gondoskodását tanusitják a kamarai levéltár rendezetlen részében őrzött levelezése Bálintfy füzéri tisztartójával.

[2]) Kanczelláriai levéltar.

[3]) Kanczelláriai levéltár. Nádasdy levelei Mednyánszkyhoz, melyekről alább lesz szó, a titkos levéltárban. Rákóczyhoz való viszonyáról l. Szalay V. köt. 15. l. 3. jegyzet és Szilágyi Sándor »II. Rákóczy György fejedelem összeköttetése gróf Nádasdi Ferenczczel« czimü értekezését és mellékleteit, Századok 1874. 441—476. ll.

a mellett ezért sok mellőzést kellett türnie, [1]) de az nem tartott sokáig. Rákóczy halála után szolgálatkészsége meglepte a magyarokat és visszaszerezte neki az udvar kegyelmét. Mig Wesselényire gyanakodtak Bécsben, hogy titokban maga gördít akadályokat a német hadak elé: Nádasdy szót emelt mellettük a felső megyéknél, és ápolás alá vette betegeiket. Békére hajlott, midőn a többi magyarok a háború mellett buzogtak, s ez által nem igen nevelte népszerüségét, de ő, most legalább, nem sokat törődött a magyar urak tetszésével. Alig volt barátja, mert nehezen tudott valakit maga mellett megtürni. Wesselényivel hol kisebb, hol nagyobb mérvü ellenségeskedésben élt. Egy időben — 1657 — azzal boszantotta, hogy még a kellő czimet is megtagadta tőle [2]). 1662-ben pedig, a nádornak, az ország legfőbb kapitányának tudta és beleegyezése nélkül kivitte, hogy mint öt dunántuli végház főkapitánya, Batthyányi Kristóf dunántuli főkapitány fennhatósága alól kivétetett, mi Wesselényit szörnyű haragra gerjeszté, ugy hogy komolyan gondolkozott szövetségesekről, kiknek segitségével kevély ellenfelének nyakára hághasson. De az eszközök tekintetében habozott. Majd perbe akarta fogni, mint a ki előljárójának becsületében gázol, ama szigorú szabályok szerint, melyeket a magyar becsületérzés a haditisztesség fentartása végett a »Processus Curiae regiae militaris in facto honoris«-ban felállitott, és melynek az egyik fél becs-

---

[1]) »Busul Nádasdy uram, mivel sem nem hivatják, sem semmi dolgot vele nem közlenek« Vitnyedi, Soprony, máj. 4. 1657. Tört. Tár XV. 101. l.

[2]) Nádasdy 1669-iki Memorialeja; Histoire des Troubles i. h. 24. l. kancz. lev.

telenségével kellett végződni, de tartott, hogy az udvar mandatumával megakaszthatná a peres eljárást; — majd párbajra akarta kihivatni Zrinyi Péter vagy más valaki által, s ha ki nem jő neki mint gyávának sz... s gatyát küldeni! Végre lépéseket tőn ama levelek megszerzésére, melyeket Nádasdy Mednyánszky Jónásnak II. Rákóczy György magyarhoni követének irt, s melyeket a követ most valami derék jutalomért kész lett volna kiadni, hogy compromittáló tartalmuk által Nádasdy hitelét az udvarnál végkép megdönthesse [1]), de az alku sikerre nem vezetett. Mednyánszky mégis félt Nádasdy boszujától és Wesselényinek többi terve is csak terv maradt.

Wesselényi Nádasdy ellen Zrinyi Miklósra is számitott, kivel Nádasdy régóta ellenségeskedésben volt, kiben vetélytárst látott [2]), ki alatt 1664-ben a Muraközben állni nem akart, hanem inkább, az egyedüli magyar, ki azt tette, közvetlenül Montecuccolitól vette parancsait. Ők ketten annyira különböztek egymástól, hogy nem lehettek jó barátok. Észre nézve volt ugyan hasonlatosság köztök, de Nádasdyban hiányzott a bánnak tettereje, és inkább volt diplomata mint katona. Mig Zrinyiben mintegy megtestesült a magyar harczi erély és dicsőség: Nádasdyt szobatudósnak tarták a hazafiak, és bár az udvar sokat tartott katonai képességéről, még sem volt egy győzelem, egy nevezetesebb összecsapás sem, melynek emléke nevéhez füződött

---

[1]) Vitnyédy levelei i. h. XV. 249. 256. ll. XVI. 20. 28. ll. Bory Mednyánszkynak jul. 3. 1662. Titk. lev. a Processus causarum in facto honoris causa a Corpus Juris minden kiadásában függelékkép találtatik.

[2]) Molin a velenczei követjelentések közt i. h. 79. l.

volna [1]). Zrinyiben sem hiányzott a nagyravágyás. Ő is kereste a nádorságot, a varasdi generalatust, de a hivatal és méltóság neki csak eszköz volt, hogy a hazának minél jobban szolgálhasson, mig Nádasdy lépteit a legridegebb önzés vezérlé. Ő sem akarta az ország romlását; szerette volna a nemzet boldogságát, de főczélja mégis csak mindig saját nagysága maradt, melyet a nemzet kárával is kész volt megvásárolni. Ép oly kevés, sőt még kevesebb odaadással mint nemzete iránt, viseltetett a bécsi kormány iránt: de hizelgett és szolgált neki, mert nem látott magára nézve hasznot, sőt látott kárt az ellenkezésben.

Az udvar nem minden aggodalom nélkül látta a béke ellen készülő oppositiot, és kivált Zrinyi Miklóstól tartott hogy valamint ő volt egyik főoka a háborúnak, úgy ő fog lenni ismét a szikra, mely a kialudt harczi tüzet ismét felgyujtja. Felvilágositani, megnyugtatni a békétleneket, elfogadtatni a békét a magyarokkal, az udvar október 31-ik napjára Bécsbe hivta Wesselényit, Lippayt, a két Zrinyit Nádasdyt és a többi magyar tanácsurakat, de a gyűlés napját november 25-re Szent-Katalia napjára kellett halasztani, mert a nádor a felvidékről a nagy távolság és rosz utak miatt október végeig Bécsben nem lehetett [2]). Az uj határnapot azonban Zrinyi Miklós már meg nem érte. Nov. 18-kán, a kursanetzi erdőben vadászatközben egy bőszült vadkan földre terité és megölte. Az udvar nagy örömmel vette a hirt s örömét alig tudta az illemkivánta gyászszal

---

[1]) Kéry Turcis Martis ferocia, Gualdo Galeazzo Priorato, Vita di Leopoldo. I. II. 403. l.

[2]) A gyülés határidejére nézve az egyedüli, de authentikus adatom Leopold meghivó levele b. Berényi Györgyhöz. 1664. oct. 31. Gr. Berényi levéltár.

eltakarni. Örömében osztoztak a kanizsai törökök, kik sok évi ostoruk halálát üdvlövésekkel ülték meg: mig Magyarország és a keresztény Európa nagy része gyászt öltött a kereszténység nagy hőséért [1]).

Zrinyi Miklósban csakugyan az udvar politikájának leghatalmasabb ellensége bukott el. E politikának vezérelve pedig I. Ferdinánd óta a dynasticus önzés és a magyarok ellen való bizalmatlanság volt. E gyászos elvet nem egyes emberek, hanem a viszonyok hatalma, a körülmények fejték ki és növelék nagyra. Mindjárt első oka a magyar és német nemzet közt létező antipathia volt, mely mindenütt mutatkozott történetünkben, hol a két nemzet találkozott [2]). A hirtelen, büszke magyar természet soha sem tudott megférni a kimért, önfejü és a hol hatalmasabb zsarnokságra hajló német elemmel, mely a mily jó szolga maga, szintoly engedelmességet követel azoktól, kiket a sors hatalmába adott. Legkirivóbb lett az ellentét, midőn a közös veszélylyel szemben a magyar a szomszéd osztrákkal közös védelemre egyesült és a terjedő protestantismusnak idegenkedése a katholikus Habsburgok iránt még inkább elmérgesité az ellenszenvet, a politikai gyülöletet a vallásival tetézte. Királyaink tettei inkább táplálták mint oszlatták ez ellenszenvet. Ők, bár választás által jutottak a trónra, az ország örökös királyainak tekinték magukat. El voltak telve a fejedelmi omnipotentia eszméjével, mint az a renaissance korában fejlődött, ép akkor, midőn Magyarország a gyeng

---

[1]) Sagredo i. h. 113. l. Wagner i. h. 177. l.

[2]) Cserey Mihály ismert történeti művében összeállítá az eseteket, de jegyzékét még igen meglehetne bőviteni. Wagner is kiemeli az inata Germani nominis aversio-t. i h. I. 185. lap.

Jagellok kormánya alatt majdnem aristokrata respublicává lett. Kevés, de sulyos csapásokkal véget vetni a magyar atkotmányosságnak, mint a Habsburgház spanyol ágának Castilia és Aragonban sikerült: nem állott a gyengébb osztrák herczegeknek hatalmában, kiknek a császári czim csak külfényt adott, de nem valódi hatalmat; támadásaik tehát csak egyes tulkapásokból állottak, esetről esetre való korlátozásában annak, mit ők — bár a magyar törvényen sarkalt — felségsértő féktelenségnek tartottak. A magyarok zokon türték a szabadságukon ejtett sérelmeket, kivált oly hatalom részéről, mely czéljának, a melyért vele szövetkeztek, oly kevéssé felelt meg, s őket a török ellen megvédeni képtelen volt. Általános és folytonos volt a panasz, hogy az idegen hadak gyávasága miatt vesztek el az országnak legszebb várai, mig a magyarok legalább megtudtak halni a rájuk bizott erősségek védelmében. Losonczy, Szondy, Dobó, Zrinyi dicső nevével a tulrészről az Aldanak, Salamancak, Paradeiserek gyalázatát álliták szemben. A zsitvatoroki békéig még i g y e k e z e t t a Habsburgház és a németség valamit visszafoglalni Magyarországból: 1606-on innen azonban, kivált pedig, mióta a 30 éves háboru nyugotra vonta a Ferdinándok figyelmét, a bécsi politikának egyedüli törekvése volt, kerülni mindazt, mi a törökkel való békét megzavarhatta volna, habár ezáltal Magyarországot át is engedte a pogány dulásainak. Meg volt elégedve, ha az örökös tartományok békében s menten maradtak, s a magyarok panaszaival, keserűségével növekedett az udvar közönye szenvedéseik iránt. Bécsben jól tudták, hogy minden enyhülés, mit a magyarok a török részről nyernek, csak képesebbé és hajlandóbbá teszi őket a németek ellen fordulni, és azért, távol attól, hogy áldozatokat hoztak volna

az ország megmentésére, inkább jó békót láttak a nemzet nyomoruságos állapotában, mely gátolá lerázni nyakáról a német igát [1]). Egy módja lett volna az osztrákházbeli királyok érdekét szorosabban fűzni a nemzetéhez: örökössé tenni a királyságot családjukban. Azonban a nemzet, a főpapokat és nehány főúrat kivéve, irtózattal fordult el e gondolattól, s midőn 1655. ujból szőnyegre került a kérdés Zrinyi Miklós volt annak egyik leghevesebb ellenzője [2]). A magyarok jobb szerettek ideig-óráig szenvedni, mint örökös szolgaságba adni magukat, mert annak tekinték az örökös királyságot. Az ausztriai háznak ellenben szinte nem volt kedve, ha tehette is volna, felszabaditani a magyarokat, csak azért, hogy azok azután honi királyt vagy más fejedelmet ültessenek trónjukra. Igy minél tovább volt együtt a magyar nemzet a Habsburgházzal, annál élesebb lett egy részről a gyülölet, másrészről a bizalmatlanság a felek között.

A 30 éves háborúnak folyama alatt királyaink megtörték Csehországnak és az örökös tartományoknak alkotmányosságát. III. Ferdinánd már mindenütt absolut ur volt, csak Magyarhonban nem. Itt a Bocskayak, Bethlenek, Rákóczyakon hajótörést szenvedett az absolut hatalomra való törekvés, és vele sok ujitás, mit az akkori absolutismus már mint a modernebb állam követelményét magával hozott. Magyarország ősi szabadságában, középkori rendetlenségben maradt, s az udvar nem tudván eltörölni a szabad-

---

[1]) Röviden igy nyilatkozik Nani i. h. Sagredo i. h. 107. l.

[2]) V. ö. »Siralmas panasz« czimü művét Kaprinay kéziratai közt, egyetemi könyvtár és a Muzeumban, Kováchich gyüjteményében.

ságot, igyekezett legalább annak elfajulását legyezgetni, és ekkép gyengiteni a nemzet erejét [1]). A rend, melyet Zrinyi ajánlott nemzetének, ép oly kevéssé tetszett a bécsi udvarnak, mint nem tetszett az a büszke olygarcháknak, nagyszájú köznemeseknek, és féktelen, rabló végbeli katonáknak.

I. Lipót és tanácsosai már készen találták e politikát, melyet sem kigondolni, sem megváltoztatni nem lettek volna képesek, de nem is voltak hajlandók. Lipót ekkor 24 éves ifju volt, apró termetü, gyenge testalkatásu, ingó járásu, kiduzzadó alsó ajakkal, mint nyomorék öcscse II. Károly spanyol király. Mint III. Ferdinándnak kisebbik fiát, bátyjának IV. Ferdinándnak haláláig, 14-ik éveig papnak nevelték; azután is inkább az maradt, mintegy nagy birodalom kormányára hivatott fejedelem. Szelid jó kedélyü ifju volt, ki örömét a zenében, költészetben és vadászatban lelte. Nevelése rászoktatta, hogy sok időt szenteljen annak, mit kormányzásnak neveztek, mi azonban nála csak egy hivatalnoknak mechanikus munkája volt. Fáradhatatlanul tudott a tanácsban ülni, audientiákat adni, iratokat expediálni, de saját elhatározása csak annyiból állott, hogy tanácsosainak szavát követte. Részben ez családi elv volt, melyre a jezsuiták szoktatták volt a Ferdinándokat és Leopoldot, nehogy lelkiisméretüket valami bünös tettnek felelőségével terheljék, s az elv nem is volt rosz, korlátlan, és a mellett gyenge tehetségü fejedelmeknél, ha a tanácsosokban bizni lehetett volna; de Ausztriában, Leopold környezetében a leggyengébb, legelvtelenebb, leghitványabb emberek ültek [2]) és az elvnek következménye az lett, hogy a ki Lipótot sze-

---

[1]) Molin i. h. 78. l.

[2]) Nani 8. l. u. o.

mélyesen ismerte, nem győzte eléggé csodálni jólelkűségét, jámborságát, mig a ki csak országait és azok nyomoruságát látta, hajlandó volt őt a legkegyetlenebb zsarnoknak tartani.

Azonban, ha Lipót eldődei nem is kezdik a kormányrendszert, melyben a fejedelem külsőleg minden, valósággal pedig semmi: megkezdette volna azt maga Lipót. Neki sem érzéke, sem tehetsége nem volt a közügyekre, s csak két idea volt, mely őt ez irányban néha cselekvésre, vagy legalább egy-egy fellobbanásra birta. Az egyik olympusi származásának, méltóságának öntudata, melyet a nevelés és környezet mélyen lelkébe vésett s melyre nagyon kényes volt, ámbár nem igen voltak tiszta fogalmai, mi mind által sértetik az meg, mi által pedig nem? s ez pótolá nála azt, mi nemesebb, különb alkotású lelkekben a dicsvágy vagy becsületérzés. A másik érzelem, mély vallásosságában gyökerező, a meggyőződés volt, hogy lelkiismeretbeli kötelessége alattvalói között az igaz katholika hitet gyarapitani, s az eretnekségnek terjedését meggátolni. Mindkét érzelme határtalan gyásznak volt kutfeje Magyarországra nézve [1]). Lipót jelleménél fogva főfontosságu személy lett volna gyóntatója, de P. Müller Fülöp jezsuita, ki gyakran volt Lippainak és Nádasdynak tolmácsa a császárnál, szigoru életet élt, s leginkább csak a tudományokkal foglalkozván, nem avatkozott az államügyek menetébe, legfeljebb személyes kérdésekben, kinevezéseknél vetette latba tekintélyét [2]). A

---

[1]) Nani 5. l. Molin 78. és Sagredo 105. Zorzi 128. Morosini 144. Michiele 167—168. l. í. h. kik mindenben megegyeznek, szintugy Puffendorf svéd követ: Berichte über Kaiser Leopold und seinen Hof. Kiadta Helbig 58. és kk. ll.

[2]) Molin 52. i. h. Müller 1613. Grazban született, dr. philosoph.

tulajdonképeni hatalom és kormányzás az államtanács kezében volt, mely III. Ferdinánd ideje óta igen nagy számú és kevés kivétellel oly képtelen tagokból állott, kikkel nevetség vagy ámulat nélkül nem lehetett a közügyekről beszélni. A tehetség hiányát önzetlen jóakarat sem pótolá, mert a császár tanácsosai mind csak saját érdeküket tarták szem előtt, és egymásra agyarkodva, többet gondoltak egymásnak megbuktatására mint a török leverésére [1]).

Azon kisebb kör, mely Leopold kormánya alatt a legfontosabb teendőkre a császár legmeghittebb embereiből alakult, nem állott sokkal különb tagokból. A tanács feje 1664. Portia Ferdinánd herczeg a császár egykori nevelője, Lipót személyes vonzalmának köszönhette a magas polczot, melyre tehetségei nem képesiték. Jó lelkü, becsületes ember volt, urát igazán szerette, de mitsem értett az államügyekhez. Egész politikája a huzavonában állott, várván, hogy az események oldják meg a kérdéseket, melyeket ő megoldani nem tudott, másokra bizni pedig nem akart. Ő nem volt ellensége a magyaroknak, rokonszenvvel viseltetett a Zrinyiek iránt, kik krajnai jószágait szorgosan védték a török ellen, de a török háborút, a mig lehetett, elodázta és midőn kitört, azt mihamarább békekötéssel befejezte, mert az tevékenységet igényelt, gondokat okozott, melyeknek pedig ő nem volt embere [2]).

---

theologiae volt, Lipótnak tanára, »Ein förderer des Collegium naturae curiosorum.«

[1]) Nani 8. l. i. h.

[2]) V. o. Nani 9. 33 l. Molin 59. Sagredo 116. jelentéseit, l. u. o. a Zrinyiek iránti rokonszenvét; Histoire des Troubles de Hongr. I. 452. l.

Mint Portia a császár, ugy Schwarzenberg János Adolf, akkor még gróf, Lipót főherczeg kegyének köszönte befolyásos állását, s Portianál kissé több észszel több tetterővel birt, de szinte ügyesebb volt kákán is csomót találni, mint nehézségeket éles szemmel átpillantva orvosolni [1]). A harmadik minister Auersperg János, münsterbergi herczeg, a károlyvárosi Auerspergnek testvérbátyja, még III Ferdinándtól maradt Lipótra, ki a büszke nagyravágyó férfit nem szerette, de atyja emléke miatt megtartá, és ügyessége, jártassága miatt a közügyekben, nem is könnyen nélkülözhette ámbár ő sem emelkedett felül a középszerűségen, és csak egy Portia mellett tűnhetett fel valami jeles embernek. Gonzaga Hannibál herczeg a haditanács alelnöke egy régi eszes katona [2]), a becsületes Trautsohn gróf [3]), a rideg magában álló Oettingen udvari tanácselnök [4]), kevesebb jelentőséggel birtak, kitünt azonban tehetségei által: Montecuccoli, és Lobkovitz Venczel herczeg, ki ekkor mint a haditanács elnöke a török ügyeket vitte, és igy a magyarokkal is legtöbbet érintkezett. Montecuccoli Rajmond, kit szent. gotthárdi győzelme ragyogó nimbussal vett körül, vitéz, értelmes, tudományosan mivelt, de majdnem tulságosan pedans katona volt, és a magyarokat nem szerette. Hadjáratai alatt sokféle baja volt velük. Indignatioval hallotta bátor beszédeiket, éles birálatukat, hadainak fegyelmetlensége, hadviseletének lassúsága és eredménytelensége felett. Legutóbbi összekoczczanásai Zrinyi Miklóssal, ki már 1662-ben egy

---

[1]) Náni 10. 33. Molin 59. Puffendorf 68. l. i. h.

[2]) Sagredo 117 Molin 62. l.

[3]) Molin i. h.

[4]) Molin 63. l.

élesen irt röpiratban ostorozta volt 1661. sikertelen erdélyi hadjáratát, nem nevelték rokonszenvét a nemzet iránt, melyet, ugy vélte, csak vasvesszővel lehet és kell kormányozni [1]).

Lobkovitz Venczel herczeg nem volt szerencsefi, mint Montecuccoli, ki szegény grófocskából kardja által emelkedett magasra. Atyja Zdenko, a Lobkovitzok Popeli ágából, tekintélyes nemes családnak ivadéka, Csehország cancellárja az ország legnehezebb napjaiban, az ausztriai háznak és katholicismusnak szenvedélyes hive, egyike volt a legtevékenyebbeknek, kik hazájuk szabadságának sirját megásták. Venczel 1609. jan. 30. született. Ifju éveiben a 30 éves háborúban egy lovasezredet vezényelt, 1647. Generalfeldmarschallá lett, később azonban a diplomatiai pályára adván magát, részben neki volt köszönhető, hogy I. Lipót a római császárságot megnyerte. Lobkovitz nem birt Montecuccoli kitűnő tehetségeivel. Alig volt Auersperghez fogható, de volt egy tulajdonsága, mely őt kartársai közül kitűnteté. Mig azok, valamint az egész udvar, a Németországban carricaturává lett spanyol grandezzat követték tetteikben, gondolataikban: Lobkovitz a könnyü franczia modornak embere volt, és már az ujabb kornak befolyása alatt állott. Az atya bigott vallásossága nem volt meg többé a fiuban. Neje egy Sulzbachi pfalzgrófné, protestáns volt, és maradt haláláig. De az öreg Zdenkonak absolutistikus szelleme nem szenvedett csorbulást Venczelben sem. Benne nem csak az udvarok-

---

[1]) V. ö. Zrinyi és Montecuccoli czimü tanulmányomat a Budapesti Szemle Ujfolyam 1867. IX. köt. 1—40. ll., s az ott idézett kútfőket, megjegyezvén egyébiránt, hogy nem m i n d e n ott foglalt állitást vallok most is, s egyre nézve, hogy Montecuccolit apró embernek irtam, sietek tévedésemet itt bevallani, és kijelenteni, hogy ellénkezőleg magas termetű volt.

nak, kormányoknak általános iránya működött: ő despota volt hajlamainál fogva is. Tetteiben csak saját vagy legfeljebb urának érdekeit tartá szem előtt, s levetvén társainak régi feszességét, levetette egyuttal a korlátokat is, melyeket azokra a régi szokás rakott volt. Bizonyos dolog, hogy a bécsi ministerek legnagyobb részét bigott vallásosságuk nem tartoztatta vissza gaztettektől: de a tekintélynek tudata mégis némi mérséklő hatással volt rájuk sok esetben. Lobkovitz azonban nem hajtott a papokra; szabályt csak saját belátásában, és kényében talált, s az sohasem tiltá el olyan, tettől, melyből magára nézve valami hasznot várt. Kiemelkedvén ilykép a közönséges gondolkodás módból, souverain megvetést érzett mindazok iránt, kik hozzá fel nem értek, s azok közé számitá alig ismerve kivételt, az egész világot. És szelleme sokkal élénkebb, merészebb, nyelve sokkal élesebb volt, semhogy ez érzelmet nagyon takargatta volna. Hires volt csipős, gúnyos észrevételeiről, melyeket a legkomolyabb tárgyakba is belevegyitett. Nem kimélte a hatalmas jezsuitákat, nem ministertársait, nem magát a császárt sem, s e modora, mely őt a külföldi diplomaták szemében hóbortosnak, majd nem bohócznak tűnteté fel, kellemetlenné, sértővé tevék azok irányában, kik, mint a magyar urak ügyes bajos dolgokban, kérelmezőleg voltak kénytelenek hozzá fordulni [1]).

Mind e különböző jellemű ember egyetértett a béke

---

[1]) V. o. Wolfnak többször emlitett művét, jelesen annak 10. 13. 31. stb. lapjait s egyáltaljában az egész művet, mely részben a raudniczi Lobkovicz-féle levéltárból vett adatokon épül. Molin i. h. 61. Sagredo 117. Zorzi 130. Morosini 148. l. Puffendorf i. h. 66. l. szól róla.

mellett [1]) ámbár fel kellett áldozni Érsekujvárt, mely nem csak Magyarhont, de Morvát, Szileziát, és az örökös tartományokat is védte. A nehézségeken és esélyeken kivül, melyekkel minden hadviselés jár, kivált két ok hatott a császár tanácsosaira. Az egyik a régi elv volt, miért hozni áldozatokat a magyarokért, kik gyülölik a németeket, és ha a töröktől megszabadulnak, azonnal ellenük fognának fordulni? A másik IV. Fülöp spanyol királynak gyengélkedő egészsége volt, kinek halála után a roppant spanyol birodalom két éves fiára volt szállandó, felette kedvező alkalom XIV. Lajosra nézve, felhasználni a bécsi udvar török háboruját, hogy hatalmát az osztrák ház romjain megalapitsa, kivált, midőn seregei már behatottak a császári birodalom szivébe és veszélyes szövetkezést fogtak köthetni a magyarokkal. Hogy e közel bajtól megszabaduljanak, feledék a jövő veszélyt, mely abból származott, hogy Erdély fejedelmi székén a törökök bábja ült, rabszolga, mint a moldvai és havas alföldi hospodárok s nem többé független fejedelem mint Bethlen Gábor és a Rákocziak voltak, kit a porta, mikor neki tetszett, letehetett, mert birta Erdély kulcsát, Nagyváradot [2]).

A béke pontjait hivatalos alakban még nem ismerte a világ. Beszélék hogy két titkos pont is van, melyek szerint a török nem fogja segiteni a magyarokat, bár mit is csináljon velük a császár; ő viszont szabadon járhat Horvátországon és Krajnán át pusztitani a Velenczei földre [3]). A ma-

---

[1]) Non vi fú discrepanza alcuna nel consiglio di Sua Mta circa le capitulazioni — irja Sagredo i. h. 106. l.

[2]) Sagredo i. h. 109. l.

[3]) Sagredo i. h. 110. l. hiszi az első pontot, a másodikat nem. Ugy látszik, az első pont a békekötés szövegének 5-ik pontja, mely

gyaroknak azonban elég volt az is, mit szemmel láttak, s a mire a külföldiek is elmondák, hogy a császár nem mint édes, hanem mint mostoha atya bánt a magyarokkal [1]). Szendrőtől Pozsonyig nem volt többé kellő végvár, és az egész vidék oda volt dobva martalékúl a töröknek, ki mindjárt a békékötés után már a Morváig kivánt behódolást. »Az udvar« — mondák a magyarok — »nem is akart győzni. Nem engedte, hogy a francziák a szent-gotthárdi győzedelmet felhasználják, és a Rábán át a bomló török seregre törjenek. Maga mentette meg a nagyvezér seregét, mely elveszett volna éhen, midőn a Dunáninnenre vonult, ha még egy hétig foly a háború. Ez azonban nem volt a németek czélja. Hisz a császár egyik tanácsosa mondá: Inkább vegye meg a török Bécset, mint sem hogy a magyarok visszanyerjék Budát. Az egész hadviselés csak kicsinált dolog volt, fogyasztani, és tönkre tenni Magyarországnak még meglevő kicsinyke erejét!« [2]).

A magyar urak, a kik november végén Bécsbe jöttek, — a nádor, a primás, Nádasdy, Zrinyi és mások — Nádasdy kivételével, ha nem is hangoztatták a tulzók e beszédeit, hason érzelmeket tápláltak. Kivált Zrinyi Péter volt dühös a békére, melyben csak a török cselét látta, hogy a keresztények erejét szétoszlassa, és tavaszszal ujult erővel

---

szerint a békekötő felek egymás ellenségeit nem támogatják, be nem fogadják. Katona, XXXII. 566. l.

[1]) »Recueil historique contenant des divers pieces«, a béke védelmére irt és Kölnben megjelent mű: »Sa majesté traite les Hongrois plutôt en paraistre qu'en père«, 346. l.

[2]) L. Frangepan levelét a mainzi választó fejedelemhez 1665-ből Rački 2. h. 1—7. ll.

kezdhesse meg a háborut [1]) Lobkovitz — irásban — igyekezett aggodalmaikat eloszlatni. Közlé a béke pontjait és fejtegeté mily hasznosok azok az országra nézve! Erdély függetlensége megvan mentve. Szabolcsot, Szathmárt visszanyerte az ország. Érsekujvár helyét a Vágmentében uj erősség fogja pótolni. A béke nagy könnyebbségükre fog szolgálni, mert összeroskadtak volna két ellenséges sereg terhe alatt. A felség csak javukat hordá szivén, midőn a békét megkötötte; fogadják el! De az urak kijelenték, hogy a békéhez ők nem szólhatnak. Az a nemzetnek, az összes karok és rendeknek joga, kiktől megbizásuk nincs, és e nélkül, mint magán embereknek, sem joguk, de akaratjuk sincs a békét elfogadni [2]) s azért e kérdéssel, bár sokat mondhatnának, nem is zaklatják a császárt. Fel kell azonban szólalniok — irák válaszukban — az ország siralmas állapota miatt. Pozsonytól Szendrőig tárva az ország a töröknek. A felvidék mintegy el van szakasztva az ország többi részétől. Az ország nem ország többé, hanem rongya a réginek. A föld népének nem biztos többé gyermeke, nem marhája, nem mehet többé ki nyugodtan a mezőre, nem szőlejébe. Nincs nyelv, mely kellőleg elmondhatná: mit szenvedett a nemzet. Nincs ember Kolozsvártól Csáktornyáig, ki valamit ne vesztett volna. Mindenütt csak nyomor és pusztaság, melyet a német katonák még növelnek.

---

[1]) Egli e tutto appassionato nel veder una pace con tanti discapiti, e l'interesse dell'Ungheria in precipitio. Velenczei követjelentés jan. 18. 1665-ik meg jan. 11. 1665. Rački, i. h. 7. és 8. ll.

[2]) »Nos in eandem nec in personis nostris, nec in nomine Statuum et Ordinum . . . . velle aut posse consentire.« Wesselényi tiltakozásából a pozsonyi káptalan előtt jan. 5. 1665. Országos levéltár.

Spankau ezredes — vele történetünkben még találkozni fogunk — nyiltan kimondá, hogy ez szándékosan, politikából történik. A katona Bécsből csak papirt kap, de pénzt szükségleteire nem: szóval a magyar olyan mint valamely legyőzött nemzet, melyet lenéznek, megvetnek, semmibe sem vesznek (decz. 9. 1664.) [1]).

Lobkovitz felelt, igéreteket tett, de a magyarok megmaradtak álláspontjuknál és csak arra nézve voltak készek segédkezet nyujtani, s tanácsot adni, mi az ország megvédésére, fenntartására, addig is, mig az országgyülés határozni fog szükséges, s ekkép a következő év elején Wesselényi csatlakozott Souches és gróf Abensberg császári biztosokhoz, kik a Vágmentében alkalmas helyet kerestek egy uj várnak, mely Érsekujvárt pótolja és féken tartsa, de egyuttal ünnepélyesen tiltakozott (jan. 5. 1665.) a pozsonyi káptalan előtt társainak minden oly intézkedései ellen, melyek talán az ország jogaira nézve sérelmesek lennének és a nemzet hozzá szólási jogának praejudikálnának [2]). Két ember volt azonban, kik tiltakozással, jogfenntartással be nem érték, hanem kifelé néztek, és szövetségeseket kerestek. Zrinyi Péter és Lippay [3]), de mindkettejét már megelőzte egy nő: Zrinyi neje, Frangepán Anna Katalin. Midőn a Velenczében székelő franczia követ, Bonzi

---

[1]) »Regnum Hungariae est victa natio, penitus contempta spreta, pro nihilo habita.« — másolat az erdélyi fiskális levéltárból, melyre Szilágyi Sándor barátom tett figyelmessé.

[2]) Wesselényi tiltakozása i. h. Histoire des Troubles de Hongrie I. 55—62. ll.

[3]) Róla irja a velenczei követ, febr. 1. 1665. »e uno de Signore ungheri, che maggiormente esagera gl'universali discapiti.« Rački, i. h. l. 10.

Péter, bezièresi püspök, Zrinyi Miklós halála miatt résztvevő levelet irt a családnak: Katalin felelt és Bécsben levő férjének tudta nélkül kikérte közbenjárását a franczia udvarnál a magyarok ügyében. Bonzi készséggel igent mondott, de megbizást kért Zrinyitől magától, ki azt nem csak megküldte, [1]) hanem maga is, tele lévén a franczia szövetség eszméjével, Schönbornnal, a rajnai szövetséggel, folytatta az ügyet. Bécsben felkereste az ottani franczia követet, Gremonville lovagot, és neki Bonzival való viszonyát elmondván kijelenté, hogy Lippayval és más barátjaival együtt XIV. Lajossal szeretne tárgyalásba bocsátkozni. Gremonvillenél azonban már megelőzte volt őt Lippay, ki bizalmát közvetlenül Schönbornba és a rajnai szövetségbe, és XIV. Lajosba csak közvetve, helyezé és Rómában is keresett támogatást, keserves szavakkal, élénk szinekkel rajzolván Barberino bibornoknak Magyarországnak kétségbeejtő helyzetét. [2]) A férfi, kihez Lippay és Zrinyi fordultak, teljes néven Brethel Jakab, Gremonville lovag, maltai vitéz, altábornagy, a franczia segélyhaddal jött Ausztriába, és most a békekötés után, mint rendkivüli követ ott maradt. Egyike volt ő a legügyesebb

---

[1]) Nádasdy hibásan teszi a Bonzival való érintkezést 1665-re, mert az még 1664-ben kezdődött s Gremonville-nek arról 1665. január 15-ikén már tudomása volt. V. össze egyébiránt az alkura nézve Zrinyinek egy később Bonzihoz intezett levelét a titk. lev. Bonzi személyére nézve pedig Allg. Historisches Lexicon I. 594. l.

[2]) Nádasdy II. vallomásában, a titk. levélt. emliti a Barberinonak irt levelet, melyet neki 1667-ben Frangepán mutatott, mintha Barberino irta volna, de ő azonnal ráismert Lippay styljére, és titkárának irására, a levél tartalma hasonlitván Nádasdy később emlitendő oratiójának.

diplomatáknak, kiket Mazarin iskolája nevelt, és beható éles észszel azonnal tájékozni tudta magát a rá nézve különben oly idegen viszonyokban. Ő átlátta, hogy a magyarok rokonszenve alkalmilag nagy hasznára válhat királyának, de hogy most, midőn a császár serege még együtt van, felkelés nem vezetne czélhoz, és legfeljebb XIV. Lajost compromittálhatná. Már ismerte a nemzeti szalmatüzet, a magyar urak közt való agyarkodást, irigységet, és árulkodást, mely mindig kész volt, csak hogy az ellenfélnek nyakát szegje, minden titkos dolgot felfedezni a bécsi udvarnak, s ha valami figyelmét elkerülte volna, azt kipótolta Lippay, ki óva inté, ne bizzék senkiben sem a magyarok közül, ne adjon semmiféle irásbeli nyilatkozatot, hanem halasszon mindent akkorra, midőn majd élőszóval fog velük értekezhetni. Minthogy Bonzi, alig hogy Zrinyi megbizását vette, Velenczéből Lengyelországba ment követül, a magyar ügy egészen az ő kezében pontosult össze, s ő egyelőre arra szoritkozott : nem utasitani vissza a magyarokat, hanem megtartani rokonszenvüket a franczia iránt, a mellett pedig megakadályoztatni minden meggondolatlan lépést, mely a franczia kormányt talán időnek előtte egy becses szövetségestől megfoszthatta volna. Ehhez képest csak általános kifejezésekben igért támogatást, és csillapitá a tüzeskedő Zrinyit, kiről Lippay mondá neki, hogy gyakran eljár a szája : »még nincs itt a tettek ideje, a császár vigyáztat minden lépésre ; bár mit tenne, akadna árúlója, és csak hitelét vesztené az udvarnál, és sok alkalmat szalasztana el, használni a közös ügynek. Most csak szinleljen hüséget az udvar iránt, hogy megnyerje a báni méltóságot, mi a fődolog ; ne féljen, hogy a magyarok meg fognak nyugodni a békében ; lesz a töröknek gondja, hogy az ne

történjék, s dulásaik folytán nem fogyni, de növekedni fog az elégületlenek pártja«; okoskodás, mely Zrinyit is meggyőzte, ugy hogy szót fogadni igért a francziának. [1])

Időközben Leopold nem is sejtvén, hogy Zrinyi miben töri fejét, őt jan. 24. 1665. kinevezte horvát bánnak. A kinevezési okmány őt Selimir, Crescimir, Zvonimir régi horvát hősökkel tette párhuzamba. Emlité őseinek, bátyjának, saját magának harczi érdemeit, vitézségét, melylyel 1663-ban Styriát, Krajnát és Karinthiát a végpusztulástól megmentette, a károlyvárosi végekben 800 fegyveressel tulnyomó török erőt megvert, és a Zrinyi nevet a kereszténység pajzsává, a törökök rémévé tevé. [2]) »Portia is mindenkép hizelgett neki, és mondá, hogy rá bizzák a végeket, mert tudják hogy a béke nem lesz tartós. »Nem tudom — mondá Zrinyi Sagredó velenczei követnek — nem akart-e azzal csak engem vigasztalni, de annyi bizonyos, hogy a magyarok ily béke mellett meg nem maradhatnak.« [3])

A kitüntetés nem tette őt vakká a nemzet sérelmei iránt, nem békité ki az udvarral. Boszankodott, hogy oly sokáig kellett, távol a végektől Bécsben időzni, és január végén azon szándékkal ment haza, hogy valami jó csapást ejt a törökön, mire talán a háború ujra ki fog törni.

---

[1]) Gremonville jan. 15. 29. 1665. Jelentés. Sagredo velenczei követ irja, hogy ő csak éjjel találkozott Zrinyivel, nehogy compromittálja magát. Sagredo l. h. 118. l.

[2]) A Liber regiusban illető kelte alatt, most a felség személye rüli ministeriumban.

[3]) »Non so, disse il conte, se egli l'abbia detto per consolarmi mentre, sotto l'ardue conditioni della pace stabilita, non ponno l' Ungheri mantenersi.« Vel. követ jol., febr. 1. 1665. Rački i. h. 10.

hisz maga Portia mondá neki a kérdésre »mit csináljon, ha a török a Muraközben is beakar hódoltatni?«: álljon ellent, s e tervet közlé Gremonvilleval is, ki azt teljesen helyeslé. Alig hogy haza jött, már zaj is támadt a határokon, és megdöbbenté a bécsi udvart. Hire járt s talán nem ok nélkül, hogy a bosniai törökök, a mult háboru óta még náluk tanyázó más török hadakkal, ágyukkal készülnek kiostromolni egy kis végbeli erődöt, melyet Zrinyi Péter a mult háborúban épitett (martiusban.). Zrinyi Károlyvárosban vette a hirt, és azonnal felparancsolta Slavoniát, mozgásba hozta Krajnát, mert, mondá, meg kell mutatni a töröknek, hogy nem félnek és készen várják, mi egészen szokatlan eljárás volt a császáriaknál. A törökök meg is ijedtek, fel is hagytak tervükkel: de Bécsben ujra bizalmatlanokká kezdtek lenni Zrinyi iránt, s az egészben csak fogását látták valami módon megszeghetni a vasvári békekötést. [1])

Ez alatt azonban az ország helyzete nem javult. Németországból, Francziaországból, Olaszhonból, semmi vigasztaló hir sem érkezett. A magyarok pedig magukra hagyatva nem tudtak tenni semmit. Még vezérük sem volt, ki a dolgot megindithatta volna. Most látszott csak, mily veszteség volt Zrinyi Miklósnak hirtelen halála, midőn nem volt senki, ki a mozgalomnak irányt adhatott volna, kinek jellemében, eszében, erélyében mindannyian megbiztak volna, tudván, hogy a minek élére ő áll, az nem fog önző czélok elérésére, személyes ellenségek megrontására felhasználtatni. Zrinyi Péter csak a kard embere volt. Lippay nem

---

[1]) Velenczi követjelen'ések febr. 1. és 8. martius 22. 29. Rački i. h. 10. és k. k. ll.

bizott eszében, tehetségében. Wesselényivel feszült viszonyban volt még azóta, hogy őt a nádori székre segitette, mert vele parancsolhatni vélt, de reményében csalódott. [1]) Nem tudott tehát mit tenni. Visszavonult és elnémult. De Zrinyi Péter nem hagyta a franczia szövetséget. Gremonville kitérő válaszai nem vették el kedvét és reményét. Juniusban felküldé nejét Bécsbe, és sürgette a franczia király segitségét. Ő alig várja XIV. Lajos parancsait, hogy azokat vakon végrehajtsa, hűségének zálogául 13 éves szép fiát, Jánost kezesül ajánlván, kit tanulás ürűgye alatt kiküld Párisba, csak a király adjon neki irásbeli biztositást, hogy oltalmazni fogja a magyarokat. De ép azt nem adhatta Gremonville, és ujra kitérőleg felelt, várakozásra intvén Zrinyit, nagy ovatosságra Zrinyinét, mi az okos aszonynál szinte szükségtelen volt, mert nagyon jól tudta, hogy családjának boldogságát teszi e merész játékban koczkára. Hogy azonban Zrinyi kedvét ne veszitse, Gremonville számára 4000 tallér évdijt eszközölt ki a franczia királytól, meggyőződvén már az eddigiekből is, hogy Zrinyi igaz hive a franczia szövetségnek. [2]) Gremonville nem csalódott, midőn megjósolta, hogy az izgatottság az országban növekedni fog. A magyarok aggodalmai beteljesültek, és a béke nem vetett véget szenvedéseiknek. A törökök, ugy mint az előtt

---

[1]) Molin 1661-ben ellenségeknek mondja őket i. h. 79. Gremonville jan. 29. 1665. Jelentés. Sagredo i. h. 111. l.

[2]) Jelentés, jelesen Gremonville jul. 3. 1665. levele. Mignet Documents inedits pour servir a l'histoire de France III. 383. l. »pensionné du roi«-nak nevezi Zrinyit. János fia, mellék nevén Antal, az, ki némely iróinknál, nem tudom mi alapon Boldizsár néven szerepel, holott kortársai mind csak Jánosnak nevezik, s ő maga is csak János Antalnak irja magát.

kisebb nagyobb csapatokban, tizen, huszan, ötvenen, százan, kétszázan, sőt néha ezeren, két ezren szabadon jártak, keltek az országban, melyen már ott, hol legszélesebb volt, két nap, a legtöbb helyen azonban már egy nap alatt is egy fürge lovas csapat keresztül száguldhatott. [1]) Falu behódolás, marha elhajtás, emberrablás, napi-renden volt. Az elrabolt gyermekekből sokszor törökök lettek, ostorai régi hazájuknak; az öregebbek váltság dijából erszényét tömte az ellenség, mig a kinem váltott, haszonvehetetlen rabokat kardra hányta. A ki Budára jött a vár elött keresztény fejeket látott heverni, s a temetetlen holttesteket kóbor kutyák falták fel. [2]) S mindezt a török nem is tartá béketörésnek, hanem rendes dolognak, mert ágyukkal és 5000 főnél nagyobb csapatokkal nem történt támadás [3]) Főurak, kik fegyveresekkel, nagy számu cselédséggel rendelkeztek, megtagadhatták az adózást, szembe szállhattak a rablókkal, kik jószágukra törtek, s ha azért gabonájukat felgyujtották: ott volt Egerben, Váczott, Hatvanon a török majorsága, melyet viszonzásul meg ők perzseltek fel, és ha a török jobbágyaiknak orrát, fülét, ajkát levágta, ők embereikkel hason boszút vehettek, a velük találkozó török »ebeken«; [4]) de a szegény parasztnak, a nyilt falukon lakó kis nemességnek vagy el kellett futni, vagy bekellett hódolni, vagy folytonos veszélyben és remegésben élni, ki-

---

[1]) Korneli Fragmenta 370. l. Nádasdy Oratioja a 4 rendhez magyarúl és német forditásban a titkos levéltárban.

[2]) Nádasdy i. h. Pestmegyei inquisitio 1668. julius 29-dikén Kancz. lev.

[3]) Korneli i. h.

[4]) V. ö. Forgách Ádám levelét Wesselényi Ferenczhez, Rajka, jun. 10. 1665. Tört. Tár. X. kötetében.

vált a Vágmentében, mert a régi végházak az ellenség kezében maradtak, az ujak pedig, jelesen a békében kikötött Leopoldujvár [1]) még fel nem épült s alapkövét csak 1665. sept. 20. tette le Wesselényi a kanczellár és Souches tábornok jelenlétében. [2]) A magyaroknak egyedüli fegyverei a panaszok voltak, melyek Bécsben halomra nőttek, de sikertelenül, mert az udvar ugyan jelentéseket tett Budára, Konstantinápolyba, de ott azokra senki sem hederitett. Leslienek fényes követsége, mely 1665-ben a portára ment, hogy a béke részleteire nézve kedvezményeket nyerjen, a foglyok visszaadását sem tudta kieszközölni, és igy a felvidéknek egyik nevesebb embere, szalai Báró Barkóczy Zsigmond, a megyéknek feliratai, az udvarnak igéretei daczára örökös rabságban Törökországban maradt. [3]) Másképp volt a dolog, ha a magyarok követtek el valami becsapást, mert akkor az udvar erélyes is tudott lenni, és a töröknek nem volt szabad kárt vallani. »Ha tiz darab marhát hajtott el magyar, nagyobb volt a lárma, mint sem ha a török tiz mérfölddel kijebb terjesztette volna a hodoltságot« [4]) Bécsből megtilták a behódolást, megtilták a valamire való védelmet, de ha a magyarok a bajok orvoslását sürgették rendesen választ sem kaptak, vagy a válaszban nem volt köszönet.

Az udvar megigérte volt a magyar uraknak Bécsben, hogy a német hadakat kihivja az országból, és

---

[1]) Igy olvasom a nevet egy egykoru magyar levélben a kancz. lev.

[2]) Wagner, Vita Leopoldi I. I. 187. l.

[3]) Podhraczky gyüjteménye Akad. levélt.

[4]) Nádasdy szavai az Oratióban, melyek jellemzik az akkori hangulatot.

helyettük kellő számú magyarokat fogad és tart a hazafiak védelmére: de szavát megnem állotta. A meglevő magyar katonaságot sem fizette, ujakat nem fogadott. A magyar végbeli katona, folytonos érintkezésben és harczban vad ellenségével, maga is jobbára gyilkos, tolvaj, rabló útonálló volt, terhe és csapása a szegény parasztnak, kit védelmeznie kellett volna. Kapitányai nem tudták, vagy nem akarták féken tartani, mert kellő zsold és ellátás nélkül majdnem kénytelen volt rabolni, mig ama nagy számu kóbor népség, melyet szabad legény, »hajdu«, »talpas« néven ismert és rettegett a nép, a béke folytán kenyerét vesztve, foglalkozás nélkül, minden ur, minden vezérlet nélkül egészen kénye kedve szerint garázdálkodott keresztényen és törökön. A helyett, hogy az udvar e kóborlókból egészitette volna ki a végek őrségeit, és pontosan fizetve a magyar katonaságot a lakosok védelméről gondoskodott és a rablók számát apasztotta volna: a tiszai részeken volt németeket az országban hagyta, sőt még azokat is, kik Erdélyből Székelyhidról jöttek Kaiserstein tábornok alatt Szathmár, Kálló, Ónodvárakba helyezé. [1]) Szintugy Lévára és Nyitrába is német őrséget rakott, ezen vidéknek német parancsnoka Souches tábornok alatt. E tetteivel az udvar csak következetes marad régi politikájához: Magyarhon váraiba, ha lehet, jó módjával, német hadakat csempészni, melyekre támoszkodhassék a magyarok ellen, azon jogok érvényesitésében, melyek a királyt, mint olyat, a bécsi udvar fogalma szerint megillették, melyeket azonban a ma-

---

[1]) Nádasdy i. h. Wesselényi levelei Nográdhoz nov. 14. 1664. mart. 23. april. 13. 1665. Tört. Tár. X. kötet l. Histoire des Troubles i. h. 62. l. Wagner i. h. 181. l.

gyarok büszke rakonczátlanságukban tőle megtagadtak. Jelen esetben még hozzájárult a körülmény, hogy az udvar a maga költségén ujonnan megerősitett vagy megerősitendő végeket nem akarta kezéből kibocsátani, s továbbá félt, hogy a magyarok, ha nincs, ki őket fékezze, becsapásaikkal a török földre ujra fellobbantják a háború tüzét, ujra felidézik mind azon bajokat, melyekből Ausztria a vasvári béke által oly »szerencsésen« kimenekült. [1])

A magyarok nagyon jól ismerték az udvar szándékát, s azért mindig, még a legnagyobb szükségben is bizalmatlanul, és gyülölettel láttak német katonákat váraikban; s a német katonák, a maguk részéről mit sem tettek, hogy a nemzet ellenszenvét eloszlassák. Ellenkezőleg ugy viselték magukat, hogy ha tárt karokkal fogadják is, a legrövidebb idő alatt meg kellet volna gyülölni őket. Az osztrák sereg toborzott zsoldosokból állott. Voltak soraiban katonafiak, kik gyersmekségük óta ezredükkel jártak, a vad harczi életben növekedtek fel, és nem ismertek más tekintélyt mint a hadi czikkelyeket; voltak, kiket kalandos szellem, szükség, munkakerülés, vagy a polgári életnek sokféle nehézségei vittek a zászlók alá és sok szemét-nép a katonaságnál, a háboruban ama féktelenséget kereste, melyet a polgári körben nem élvezhetett. És e katonaságot rosszúl fizették. A császárnak hat millio forintnyi jövedelmét [2]) jobbára az udvartartás emésztvén fel a seregre nézve még Wallenstein elve járta, hogy az ellenséges föld tartsa a katonát. Mihelyt tehát az osztrák katona idegen földre lépett, vége hossza nem volt a zsarolásnak, s

---

[1]) Histoire des Troubles 62. és kk. ll.

[2]) Sagredo i. h. 115. l.

igy történt, hogy ha az osztrák sereg valamely országnak, mint 1658-ban Lengyelország és Dániának segitségére jött, a lakosságot a legrövidebb idő alatt ellenségévé tevé. Béke idején a sereg, a mennyit épen megtartottak, az örökös tartományokban állomásozott s természetbeli ellátásban részesült. A pénz hiánya nem volt oly érezhető, s a fegyelem ellen sem lehetett kifogás. Magyarországon megváltozott a dolog, mert itt mindent készpénzzel kellett volna a katonának fizetni. A pénzt az örökös tartományoknak kellett volna adni, aequivalensül az elmaradó eltartásért: de ezen adó nem igen folyt be, vagy elveszett a kamarai tisztek kezében. A katona tehát kellő pénz nélkül, élelem nélkül a földnépén volt kénytelen megvenni azt, a mire szüksége volt, s a legtöbb esetben nem is elégedett meg a szükségessel. A török által fosztogatott Magyarország nem volt gazdag s a magyar földes urak és parasztok nem látták át, miért kelljen nekik tartani a német katonát, kit nem hivtak, ki szabadságuknak elnyomására jött, »mig a király az ország aranyát, ezüstjét, a bányákból kiviteté, és jövedelmét színházra, mulatságokra, hivalkodó fényüzésre költé?« [1]) Megtagadtak minden élelmezést. A német katonaság erőszakkal felelt. A tisztek nem birták, nem is akarták fenntartani a fegyelmet. Hallatlan rozslelkűséget láttak abban, hogy a magyarok a segélyükre jött hadakat éhen hagynák elveszni, és biztosak voltak a mindennapi tapasztalás folytán, hogy elnézésükért Bécsből nem lesz bántodásuk. A katonák, mintha csak ellenséges földön volnának, házakat, pajtákat törtek fel, s a nemesi curiát ép oly kevéssé kimélék, mint, nem kimélték a templomot, a paplakot és az iskolát. Bántalmazták, megverték, kinozták a férfiakat; erőszakot tettek

[1]) Nádasdy Oratioja i. h.

a nőkön, s a mit elvihettek, elvittek. A földnépe vagy elfutott, elbujt, vagy fegyvert fogott, és úton útfélen, nyilván, vagy lesből, megtámatta, agyonverte a rablókat. Ily jelenetek napi renden voltak 1660 óta, midőn Souches és Montecuccoli hadai Magyarhonban jártak, és csak növelék a gyülöletet a magyarok és németek közt. A német katona örömestebb ment tengeren tulra, Kandiába a török ellen, mint Magyarországba, és most a béke után is, midőn már nem járt nagy csapatokban, keresztül, kasul az országon, hanem várakba szorult, talált elég alkalmat boszuját hűteni a magyarokon, és erőszakkal szerezni meg azt, mire szüksége vagy kivánsága volt. Vezérei a legtöbb esetben még előre mentek a példával és bizonyos kedvteléssel nézték a magyarok sanyargatását. »Meg kell törni a hetyke népet« volt a közönséges phrazis a német urak szájában, Bécsben az udvarnál ugy mint a tokaji vagy szathmári palánkon: »le kell szedni aranyos forgóikat, ólomgombokat kell aggatni reájuk az arany és ezüst gombok helyett, s a sárga csizmát csehországi saruval kell felcserélni [1])« s a magyarok haragja, keserüsége annál nagyobb volt, minél kevesebbet tartottak a garázda had vitézségéről, mely, a mint mondák, 1663-ban Landzsér alatt tiz tatár elől megszaladt és a szentgotthárdi diadalt is csak francziáknak köszönhette. [2])

---

[1]) A katonai viszonyokra nézve l. Nani 14, 15. l. Sagredo 115. l. Zorzi 125—126. l. i. h. Nádasdy Oratiója i. h. Korneli 370 és k. k. u. Vitnyédy levelei i. h. XV. 198. l. XVI. 238. és kk. ll. Frangepan levele Schönbornhoz Rački i. h. 6. l. A németekk ihágásairól egyébb iránt telvék az országgyülési és megyei feliratok, melyek részben Orteliusban, a Hist: des Tronbetes Hongrieban is olvashatók.

[2]) A francziáknak tulajdonitják a szentgotthardi diadalt: Sagredo i. h. Antler és Nádasdy Oratiójában.

A török duláson és a német katonaságon kivül, mely egyaránt sujtá az ország minden lakóját, a protestáns hazafiakat még különféle vallási sérelmek is bánták. Ők még mindig a nemzetnek több mint fele részét képezték [1]), ámbár a katholicismus napról napra tért nyert rovásukra. Ugyan az időben, melyben a protestantismus először ragadott fegyvert, és vivta ki magának az országos elismerést, kezdődött a katholikus reactio. A főurak, kik hatalmas támaszai voltak a reformatiónak, egymásután visszapártoltak a régi egyházhoz, ugy hogy 1655-ben már csak 4 tisztán protestáns mágnás család volt az országban. [2])

A földesurak nem mulaszták el, mint Nádasdynál láttuk, jobbágyaik között is terjeszteni új meggyőződésüket és munkájukban buzgó segélőik voltak a jezsuiták. E szerzet, melynek kitiltását az országból több mint félszázad óta folyvást sürgette a protestántismus, csak 1662-től 1665-ig több mint 10,000 lelket téritett vissza a katholika egyház kebelébe. [3])

E téritésekben gyakran nem csak a rábeszélés és meggyőződés, hanem más, épen nem apostoli fegyverek is szerepeltek, s a katholikus földesurak erőszakkal is éltek csak hogy jószágaikat mielébb megtisztitsák az eretnekség mételyétől. Elvük volt az Európa szerte divó : cuius regio, eius religio, és eljárásukat a törvények némely kétesebb

---

[1]) Puffendorf svéd követ 1674-iki jelentése szerint, az volt a vélemény, hogy a protestansok a lakosság $^3/_5$ részét képezik. Puffendorf i. h. 49. l.

[2]) Wesselényi egy levele 1655. april 21-ről Hevenessy kéziratai közt. XXXIV. kötet, 251. l.

[3]) A jezsuiták kimutatása az általúk eszközlött megtéritésekről 1662—1674-ig Hevenessynél, i. h.

magyarázatú helyeivel támogathatták. A protestánsok elkeseredéssel látták a »babyloni kurvának,« mint papjaik a katholika egyházat nevezék, gyarapodását. Elkeseredésük növekedett, midőn látták, hogy a linczi békekötés által nyert védelmi eszközöket, a templomok, iskolák elfoglalóira kiszabott büntetéseket nem érvényesithetik, mert az ország legfőbb birái is vagy maguk üldözők voltak, vagy, mint a nádor, az üldözők iránt legalább rokonszenvet éreztek.

Nem volt országgyülés, melyen panaszaikat fel ne hozták volna, de a katholikusok és az udvar mindig eltudták odázni azokat; 1662-ben azonban kifogytak a türelemből. A török háború a küszöbön volt. A hovédelemről kellett volna gondoskodni; de ők semmi kérdésbe sem akartak bocsátkozni, mig vallási sérelmeik orvosolva nem lesznek. Hiában kért, könyörgött Wesselényi, hiában beszéltek nekik az ország megmaradásáról. Nekik a vallási kérdés fontosabb volt az ország védelménél, a lelki szabadság drágább a testi szabadságnál. [1]) Hatszori kérelmezésnek és resolutionak elvégre is az lett vége, hogy a protestáns rendek, vagy az evangelikus status mint magukat nevezték, ott hagyták Pozsonyt, és protestáltak az országgyülésen alkotott törvényczikkek ellen, melyek az ország védelmére

---

[1]) Hogy mennyivel nagyobbra becsülték a prostentánsok a vallás dolgát a politikai kérdéseknél, kitünik minden nyilatkozatukból. V. ö. például Gömörmegye feliratát a nádorhoz 1662. Sept. 30-ról, nem 1667. mint a kiadó Sárospataki füzetek 1860. 946. l. hibásan olvasta, mert Wesselényi akkor már halva volt, melyben elmondván a török és német dulást, azt vetik utána: »mind ezeknél mégis majdnem jobban és fájdalmasabban sért«, hogy az esztergami érsek dézsmát szedett.

nézve fontosabbak és üdvösebbek voltak, mint bármely más decretum egy félszázad óta. [1])

A protestantismus főerejét a 13 felvidéki vármegyében: Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocha, Abauj, Borsod, Torna, Gömör, Heves, Szabolcs, Szathmárban, és e megyék területén levő Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Kisszeben, Szathmár és Némethi szabad királyi városokban birta, melyeknek lakossága túlnyomólag protestans volt. Az ország e része a török dulás idejében majdnem mint Slavonia külön kerületté alakult, melynek külön főkapitányai voltak, és védelméről, házi ügyeiről külön kerületi gyüléseken gondoskodott. A főurak ugyan itt is már majd nem mind, mint a Homonnayak, Perényiek, Csákyak katholikusokká lettek, de az által csak befolyásuk nem pedig a protestantismus hatalma csökkent, mert a felvidéken a köznemesség volt a hangadó, és oppositiójában merészebb, mint az országnak bármely más része, minek többféle oka volt. [2]) A felvidék legtávolabb esett Bécstől legközelebb esett Erdélyhez. Az elnyomó messze a segély közel volt. Fekvésénél fogva kevesebbet dulta a török mint az ország többi részeit. Heves és Külső-Szolnok

---

[1]) Fabó »Az 1662-iki országyülés«: az országgyülés érdemeit a honvédelem körül méltánylattal emliti Salamon, a török hódoltságról irt szép művében.

[2]) »Tudvalevőleg a felvidéken az eretnekek tulnyomó többségben vannak a katholikusok felett« mondja Szenthe Bálint vallomásában (Prim. levéltár) »Das meiste Ungarland und sonderlich die Hauptstadt sind der evangelischen Religion, von Kaschau aber bis Siebenbürgen ist meistens calvinisch, der wenigste Theil ist Katholisch« Simplicissimus ungarisch-Dacianischer, ki 1660 körül irt, az 1854-iki kiadás 76. l.

ugyan egészen, Borsod majdnem egészen, Szabolcs, Szathmár, Gömör nagy részben a töröknek hódoltak. Abaujban már Kassa alatt harmad mérföldre kezdődött a török birtok, és Zemplénnek déli csucsa adót fizetett a töröknek ki többször megfordult a Hegyalján: [1]) de feljebb már csak ritkán mutatkozott, s a kárpátalji megyék majdnem teljesen mentek maradtak minden pusztitástól. A felvidéken nem is uralkodott az a gyülölet a török ellen, melyet teszem a Dunamelléken, a Zrinyieknél találunk. Sokat tett erre Erdély példája is, melyhez a felvidéki megyék közül időnként hol több, hol kevesebb tartozott volt, és mely a török oltalom alatt, legalább II. Rákóczy György koráig nyugalmat, testi és lelki szabadságot élvezett, mig a német mind a kettőt fenyegette. Gyakran lehetett hallani »Inkább Allah, mint Wer da« s 1663-ban Apaffynak érsekujvári proclamatiója nem találkozott azon utálattal, mint a minővel azt Wesselényi fogadta, sőt Zemplén a 13 vármegye eperjesi gyülésén behódolást inditványozott, annélkül, hogy arra valami különös indignatio támadott volna. [2])

A német és a király által támogatott katholicismus volt e majd nem puritán szellemü nemességnek a főellenség, melynek minden mozdulatát vizsga bizalmatlansággal kisérte. A büszke merész nemzeti jellem, mely mindig na-

---

[2]) V. ö Eszterházy Bethlennek. Tört. Tár. X. 30. l. Ung. Dacianischer Simplicissimus i. h. 121. l.

[2]) Sárossy Sebestyén, Szentmiklósy György, Keczer András, Görgei Miklós vallomásai a k a m. l e v. Zemplént e gyűlésen: Bocskay a főispán, Kazinczy Péter és Bornemissza Mihály képviseltek, kikkel mind még találkozni fogunk. Vitnyedy Keczer Andrásnak jan. 1. 1664. i. h. XVI. 134. és kk. ll.

gyon hajlandó az ellenzékeskedésre itt az elkeseritett hitbuzgalommal találkozott, és főleg a reformatusok közt oly hangulatot szült, mely mindig kész volt, ha alkalom és idő kinálkozott, a végletekhez folyamodni. Hiában mondák nekik, mint 1662-ben Pozsonyban : Nincs többé Bocskay István, Bethlen Gábor, öreg Rákóczy György! Ők nem azokban biztak, »kiknek lehelletük az orrukban van, hanem abban ki az egekben és mindenütt most is jelen van; ki a sziveket és veséket vizsgálja, és igazán megitéli az emberek cselekedeteit, kinek most is meg van azon mindenható ereje, hogy a cséplés mellől Gedeonokat, a juhok mellől Dávidokat állithat elő az ő tiszteletének előmozditására, Izraelnek szabaditására.« [1])

A felvidéknek összes protestánsait 1661. de főkép 1664 óta lázas ingerültségben tartá az ellenreformatió, melyet II. Rákóczy Györgynek özvegye, Báthory Zsófia, nemzetségének egész erélyével foganatba vett. A fejedelemasszony eredetileg katholikus szüléknek, Somlyai Báthory Andrásnak és Zakrewska Anna főrangú lengyel hölgynek gyermeke volt. Még serdülő leány korában 1640. jegyesévé lőn a 20 éves II Rákóczy Györgynek, ki akkor még csak, atyja életében, választott erdélyi fejedelem volt. Az öreg Rákóczy Györgynek és szigoru protestáns nejének, Lorántfy Zsuzsánnának nem tetszett a menyasszony »pápistasága,« de vigasztalta őket a remény, hogy még gyermek lévén, »az istenes tanitások és ige hallgatásak által ki fog épülni belőle.« [2])

---

[1]) E választ Pozsonyban adták 1662-ben. Szalárdy Siralmas krónika, 639. l. V. ö. Wagner, i. h. 185. l. ki már a lutheranusok és kálvinisták közti különbséget kiemeli.

[2]) Szalárdy i. l. 139. l.

És csak ugyan esküvője után (1643. febr. 3.) előfogták a gyermekmenyecskét az ipa, napa, sőt unszolásukra az e tekintetben közönyösebb férj is, kit nagyon szeretett, és »sok szép tanitások, predikálásokkal« sikerült kivinniök, hogy Zsófia pénteken, szombaton, a nagy böjtben, a hust megette, és áldozáskor az oltári szentségben Lorántfy Zsuzsánnával a kalvinista ritus szerint részesült. Külsőleg tehát szerettei kedvéért hitet cserélt, de szivében mindig katholika maradt. [1]) Tizenhét esztendőnél tovább erőszakot tett meggyőződésén, de midőn 1660-ban meghalt Lorántfy Zsuzsánna, és kevéssel utóbb, karja közt, sebeiben szeretett férje II. Rákóczy György, ki már végző szerencsétlenségében sokat engedett protestáns rigorismusából, [2]) nyilván kijelenté ragaszkodását régi hitéhez, és a gyászévnek eltelte után 16 éves fiával, a már 7 éves korában erdélyi fejedelemmé választott Ferenczczel együtt visszatért a római egyház kebelébe (1661 végén) [3]), udvarába jezsuitákat hivott, fiának neveltetését kezükbe tette le, és nagy erélylyel hozzá fogott lerontásához mindannak, mit a Rákóczyak roppant birtokaikon a protestantismus érdekében a protestantismus terjesztésére tettek. A még elég fiatal és

---

[1]) Szalárdy i. h. 140 l. Szilágyi »A két Rákóczy György családi levelezésében« nehány érdekes adat van e megtérési historiára 101—106. ll.

[2]) V. ö. Szalay Magyarország története V. 37. l. jegyzet.

[3]) A kanczellaria már 1660. aug. 15. irt Wesselényinek, hogy Rákóczynét, ki előtte késznek nyilatkozott ismét katholikussá lenni, minden áron nyerje meg a római hitnek. Kanczel. lev. A kam. levéltárban pedig meg van Leopoldnak levele, melyben 1661. nov. 13. szerencsét kiván megtéréséhez.

szép özvegy lemondott minden világi örömről, és apáczához hasonlitott inkább mint fejedelem asszonyhoz. [1]) Fukar volt maga iránt, de bőkezüsége hatást nem ismert, ha egyházakra, papokra, a katholika hit terjesztésére kellett költeni. Magának és gyámleányának Rákóczy Erzsébetnek — a rokon Rákóczy László leányának — jószágain felhasználta a kérés, buzditás, igéret, példa, fenyegetés minden eszközét, hogy proselytákat szerezzen a katholika vallásnak. Komának ment az anabaptista parasztokhoz, ha gyermekeiket megkereszteltették, és keresztgyermekeit gazdagon megajándékozta. Ha szegény ember megtért, biztos lehetett, hogy gazdaságában vagy udvarában rangjának megfelelő biztos állást fog kapni, mig a makacsok vagy állhatatosak ellenében a legkülönfélébb zaklató eszközökhez nyult. Elkergette a praedikatorokat, vagy megvonta jövedelmeiket. Háborgatta a protestáns isteni tiszteletet; kényszerité a népet, hogy a katholikus ünnepeket megülje; templomokat, iskolákat foglalt el, és a mi leginkább elkeserité a protestánsokat, megvonta a pataki collegiumtól — a helvéthitüek e főtanodájától, Lorántfy Zsuzsánna kedves iskolájától —, a protestans papok és iskoláktól azon segélyezést, melyet a Rákóczyaknak és Lorántfy Zsuzsánnának végrendelete szerint nyujtania kellett volna. Zsófia az 1647. 11. t. czikkre hivatkozott, mely szerint a katholikusok nem tartoznak a protestans, a protestansok nem a katholikus ple-

---

[1]) Quinque lustra Lippaiana 83. l. Özvegységre jutván legfeljebb 33—34 éves lehetett, és hogy szép volt, nemcsak fenmaradt bár meglett kori képének nemes vonásaiból, de Szalárdiból is tudjuk, ki őt »Báthory András szép hajadon árvaleányának nevezi« i. h. 138. l.

bánosokat fizetni; a protestansok ellenben tettében a templomok, iskolák és azok jövedelmeinek erőszakos elfoglalását látták, melynek büntetése az 1647. 14. t. czikk szerint mindannyiszor 600 frt volt, melyet a megye rótt a háborgatóra, miután a tényt magát egy a hiteles bizonyságból, és mindkét vallású személyekből álló bizottság, az alispánnak elnöklete alatt constátálta, s mely itélet ellen csak birtokon kivül volt felebbezésnek helye. Zemplénmegye már 1664-ben elmarasztalta Zsófiát a büntetésben és példáját más vármegyék is követték: de a végrehajtásnál a fejedelemasszony ellentállt, s a karhatalom alkalmazását az udvar mandatum inhibitoriummal megakasztá, mig a bonyolodott kérdés jobban tisztázva nem lesz, és a protestansok pontosan ki nem mutatják, hogy az elvont jövedelmekből melyek valóságos parochialis jövedelmek? melyek csak a Rákóczíak által elvállalt személyes szolgáltatások, és melyek vegyes természetüek? Mindkét fél egyre járta az udvart, a nádort, s a protestánsok betölték lármájukkal az országot, hogy a törvényeket nem tartják tiszteletben azok, kik épen végrehajtásukra vannak hivatva. E kérdés háttérbe szoritott a Tiszaháton minden mást, és nagyon csekély volt azon protestánsok száma, kik frivol szemekkel tekintvén a dolgot, nem értették, mit hevül ugy az ország a mellett, hogy a praedicatorok nejei diszesebben öltözködhessenek; mert a kérdésben forgó jövedelem ugy is csakis arra fogna fordittatni. De minden zaj, minden fenyegetés hajthatatlannak találta Zsófiát. Állhatatosságát vagy makacsságát a protestansok az őrültség vagy buskomorság bizonyos nemének, melybe férjének halála dönté, a jezsuiták ellenben — legalább némileg, példálózva, Szűz Máriának

tulajdoniták, ki neki megjelent, s őt minden támadás ellen oltalmáról biztosítá [1]).

Az országban volt tehát gyúanyag elég; nem hiányzottak emberek sem, kik az izgatottságot növelni, és politikai czélokra, változásokra kizsákmányolni törekedtek. Voltak, a kik a töröknek akartak meghódolni, hogy megszabaduljanak türhetetlen sanyargatásaitól, mig mások a keresztény világtól vártak segedelmet; mint Zrinyi Péter a francziában biztak, és azt hitték, hogy Francziaországnak sikerülni fog a lengyel trónra franczia herczeget ültetni, és akkor Lengyelország is Magyarország szövetségesévé fog lenni. E párthoz hajlott Dunántúl Muzsai Vitnyédy István, hires lutheranus főember és prokátor, és Dunán innen Borfői Bory Mihály, Wesselényi nádornak legmeghittebb, legbizalmasabb embere [2]).

Vitnyédy 1612-ben született. Atyja a Nádasdyak tiszttartója volt Sárváron, és csak 1613-ban nyert nemességet. Pályáját, szerény származásához képest városi szolgálattal kezdé Sopronban, és 1640-ben egy ottani polgár leányt vévén nőül városi főjegyzővé, majd az 1646-ikid

---

[1]) »Mirum, quot ab anno 1664. quamqui atroces auditae sunt, hac causa quiritationes, quanta inquies in utraque Tibisci ripa exstitet,« — mondja a jezsuita Korneli, i. h. 497 és k. k. Lünig Epist. Procerum II. 120. és k, k. u. A megyéknek különféle feliratai, jelesen az eperjesi gyűlésből 1669-ben keltek N. Muz. kéz. fol. lat. 1787. a Rákóczy Ferencz és a protestansok közt 1669. april 25. kötöttt egyezségből is következtethetni többet, mit Zsófia a protestánsokon elkövetett. Quinque lustra Lippayana 83. l.

[2]) Archiv, für Oest. Geschichte XX. köt. 322. s. kk. ll. Leslie jelentésében emlitettnek e magyar pártok. E jelentés kivonatban meg van Montecuccoli jegyzetei közt is a hadi levéltárban.

országgyülésre a város követévé lőn. Lassanként azonban befolyása kiterjedt a megyére is, és végre országos tekintélylyé lőn, legalább hitsorsosi, a lutheranusok, közt. Vitnyédi ügyvéd volt, s e korban a törvénytudók már szerepet kezdtek játszani a közügyek terén, melyet eddig majdnem kizárólag az egyházi rend, vagy a fegyverforgató nemesség foglalt vala el. Tevékenysége, ügyessége, melyekkel a legnehezebb, s legbonyolultabb ügyeket dülőre vitte, nagy hirt és sok pénzt szereztek neki. Voltak házai Sopronyban, Pozsonyban s az Eszterházyak, Zichyek, Tökölyiek, Nádasdyak, Kériek, Batthyániak, Pálffyak, Lisztiusok, és más főrangu családbeliek cliensei voltak. Kiváltképen pedig birta Zrinyi Miklósnak bizalmát, kinek legmeghittebb emberei közé tartozott [1]). És Vitnyédy csakugyan olyan ember volt, minő sok kellett volna Zrinyinek, hogy nagy terveit valósitsa. Lángolóan szerette hazáját. Vallásában buzgó, azt még sem keverte mindig a politikába, s ha türelmet követelt magának, tudott türelmes lenni mások irányában is. Érzelmeiben tüzes, a kivitelben hideg, józan s ha kellett, vakmerő volt. Ismerte a félországot, nemcsak amugy felületesen, de le a szivek mélyéig, a vesékig. Nagyon jól ismerte Wesselényi gyengeségeit, még jobban Nádasdy csalfaságát, kit csak chamaeleonnak nevezett, és szivéből gyülölt. De épen azért valódi lelkesedéssel csüngött a bánon. Vitnyédy nem volt szeretetre méltó ember. Ügyvéd minden

---

[1]) Forstallhoz irt egyik levelében Zrinyi Vitnyédit: »Triumvirum nempe qui triangulum clauderet mutuae confidentiae non facile aliis aperiendum« nevezi, Jelentés, mely néven idéztem és fogom idézni mindig az összeesküvésnek a hadilevéltárban levő leirását.

izében, karának perlekedő hajlamával, jogait, érdekeit körömszakadtig védte, és versenygéseiben nem ismert kiméletet. Álutakat, fogásokat sem vetett meg, melyeket a gyakorlott ügyvéd százával talált a magyar törvénykezés labyrinthusában. Egyszer, Sopronyban idegen lengyel kereskedők borát foglalta le, hogy magát egy harmadik nem fizető lengyel adósa ellenében kárpótolja, minek folytán a lengyelek repressaliakkal éltek és Soprony borkereskedése mérhetlen kárt szenvedett. Máskor hosszú pert folytatott Sopronyvárosával, mert a város épitési szabályaihoz nem akart alkalmazkodni, de mégis igényelte ama kedvezményeket — olcsóbb téglát, meszet, fát a város erdejéből — melyekben a polgárok részesülni szoktak. A Zrinyiekkel szemben azonban más ember volt. Bámulta Miklós tetteit. Olvasta műveit. Aggodalommal kisérte veszélyeit, mert meg volt győződve, hogy vele bukik az ország is. Feljajdult, ha Zrinyi Miklóst valami mellőzés vagy sérelem érte, s ha módjában volt, oldalához sietett harczolni, mint 1664-ben az eszéki dúlás alkalmával. Figyelme mindenre kiterjedt, mi Zrinyit érdekelhette. Midőn 1663-ban Nádasdy halálán volt, mindjárt Zrinyi Miklósra gondolt: folyamodjék az országbirói méltóságért, mig a gróf Csáky István halála által megürült tárnokságot Zrinyi Péternek szánta. A leggyöngédebb figyelemmel kisérte Zrinyi Miklósné lebetegedését Bécsben, és nagy volt öröme, midőn szerencsésen fiut szült, a később Zalankeménnél elesett Ádámot (1662). Árváig irt, hogy Zrinyi Miklósnak egy jó lovat szerezzen, és sokat töprenkedett, mikép lehetne Olaszhonba üzött ökörkereskedés által a grófi háznak jövedelmeit szaporitani. Zrinyivel szemben nem volt a rideg, önző ügyvéd, hanem a valódi, ritka hűségű, lelkesült barát, s a kursanetzi szerencsétlenség kevés embert

sujtott talán oly mélyen, mint a furfangos Vitnyédy Istvánt [1]).

Mindjárt a vasvári béke után Vitnyédy nem helyeselte az elkeseredés lépéseit, nem helyeselte, hogy Lippay ellent akart mondani a békének, mert az olyan lépéshez fegyver kellene, anélkül még jobban megkötné a magyarok szolgaságát [2]). Béketűrést ajánlott most, mint ajánlott volt a háborgó protestánsoknak az 1662-iki országgyülés után. Mint Zrinyi Miklós barátjától várni lehetett, ellensége volt minden török szövetségnek. Nem bizott a pogány szavában és meggyőződését a mult és jelennek elég példájával támogathatta. A behódoló Magyarország ugy tetszett neki, »mint az ebhóhér pórázára kötött kutya, melyet a hóhér el-elereszt távolabbra, de végre is — a mikor kedve tartja — leüti.« [3]) Szükségesnek tartá azonban, hogy a nemzet szomoru helyzetében más keresztény népekhez forduljon. Már 1664-ben, még Zrinyi Miklós életében, irt a mainczi választónak és a holsteini herczegnek, ajánlván nekik az ország megvédését: a francziáknak pedig különös barátja volt. Midőn XIV Lajos csapatai a magyarföldre léptek, ő üdvözölte őket (1664. Jul. 12.) Zrinyi Miklós nevében, és sopronyi házában ki-be jártak a franczia urak. Ő volt a közvetitő köztük és Zrinyi Miklós közt. Ismerte Guitryt, és midőn

---

[1]) V. o. Vitnyédy életrajzát Fábótól, a levelek előtt, mely csak az összeesküvésbeli szerepére hézagos és többször idézett leveleit a Történelmi tár XV. és XVI. köteteiben, melyekből világos, hogy csak hibás felfogás csinálhatott e higgadt férfiuból desperatus dühönczöt.

[2]) Vitnyédy levelei i. h. XVI. 238. l.

[3]) U. o. 157. l.

e franczia sereg hazament, La Fenillade-nak levélben fejezé ki a magyar nemzet fájdalmát a felett, hogy oly gyorsan kell a francziáknak távozni, mit egyébiránt a magyarok előre tudtak, mert ismerik a németek gyanuskodását, — emlékük azonban örökké fog élni a magyarok szivében. Bizalmas viszonyát a francziákkal nem jó szemmel nézték Bécsben, sőt rá fogták, hogy leánya lakadalmán franczia vendégeit azzal köszönté fel »Adja Isten hogy a franczia király legyen urunk«; [1]) mind a mellett ő folytatta összeköttetését a francziákkal, érintkezésbe lepett Gremonvillevel, sőt 1665-ben egy oly vállalatra ajánlkozott, — mely teljesen méltó volt merész, ravasz, eszközeiben nem válogató szelleméhez.

A magyar elégületlenek nem csalódtak, midőn azt hivék, hogy XIV Lajos a lengyel trónra franczia herczeget akar ültetni: mig Ausztria ellenzé azt. János Kázmér Lengyel király, a Wasa családnak utolsó fisarjadéka, és még inkább cselszövő szellemü franczia neje: Gonzaga Lujza neversi herczegnő a franczia párthoz szitottak, és a lengyel koronát, melyet a király már szivből megunt, a nagy Condé herczeg fiának, az ifjabb Condé Henrik Gyulának szerették volna juttatni. E tervnek fő ellensége Lengyelország nagymarsallja, a sereg alkapitánya, a 13. szepesi város starostája Lubomirski György herczeg volt, ki a kozákok és svédek ellen kitűntette magát, II. Rákóczy György lengyel hadjárata után pusztitva Magyarhonban is megjelent, és osztrák pártfogásnak örvendett. Neki tulajdonitott a király sok mindenféle zavart, és megalázást, mely a koronát érte, és

---

[1]) Vitnyédy levelei i. h. XVI. 236. 237. l.

1664. végén 1665 elején a varsói gyűlésen kivitte, hogy a herczeget mint árulót megnótázták, fej és jószágvesztésre itélték. Lubomirski Boroszlóba, osztrák földre menekült, de barátjai nem hagyák el, fegyverkeztek mellette, és ő 1665. tavaszán egy kis kerülővel, Morván és Magyarországra át, haddal készült visszatérni hazájába. Lubomirski tehát kő volt mind a francziákhoz hajló magyarok, mind XIV Lajos utjában, és Vitnyédy elhatározá, hogy e követ elfogja mozditani. Május elején 1665-ben tehát elment Gremonvillehez, és ajánlkozott, hogy Lubomirskit — ha a franczia érdek ugy kivánja — nehány lengyel ruhába bujtatott magyar által erővel vagy csellel, élve vagy halva kézre keritteti. Ha sikerül őt elfogni — min nem kételkedett, mert — amint mondá — hatalmas barátjai vannak a felvidéken, a Kárpátok közt fogva tartja mind addig, mig János Kázmér sorsa felett nem határozott. Gremonville közlé a dolgot Bonzival ki — a mint láttuk — Lengyelhonban talált diplomatiai tehetségének kifejtésére tért, és XIV. Lajossal. A franczia és lengyel királyok örömmel kaptak az alkalmon, és Gremonville biztositá Vitnyédyt, hogy bármint süljön is el a dolog, számithat a két fejedelem pártfogására. A költségekre XIV. Lajos 12,000 livrest rendelt, melyből Vitnyédy egyelőre 2000 frtot kapott. Az alkalmas pillanat elérkezettnek látszott, midőn a Lengyelhonba becsapott Lubomirski augusztus havában a király seregei elől Magyarország felé hátrált, s Vitnyédy irt is Gremonvillének, hogy minden készen van, ámbár épen nem rendelkezett azon segédeszközökkel, melyekkel a franczia követet oly vérmesen biztatta; de Lubomirski csak Czenstochauig vonult vissza, ott egy ütközetben a királyiak egy osztályát

megverte s azután alku s fegyverszünet következett, melynek tartamára a herczeg ismét Boroszlóba vonult, hová Vitnyédi karja semmi esetre sem érhetett [1]).

Bory Mihály királyi táblai biró, Wesselényi javainak kormányzója és 1665 tavasza óta korponai főkapitány volt, a mely városba ő, convertita mint Wesselényi, hozta be a katholika vallás gyakorlatát, saját házában tartván oltárt, papot, tanitót és kriptát [2]). 1663-ban a nádor kiküldé Regensburgba, a német birodalmi gyűléshez segitségért a török ellen, s itt összeköttetésbe lépvén Schönborn érsekkel, általa a haza ügyét a franczia királynak ajánltatta. 1664-nek elején (februárban) haza menvén, megigérte az érseknek, hogy irni fog, mit meg is tett, de választ nem kapott, mely körülmény nagyon aggasztá, mert félt, hogy levele talán Schönbornhoz el sem jutott, illetéktelen kezekbe került, és igy correspondentiája kitudódik, melyet pedig még a nádor előtt is eltitkolt [3]). Még Vitnyédy sem tudott belőle valamit kivenni: mind azon által kiismerte benne a rókatermészetet [4]). Boryban épen nem volt meg az ügyvédnek lángoló

---

[1]) Gremonville levelei maj. 7. jun. 8. 30. aug. 28 1665. Jelentés. Nádasdy I vallomása 44 pont: Frangepán utolsó vallomásában a Lubomirski-féle esetet a Lipót ellen való merénylettel zavarja össze. A lengyel dolgokra nézve l. Bronikowsky Geschichte von Pohlen. III füz. 34, 57, 63, sat. Theatrum Europaeum IX 1249 és kk. ll. és 1538. és kk. ll.

[2]) Győri füzetek IV. 181—186. l.

[3]) Széchy Mária vallomása 1671. mart. 17. k a m. l e v. Wesselényi levele Tornához február 29-én 1664. Uj magyar muzeum 1855. 410. lap.

[4]) Széchy Mária, Vitnyédy Keczernek mart. 19. 1663 »Bory uramat én sem jó magyarnak, sem sincerus embernek nem tarthatom». i. h. XVI. 49. l.

honszerelme. Hideg skeptikus ember volt, szeme előtt csak saját érdeke és előmenetele lebegett, dűhbe csak saját sérelmei hozták, de akkor ki is fakadt, és csak ugy dűlt belőle az éktelen szitok és káromkodás. Önzésében Nádasdyhoz hasonlított némileg, de veszélyesebb volt az ország birónál. Nádasdy Bory helyzetében valószinüleg nem hagyott volna nyomott a történetben, mig Bory, ha Nádasdynak születik, felforgatta volna az egész országot. Beteges testében vaserély és merészség lakott; értett a fegyverviseléshez, és a mult háborúban mint a korponaiak vezére szép csatát nyert a dúló tatárokon [1]), de szintugy otthon volt a cselszövésben. Szintoly képes volt merész terveket koholni, mint kivinni, és vezér is, katona is egyaránt tudott lenni, nem ugymint, Vitnyédy, ki páratlan közvitéz volt egy Zrinyi Miklós kezében, de önmagára hagyva könnyen kalandot űző rabulistává fajult. Befolyása a gyönge nádorra határtalan volt. Mindenese volt, és pórázon vezette annélkül, hogy Wesselényi észre vette volna. Az elégületlen vármegyék, melyek egyre panaszkodtak a németek zsarolásán, a török dúlásán, vallásuknak elnyomásán, szabadságuknak felforgatásán, a nádortól kérvén oltalmat, csak akkor jutottak czélhoz, midőn ügyüket Bory is felkarolta [2]).

Bory mellett a nádori udvarban még nagy befolyással birt Leszenyei [3]) Nagy Ferencz, nádori itélőmester,

---

[1]) Bel. Notitia II. 484. l. 1667. évre teszi e csatát, de nyilván toll, vagy nyomtatási hibából 1663 vagy 1664. helyett, mert 1667-ben nem jártak tatárok a felföldön.

[2]) Széchy Mária i. h. A történet folyama igazolandja jellemzésemet.

[3]) Az iratokban ugyan mindig Lessenyei fordul elő, de én ugy irom a mint kiejtik, még ma is Barsban, Hontban.

most — 1660 elején mintegy 36—38 éves barsvármegyei nemesember.

Ha Bory a nádort, Nagy Ferencz a nádornét tartá hatalmában, ki viszont férjével tehetett mindent. Nagy semmi tekintetben sem volt Boryhoz fogható. Családja nem ment fel az Árpádok koráig, ámbár sógorságban volt több nevezetes családdal. Birtoka csekély volt; pályáját vármegyei szolgálattal kezdé — Barsban — mint jegyző, és alispánból lett 1660-ban nádori itélőmesterré. Jellemtelenségben hasonlitott ugyan Boryhoz, de mig Bory önzésében volt valami megdöbbentő, daemoni vonás: Nagy Ferenczben egy mindennapi, haszonleső gazemberrel találkozunk. Boryban legalább megvillant az eszme, hogy más irányt ad az ország sorsának: Nagy Ferencz soha sem gondolt másra, minthogy hivatalában előre menjen, ura és urnője kegyét megtartsa, és öregbitse s a legroszabb esetben is a felszinen maradjon. E czélra a természet több adománynyal látta el, melyek jobb használatra lettek volna érdemesek. Sima megnyerő modorral, — mely néha a csuszás, mászásig aljasult [1]) — tudott alkalmazkodni mindenkihez, s ez által igen sokszor magához alkalmazta az embereket. Veszélyes bonyolódott helyzetekben tele volt leleményességgel. Lélekébersége, bátorsága soha sem hagyta el, tevékenysége soha sem lankadott. Nem hiányoztak belőle ne-

---

[1]) Jellemző erre nézve a levél, melyet Báthory Zsófiának irt. Trencsény, febr. 25. 1666. »Gratiájáért és érdemem felett való nagy kegyelmességért teljes életemben nagyságodnak és fejedelmi házának csekély állapotom és tehetségem szerint alázatos háladó igaz szolgája maradok.« k a m. l e v.. Az ember azt hinné, hogy legalább is életét mentette meg a fejedelem asszony, de nem: meghivta fia lakadalmára.

mesebb vonások sem. Jószivü, háládatos, szolgálatra kész volt, a mennyiben önmagának veszélyeztetése nélkül lehetett, s e tulajdonságai nemcsak megyéjében, de az egész országban is számos barátot szereztek neki, és a mi rá nézve még fontosabb volt, egyengették utját további előmenetelre [1]).

Nagy Ferencznek nem jutott eszébe Bory izgatását ellensulyozni, mert urnője a nádorné maga is nagyon hajlott a gondolatra, hogy az ország helyzetén változtatni kell. Wesselényiné, daczára több mint 50 évének, daczára gyakori betegeskedéseinek, még mindig a nyughatatlan, tettekre vágyó Széchy Mária volt, kinek ifju éveit szerelmi kalandok és harczi zaj oly változatossá és botrányossá tevék. Első férje Bethlen István volt Erdélyből, kivel hat évig élt, de midőn 1633-ban meghalt, ugyszólván már ravatalánál viszonyt kezdett a megboldogult sógorával, a házas Zólyomi Dáviddal. Kevéssel utóbb Rozsályi Kun István nejévé lőn, s feltűnő viseletével egész Erdély figyelmét magára vonta. Fejcsóválva beszélék, hogy egymaga utazik,

---

[1]) Nagy Ferenczet legjobban jellemzik tettei, s ezek képezik legnyomósabb czáfolatát. Botka Tivadar értekezésének. (Századok, 1869. 73.—84. ll.) mely őt ártatlanul rágalmazott martyrnak akarja, némely kiszakitott, összefüggéstelen adatok nyomán feltűntetni. Jellemzik őt 1670. Lőcsén és Bécsben tett vallomásai, melyek Bécsben a titkos levéltárban, de részben a budai kamarai és esztergomi primási levéltárban is őriztetnek. Nevezetes mit september 14 1670. lőcsei vallomásában mond, hogy ő csak eszközkép cselekedett »ex debita erga eos (urai) observantia et reverentia, ac iisdem complacendi studio augendoque meo apud eosdem credito et existimationis et gloriae.« — Igaz, hogy ezt akkor mondá, midőn feje koczkán állott, de jellemes ember még ily helyzetben sem védte volna magát ilyképen.

lóháton, feltekert pisztolyokkal, szablyával a nyeregfőben, béllelt süveggel fejében, nőcseléd nélkül, csupa férfiakkal [1]), s a roszalás megbotránkozássá lőn, midőn egyszerre megunva férjét tőle titokban elszökött és Dévára ment lakni. Kún István megtudván rejtekhelyét, fegyveres erővel akarta visszahozni, de Mária kisiklott kezeiből és a dévai várba menekült. Az ügyből országra szóló per lett, mely a házasságnak teljes felbontásával végződött, mert Mária akkor még protestáns volt [2]). Erdélyben nem lévén többé maradása haza ment Magyarországba, de ott meg édes anyjával, Homonnai Drugeth Máriával keveredett izetlenségekbe, ugy hogy ez őt Murányban egy darabig fogva tartotta [3]), sőt anyjának halála után is ugyszólván csak türt vendég volt Murányban Illésházy Gábor sógoránál, ki 1644-ben mint protestáns I. Rákóczy György pártjára állott [4]).

Mária tehát kapott az alkalmon, midőn Wesselényi, a királyi vezér, szerelmes ajánlatokkal megkereste és rögtön kész volt férjért és várért Murányt kedvesének kezére játszani. Az éjjel, melyen Wesselényi nehány hű em-

---

[1]) Rákóczy György Lorántfy Zsuzsánnának Segesvár dec. 1. 1637. Szilágyi i. h. 57. l.

[2]) Kemény önéletirása, Szalay kiadásában. 246. l. Szalárdy, Siralmas Kronika. 92. l.

[3]) Széchy Mária protestatioját Homonnai Drugeth János országbiró előtt, az akkor tőle kicsikart reversalis ellen, 1641. k a m a r. l e v é l t á r.

[4]) »Látjátok — mondá Mária cselédjeinek, mielőtt Wesselényit bebocsátá — mily alárendelt állásban vagyok itt a várban.« A szerző czikke: Széchy Mária és Wesselényi Ferencz Murányban. Vasárnapi ujság 1865. 603. l.

berével a Mária által kijelölt helyen a várat megmászta, volt egy percz, midőn ugy látszott, hogy Wesselényi eltévedt és a terv meghiusult; s e perczben Mária maga is pisztolyt ragadott, cselédségét összehivta és el volt határozva, Illésházi embereit egyenkint lakására hivatni, lekonczoltatni, és Wesselényi nélkül is a király számára elfoglalni a várat. A murányi kaland megszerzé neki családja rovására atyjának Széchy Györgynek jószágait, és elhagyván a reformáta vallást, összekelt kedvesével, miután Lippay primás korábbi házasságát a még életben lévő Kun Istvánnal a katholika egyház szempontjából is semmisnek nyilvánitá [1]). Házasságát Wesselényivel nem zavarák meg botrányos jelenetek. Wesselényi teljes lélekkel ragaszkodott a nőhöz, kinek — jól tudta és elismerte — gazdagságát köszönhette, ki költségeire annyit adott a magáéból, hogy szinte szegénynyé lett, ki őt, a beteges, köszvényes korai aggastyánt a legnagyobb áldozatkészséggel és figyelemmel ápolta. Miatta viszályba keveredett bárgyú, esetlen fiával Lászlóval, kit első neje, a szentemlékü Bosnyák Zsófia szült, és őt még életében a lengyelországi birtokok egyrészével és az ősi jószágokkal kielégitette, csak hogy az özvegyet halála után ne bántsa [2]); viszont Mária, ha talán nem is épült még ki teljesen fiatalságának szerelmi vágyaiból — női kötelességein kivül más, korához illőbb dolgokra forditotta figyelmét. Nagyon szivén feküdt, ki fogja elvenni Zrinyi Péter legöregebb leányát Ilona Ka-

---

[1]) Vasárnapi ujság i. h.

[2]) Wesselényi végrendelete a k a m. l e v. és másolatban a család kolozsvári levéltárában.

[3]) Vitnyédy levelei i. h. XV. 252. l. XVI. 7. l.

talinát, mert Zrinyi Péter és Miklós anyjuk, Széchy Magdolna után, első izbeli unokatestvérei voltak [1]). Rokonszenves figyelemmel kisérte Zrinyi Miklós tetteit, sajnálkozván, hogy nincsen pénze, melylyel gyámolithatná, és ismerte, fájdalommal ismerte azon szenvedéseket, a melyeket az országnak ez idétt szenvedni kellett [2]). »Semiramis módjára szeme nyiltabb lévén uránál« — irja egy kortárs — mindjárt felfogta [3]) és pártolta Bory terveit, és kész volt mindenféle külföldi hatalomhoz fordulni, csak segitve legyen az ország állapotán [4]).

Wesselényi helyzete nyomasztó volt. Érzé, hogy népszerüségét elvesztette, hogy kőnek nevezik a magyarok előmenetelében, melyet el kell görditeni. A panaszok pedig, melyekkel folyvást ostromolták, csakugyan sérelmes dolgokat tartalmaztak. Igaz volt, hogy a békét törvényellenesen kötötték: azt sem tagadhatta, hogy ha a nemzet nem gondoskodik önmagáról, végső veszedelme fog bekövetkezni. De mikép segitsen magán külföldi segély nélkül? Kérdés, mely elől Wesselényi, már állásánál fogva, mint a nemzeti jogok őre, sem térhetett ki, de a melyre kielégitő választ nem talált, nem találhatott. Mindamellett sokáig habozott és csak környezetének befolyása alatt határozá el magát, hogy élére áll az elégületleneknek, és szövetségbe gyüjti a

---

[1]) Wagner, Collect. Gen. D. II. 123. l. Nagy Iván X. 533. l. Katának nevezik Zrinyi Györgynét, de hogy Magdolna volt, kitűnik a kanczelláriai levéltár egy okmányából.

[2]) Vitnyédi levelei i. h. XVI. 22. Nagy F. lőcsei vallomása sept. 14. 1670. Pr. lev.

[3]) Babocsay Fata Tarczaliensis. 16. l.

[4]) Nádasdy II. vallom: Titk. lev.

M. TAKADÉMIA KÖNYVTÁRA

hazafiakat, (1666. elején) tenni valamit az ország megmentésére [1]).

---

[1]) »Szegény uram sokáig ellent tartott . . . . mind ez által a vármegyék Bory Mihály uramot vévén szegény uramtól eszközül, ő mind addig sürgette, hogy végre reá beszéllette az azokban alább megirandó confoederatusokkal egyetérteni.« Széchy Mária i. h. Mily módon vitte Széchi Mária Wesselényi ügyeit, mutatja egy levele Nagyhoz 1661-ből. »Balassy Imre felől való irást lecopialtatván megmutattam ő kegyelmének — férjének — azért, hogy eszében vegye magát, s o l y f o r m á n a d t a m m i n t h a k g. c s a k a z o n p o s t s c r i p t o t k ü l d t e v o l n a e l, a z k i t J u d e x C u r i a e u r a m l e v e l é b ő l v e t t v o l n a k i. Makai uram nem tudván ez állapotot, uram ő kg. előtt adta vala kg. levelét, a z I s t e n t u d j a, m i c s o d a m e s t e r s é g e m m e l h o z t a m h e l y r e, ő is tanul máskor« k a m. l e v.

II. FEJEZET.

A stubnyai összejöveteltől Wesselényi haláláig.

1666. april — 1667. márczius.

Azon férfiak között, kikre az ország válságos helyzetében támaszkodhatott volna 1666. elején nagy ür támadt. Lippai György Jan. 3. 1666-ban 66 éves korában meghalt, miután már az egész mult évben gyöngélkedett, és emlékezetét gazdag hagyományok által megörökitette [1]). Utódjává a primási széken, néhány nap mulva Pohronczi Szelepcsényi György kalocsai érsek lőn, Pázmánynak tanitványa, 22. év óta kanczellár, buzgó, kemény katholikus mint Lippai, okos, erélyes férfiu, ki alacsony származása daczára magasra vitte, és a diplomatiai pályán is, Törökországban, Erdélyben, Lengyelországban, több izben szerencsével működött: de nem az opposiotionak embere. Szelepchényi mindenét az Osztrákháznak köszöné, és éppen nem birt a főuri származásu Lippaynak, büszke függetlenségi érzetével. Mindig

---

[1]) Sensit quidem vir . . . . fatis se iam propinquiorem« irja a Quinque Lustra Lippayana 1665. elejére 95. l. Katona XXXIII. 650. l. Halála után elhitték, hogy egy izben asztalnál Leopoldról mondta volna: »átkozott legyen e kéz, mely a koronát a hitszegő fejére tette le.« Szepesi Pál másolatai, N. M. kézir. 411. quart. hung.

és mindenben az udvar kész szolgája volt, és egy időben Nádasdynak hű szövetségese [1]). Minél nagyobb volt ennélfogva befolyása Bécsben, annál kevesebb rokonszenvvel találkozott az országban. Meg kell vallani azonban, hogy nem is igen igyekezett népszerüségre szert tenni. Sok hibája volt, mit a magyarok, szemére hánytak. Arról ugyan, hogy Csehországból származott, hogy inkább volt tót mint magyar, nem tehetett; hogy a bort jobban szerette mint egyházi állásához illett volna, és hogy majdnem mindennap az ebédnél megrészegedett, nem volt szép dolog, de nem is volt ritkaság az akkori magyarok, világiak és egyháziak közt, és nem is tünt fel annyira, mint pénzvágya, melyet menteni nem lehetett, mely őt mindenféle igazságtalanságokra, zsarolásokra ragadta. Világi, egyházi javaknak adományozása egyaránt megtölték zsebét, és a kinek Bécsben valami keresnivalója volt, tudta, hogy pénzzel jól el kell látni magát, sőt volt eset, hogy a practikus Vitnyédy lemondott pártfogásáról, meg levén győződve, hogy nem képes őt betölteni. A primási szék ujabb alkalmakat nyujtott neki rablásokra, s nehogy roszul szerzett kincseiből a király, az ország szükségleteire kelljen áldoznia, mindenkit halálával, végrendeletével biztatott [2]).

Az ország első emberében maga után tehát Wesselényi nem bizhatott. Nádasdy kétséges volt, ámbár már ő

---

[1]) A frigylevél köztük 1660-ból a Pr. l e v.

[2]) Nádasdy Oratioja, hol Szelepchényinek jellemzését epébe mártott tollal irja meg. T i t k. l e v. Bethlen Miklós önéletirása I. 277. l. Vitnyédy levelei, Tört. Tár. XVI. 95. l., hol Szelepchényi Makarius néven emlittetik. Bánásmódját Balassa Imrével ez maga mondja el. N. muz. kéz. 36. fol. magy. Önzéstelenségéről Kolonics sem nyilatkozik legkedvezőbben. K a b ó t h y G y ü j t e m é n y.

is kezdett az udvarnál panaszkodni [1]). Vele óvatosan kellett bánni és a hozzá való közeledés sok időt igényelt, bár az ellenségeskedés közte és a nádor közt nem volt már oly éles mint 1662-ben, és Nagy Ferencz, ki közel Csejthéhez, Nádasdy várához, Nyitraszeghen lakott, és tudta, hogy az öreg beteges nádornak valószinüleg az országbiró lesz utódja, már rég óta igyekezett az utat a két fő ur között egyengetni. Nádasdy habozásának egy nagy okát egyszer a türelmetlen nádor kiszalasztá. »Tudja isten! ez a Nádasdy nem akar egyetérteni velünk; azt mondja, legelébb érné a német az ő jószágát, de én el nem árulom!« [2]). Maradt tehát az ország legfőbb méltóságai közt még Zrinyi Péter, ki ép most — 1666. február havában — a felföldre jött leánya lakadalmára. Széchy Mária és Vitnyédy már 4 év előtt mesterkedtek, hogy Péter legnagyobb leánya, Ilona Katalnát az ifju Rákóczy Ferencz vegye nőül [3]). A frigy most végre létesült, és az esküvő 1666. márczius 1-én volt végbemenendő Makovicza várában. Széchy Mária eléje ment a feljövő Zrinyinek Zsolnára, elvitte beteges férjéhez Beszterczebányára, és ott megállapodtak, hogy Zrinyi visszamenet betér a stubnyai fürdőbe, hová a nádor is készült, és ott, a felső-magyarországi nemességnek e kedves mulatóhelyén — a hol minden gyanu nélkűl jöhetnek össze — megbeszélik a további teendőket.

---

[1]) Il conte Nadasdy . . . parlo altamente rimostrando esser l'Ungheria abandonnata alla discretione de Turchi, Cornaro velenczei követ levele, Bécs, april 25. 1666. Rački i. h. 16. l.

[2]) Nádasdy II. vallomása. T i t k. l e v. Géczy vallomása a Thuróczy convent emberei előtt. K a m. l e v.

[3]) Vitnyédy levelei i. h. XV. 252. XVI. 27. l. Vitnyédy a leányt 14 évesnek mondja, és következetesen Katiczának nevezi. A vőlegény

Bory elkisérte Zrinyit a lakadalomra, melyen számos fényes vendégsereg közt, Szelepechényi a király képét viselé és az ifju párt összeadta. Nádasdy nem jelent meg. Zrinyi Péter teljes jó kedvében tánczolt, futtatott, és a lóversenyen győzött [1]) de Wesselényinek tett igéretéről meg nem feledkezett. April legelején, hazamenet, felkereste a nádort Stubnyán, és mellette Boryn és Nagy Ferenczen kivűl még több urat talált, köztük Bory Mihály nagybátyját Keresztury László alnádor és nyitrai alispánt, nagyon gyanus és gyülölt embert Bécsben, kit szinte töröknek tartottak, mert 1663-ban az érsekujvári táborban, hová a nagyvezérnek biztositó levele mellett jött volt, Apaffy neki adta át a behódolásra felszólitó kiáltványokat, melyekre Wesselényi oly élesen és lesujtóan felelt, [2]) és Nagyidai Székely Andrást, a felsőmegyéknek egyik coriphaeusát, abaujmegyei ügyvédet, az 1662-iki országgyülésen a protestáns ellenzéknek egyik főszónokát, ki mindamellett Vitnyédi szemében nem volt egészen kifogástalan hazafi, mert némileg Nádasdyhoz hajlott. [3]) Mind annyian a haza siralmas sorsáról és veszedelméről beszéltek, s annak orvoslására

---

neve sem emlittetik, de mert Rákóczy embereiről van szó, hogy jönnek megnézni a kisasszonyt, következtetni merem, hogy már e házasságról volt szó.

[1]) Az ünnepélyek leirása olvasható Horváth M.-nál »Zrinyi Ilona« 6 és k. k. ll.

[2]) Bethlen János Horányi kiadásában I. 68. l. Makay György Nádasdinak 1666. jul. 30. kam. lev. Rozsnyai Dávid i. h. 333. és 366. ll.

[3]) V. ö. Az 1662-iki országgyülés naplóját a n. m. kéziratai közt. Vitnyédi levelei i. h. XVI. 75. l. Az Anemonenek jellemzése (I. 130, l.) »ein kühner, schlauer, Wesselényi und Nádasdy imponierender Krieger« ferde, mint e műnek legtöbbnek jellemzése.

a hazafiaknak szoros szövetkezése és összetartása látszott mindenek előtt szükségesnek. Wesselényi tehát Zrinyivel szövetséget kötött, esküvel, és kézadással, hogy egymást az ország jelen szomoru helyzetében el nem hagyják, hanem utolsó csepp vérük kiontásával is segitik. Isten őket ugy segélje, ugy legyen irgalmas lelkeiknek. A szövetségről azon kornak szokása szerint egymásnak pecsétjük alatt, nevük aláirásával latin hítlevelet adtak, melyben szövetségük czéljául a hazát fenyegető veszélyeknek elháritását jelölék ki, az ország törvényei és a királyi diplomáknak értelmében. [1])

Oly tanácskozásban, melyben Zrinyi Péter volt egyik főszemély, nem csoda, hogy Magyarorszag üdvét főleg Francziaországban látták, és elhatározták, hogy XIV. Lajos oltalmába adják magukat. Hogy azonban valamibe kaphassanak, a pártot gyarapithassák, fegyvereseket gyüjthessenek, okvetlenül szükségük volt nagyobb összeg pénzre, melylyel sem a nádor, sem Zrinyi nem rendelkezett. Megbizták tehát Zrinyit, mondja meg Gremonvillének, hogy szövetkezni akarnak a francziával, és kérjen tőle 100,000 forintot az összeesküvés czéljaira; e végre neki a nádor a magyar nemzet nevében különös meghatalmazás is adott, azon kikötéssel azonban, hogy a felveendő pénzt a magyar rendek nála levő követeinek utasitása szerint legyen köteles felhasználni (april 5. 1666.). Társul melléje Wesselényi Iványi Fekete László füleki alkapitányt rendelé, egyikét legmeghittebb embereinek, egy vén katonát, ki már 21 év

---

[1]) A szövetséglevél példányait az eredeti után a titkos levéltárból kiadta Rački i. h. 15, 16. ll.

előtt vele volt a murányi várnak megmászásánál [1]): legyen jelen a pénz felvételénél és győzze meg Gremonville-t, hogy a nádor is akar a francziával szövetkezni; s végre megállapodtak, hogy a titoknak jobb megőrzése végett leveleikben álneveket fognak használni, s legyen Wesselényi Osvald, Zrinyi pedig Ferdinand. [2])

Zrinyi Péter szokása szerint nagy zajjal jött Bécsbe. Ő nyugodni nem tudott [3]), de Gremonvillenél nem a kivánt sikerrel járt el. A franczia nagy figyelemmel kisérte a magyarországi dolgok fejlődését. Különösen érdekelte őt a hóbortos gróf Balassa Imre, ki igazi rabló módjára garáździlkodott már évek óta Nógrádban, és a szomszédmegyékben, mig végre 1665-ben Wesselényi nádori itelőszékén Kassán 32 czégéres büntettben, rablás, gyilkolás, ház feltörés, erőszakoskodásban bünösnek találtatván, a pozsonyi várba záratott, de onnét 1665 utolsó napjaiban megszökött és divényi várába menekült. A kormány és Wesselényi, mint notorius gonosztevő ellen készültek eljárni, de félni lehetett, hogy ő, ki az előtt a törököknek ostora volt, most velük szövetkezik, átadja nekik Divényt, és utat tár nekik a bányavárosokba. Gremonville a rabló kalandorban jó eszközt látott arra, hogy Magyarhonban zavarok támadjanak, melyekből azután nagyobb lázadás is fejlődhes-

---

[1]) Hogy mily befolyása volt Feketének a nádorra, kitünik abból, hogy — mint alább látni fogjuk — Balassa Imréné neki irt, midőn a nádorra batni akart.

[2]) Széchy Mária i. h. Fekete László vall. a tit. lev. Petrovich gyüjteménye a magy. akad. kéziratai közt IV. 3. l. a Jelentés legínkább Szechy Mária vallomásán alapszik.

[3]) Cornaro i. h. Ugyan ő u. o. máj. 2. 1666. »Egli non puo star in ocio.« Rački i. h. 17.

sék. Igyekezett tehát egyelőre megakadályozni a kibékülést Balassa és a törvényes hatalom közt, mi pedig könnyen meglehetett volna, mert Balassának minden gonoszsága mellett is sok barátja és némely rokonszenves tulajdonságai voltak, s inkább szerencsétlen nevelés, rosz, lelketlen embereknek társasága, mint vele született gonoszság, tevék az eszelőségig szenvedélyes és büszke férfiut gonesztevővé. Zrinyi Péter utján, midőn az a lakadalomra a felvidékre ment, üzentette neki, ne siessen nagyon a kibéküléssel, mert lehetséges, hogy daczoskodása által nagy szolgálatot tesz a franczia királynak; Vitnyédy által pedig valami oly extravagans lépésre szerette volna tuszkolni, mely lehetetlenné tegyen minden kibékülést. [1])

A hir, hogy Wesselényi szövetkezni akar a francziával, nem változtatta meg tartózkodó politikáját. Ő nem bizott még a nádorban és Zrinyit is intette volt, ne bizzék tulságosan, ne mondjon semmit correspondentiájáról vele, Gremonville-lel és a franczia királylyal. [2]) Fogadta Zrinyit és Feketét, ki a másfél órái beszélgetésnek néma és mit sem értő tanuja volt, mert francziául egy szót sem tudott: de pénzt nem adott, és csillapitá a bánt: ne hamarkodjon el semmit, mert királya még most nem szegheti meg a békét Leopolddal. (April végén.)

Zrinyi Péter felhivatta Bécsbe Vitnyédyt is, hogy a magyarok kivánságait formulázza Gremonville-nek, s az ügyvéd egész rendszeres szerződést fogalmazott, azon feltételek értelmében, melyeket, mint mondá, XIV. Lajos kész

---

[1]) Gremonville levele marcz. 18. 1666. Jelentés.

[2]) Gremonville, april 12. 1666. Jelentés.

volt Zrinyi Miklóssal szemben elfogadni. Magyarország — irá Vitnyédy — »Isten után a francziáknak köszönheti csak, hogy még él, hogy még el nem veszett. Reméljük, hogy ezentúl sem fogják elhagyni a nemzetet, mely oly soká volt védfala a keresztény világnak; nem fogják engedni, hogy kénytelenségből oly eszközökhöz forduljon, melyek a kereszténységnek nem volnának javára.« Terve szerint, mely vegyüléke volt Zrinyi Miklós és saját eszméinek, a magyar nemzet szövetséget fogott kötni a horvátok, tótok, dalmátok, erdélyiek, oláh és moldvaiakkal; a közel mult hadjárat, melyben az oláh és moldvai hospodárok titkos egyetértest kerestek a keresztényekkel, igazolá némileg az eszmét a két oláh fejedelmiséget is befogadni a szövetségbe. E szövetségnek szerezzen XIV. Lajos helyet a római szentbirodalom tagjai közt, ugy, hogy Magyarországnak legyen voksa a birodalmi gyülésen, részesüljön a birodalom oltalmában, anélkül azonban, hogy az országnak alkotmánya ez által legkisebb csorbát is szenvedjen. A mennyire lehetséges, a lengyel nemzet is lépjen szövetségbe a magyarral, Lubomirski pedig kivel a mult évben kezdett kibékülés létre nem jött, s a ki most ujból készült Lengyelhonban fegyveresen megjelenni [1]), mint a franczia terveknek legfőbb akadálya, ölessék meg. A törököt némi adóval lehetne lekenyerezni, hogy a szövetség elé akadályokat ne görditsen, a franczia és hollandi követeknek lévén dolga Konstantinápolyban kieszközölni, hogy ezen teher lehetőleg csekély legyen.

A szövetség azonban nem létesülhetett háború nélkül Ausztria ellen: de ettől Vitnyédy meg nem ijedt. Ő a

---

[1]) Th. Europaeum X. 231. l.

háborúban csak jogos önvédelmet látott, minőt az arany bulla világosan megengedett, mert mióta az ausztriai ház ült Magyarország trónján, az ország szabadságát nem tisztelék, az országot nem védék, hanem martalékul odadobták a töröknek. A szükséges lépések végett köttessék szövetség a magyar nemzet és a franczia király között, néhány évre, vagy örök időre. Ha a franczia még meg nem szeghetné a békét Ausztriával, megkezdik a magyarok maguk a háborút, és kiállitanak 15000 lovast, és ugyanannyi gyalogot, kiknek zsoldját szabja meg, és fizesse a franczia király, küldvén azon felül vezérletükre, saját költségén, ügyes tiszteket, továbbá hadi mérnököket és tüzéreket, és az előleges költségekre, Danczkán át, 100.000 tallért, mely összeg vagy Horvátországban, vagy ha másképp nem lehet Bécsben adassék át. Ha később maga a franczia is fellép, a magyarok és társaiknak tudta nélkül békét ne kössön s egy általjában legyen gondja a franczia királynak, hogy az ország elszakasztott részei visszaszereztessenek, és jövőben többé, semmi szin alatt el ne idegenitessenek, valamint, hogy az ország kellő számú vár által teljesen biztositassék.

Viszonszolgálat fejében felajánlá Vitnyédy a magyar koronát a franczia király egyik fiának, vagy vérebeli valamelyik herczegnek, kit ki fog jelölni. E herczeg azonban szabad választás utján fog csak a trónra lépni és a koronázás előtt hitlevelet fog adni, hogy a nemzetet régi szabadságában és jogaiban megtartandja Azonfelül kész a magyar nemzet a franczia királynak abbeli törekvését, hogy a császári méltóságot megszerezze magának tőle telhetőleg, minden eszközzel — fegyverrel is — támogatni, nehány csapat magyart Frankhonba küldeni, valamint a király is küldjön francziákat Magyarhonba. Mindként nem-

zet csapatjai azon ország törvényeihez kötelesek magukat alkalmazni, melyben állomásoznak : veszély esetében azonban mindkét nemzet egész erejével segitse egymást.

E feltételek biztositására adja XIV. Lajos királyi szavát, melynek szent és sérthetetlennek kell maradni, ha a hűség az egész világból is számüzetnék. Mindegyik félnek joga van, e feltételekhez a szerződés megkötetésekor még valamit hozzá tenni, vagy belőlük elvenni, minden esetre azonban adjon a franczia király 30 nap alatt, határozott, igenlő, vagy tagadó választ, »mert a magyar nemzet, nyomorult helyzetében, nem várhat!« [1])

Gremonville nem tartá oly sürgősnek Vitnyédy tervét, mely a nádor helyeslésével sem találkozott. Legalább az a kevés, mit a visszatérő Fekete mondani tudott, kiváltképen pedig, hogy franczia király választassék, nem tetszett Wesselényinek. Ő és környezete sohasem rajongtak azon nagyszerü, de kalandos tervekért, melyekről Zrinyi Péter álmodozott. Mihelyt elhatározá magát, hogy Ausztria ellen fellép, szeme azon szokott ösvényre esett, melyen a magyar ellenzék már János király ideje óta járt. Majdnem más fél század óta a magyar a német ellen a törökre támaszkodott, ki közelebb és talán hatalmasabb is volt, mint a franczia, és a kinek állandó érdeke kivánta, hogy a Habsburgház gyengittessék. Kérdés csak az volt, ki által lépni összekötetésbe a portával? Némelyek Kara Ibralimot, egy Egerben lakó tekintélyes törököt ajánlák, ki jól tudott magyarul, és sok magyar úrnak barátja volt: de a többség csak az er-

---

[1]) Jelentés, ugyan igy Petrovichnál i. h., de a bevezetés nélkül. Egy másolat a titk. levéltárban is van. Fekete vallomása u. o, A terv átadását Gremonville jun. 30-iki levelében emliti Jel.

délyi fejedelem által vélte a dolgot megindithatónak. Ez is traditionalis politika volt, mert Bocskay óta mindig Erdélyből jött Magyarországnak szabadulása. Erdély ezuttal sem utasitá vissza az esdő testvért, és Apaffy Mihály fejedelem, mihelyt neszét hallá a magyar elégületlenségnek, azonnal két követet küldött ki bővebb értesülés és körültekintés véget: kanczellárjának fiát, [1]) a 24 éves Bethlen Miklóst, és nejének, Bornemissza Annának unoka testvérét, a szintén még fiatal, 32 éves Teleky Mihályt, kővári kapitányt és tanácsosát. Bethlen ifju kora daczára már országot világot látott. Négy évig utazott volt Németország, Hollándia, Franczia-ország és Angliában. Megfordult Velenczében, és Zrinyi Miklós alatt a török ellen akart harczolni, de a vasvári béke megakadályozá tervét, és Zrinyinek kora halála csak rövid ismeretséget engedett neki e kiváló férfiuval. Eleven lelkü, tanult fiatal ember volt, de hiúbb és nagyobbra vágyó mint a minő tehetségeinél fogva lehetett volna. Utazásában megismerkedett Zrinyi Péterrel, Vitnyédyvel, Lippayval több protestans urral, és midőn 1665-ben a velenczei carnevalról hazatért: Gremonville-nél is megfordult Bécsben és beszélt neki módokról, mikép lehetne Magyarhonban ujra meginditani a háborút. De az éleseszü franczia mindjárt átlátta, hogy Miklós úrfi nem oly nagy dolgokra való ember s azért udvariasan de kitérőleg felelt, és 1000 livrest küldött neki, csakhogy mielébb hazamenjen, mert tartott, hogy még valamikép a császári udvarral lép összeköttetésbe, mire némi hajlomot vélt benne felismerhetni [2])

Teleky nem birt Bethlen tudományos miveltségével,

---

[1]) Bethlen János I. 365. »Oka volt titkos követség Apaffy fejedelemtől« irja Bethlen Miklós i. h. 350. l.

[2]) Gremonville april 7. és 11. 1665. Jelentés.

de mint államférfiú óriás volt hozzá képest. A kővári kapitány beillett volna, ha nem Richelieu, legalább Mazarin iskolájába. Merész és ildomos egyaránt, tetteiben mindig csak a czélt és a körülményeket vette számba, és soha sem zavartatta meg magát a lelkiismeret, becsület és más efféle indokok által, melyek a nem diplomata halandókra befolyással szoktak lenni. Jelen missiójában azonban nem jött ezen rugókkal sem összeütközésbe, mert mint magyar és reformatus csak óhajthatta a magyarországiak szabadulását.

Teleky és Bethlen május havában indultak ki Erdélyből, és legelőször, fényes kisérettel Késmárkra mentek, késmárki gróf Thökölyi István hires lutheranus főemberhez. Thökölyinek öregatyja Sebestyén még lókereskedő volt, de báróságig vitte; atyja, szinte István, már Thurzó György nádor leányát birta nőül; ő maga már gróffá lett. A Thurzó örökösök közös vagyonát igazgatta, és a felvidéknek — Rákóczy után — leggazdagabb embere volt. Évi jövedelmét 100,000 tallérra becsülték, és vagyona még egyre szaporodott. Ő ugyan maga nem sokat gondolt gazdaságával, de volt egy testi lelki barátja, mindenese, ki vele növekedett, s az óta gondját viselte egész házának, gyermekeitől kezdve utolsó cselédjéig. Lipóczi Keczer Ambrus — e ritka barát — törődött, köszvényes testében ritka erős lélek lakott, melynek minden gondolatja barátjának volt szentelve. Mindketten buzgó lutheranusok voltak; mindketten szerették a poharazást, ugy hogy mindkettejének, kedves emberük, a bornemissza Vitnyédy elmondhatta, hogy isznak annyit, a mennyit akarnak, de betegek is lesznek rá oly mértékben, a melyben nem akarják. [1]) A mámor azonban Ke-

[1]) Vitnyédy levelei i. h. XVI. 45. l.

czernél sohasem hágott annyira, hogy Thökölyi gazdaságát, érdekeit egy perczre felügyelet nélkül hagyta volna, ugy hogy István gróf minden gond nélkül egészen átengedhette magát csunya szenvedélyének, melyet közben-közben lakmározás, vadászat, zene, táncz, és bujálkodas váltottak fel, ámbár már 43 éves, és hét év előtt (1659-ben) elhunyt neje után három leánynak, és egy fiunak, a később oly hiressé vált Imrének atyja volt. E részeges udvarban Bethlen és Teleky néha józanok voltak, házigazdájuk azonban, a tiszteletükre adott vigalmaknál, soha sem. Thökölyi különben jó eszü, nemes-szivü, a hazáért lelkesülő magyar ember volt, kire Teleky sokat tartott, habár prófétizálta, hogy mind őt, mind Ambrus barátját bizonyosan elfogja vinni az ördög : mig azonban élt, ő látszott a legalkalmasabb lánczszemnek Magyarország és Erdély között, mert magának is neje után — ki Gyulaffy leány volt — nagy jószágai voltak Erdélyországban. [1])

A késmárki Circebarlangból a két erdélyi Murányba ment Wesselényihez, mintegy látógatóba. A nádor, bár a köszvény miatt kezét lábát sem birta, ép maga készült Balassa ellen, kire nemcsak mint országos gonosztevőre, hanem mint személyes ellenségére is nagyon haragudott, s ki őt, midőn tőle egy fogoly törököt kért, »mert ez nem magán személyt, hanem a nádort, mint a király képét illeti« a durva válaszszal : »ha kell török, bujjon ki felesége utóljá-

---

[1]) Thökölyire nézve v. ö. Bethlen Miklós önéletirását i. h. 345—347. l. Nagy Iván, magy. családok XI. 284, l. Turóczy Hungaria cum suis regibus czimü művében I. 239. olyan Sinaféle regét beszél el Thökölyi István őséről Sebestyénről, mely ugy látszik oly alaptalan, mint ujabbkori kiadása.

ból, és fogjon magának!« halálosan megsértette. [1]) Gremonville tehát hiában irt neki, hogy ne üldözze Balassát; a haragos Wesselényi felküldé e levelet Bécsbe a császárnak és julius elején, Bethlen Miklós kiséretében, magyar és német zsoldosokkal, megyei hadakkal, Divény alatt termett. Nehány ágyulövés a kisded, emberekkel zsufolt várra, meggyőzte a bennlevőket, hogy ellentállniok lehetetlen. Balassa capitulálni szeretett volna, de neje, Barcsay Judit, öt bennszorult gyermeke nevében hiában irt a nádornak, »induljon könyörületességre Jézus Krisztus kinjáért!« hiában kérte fel közbenjárónak Fekete Lászlót. A nádor nem is felelt, serege pedig visszaírt a várbelieknek (jul. 6.) »hogy nem lesz senkinek sem bántalma ha másnap virradóra Balassát kötözve át adják, de ha nem, senki sem várjon kegyelmét« és Divény másnap csakugyan feltétlenül kaputtárt. Az ostromlók serege betört, mindent fenekestől felforgatott, és roppant károkat okozott. Balassát magát Wesselényi foglyul a murányi várba vitte. [2])

A divényi ostrom, bár épen nem kedvezett a franczia szövetségnek, nem vonta el Wesselényi figyelmét a megkezdett összeesküvéstől, melyhez most egy uj, hatalmas tag csatlakozott: Nádasdy Ferencz. Nádasdy éber figyelemmel kisérte a magyarhoni mozgalmakat. Megtudta a stubnyai összejövetelt és elhatározá, hogy a nádor barátságát, szövetségét keresi, elfogadja. Ő maga is tudta, mit azok, kik

---

[1]) Cserey Mihály, a Nemzeti könyvtárban, 63. l.

[2]) A Divény átadására vonatkozó igen érdekes levelezés a kam. lev. acta publ. fasc. 22. n. 17. V. ö. egyébiránt a kam. levéltárnak számos okmánya mellett Balassa Imre folyamodását a n. muz. kéz. közt. és Bethlen Miklóst i. h 348. l.

közelebb akarták hozni a nádorhoz: Hölgyi Gáspár, személynöki itélőmester, Nagy Ferencz és Szenthe Bálint, meghitt titkára, kedves embere, tevékeny ügyes eszköz kivált vakandok utakon, de másként jellemtelen, árulkodó, később mint biró hanyag és megvesztegethető [1]), mondogattak, hogy Wesselényi már agg, törődött ember és a nádorság reá, Nádasdyra néz: de erre szükséges volt a nemzet bizodalma. Már ez önző czélnál fogva sem nézhette részvetlenül a nemzeti ébredést, nem maradhatott kivül a mozgalmon, mely az ország legfőbb embereit egyesiteni látszott, s tevékenysége önzése daczára is, ha érdeke engedte, szivesen irányult] a haza javára és dicsőségére. Mi végczélja a szövetkezésnek? mily eszközökkel akarják azt elérni? azt Nádasdy még nem tudta, hisz még a kezdeményezők sem voltak vele véglesen tisztában, de arra egyelőre nem is volt szüksége. Ő csak általánosságban akart kötelezettséget vállalni, és föntartá magának az összeköttetést az udvarral, annyival is inkább, mert lelkesedés és keserűség nélkül tekintvén a magyar viszonyokat, nem hitte, hogy a nemzet valamire mehessen külföldi segély nélkül. Ha zavarok támadtak, ő csak nyerhetett, mert reménylé, hogy alkalmas pillanatban ő lesz az udvarnál a mentő angyal, a pacificator, kire aztán a dicsőség és hatalomnak telje fog várni. Két szinü, merészjátékra vállalkozott, de ismervén a viszonyokat, bizott magában, ügyességében, kész minden perczben

---

[1]) Szenthe jellemére nézve hivatkozom az elbeszélés folyamára, itt csak Vitnyédy egy levelét emlitem, mely szerint Szenthe Vitnyédy egy levelét felnyittatta, hogy tartalmát megtudja; kezemben volt Szenthenek egy levele, melyben már mint itélőmester valakitől bort kér, »különben nem szolgál.«

elárulni vagy az összeesküvést az udvarnak vagy az udvart az összeesküvőknek, ha a szükség ugy kivánja. Ez azonban csak végső eszköznek maradt; a rendes kitüzött politika volt: megnyerni a magyarok hajlamát azen esetre, ha a győzelem részükre hajlik, s az udvart némi czélzásokkal figyelmeztetni a veszélyre, mely Magyarhonban készül, s melynek lecsillapitására, a legbiztosabb mentő eszköz gróf Nádasdy Ferencz. [1])

Nádasdy már junius második felében annyira volt, hogy megirta a szövetséglevelet Wesselényi számára, de el Murányba csak julius második felében küldte, Szenthe Bálint által. Nádasdy óvatos természetéhez képest különösen hangsulyozta, hogy a nádor szövetségét senkinek fel ne fedezze; és mert tudta, hogy ellensége, és irigye van sok, kik őszinteségét kétségbe vonják, kivánta, hogy Wesselényi, vagy, mint a szövetséglevélben állt mindketten, a hamis hirhordozókat egymásnak feladják, és rajtuk példát állitsanak.

Wesselényinél ez alig volt szükséges. Mert óhajtotta, nem is kételkedett, hogy az országbirót a megfontolás inditotta a szövetségre, hogy a késő ivadék »haláluk után őket, mint a haza oszlopait, a haza romlásával ne vádolja, felőlük idegen emlékezettel ne legyen.« Szivéből kihalt a régi ellenszenv. Aláirta a küldött szövetséglevél párját, melyben egymásnak megesküdtek, hogy a mik uruknak, a nemzet és hazának javára szolgálnak, közösen

---

[1]) Nádasdy indokait az események magyarázzák meg legbiztosabban. Figyelemre méltó egyébiránt, Szenthe Bálint vallomása, melyet csak egy a prim. lev.-ban levő másolatból ismerek; Nádasdy II. vallomása, és Donellan memoranduma 1669-ből. Titk. lev.

fogják végezni, sőt ha ilyen dolgokat a király vagy az udvar elé akarnának vinni, azt is közértelemmel cselekedjék, és a sikeren állhatatosan működjenek. (jul. 29.) Egy magán levélben pedig egészen elérzékenyülve szólt uj szövetségeséhez. »A könyörülő Ist en — irá, ugyan csak jul. 29-ikén — nemzetünk keservét megszánván, reménylem sziveinket megszálló kegyelme által akarja talpra állitását.« »Mily szivesen kaptam. kg. méltóságos istenes oblatioján, becsületes, hittel kötelezett secretáriusa, nemze tes Szenthe Bálint uram megfogja mondani. Mihez ké pest édes méltóságos urfiam, folyamodván kegyelmes Isten ünkhöz, állhatosan nyúlván a haza javához, szeressük és értsük egymást! Higyje bennem az állhatatos jó igyekezettnél egyebet nem talál, hanem tapasztal igaz szolgájának, apjának.« [1])

Divény megvétele után Wesselényi augusztus 23-ikára egy nagyobb tanácskozmányt hivott össze Murányba, azzon ürügy alatt, hogy azon fiával Lászlóval, kiakar békülni [2]). A meghivottak közt volt gróf Csáky Ferencz, a felvidéki főkapitány, fia néhai gróf Csáky István tárnokmesternek, a Brandenburgi Katalin szeretőjének, ki hivatalát leginkább Gonzága Hannibal rokona pártfogásának köszönhette, de a felvidékiek által el nem ismertetett, mert német

---

[1]) A murányi szövetséglevél, jul. 28. 1666. eredeti magyar a kamarában, egy példány a titk. lev. Wesselényi Nádasdynak jul. 29. 1666. Kam, lev. Széchy Mária Nagynak már jun. 10. 1666. örömét fejezé ki a judex curiae jó intentióján, mert csak ugy folyhatnak jól a dolgok »Isten tartsa meg a nagy rendek közt egymás szeretetet« kam. lev.

[2]) A Csáki Ferencznek szóló meghivó jul. 16. 1666. Kassai Csáky levéltárban. Jellemére nézve l. jun. 21. 1669. titk. tanácsi jegyzőkönyv. Titk. lev.

tiszt által lett installalva, egyebekben még fiatal 36 éves bátor, eszes, még inkább ravasz, köpeny-forgató ember, kinek családi élete, viszálykodása nejével Czobor Erzsébettel, sok botrányra és mendemondákra adott alkalmat; Vitnyédy, Keresztury, Nagyidai Székely András és a dunáninneni rész és a felvidéknek legnevesebb ellenzéki férfiai, mint Keczer Menyhért, Ambrusnak öcscse, egy bigott, szenvedélyes lutheranus, a felvidéknek leglármasabb, legmocskosabb szájú szónoka, Sárosmegyének úgyszólván ura [1]), a szépeszü, de szinte vak buzgó kalvinista [2]) Fáy László, Kölcsei Kende Gábor Szathmármegyének és Ispán Ferencz Abaujmegyének egyik tekintélye, Figedi Nagy András, a nádori mezei-hadak kapitánya, tapasztalt régi katona, és a nádornak meghitt embere, és annak két barátja: Szuhafői Szuhay Mátyás, jelenleg Abaujmegyének táblabirája, és Négyesi Szepessy Pál Borsodmegyének alispánja. [3])

Szuhay Mátyás egyike volt a felvidék legtekintélyesebb embereinek és tekintélyét nem családja fényének, bár az egyike volt a legrégiebbeknek Abaujban, nem is birtokai nagyságának, mert a mije volt azt, már régen jóformán el költötte — hanem tehetségeinek, és szilaj erélyének köszöné. Az utolsó pozsonyi országgyülésen mint megyéjének egyik követe vezére volt a protestans ellenzéknek s a közpályán minden fellépésénél mindig a legtúlzottabb pártnak

---

[1]) Századok 1869. 93. l. a bujdosók támadása 1672-ben czimü czikkben, Rákóczy Ferencz vallomása. Kam. lev.

[2]) Ez Nádasdy véleménye róla, egy levelében a kam. lev.

[3]) Hogy Nagy András, Szuhay és Szepessy meghitt barátok voltak, Nagy F. mondja lőcsei II. vallomásában Titk. lev. és prim. lev.

volt nyers erélyü szónoka. Senkisem volt alkalmasabb ellenvéleményt letorkolni mint ő: de mert e praepotens magaviseletét még az udvarral, a leghatalmasabbakkal szemben is megtartá, még azok is, kiket sértett, bizonyos tisztelettel viseltettek irányában. Szuhay azonban nem csak a nyelv embere volt. Egyike volt ő a keveseknek a felvidéken, kik sereget láttak, rendes háborúban részt vettek, és a tábori életről fogalommal birtak. Már I. Rákóczy György magyarhoni hadjáratában becsülettel szolgált. [1]) II. Rákóczy György idejében pedig egyideig kállai várnagy volt, és a lippai csatában, melyben a fejedelem 1658-ban a törököt megverte, a balszárnyat vezette. [2]) Szuhay érezte s azt nem is tiltkolta, hogy különb ember környezetének legnagyobb részénél, mi nem növelte barátjai számát. Maga Wesselényi egyszer, a régi időben, 1651-ben azt irta róla: »Nem hiszem Hector vitézebbnek, Salamon bölcsebbnek, Nagy Sándor qualitativusbnak tartották magukat ő kegyelménél,« és gyanusitá, hogy azért oly nyughatatlan, mert »mindenét felfenekelvén, gondolja, ha háború lehetne, talán kapdoshatna valamit.« [3]) Lorántfy Zsuzsanna sem bizott benne, fiának végső küzdelmeiben, irván felőle »én félek ezen embertől,« de a következés megmutatta, hogy a gőgös, hányaveti

---

[1]) Szilárdi i. h. 359. l.

[2]) »Eperjesre is Szuhay Mátyásnak kell menni (ki most is magát becsülettel viseli)« Rákóczy egy fiának Sárospatak jun. 17. 1644. Szilágyi: A két Rákóczy György családi levelezése 180. l.

[3]) Wesselényi Ferencz 1651. jan. 1. Szilágyi Sándor közleménye a Történeti lapok 1874. folyamának 492. lapján, Lorántfy Zsuzsanna II. Rákóczy Györgynek 1658. jan. 5. Sárospatakról Szilágyi »A két Rákóczy György családi levelezése.« 533. l.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

embert nem önző czélok, hanem szigorú protestans vallásosság, és a szabadságnak rendületlen szeretete vezérlék.

Szepessy Pál szintén buzgó reformatus, nem játszotta Szuhay feltünő szerepét. Csendesen munkálkodó litteratus ember volt, [1]) a Wesselényi családnak szolgálatában; de ha tenni kellett, ámbár zajtalanabb szintoly bátor, szintoly erélyes, sőt sokkal tevékenyebb tudott lenni, mint Szuhay. Főleg alkalmasnak tarták, még pedig joggal, oly küldetésekre, melyekhez ügyesség és bátorság egyaránt szükségesek voltak. Igy midőn a felvidéki megyék 1662-ben az országgyülés czikkelyeit goromba üzenettel a császárnak visszaküldték, Szepessyt választák követül oly utasitással, hogy minden áron audiencziára menjen. Szepessy el is indult, de Wesselényi, felsőbb parancsra feltartoztatá és fel nem ereszté Bécsbe. [2]) Szepessy nem szerette Szuhayt, de midőn a mozgalom megindult, félretette személyes ellenszenvét, testestül, lelkestül hozzá csatlakozott, s azontul elválaszthatlanul mellette küzdött vallásuk és hazájuk szent ügyében. [3])

A meghivottak nagy számmal jelentek meg Murányban, és mig Wesselényi az urakkal, Csákyval, Bartakovich János honthi alispánnal, egy Barkóczyval és másokkal fenn a várban, kártyázott, vendégeskedett [4]): Bory és Nagy Ferencz a megbizható emberekkel: Keresztury László,

---

[1]) Már idézett jegyzetei a nemzeti muzeumban, melyeket erdélyi számkivetésében irt össze, többféle ismeretéről tesznek bizonyságot.

[2]) Vitnyédy i. h. XVI. 37. l.

[3]) Nagy Ferencz lőcsei II. vallomása, i. h.

[4]) A kártyajátékot különösen Bartakovich emliti vallomásában. Kam. lev.

Vitnyédy István, Székely András, Fekete László, Keczer, Fáy, Kende, Ispán, Nagy András, Szuhay és Szepessyvel, hajnalonkint, Murányalján, titkos gyülekezeteket tartottak egy pajtában, a melytől őrül kiállitott hajduk távol tarták az avatatlanokat, s az eredményről mindig jelentést tettek a nádornak. A jelenlévők tulnyomó része nem idegenkedett a török szövetségtől: mind a mellett erről az alsóbb rendüek nem határoztak, hanem csak megesküdtek egymásnak, hogy összefognak tartani az ország dolgaiban, és felvevék az »interessatusok« nevét, mint olyanok, kik a megkezdett dologban érdekelvék. [1])

Wesselényi megüzente volt Zrinyi Péternek, hogy Apaffyhoz akar fordulni, és Zrinyi teljesen rábizta a dolgot. Tegyen a mit jónak lát. Wesselényi végezhet mindent legjobban. Ő, Zrinyi kész neki vagy bármelyik más szövetségesnek megbizást adni, de kéri, legyen óvatos. Vigyázzon, hogy Apaffy megállja szavát, és ne történjék az oly készséggel, és bizalommal adott felhatalmazással visszaélés, ne keverjék őt és a vele tartó interessatusokat veszedelembe, és adjanak nekik annak idejében, valami biztositó iratot. [2])

Zrinyinek e levele, melyet aug. 15-ikén irt Csáktornyáról, talán Wesselényi kezében sem volt még; midőn

---

[1]) Széchy Mária i. h., és jó formán nyomán a Jelentés. Gyöngyössy István vallomásában Gyulaffy Lászlót és Farkas Fábiánt, Gerhard: Barkóczy Sándort és Bory Györgyöt, a Keczer András elleni vádpontok pedig ugyan csak vádlottat is emlitik még mint jelenvoltat. K a m. l e v.

[2]) Zrinyi levele aug. 15. 1666. Csáktornyáról csak a titkos tanács számára készült német fordításban van még a t i t k. l e v é l t. a Nagy Ferencz által 1669. jan. 30. bemutatott iratok közt.

aug 22-ikén Bethlen Miklóssal és Fekete Lászlóval már megállapitotta a feltételeket, a melyek alatt a magyar nemzet a törökkel szövetséget köthetne, utasitásul a követnek, kit Apaffy a magyarok ügyében, a fényes portára ki fog küldeni. Wesselényi szövetséget akart a törökkel, hogy az ne zaklassa többé az országot, ne csipdesse el várait, falvait, ne sanyargassa mindegyre a hódoltságot. Legyen az ország védője, de ne avatkozzék a nemzet belügyeibe, ne akadályozza szabad mozgását kifelé sem. Válaszhasson a magyar királyt, módosithassa alkotmányát, épithessen várakat, gondoskodhassék védelméről tetszése szerint. Köthessen szövetséget, kezdhessen háborut, a kivel akar; és ne legyen köteles messze külországokban a török hatalom terjesztésére török seregkép szolgálni. Azért, hogy a szultán a magyar nemzet védője — nem ura, mely czimmel nem volna szabad élnie — hogy megvédje Erdélylyel együtt minden külellenség ellen, kapjon addig, mig a feltételeket megállja évenkint 50—100,000 tallér tiszteletdijt, mely azonban semmi szin alatt se viselje az adó nevet. Megajánlott 100,000 tallért, ha minden föld, melyet a törökök végváraikon tul elfoglaltak, visszaadatik, 70,000-et, ha a zsitvatoroki béke, 60,000-et ha Bethlen Gábor idejének határai állittatnak vissza. Legrosszabb esetben 50,000 tallér mellett, ama határvonalat követelte, mely Tiszántul Szathmár, Szabolcs és a Hajduság határaival összeesett, a Tiszán innen Onodtól, Diósgyőr, Putnok, Fülek, B.-Gyarmat, Palánka, Léva, Nyitra, Sempte, Sélyén át Gutáig, a Dunáig, onnét pedig Komárom, Tata, Gesztes, Győr, Sz.-Márton, Pápa, Veszprém Szentgyörgyvár, Szentgrót, Egerszegh, Nempti, Alsó-Lendva mellett a Muráig ment, a Muraközben, Horvát- és Tótországben pedig a jelenlegi álla-

potot föntartá, »mert különben a magyarok a töröknek mitsem fizethetnek, hajlamukat a török meg nem nyerheti.« [1])

Wesselényinek e tervezetben kiváló és részletekig menő gondja volt, hogy a parasztot kunyhójában, a falusi nemest védtelen udvarházában a török folytonos, előbb-utóbb végromlásra vezető dulásaitól, melyeket sem az ország, sem a király német hadaival nem tudott megakadályozni, megmentse. »A ki magyar földön lakik ne fizessen adót a töröknek, mig a magyar urak a török földön lakó jobbágyaiktól adójukat akadálytalanul szedhessék.« Gondoskodása egyébiránt kiterjedt a hódoltságra is. »A spahiak, a török hübérurak, ne neveljék évenkint a kivetett adót, mint eddig tevék;« a behódolt magyarok is, vagy legalább azok, kik a török végvárakon innen laknak viselhessenek fegyvert: lakhelyeiket pedig akadály nélkül változtathassák. Törekedett az ország állami függetlenségét lehetőleg megóvni, mind a mellett érzé, hogy azt teszi mire három év előtt ország világ előtt kárhozatot mondott, »mi Isten és világ itélete szerint hitetlenné és árulóvá tenné a magyart.« Az egész keresztény világ, mondá fájdalmasan Bethlennek, midőn a tervezetet át adá, csodálkozni fog, hogy koronás királyunktól elpártolunk, és legádázabb ellenségünket teszszük Urunkká; de nincs más mód benne. Be kell hódolnunk! Jöjjön a minek jönni kell. [2])

---

[1]) A tervezet a titk. lev. magyarul, németől; a Jelentésben deákul.

[1]) Wesselényi tervezete i. h. Széchy Mária és Fekete László i. h. röviden. Bethlen János i. h. 366—369. patheticus beszédet mondat Wesselényivel, mely azonban hiven festheti érzelmeit, ha nem is szavait.

Hogy a dolog sikerüljön, hogy Ausztria azt előbb megne tudja s a magyar urakat egyenként váraikban meg ne lepje, le ne verje, a legnagyobb titoktartásra volt szükségük, s ezt Bethlen és Teleky nagy esküvéssel meg is fogadták. Wesselényi a portánál is úgy akarta kezdeni a dolgot, hogy eleinte csak Apaffy lépjen fel, s a szövetséget saját eszméje gyanánt terjessze elő, mintha csak a vágy vezérlené, gyarapitani a szultán birodalmát, és a török barátjává tenni az eddig ellenséges magyar nemzetet. Ha aztán a török hajlandónak látszanék a szövetségre, de kérdené, mikép reményli Apaffy kivihetni tervét? feleljen, hogy vannak barátjai az országban, de neveket még akkor se emlitsen, mert Wesselényi és a magyarok tudták, hogy az osztrák kormány a portán sok pénzzel — huszonöt ezer tallérral, mondák — rendelkezik, és a portai főtolmácsban, Panajottiban oly barátot bir, kinek a szultánra, és a nagy vezzérre igen nagy befolyása van, s ki befolyását soha sem mulasztja el Ausztria mellett latba vetni. Mert Pajanottit az osztrák kormány nevelte és a görög, azon fajból való, mely rabszolgai állapotában is kormányozni tudja urait esze ravaszsága által, háladatos volt. Hitfelei nagyra voltak vele, benne védőjüköt, pártfogójukat tisztelék, ki buzgó vallásos érzését a hitetlenek körében sem tagadá meg. De e vallásosság nem akadályozá, hogy ha kellett, a diplomatiának legálnokabb fogásaival ne éljen, az esküt, melyet az evangeliumra tett, hamarosan meg ne szegje. Más ügyekben a pénz hatalmas eszköz lett volna megnyerni pártfogását: de midőn Ausztriáról volt szó, ez eszköz sem látszott eleggé biztosnak, mert ez esetben azon kevés nemes érzés, mely fásult keblében lakott, vallás és hála, mind a magyarok ellen és Ausztria mellett szólottak. Wesselényi tehát tar-

tott, hogy elárulja a titkot az osztrák követnek, s ebbeli aggodalmát Bethlennek is ki fejezvén, mindenben legnagyob óvatosságot ajánlott.

Teleky és Bethlen, az utóbbi 100 aranynyal, 100 frt uti költséggel, egy ezüst palaczkkal, egy tokban ezüst kések, kanalak és villákkal — mint Wesselényi és nejének ajándékával, — [1]) Septemberben haza mentek, miután a nádorral megállapodtak hogy a közlekedést vele Thökölyi István emberei által fogják fenntartani. Zrinyinek a tanácskozás eredményét Figedi Nagy András vitte meg, [2]) de a bánnak nem tetszet a török szövetség, és üzenteté, hogy »roszabb az orvosság a halálnál.« [3])

Erdélyben nem minden meglepetés nélkül értesültek Wesselényi szándékáról. A fejedelem Apaffy Mihály ámbár még fiatal, alig 34 éves, nem volt nagy vállalatoknak, nagy tetteknek embere. A fejedelmi székre ugyszólván a véletlen ültette s e magas polczon is inkább foglalkozott vadászattal, borozással, theologiai munkákkal, mint az ország kormányzásával. Tanácsosai nagy befolyást gyakoroltak rá, és kedves embereinek mit sem tudott megtagadni, habár az engedékenységből gyakran nagy kár háromlott is az országra. Mind a mellett nagyon ragaszkodott trónjához, mely neki kényelmes életet és ép annyi hatalmat nyujtott, a mennyit hiusága megkivánt s e hatalomért kész volt sok

---

[1]) Bethlen Miklos i. h. 350. l. és Figedi Nagy András vall. kam. lev.

[1]) Jelentés, Széchi Maria és Nagy Ferencz Figedi Nagy András küldetéséről határozatlanul vallanak, maga Nagy András szerint ő csak magán ügyekben járt a bánnál.

[2]) Nagy Ferencz vallomása Bécs oktob. 16. 1670.

roszra, sok megalázásra. Nem volt még erdélyi fejedelem, ki annyira rabszolgája lett volna a töröknek mint ő: de e helyzet nem vette el kedvét az uralomtól. Politikájának legfőbb czélja volt, jó kedvben tartani a törököt, azért oly ajánlatot, mely a portának kedves lehetett, vissza nem utasithatott, habár némi aggodalommal gondolt is a bonyodalmakra, sőt veszélyekre, melyek abból keletkezhettek. Hozzájárult még, hogy mint buzgó református nagy rokonszenvvel viseltetett magyarhoni hitfelei iránt, kik vallásukat látták fenyegetve. Ez utóbbi indok hatott tanácsosai közül is sokra, és ezért elhatározák, hogy küldenek követet a portára, de azt titokban tartják az erdélyi katholikus urak előtt, kiket vallási rokonszenv meg a bécsi udvar barátjaivá tett. Követnek Wesselényi Bethlen Miklóst szerette volna, kiben buzgalmat és ügyszeretetet látott, de az erdélyiek Baló Lászlót választák, ki már sokat járt Törökországban és a viszonyokat a portán jól ismerte [1]). Baló nagyon bizott a dolog sikerében, de mint a portán jártas diplomata jól tudván, hogy pénz nélkül semmire se mehetni, negyvenezer tallért tartott szükségesnek megvesztegetések és ajándékokra: de még az uti költségre való 5—600 tallért sem küldték a magyarok. Erdélyben senki sem akart pénzt adni a vállalatra, nehogy oda veszszen, ha a magyarok valamikép a németekkel kibékülnének, különben sem lévén az erdélyieknek kedvük, saját pénzükön »más kosarába szedni az epret.« Kende Gábor az egyik »interessatus,« a hatalmas

---

[1]) Bethlen János i. h. 370. Apaffy jellemzését egész élete igazolja, ugy hogy itt csak Wagner Collectanea Dec. IV. 13. l. hivatkozom. Rendkivüli függését a portától kiemeli Sagredo 109. l. Zorzi 135. l. i. h.

tanácsurnak Bánffy Dénesnek sógora, Erdélyben megfordulván, haza irt, hogy 3000 frt nélkül Balló el sem indulhat. Kende azonban jól tudta, hogy Wesselényinek nincs pénze, azért egyuttal hozzá tevé, hogy Thököly István kezessége mellett lehet reményük kölcsönre. A nádor, ki Zrinyinek is üzent vala, hogy sürgessen pénzt a francziánál, tehát Thökölyihez fordult és tőle 3000 darab aranyt kapván, Balló november havában megindulhatott és deczember 1-re Drinápolyba érkezett [1]).

Időközben Vitnyédynek, merész furfangos esze merészebb vagy legalább kalandosabb terven járt, mely ha sikerül, véleménye szerint, a helyzet uraivá fogta tenni a magyarokat. Köztudomásu dolog volt, hogy Lipót király mint szenvedélyes vadász gyakran csekély kisérettel messze elszokott bolygani a bécsi Praterben, Laxenburg vagy Ebersdorf berkes környékén, ugy hogy nehány merész ember meglephette, kiséretét könnyen leverhette és őt magát élve vagy halva kézrekerithette volna. Erre készült most Vitnyédi és tervében Thökölyi István sógorára, báró Petrőczy Istvánra támaszkodott, ki mint lutheránus, vele benső összeköttetésben állott, vitéz férfiu volt és Kasza várát a Vág mellett felajánlá, hogy oda vihessék a fogoly királyt és tarthassák fogva mindaddig, mig a magyaroknak minden kivánságát nem teljesiti. Vitnyédi meg volt győződve, hogy a leghosszabb ideig nem is fogja tudni senki,

---

[1]) Kende Gábor jelentése titkos jegyekben és megfejtéssel, a titk. lev. Nagy Ferencz bécsi vallom. oct. 16. 1670. n. o. Rosnyai i. d. 304. l. Bethlen János, hogy, hogy nem, nagyon koránra, augustusra teszi Balló utazását, mi ugy hiszem a Horányi-féle kiadás hibája lehet, mert Bethlentől oly gyenge memoriat nehezen tudnék feltenni. I. 370. l.

hová lett a király; a legroszabb esetre pedig, ha üldöztetnének, ha Kaszavárt ostrom alá fogná a királyi sereg: a király élete kezében volt és az védpaizsul szolgált neki és társainak minden lehető veszedelem ellen [1]).

Vitnyédy és Petrőczy bejelenték tervüket Wesselényinek és engedelmét kikérték, de a nádor azt meg nem adta. Környezete badarságnak, ő maga majdnem szentségtörésnek tartá a merényletet. Mellőzve a siker valószinütlen voltát — ugy látszik ez volt Borynak és Nagynak okoskodása — a veszélyt, mely minden részest fenyegetett: józanúl alig lehetett várni, hogy Lipót mindazt, mit fogságában tőle kicsikarnak, meg is fogná tartani; mig Wesselényi figyelmeztette az ügyvédet, hogy a királyt nem szabad bántani, mert ő jó, roszak csak tanácsosai. Mind a mellett Vitnyédy nem hagyott fel tervével, melynek kivitelére egy uj kedvező alkalom kinálkozott. Leopold házasodott. Arája Margit, spanyol királyleány, Olaszországon és Belső-Ausztrián át lassu menetekben közeledett Bécshez. Novemberben Styriában járt, és a programm szerint Lipótnak csekély kisérettel, incognito eléje kellett menni az osztrák-stájer határig, a semmeringi Schottwienig. Vitnyédy tehát ez utjában akarta megrohanni és elfogni s e végre Zrinyihez küldött Csáktornyára, adjon 40—50 huszárt a vállalatra. Zrinyiben épen nem volt meg a nádor kegyelete Lipót személye iránt [2]), sőt egyszer ugy nyilatkozott, hogy

---

[1]) Abafi árvamegyei nemes vallja, hogy ostrom esetére megakarták ölni Lipótot, k a m. l e v. minek másutt semmi nyoma, de az valószinü, hogy kezesül használták volna az összeesküdtek saját maguknak biztositására.

[2]) Elég erre nézve a később előforduló Palmerini-féle utasitásra gondolni.

kész volna enkezével megölni a királyt [1]), de azért Vitnyédi terve nem tetszett neki sem, és majdnem bottal verte el az ügyvéd gyanus kinézésü követét. De a követ, makacs mint ura, nem csüggedett, hanem Légrádra ment Sellyey György kapitány és Nyitrai György báni lovászmesterhez, mintha Zrinyi küldte volna és követelte, rendeljenek mellé 40—50 lovast. Nyitrai azonban nem hitt neki, elment elébb Zrinyit megkérdeni, a midőn aztán a követ hazugsága kisült és Zrinyi haragosan megparancsolá, fogják el, verjék vasra vagy dobják bele a Drávába, de a követ roszat sejtve, még jókor szerencsésen odább állt. Midőn Wesselényi Vitnyédy mesterkedéseiről Pozsonyban értesült, rettentően megharagudott és kész volt őt, ha most kezébe kapja, a Dunába dobatni. Zrinyit is kérte, ölesse meg őt, ha Csáktornyára jő, mit Zrinyi meg is igért, ámbár eszeágában sem volt bátyjának kedves emberét bántani [2]).

A királyi lakodalom, melyet Vitnyédy oly kegyetlenül megakart zavarni, sok magyar urat hozott fel Bécsbe, kik aranyos, ezüstös ruhákban, pánczélosan, fényes csatlósaik, gazdag szerszámu lovaikkal nagyban növelték a spa-

---

[1]) Zrinyi e nyilatkozatát Vitnyédyvel szemben Nádasdi emliti, I. vallomásában, mint a kinek ezt Vitnyédi mondta volna. Zrinyi ugyan azt mindig tagadta, és bizonyos, hogy soha sem volt szandéka Leopold életére törni, de Zrinyitől nagyon is kitelt, hogy ilyesmit a beszéd hevében kiszalasztott.

[2]) Vitnyédy merényletére nézve majdnem a legtöbb adat van, Nádasdy I. és IV. Zrinyinek utolsó, Nagy Ferencznek oct. 10. és 16-ki bécsi vallomásaiban, Baranyai Mihály vallomásaiban, Zrinyi 1669-ki felfedezésében. Mindannyi a titk. lev. Rački ezek közül csak Zrinyi utolsó vallomását adta ki. i. h. 544. és kk. ll.

nyol herczegasszony bevonulásának (decz. 5.) és a nászünnepélynek fényét, pompáját [1]).

Feljött Wesselényi is nejével, Boryval és Nagygyal; fel Zrinyi Péter és Nádasdy Ferencz, ki most először közeledett ismét nyilvánosan az udvar előtt »örökös panasza« és »akadékoskodása« miatt már gyanus és kellemetlen nádorhoz, mi nem kerülte el a vizsga udvaronczok figyelmét, és az országbiróra is a gyanu némi árnyékát vetette [2]). Azonban sem Nádasdy, sem az udvar nem tudták még, hogy Wesselényi most Zrinyi által ujra megkezdte az alkut Gremonville-lel, mert pénzre volt szüksége, és egy iratban Zrinyivel együtt, felkérte a követet, irja meg királyának, ugy mint saját gondolatját, hogy a magyarok többé nem várhatnak. Minthogy pedig XIV. Lajos még most háborut nem akar, küldjön nekik csak 100,000, vagy legalább 60—70,000 tallért: a többiről majd maguk fognak gondoskodni, de 40 nap alatt választ kérnek [3]).

Francziaország most — mint Hollandia szövetségese — háborut viselt Angliával, és XIV. Lajos már törte fejét ama gyalázatos merényleten, mely Belgiumot el fogta ragadni Spanyolországtól, alkalom, mi könnyen összeütközésre vezethetett Ausztriával. Gremonville-nek tehát több hajlandósága volt mint két év előtt, legyezgetni a magyar elégületleneket: de bizalma a nádor iránt nem növekedett, sőt, ha lehet, még csökkent a Balassával történt

---

[1]) Rink, Leben Leopold I. 502. l. és számos más chronika könyvben.

[2]) Nádasdy Szenthének jan. 2. 1667. Pottendorf. Titkoslev.

[3]) A levél Petrovichnál, h. Gremonville decz. 23-ki levele szerint: a nádor és Zrinyi bizonyos iratot küldtek uj ajánlatokkal, melyeket mintegy ő inditványozzon. Jelentés.

eset óta. Meg volt győződve, hogy a nádor, ha kap is pénzt, még sem lesz hive a franczia királynak, mint Zrinyi, hanem alkalmilag mindent fel fog fedezni császárjának. Mielőtt tehát véle valamibe fogott, meg akarta kötni ugy, hogy többé vissza ne léphessen, s e szándékát nyiltan megmondá feltétlenül hű Zrinyijének. A nádor és bán iratára tehát válaszolt: irják meg tisztán, világosan, sajátkezüleg, mit akarnak voltaképen, hogy királyának megirhassa; és feleletüket meg sem várva — nehogy a magyarok és titkára közt ismét semmire vezető himezés hámozás folyjon — egy nap későn este [1]) maga ment el Wesselényi szállására. A nádor ép Boryval és Nagygyal tanakodott, midőn a váratlan vendég belépett, s azonnal a dolog derekába fogott. Felhozta Vitnyédy pontjait, és kérdé: helyben hagyják-e azokat a magyarok? készek-e felmondani a császárnak az engedelmességet? Wesselényi kitérőleg felelt. Meglepetten látta most egész kiterjedésében Vitnyédy művét, és kijelenté, hogy ennyire az ügyvédet soha fel nem hatalmazta. Azonban az ügyes franczia tele volt biztatással, annélkül, hogy királyát egyenesen megkötötte volna. Királya — mondá — egyelőre még nem bonthatja meg a békét a császárral: de ha Anglia és Ausztria közt szövetség jő létre — mi lehetséges — ki fog törni a háború, és akkor Francziaország segélyére bizton számolhatnak. Addig is résen kell lenniök, hogy a kedvező alkalommal azonnal élhessenek. Szavainak sikerült rávenni a nádort, hogy rögtön leüljön és iratot szerkeszszen XIV. Lajoshoz, melyben felemlíté, hogy Gremonville eddig csak szóval tartá a nemzetet, jóllehet

---

[1]) Decz. 16—23. sőt valószinüleg 16—19-ke közt valamely napon, mert Gremonville már 23-kán ir a találkozásról.

Osvald Ferdinándot s az ország legnagyobb részét a szövetségnek megnyerte. E halogatás miatt a magyarok nyugtalankodni »XIV. Lajos őszinteségében kételkedni kezdének« és azt hiszik, hogy a távoli franczia sem a török, sem a német ellen nem nyujthat kellő oltalmat, a miért is sokan, kivált felföldiek, a törökhöz akarnak csatlakozni, de Osvald azt minden erejével gátolni igyekszik, tudván, hogy ha Magyarország a törökhöz szegődik, soha többé tőle meg nem szabadul. S igy ők nem tettek a török felé lépéseket, sem azokkal, kik azt tenni akarják, meg nem egyeztek. Ők ismétlik korábbi ajánlataikat, de kérik a királyt viszonzásul adjon vagy legalább igérjen már most, szerencsétlenség esetére, mindegyiköknek valahol a Rajna mentében 40—50000 tallért érő jószágokat, siker esetére pedig már szinte most határozza meg jutalmukat. Kezében van életök; s ők még azon felül készek esküt tenni, fiaikat kezesekül adni, katonáit váraikba fogadni; de maradjon minden a legnagyobb titokban, mert különben Ausztria el fogna készülni, és őket meg fogná semmisiteni.«

E levelet mind Wesselényi, mind Zrinyi aláirták, megpecsételték, és esküvel megerősítvén, hogy a háború kitöréseig is hívei lesznek XIV. Lajosnak — a követnek átadták. Szerettek ők volna mindjárt pénzt is, hogy a budai basát mint mondák, lekenyerezzék, nehogy ügyeiket zavarja: de

---

[1]) Petrovich i. h. 5. l. közli Wesselényi levelét, de ugy, mintha csak 1667. januárban adta volna át Gremonville-nek, mi által Szalayt is tévedésbe ejté. Azonban Wesselényi januárban nem volt többé Bécsben és Gremonville már decz. 23. (Jelentés) küldött XIV. Lajosnak egy levelet, melyet Wesselényi aláirt, megpecsételt, mi mind a Petrovich által közölt iratra illik. Ha ez nem volna a Lajosnak küldött, tehát melyik volna az? talán lappang?

Gremonville mondá, ne keverjék a törököt a dologba. A követ most nagyjában meg volt nyugtatva Wesselényi iránt, de nem teljesen. A nádor — irá, midőn a kapott levelet királyának megküldé (decz. 23) — nem oly őszinte, mint Zrinyi, kinek barátságát adományok és évdijjal meg kell tartani, hogy másokat annál könnyebbben lehessen megnyerni: mig a nádornak adandó pénz — félő — hogy keveset fog használni, sőt talán rá nézve ok lesz, hogy a pénzt megtartván mindent eláruljon Leopoldnak [1]).

Ugyan itt Bécsben jött Wesselényi egészen tisztába Nádasdyval, és most hárman — a nádor, országbiró és bán — decz. 19. uj szövetséget kötöttek, uj hitlevelet adtak egymásnak, melyet aláirásaikkal, pecsétjükkel, esküjökkel megerősitettek. »Mi Hadadi gróf Wesselényi Ferencz — igy hangzott az uj hitlevél, — Magyarország palatinusa, fogarasföldi gróf Nádasdy Ferencz ezen Magyarország birája, és gróf Zrinyi Péter, horvátországi bán, látván azt, hogy Magyarországnak s a magyar nemzetnek ügye s állapotja oly veszedelembe jutott légyen, hogy ha mi, kik az országnak első oszlopi vagyunk, valami szabados uton eleit nem vesszük ezennel végső romlásra jut az ég alatt ilyen hires, nemzetes, nemes nemzetnek az ő sorsa. És jóllehet, ezen mi országunknak se határiban való kisebbülését, se pedig nemzetünknek kevésbülését, a ki annak okait tudja, senki sem csudálhatja, mert több kétszáz esztendőnél, hogy a magyar nemzet a többi keresztyén országokat oltalmazván s az ő mellét annak az egész világot elnyelni s maga hatalma alá hajtani kivánó pogányságnak pajzsul eleibe vetvén, és azzal szűntelenül mindennapi vére kihullásával, má-

---

[1]) Gremonville decz. 23. 1666. Jelentés.

soknak sokszori nagy távolról való nézésével, vagy veszedelmünkre való segedelmével tusakodván nyomattatott meg ennyire, hol a nyilván való ellenségtől, hol per indirectum, de feltett czéllal attól is, a kitől oltalmat kellett volna venni: mind azon által, hogy ezen megmaradott kevés nemzetet a keresztyénségben és az ő nemében és az országot csak ezen szorult határaiban is megtarthassuk, igen szükségesnek láttuk, elsőben is azt, hogy mi hárman hittel kötelezzük arra magunkat, hogy mind az ilyen derekas dolognak titok alatt kell maradni, s ugy folyhatnak jobban a feltett jó szándékok; assecuráljuk azért egymást mi parolánkra, annak és hitünknek, sőt lelkünk üdvösségének is elveszése alatt, hogy ezen munkálkodásunkat és kötelességünket, s a mellett föll tett szándékinkat s igyekezetinket, senkinek semminemű okból ki nem jelentjük semmi móddal; sőt azokat is, kik ezen dologban tudósak, titokban tartjuk hasonlóképen.

Másodszor azon obligatio alatt, valamit Magyarországnak s nemzetünknek javára, megmaradására és előmenetelére elménkkel feltalálhatunk s az megcselekedhető lészen: azokat mind elkövetjük szorgalmatosan és ha másokhoz való folyamodással kell is annak meglenni: effectuáljuk, nem látván, se remélvén ilyen utolsó romlásra jutott állapotunkban senkitől bizonyos reménységet előmenetelünkre, sőt csak ezen statusban való megmaradásunkra is hogy mindezekben egymás hire nélkül semmit nem cselekszünk, hanem mindenekhez egyenlő akarattal, és megegyezett elmével kezdünk, munkálkodunk végig, állandóképen. Sőt, mivel minden dolognak az ő kimenetele bizonytalan, ha ezen okokból vagy mindnyájunknak, vagy akármelyikünknek sőt azoknak is, kik a mi akaratunkból tudósak

ezen dologban, akár kitől, senkit kinem véve, persecutioja lenne: tartozunk azt perpetuo obligamine minden uton és módon, minden tehetségünkkel pártját fogni s a galibából kisegiteni. Adtuk azért egymásnak kezünk irása és pecsétünk alatt kelt levelünket, hogy gyakran szemünk előtt viselvén, ezen dolognak s kötelességünknek violálásával lelkünket az örök kárhozatra ne vessük, s e világi mód szerint becsületünket meg ne sértsük, se el ne veszitsük!« [1])

E levél azonban még nem látszott elég biztositéknak. Pozsonyban — hová a bán és az országbiró a hazatérő nádort elkisérték — Nádasdy és Zrinyi, Nádasdy és Széchy Mária még külön hitleveleket adtak egymásnak. Nádasdy és Zrinyi megesküdtek egymásnak (decz. 28.) hogy szövetségükben holtig megmaradnak, egymás előmenetelét és érdekeit mindenben előmozditják, egymás titkait egymás akaratja nélkül senkinek fel nem fedezik, ha pedig különben cselekednének bűntesse meg őket Isten, mint hitszegőket a világnak rettenetes példájára. »Ezt — igy irt Zrinyi, igy Nádasdy — ha kivántatik nagyobb biztonság okáért, véremmel is subscribálom, sőt arra is felelek, hogy mindenben pártját fogva, neki élek, halok, mind szerencsékben, mind szerencsétlenségben, ha valamit hallok ártására valót, róla mint igaz esküdt öcscse megintem. Ugy segéljen Isten, valamint ezeket szivből kivánom!«

Széchy Mária pedig a maga részéről, és viszont neki Nádasdy keresztény hitére fogadta (decz. 29.), hogy Nádasdy jó akaratában megnyugodván, titkait híven megőrzi

---

[1]) Szóról szóra a magyar eredeti után, melynek egyik példánya a k a m. l e v., egyikét pedig Bécsben láttam a titk. l e v é l t á r b a n, csak a pontozást és a helyesirást módositottam a mai irashoz, s a régies »az« helyett »a«-t tettem, a hol kellett.

előmenetelére tehetségéhez képest mindent híven és igazán elkövet »ugy mint egy tökéletes szivű emberhez kivántatik!« [1]).

Itt Pozsonyban a további teendőkre nézve az összeesküdtek megállapodtak, hogy Wesselényi, a felebbvitt ügyek elintézése végett az 1659: 34. tczikk értelmében 1667. februar 28-ra Beszterczebányára nádori itélőszéket hívjon össze, a melynek szine alatt az »interessatusok« gyanu nélkül összejöhessenek, és a teendők felett tanácskozhassanak, akkorra már talán Erdélyből is fogván valami hir érkezni [2]).

Midőn Gremonville Zrinyi által megtudá, hogy Nádasdy is hozzájuk csatlakozott, inkább aggódott mint örült az uj szövetségesen. Jól ismerte Nádasdyt, belátta indokait és lelkére kötötte Zrinyinek, ne fedezze fel neki bizalmas viszonyát vele, a követtel, ne mondja meg, hogy XIV. Lajos már részes a dologban »mert Nádasdy hitetlen ember, jó egyetértésben van Leopolddal, és ha önző érdeke ugy kivánja, képes mindent elárulni a bécsi udvarnak!« [3]) Mind a mellett, midőn Zrinyi, ki most Nádasdynál Pottendorfban időzött Nádasdyval értekezésre kérte, megjelent. A találkozási hely az achaui (hochaui) kocsma volt, közel Laxenburghoz, mert — jóllehet az udvar táncz és szánkázás közt kezdé felejteni a magyar urak felől való rosz hireket [4]) — nem látszott tanácsosnak, magában

---

[1]) A szövetséglevelek Bécsben és a kam. levéltárban magyar eredetiben.

[2]) Széchy Mária i. h. Zemplénvármegye jkönyve A. 9. 552. l. Zemplénvármegyei levéltár.

[3]) Gremonville jan. 6. 1667. Jelentés.

[4]) Nádasdy idézett levelei Szenthéhez január 24-én. 1667. Titk. lev.

Bécsben jőni össze. Zrinyi és Nádasdy kocsin jöttek Pottendorfból: Gremonville álruhában, mint valami kereskedő jelent meg (jan. 14). Gremonville hiven politikájához, határozott, irásbeli nyilatkozatot kért. »Mi oka felkelésüknek? mit kivánnak királyától? mit ajánlanak neki viszonszolgálatul? mit tehetnek ők hárman?« hozzátévén, hogy iratukat eredetben megtartja magánál, másolatban pedig el fogja küldeni királyának. Ő minden jót vár, és reményli, hogy ha még egyszer beszélhetne Wesselényivel, őt teljesen ki fogná elégíthetni. Nádasdy és Zrinyi e határozott kérdésekre nem felelhettek a nádor nevében, »mert a felett egymás közt még tanakodniok kell. »Egyébiránt — mondák — felkelésük czélja nem más, mint az országnak lábbal taposott szabadságát helyreállitani, s elveszett végváraikat visszaszerezni, mire a magyarok maguk is elég erősek volnának, ha a császárt kifelé valamely más hatalom foglalkodtatná. Határozottabban feleltek azon kérdésekre, melyeket Gremonville Lubomirski ügyében tett. A lengyel nagymarsal ugyan a mult évben, miután a király hadait megverte, békét kötött és egyidőre megsemmisittetvén az ellene hozott marasztaló itélet, a közbéke érdekében önkényes számüzetésbe ment Boroszlóba: de mindamellett ő volt a győztes és még mindig nagy akadáiya a franczia terveknek [1]). Gremonville tehát nem hagyott fel a gondolattal, eltétetni láb alól az alkalmatlan embert. Látván azonban, hogy Vitnyédy semmire sem megy, sőt gyanitván, hogy a ravasz prókátor csak pénzt akart tőle kicsalni, és rászedte: a két grófhoz fordult, tudják meg, miben áll a Vitnyédy dolga? nem tehetnének-e ők valamit Lubomirski megöle-

---

[1]) Theatrum Europaeum X. 528. l.

tésére: mire ők nemmel feleltek; abban csak a nádor tudna tenni valamit [1]).

Pottendorfban hoszabb beszélgetés folyt a két gróf közt, irjanak-e a franciának? Végre elhatározák, hogy irnak, de oly módon, hogy ha a levél idegen kézbe kerül, ne lehessen tudni, kitől és mi ügyben iratott légyen. Feltételeket nem terjesztettek elő, ellenkezőleg levelük csupa kérdés volt. Bizhatnak-e XIV. Lajos segélyében, ha igaz okaikat felfedik? Mit kiván a király a segélyért? Megadja-e a segélyt, ha a lengyel ügy nem is menne kivánsága szerint? és mikép, mely módon fogná-e segélyt a magyaroknak nyujtani? (Jan. 15.) Egyuttal irtak Wesselényinek is és sürgették jöjjön fel ő vagy egyik megbizottja, hogy Gremonvillenek kétségeit eloszlassa, ki ha csak valami effektust lát, mindjárt egy nagyobb összeg pénzt fog adni. Küldje fel a confoederatio feltételeit, a melyek alatt a magyarok a francziákhoz csatlakozni készek, mert előbb mitsem várhatnak Gremonvilletől, a magyaroknak pedig nincs

---

[1]) Nádasdy I. vallomásában mondja, hogy ők határozottan kijelenték Gremonvillenek, hogy nem is akarják megöletni Lubomirskit, de Nádasdynak alább idézendő levelei az ellenkezőt tanusitják. Nádasdy és Zrinyi Wesselényinek jan. 15. 1667. Pottendorf és egy kelet nélküli jelentés a találkozásról, ugy látszik Nádastytól, német másolatok a titk. tanács 1669. jan. 30-ki jegyzőkönyve mellett. Baranyai Kiss Mihály vallomása, mely a nemzeti muzeumban is meg van, de csak külsőségekre vonatkozik — Nádasdy I. vall. 37. pontja, mind a titk. lev. Roppant zavart okozott »Majláth-Geschichte des Öst. Kaiserstaates« czimű művében, ki után többi iróink, magam is indultam, az által, hogy Zrinyi és Nádasdynak háromszori találkozását egy időre, Wesselényi halála után 1667. nyara vagy őszére helyezi, holott akkor már Lubomirski nem is élt, megölettettéséről tehát $^1/_2$ évvel halála után szó többé nem lehetett.

veszteni való idejük. A törökök már ismét kezdik dulásaikat. Isten büntetése van rajtuk a török által. Jó volna még a beszterczebányai gyülés előtt tisztába jönni a francziával, hogy a pénzt megkaphassák. (Jan. 15-én [1]). Lubomirskira nézve ugy vélték, ugy vélte főleg Zrinyi, hogy legjobb volna Bory Mihályt hozzá küldeni, kipuhatolni, mi tulajdonkép czélja? Király akar-e lenni? Nem bántotta-e meg talán a császár? — Nem lehetne-e a franczia részre vonni? Ha volna remény, a nádornak találkozót kellene vele keresni és tőle hitlevelet és feltételeket venni. Ha azonban hajthatatlannak tapasztalná, lennének a nádorné körül hiteles emberek, kik a francziának szándékát végrehajtanák [2]).

Gremonville rögtön felelt Zrinyi és Nádasdy levelére (jan. 16.). Küldjék csak feltételeiket és kielégitő választ fognak kapni. Tudósítsák a Vitnyédy ügyéről és tegyenek valamit Lubomirskira nézve (jan. 16.) [3]). Azonban Wesselényi nem tudta magát elhatározni, hogy Gremonvillenek a kivánt szövetséglevelet megküldje. Hallgatott és hallgatása a legnagyobb zavarba hozta Nádasdyt, ki most, minthogy Zrinyi mindjárt az achaui találkozás után hazament, egymaga vitte az alkut és nem tudott mit felelni Gremonville ismételt sürgetéseire. Pedig a franczia pénzre égető szükségük volt a 40,000 tallér végett. Minden más expediens, mit Nádasdy, ki most már mindent tudott s a töröknek ajánlott pontokat Nagy Ferencztől megkapta és

---

[1]) Nádasdy és Zrinyinek idézett levele. T i t k. l e v.

[2]) A titkos levéltárban a kérdések magyarul, Nádasdy kezeirásával vannak meg; az ugyanott levő német forditás mellett a jegyzést olvassuk, hogy e pontozat Zrinyinek véleményét fejezi ki.

[3]) Extractus sine dato. T i t k. l e v.

helyeselte, kigondolt, bizonytalan, kétséges volt. Vegyen kölcsön a nádor — tanácslá — Thökölyitől pénzt. Jutalmúl e pénzért kapja a gróf Rákóczy Ferencz jószágait, ha Rákóczy nem fogna a mozgalomhoz csatlakozni; ha ellenben csatlakoznék, neki kellene majd öreg Rákóczy György és Báthory Zsófia kincseivel tartani a forradalmi czélokat, mig Thökölyit más valami módon fognák majd kárpótolni. Minthogy azonban javaslataiban a legegyszerübbet, hogy ő, a magyar Croezus, segiti pénzével a nemzetet, nem emlité: még legtöbbet Gremonvilletől lehetett várni, ki — irá Nádasdy — mihelyt a Lubomirski ellen való merénylet véghez ment, a negyvenezer tallér legnagyobb részét megadja és a Törökországba menő követ azt Velenczében átveheti [1]).

Wesselényi tett némi lépéseket a lengyel szövetség végett, melyet akkor igen sokan igen valószinünek tartottak. [2]) Nevében Nagy Ferencz irt a lengyel királynénak, kiben Széchy Mária sok rokonszenvet vélt feltalálhatni a magyarok iránt, mig Nádasdy tartott, hogy a ravasz asszony ügyüket elárulja; megjelenté neki a magyarok szövetségét Gremonville-lel, és kérdé: volna-e a királyné hajlandó a magyarokat támogatni? mit kivánna viszonszolgálat fejében? A királyné titkos jegyekben, mint Nagy, felelt és udvariasan biztositá a nádort jó indulatáról, »bár azt még most tettekben ki nem mutathatja,« mire Nagy Ferencz ismét válaszolt, s aztán még kétszer háromszor irtak egymásnak, anélkül azonban, hogy ebből a nemzeti ügyre va-

---

[1]) Nádasdynak egy kelet nélküli levele, de ez időből az 1669. jan. 30-ki jegyzőkönyv mellett. Titk. lev.

[2]) Ungheri, che nella congiuntura presente saranno facilmente da Polachi abbracciati, Cornaro, jan. 16. 1667. Rački i. h. 19.

lami haszon háromlott volna. [1]) A mi Lubomirskit illeté: kijelöltek a nádori udvarban bizonyos Ruby Jánost, hogy a lengyel nagymarsallt meggyilkolja, de Wesselényi a tettet végrehajtani nem engedé, és Lubomirski hirtelen halála, — mely gutaütés folytán következett be jan. 31. 1667. Boroszlóban — e kérdést végkép megoldván, a magyarok reménye is megsemmisült, hogy meggyilkolásáért pénzt kaphatnak Gremonvilletől. Vitnyédy és Wesselényi ugyan megprobálták elhitetni a követtel, hogy Lubomirskit megmérgezték, adja tehát meg az igért jutalmat, de a szemes franczia már nem hitt nekik, és a mi még roszabb volt, pénzt sem adott. [2])

Wesselényi mindenütt akadályokkal találkozván, kezdé kedvét, bizalmát veszteni. Törökországból sem jött se hir, se hang. Erdélyből is csak gyér hirek érkeztek. Thököly postásai oly lassan végzék dolgukat, hogy Bethlen Miklós szerint, hireik időközben Párist is megjárhatták volna, és Wesselényi Szepesy által Kara Ibrahimhoz fordult, sürgesse a portán befolyásával a magyarok ügyét. Czélját téveszté a trencsényi tanácskozás is, a melyre Nagy Ferencz — Wesselényi parancsa folytán — január hó vége felé, Pál fordulása táján, a dunáninneni megyék nehány főemberét hivta, némely magánügyek ürügye alatt. Oda jöttek Nyitrából, Barsból, Trencsénből, Sándor István, Gosztonyi Miklós, Simoncsics Horváth János, Simonyi

---

[1]) Nagy Ferencz lőcsei vallomása. 1670. sept. 14. A lengyel királynénak egy levele Nádasdy elkobzott iratai közt. 1669. január 30-ki titk. tanácsi jk. Titk. lev. Széchy Mária. h. k a m. l e v.

[2]) Nádasdy I. vallomása 44 pont, t i t k. l e v. Lubomirski haláláról egyébiránt akkor sok mindenfélét beszéltek. Theatr. Europaeum X. 529. l.

Imre, Hunyady Ferencz, Szulovszky István, Raymann János, Jeszenszky Miklós, Giczy Pál, Mednyánszky Jónás, II. Rákóczy György hajdani követe és fia István, nagy befolyásu emberek a lutheranusok közt honn és Sziléziában, Leszenyei Nagy Mihály, Ferencznek testvérbátyja és Hidvéghy Mihály nyitramegyei lutheranus ügyvéd, kit a közvélemény, minthogy a természeti tudományokkal is foglalkozott, ördöngös bűbájosnak tartott, és az olvasottabbak a Zrinyiász fekete lovon repülő, és a pokolbeli lelkeknek parancsoló Alderánjához hasonlitották, valójában azonban csak egy furfangos, ravasz, haszonleső, kevés lelkiismeretü, de merész és ügyes prokátor volt, ki üzérkedés és pénzkölcsönök által már meglehetős vagyonra tett szert, Nyitrában és a szomszéd vármegyékben nagy befolyással birt, és mint Nádasdynak megbizott embere már némileg be volt avatva az összeesküvésbe [1]).

Nagy Ferencz a meghivottakat nem hagyta sokáig homályban, összejövetelük czélja felől. Elvégezvén a magánügyeket elkezdé, hogy a nádor parancsára hivta össze őket, kik a török torkában laknak, tanakodni megmaradásuk felett, mert a végvárak elvesztek, és a mi katonaság a határokon van, az inkább a népnek romlására mint oltalmára szolgál. Hogy azonban őszintén és bizalmasan szólhassanak, jó volna mindenek előtt magukat egymás iránt esküvel le-

---

[1]) »Ein loser Mensch und Schwarzkünstler« — mondja Majthényi Szelepchényinek, t i t k. l e v. A nemzeti muzeum egy kéziratában, melyet Illésházy Györgynek vagyok hajlandó tulajdonitani, hasonlittatik Alderánhoz (Zrinyiasz XIV. Ének 13 és k. k. versek) »az ördöngös hitetlen ember«, kit a modenai követjelentések »huomo de penna«-nak neveznek, és szinte nem dicsérnek. Pénzüzleteiről több emlék a kam. lev. Nagy Iván és VI. 111. l.

kötelezni: de ez inditvány többeknek nem tetszett. Észrevették, hogy Nagy a kormány ellen akarja őket felhasználni, és meghökkentek. Veszélyes egy dolog ez — mondá Mednyánszky Jónás — csak növelhetné bajainkat, és Gosztonyi a csehek, morvák sorsára utalt, kik az auszrtiai ház ellen feltámadtak, s ugyancsak pórul jártak. E fordulatra Nagy Ferencz sietett megjegyezni, hogy esze ágában sincs valamit az ország vagy törvényei ellen cselekedni, és csak e biztatással sikerült a jelenlevőket az esküre rávenni: hogy a hallottakat idő előtt ki nem beszélik, megmaradásukra minden telhetőt megtesznek. De a mit tettek alig volt érdemes a titoktartásra: Nagy Ferenczet és Hidvéghyt követül választák a nádorhoz, kérjék meg, járjon közbe értük a császárnál, nehogy a török igájába kerüljenek [1]).

Mig igy a czélba vett eszközök az ország bajainak orvoslására mindinkább hiúknak mutatkoztak: maguk a bajok nem szűntek, sőt részben még növekedtek. Különösen a vallási viszály lőn mind mérgesebb a felvidéken. Báthory Zsófiát a felség mandatuma oltalmazá, és a felvidéki főkapitány, gróf Csáky Ferencz, és helyettese gróf Pethő Zsigmond parancsot vettek fegyveres erővel akadályozni meg minden kisérletet, mely a megyék itéletét végrehajtani akarná. A fejedelem asszony kész volt a vitás kérdést az országgyűlés elé vinni. »A protestansok — irá meg 1666. nov. 8 Wesselényinek — adják elé dolgukat; ha gyűléskor az ország szine ott leszen, birálják meg; valamit végeznek, ráállok engedelmesen; mit kivánhatnak ennél többet?« [1]) de a protestansok szükségtelennek tarták az országgyűlés itéletét,

---

[1]) Sándor István vallomása, k a m. l e v.

[2]) Báthory Zsófia levele, magyar, k a m. l e v.

melyet előre láthatólag a katholikus többség fogott dictálni, sőt Zemplénvármegye kijelenté, hogy nem is fogna »sok haszontalan költséggel az országgyűlésre követeket küldeni, mielőtt a politikai és vallási sérelmek nem orvosoltattak Már sok koncz papirt irtak össze panaszaikkal. A felség jó tudja, mi a bajuk. Segítsen királyi teljhatalmával, hajtsa végre a világos törvényt, hogy ne kelljen őt az országgyűlésen is oly kérdésekkel zaklatni, melyek csak viszálykodást szűlnek a hazafiak közt.« (nov. 4. 1666.) [1])

A békitő szerepe hivatalánál fogva Wesselényit illette és ő Bécsből hazajövet jan. 9. 1667. Pozsonyba hivta az ország legtekintélyesebb embereit [2]), tanakodni a felett, mit kelljen irni a felháborodott felvidéki vármegyéknek? Megjelentek a primás, a kanczellár, Szegedy Ferencz váczi püspök, egy elég mérsékelt, jó lelkü és magyar szivű főpap, a kalocsai érsek és győri püspöki administrator Széchényi György, tüzesebb, de szintoly igaz magyar mint Szegedy, Nádasdy, Csáky Ferencz, Zichy István, az eszes ildomos koronaőr és kamaraelnök, hires családjának valódi megalapitója, ki azonban többet gondolt jószágszerzésekre, mint a hazának jogaival, gróf Draskovich Miklós, Nádasdy tüzes veje, ki 1662-ben nehány garázda németet felköttetvén az udvar neheztelését magára vonta s husz évvel később a szabad király választásnak utolsó szószólója volt, Ivánovich Pál, a pálosok főnöke, és végre gróf Forgách

---

[1]) Zemplénmegye felirata Ujhelyről nov. 4. 1666. Kabóthy Gyüjtemény.

[2]) »Essersi uniti li primi Ungheri in Posonia,« Cornaro, jan. 16. 1667. Rački i. h. 19. l.

Ádám tárnokmester, ki most hatvanhat éves korában, már majdnem egy félszázad óta működött a magyar közélet mezején, habár nem is mindenkor a legnagyobb szerencsével. Már 1643-ban mint felvidéki főkapitány elveszté Kassát I. Rákóczy György ellen. Husz évvel később a párkányi mezőn a török ellen szenvedett vereséget, és Érsekujvárt ő volt kénytelen, bár vitéz védelem után feladni. E veszteség miatt haditörvényszék elé került, de az — egy évi vizsgálati fogság után — minden vád alól feloldozá. Hadi szerencsétlensége daczára is elég sokra vitte. Tárnokmester, borsodi és nógrádi főispán volt s a grófi rangot neki köszönhetik a gácsi Forgáchok, de ő még nagyobbra tartá magát képesnek. Hogy czélt érjen, nem válogatott eszközeiben. Ravaszkodást, servilismust az udvar iránt, népszerűség hajhászást lefelé sem vetett meg, mi éles ellentétben állt külsejével, mely egy igazi nyilt magyar typusául szolgálhatott volna. Bármit tett is azonban, minden tettében bizonyos, a hóborthoz közeljáró humor volt, mely neki még aljasságaiban is bizonyos rokonszenves szint tudott adni, de másrészt oka volt annak is, hogy saját pártja, az udvar sem tartá egészen komoly embernek, és nem méltányolta, jutalmazta őt ugy, mint ambitiója kivánta volna [1]).

A kérdés nem látszott oly egyszerű és veszélytelennek, mint a minőnek Bécsben tekinték. Beszélték, hogy a budai basa és Apaffy utasitást kaptak volna, megtámadni a fejedelemasszonyt, kit, ha a császár segitene, félő, hogy a felvidék vagy Erdélyhez, vagy Törökországhoz fog csatoltatni. Ellenkező esetben pedig, ha az oszt-

---

[2]) V. ö. Nagy-Iván i. h. IV. 207. l. több levelét, egész életpályáját.

rák találna győzni, szolgaság fogna várni az egész országra; s érdemes-e Rákóczyné miatt ily veszélyeknek kitenni a hazát? Széchényi ugyan mondá, hogy sok inconvenientia, a katholikusokra nézve sok baj fog következni, ha a király vagy a nádor eleget tesznek a protestansoknak: de maga Szegedy is azt vélte, hogy kell valamit adni a »kiáltozóknak« és a többség a kielégités, még pedig a teljes kielégités mellett volt, mert a királyhoz csak az illik, hogy mindent, megszoritás nélkül, vagy semmitse adjon vissza. Azok ellenében, kik különbséget akartak tenni a plébaniák javai és azon kötelezettségek közt, melyek a Rákóczyakra, mint Lóránttfy Zsuzsánna örököseire szállottak, Nádasdy most a vallási viszálykodásban csak az udvar divide et vinces féle elvét látván [1]) megjegyzé, hogy a predicatoroktól, kik most a plébaniákat ellátják, azt, mit Lóránttfy Zsuzsánna idejében és később élveztek, többé elvenni nem lehet. Wesselényi pedig mondá: akár van az eretnekeknek gyökeres joguk, akár nincs: minthogy a király birtokuk megtartását esküvel igérte, igéretét meg kell tartania. Az utasitás, melyet a gyülés a nádor számára tervelt, tekintettel volt a katholikusokra, de lényegileg mégis a legtöbben engedett a protestansoknak. A beszterczebányai nádori szék után hivja össze Wesselényi a feleket és igyekezzék köztük barátságos úton, anélkül, hogy a zempléni itéletet jogérvényesnek elismerné, egyességet létre hozni, mi ha nem sikerülne, és a hazát, a felséget, a Rákóczy-házat különben veszély fenyegetné: adja vissza compromissum utján a parochialis jövedelmeket a predicatoroknak. [2]) A gyülés egyuttal megbotránkozását fejezé ki,

[1]) Oratio i. h.

[1]) E gyülésről való jegyzetek a kancz. levéltárban.

hogy Pethő Zsigmond, felvidéki alkapitány, és ott nem igen népszerü ember, a bécsi nagy uraknál Wesselényi ellen árulkodott, gyanut hintett, és ohajtá, bár ugy mondák nem hiszik, hogy ily ocsmány besugások hitelre találnának, hogy Pethő példa végett, megfenyittessék. [1])

A támogatás azonban, melyben a pozsonyi gyülés Wesselényit részesité, nem volt képes az udvar bizalmát iránta helyreállitani, szavának ujra sulyt és tekintélyt kölcsönözni. Szóval ugyan mondák, hogy őt bizzák meg a vallási dolog elintézésével: de az irásbeli megbizással egyre késedelmeskedtek. [2]) Hogy befolyása Bécsben teljesen megcsökkent már az is mutatá, hogy Balassa barátjait, kik a fogoly kiszabaditásáért könyörögtek, nem épen roszul fogadták. Balassa kiszabaditása azonban több fogott volna lenni, mint a mennyit Wesselényi eltűrni hajlandó volt. »Ha a grófot nyilvános törvényszegéssel kibocsátják,« irá Rottal János gróf német származásu magyar indigenanak, ki Leopold német tanácsosai közt még a legtöbb rokonszenvvel viseltetett a magyarok iránt, és a mi több, egyedül birt érzékkel a magyar viszonyok felfogására: »ha Imre urat nyakára akarják ültetni, ő nem szolgál többé és a császár árulót kap hü szolga helyett.« Egyuttal az ország ügyében is még egy felterjesztést küldött Besztercze bányáról feb. 12.: adja át Rottal vagy Szegedy a felségnek, »hogy ezen tartozásának is eleget tegyen.« »Tudom ugyan, irá Rottalnak, hogy annyi haszna lesz mint a többinek, de nekem lelkem nyugalmára, becsületem, hüségem her-

---

[1]) Kancz. lev.

[2]) Zemplén vármegyei jegyzőkönyv az 1667. marcz. 26-iki bodzaujlaki gyülésről. Zemplén levéltár.

vadhatatlan és főkép hazánk megmaradására praeservativam.« [1]) A mi magát illette, kedve lett volna kolostorba vonulni, és ott várni meg a hazára törő viharok lezajlását, [2]) de környezete elüzte e komor csüggeteg gondolatokat. Befolyásuknak sikerült őt megtartani az ország és a szövetség élén, legalább névleg, mert midőn február 28-ikán a beszterczebányai gyülés megnyilt, testileg, lelkileg betegen, már valami nagyobb tevékenységre nem volt képes, s az összeesküvésnek bonyolódott kérdései helyett, még csak családi viszonyai és végrendelete foglalkodtatták elhaló szellemét.

A beszterczebányai törvénykezési actusra sokan jelentek meg, bár némely megyék tiltakoztak a gyülés ellen, a mennyiben a perek elbirálásánál az 1662-iki törvényczikkelyek szerint is fognának eljárni, melyeket az országnak csak egy része, a másiknak ellenzése daczára hozott. [3]) Az interessatusok közül ott voltak Szuhay Szepessy, Fáy, Kereszturi, Keczer Menyhért, Figedi Nagy András, és természetesen Bory Mihály és Nagy Ferencz. Nádasdy is eljött, bár nem sokat várt a gyüléstől, melyre az udvartól is kapott megbizást: engedékenységre és országgyülésre birni a felvidékieket, hogy

---

[1]) Wesselényi Rottalnak, Beszterczebánya feb. 12. 1667. Titk. lev. E feliratra látszik czélozni Hormayer, Anemonen I. 131 állitván, hogy Boryék rábeszélték Szegedyt, ne adja át az iratot a császárnak. Miért tették volna azt? Mint alapszik Hormayer állitása? nem tudom, de gyanitom, hogy itt ismét e szorgalmas, de hebehurgya irónak valami tévedése forog fenn.

[2]) Szelepchényi az 1668. sept. 30. titk. tan. jk.-ben Barkóczy J. nyomán. Titk. lev.

[3]) Zemplénvármegyei jk. mart. 26. 1667. Zempléni levéltár.

a királynét meglehessen koronázni, [1]) és eljött Vitnyédi István, nagyon kelletlenül a nádorra nézve. Wesselényi félt, hogy Vitnyédy Beszterczebányan izgágát fog csinálni, ha a török-szövetségről értesül, és elfogja mondani, hogy már a franciával is alkudoznak. Ezt pedig a töröknek nem igen volt szabad megtudni, mert az rosz szemmel nézte a keresztények szövetkezését, félt XIV. Lajos nagyra vágyásától, tartott, hogy az Archipelagus valamelyik szigetét elfoglalja és onnan nyugtalanitja majd a portát s egy általjában politikája ellen volt Lengyelhon tronján franczia herczeget, hatalmas fejedelmet látni. [2]) Neki tehát nem lett volna szabad Beszterczebányára jönni, s ezért valami ürügy alatt még januar végén Nádasdy tudtával elküldé Csáktornyára, hogy Zrinyi ott — igérete szerint — megölesse; de Zrinyi kitért a gyilkos megbízás elől és Buccariba utazott, Vitnyédynek pedig mások által megsugatta, hogy élete veszélyben forog, mire a szemes ügyvéd anélkül, hogy még tudná, mely oldalról fenyegeti a veszély, visszasietett, [3]) és még jókor Beszterczebányára ért, hová őt Zrinyi nem követte, mert nem akart részt venni a török szövetségben.[4]) A nádor aggodalmai azonban Vitnyédy fellépése iránt alaptalanoknak bizonyultak. A prokátor szerepe nem ártott az összesküvésnek, sőt ő volt

---

[1]) Nádasdy Szenthének Pottendorf febr. 1. 1667. Theatr. Europaeum X. 527. l.

[2]) A török nézetekre nézve l. Leslie titkos jelentését. Archiv für Östr. 9. XX. 322. és kk. ll.

[3]) Zrinyi Péter és Nádasdy Ferencz utolsó vallomásai. Jan. 30. 1669. titk. tanács jk. Titk. lev.

[4]) Nagy Ferencz oktob. 16. 1670. és Nádasdynak I. vallomása, Zrinyi utolsó, Nádasdynak IV. vallomása. Extractus sine dato. Titk. levélt.

az, ki a protestáns interessatusokat Nádasdy tervei iránt megnyugtatta, s ő fogalmazta és mondta tollba a nádor megbízásából Fáy Lászlónak a szövetséglevelet, melyet mart. 9-ikén Nádasdy az interessátusoknak adott, hogy »igaz magyarságát kimutassa,« és minden bizalmatlanságot eloszlasson. E levélben [1]) kötelezte magát az országbiró, hogy mind az interessatusokkal szemben megfogja tartani azt, mit Zrinyinek és Wesselényinek Bécsben fogadott, és alkalmas időben közre fog működni, hogy az országnak sérelmei, világi és egyházi dolgokban, bárki által lettenek is légyen elkövetve, az országnak törvényei, szabadságai és a bécsi béke pontjai szerint megorvosoltassanak. Egy kivételt tett csak a bécsi szövetséglevél alól azon pontra nézve, mely szerint a felek semmit sem tehettek egymás tudta és megegyezése nélkül. Lakhelyénél fogva ő csak a bánnal lehetett folytonos összeköttetésben, mig a felvidékiek csak Wesselényivel érintkezhettek. Okvetlenül szükséges volt tehát mind a két csoportozatnak némi szabadságot és önállóságot engedni cselekvésében, nehogy néha a legjobb alkalmat elszalasszák: de kiköté és kötelezte magát is, hogy egyikük a másikat, mihelyt csak lehet, azonnal értesitse viselt dolgairól. Mind ezt uri szavára, és lelkének üdvösségére fogadta. Hitlevelét az interessatusok Széchy Máriánál tették le őrizés végett [2]) a kinél tarták összejöveteleiket — mintegy 13-án — mig a közelben a nádor »már halál fia lévén« mit sem tudott a történtekről. [3])

---

[1]) Fáy László vallomása k a m. l e v. és egy másik az akad. kéziratai közt.

[2]) Nádasdy hitlevele, magyar eredetben. Kam. levélt. Széchy Mária u. h.

[3]) »A szegény ur, már ekkor halál fia lévén, semmit sem tudott ebből« mondja Széchy Mária, k a m. l e v.

A mi a további teendőket illette; a szövetségesek közül senki sem habozott a megkezdett ösvényen. Kérdés csak az volt, mikor és mily eszközökkel lehet czélt érni? Némelyek azt vélték, hogy elsőbb Alsó-Magyarhont — a dunai részeket — is be kellene vonni a szövetségbe, ámbár annak nehéz és veszélyes voltát elismerék: mig mások azt feleslegesnek tarták. Ha bátran fellépünk, és felléphetünk, mert Erdély és a külföld segit, mondák, velünk fog tartani ugy is az országnak legnagyobb része, velünk fognak tartani azok is, kik még haboznak: mig az ellenfél meg fog rémülni, és az ország a mienk lesz, mielőtt jóformán a dolgot Bécsben megtudták volna. Szóba jött a pénz dolga is és elhatározák, hogy ha a bányavárosokból Bécsbe pénzt küldenek, azt elfogják, és a szövetség czéljaira felhasználják. [1]) A legfontosabb kérdés azonban az utasitás volt, melyet a portára menő erdélyi uj követnek voltak adandók, [2]) mert Balló időközben sikeretlenül járt a portán, és a nagyvezért Drinápolyban nem találta. Köprili Ahmed ugyan is nov. 3. hajóra szállt vala Kandia ellen menendő, melyért már 22. év óta folyt a véres harcz a törökség és Velencze közt; nélküle pedig mit sem lehetett végezni. Ő volt a birodalom valódi feje: mert IV. Mohamed szultán csak vadászatra gondolt. Irni a nagyvezérnek, a titkot levélre, hajóra bizni, mely velenczei czirkálók kezébe eshetett: nem látszott tanácsosnak. Balló tehát két havi veszteglés után 1667. jan.

---

[1]) Hogy a pénz felverés már itt jött szóbat bizonyitja Nagy oct. 10. 1670. vallomásában. Kam. lev. a többire nézve l. a Jelentést

[2]) A beszterczebányai gyülésnek főczélja volt a modalitásokat, mely alatt a töröknek meghódolnak megállapitani, mondja Nagyidai Székely András, k a m, l e v.

27. hazafelé indult, némi igéretekkel, némi reménynyel és a hirrel, hogy Törökországban tudnak a magyar-franczia alkudozásokról és abból, hogy e hóditó, hirtelen nemzet késedelmeskedik a magyarok segitségére lenni, nem épen kedvező következtetéseket vonnak a magyar barátság értékére nézve. Apaffy kész volt márcziusban ujra beküldeni Ballót, oly utasitással, hogy a szultánnal a tengerig menjen és igyekezzék Kandiába jutni, mi, ha nem sikerülne, a nagyvezér helytartójával, a kajmakámmal kezdje meg a tárgyalást. Szándékát Bethlen Miklós megirá a szövetségeseknek és figyelmezteté őket, hogy irásbeli választ a portától ne várjanak, mert azt adni nem szokás. Mig a törökkel meg nem egyeztek, az Isten szerelméért fel ne keljenek: ha azonban már tisztában lesz a dolog, valakinek ki kell menni az athnaméért, mert Balló csak a fejedelem nevében szólhat. Ő kész kimenni, csak küldjenek megbizást, mert a török az ily félében nagyon szőrszálhasogató. A megbizást Gyulaffy László hozza. A 40,000 tallérral ne késsenek. Leveleiket Bocskay, a Keczerek, Ispán, Farkas László vagy Kende Gábor utján küldjék Erdélybe. Kérjék a török császár oltalmát, legroszabb esetben engedelmét, hogy Erdélyben és az oláh vajdaságokban hadat gyüjthessenek; a török pedig maradjon semleges. (Marcz. 9.)

A szövetségesek helyeslék Apaffy szándékát. Utasitásához a maguk részéről kevés hozzáadni valójuk volt. A követ mindenesetre igyekezzék a nagyvezérhez jutni, ha nem lehet magán a portán kezdeni a dolgot. Óvakodjék, Panajottitól, kire nézve már Apaffy is utasitásul adta Ballónak, mondja meg neki, hogy Kara Ibrahim és a nagyve-

---

[1]) Bethlen levele német forditásban, t i t k. l e v.

zér kihajája is tudják a dolgot, és fejével játszik, ha valamit eláruland. Megnyugodtak abban, hogy Balló az erdélyi fejedelem nevében kezdje meg az ügyet, meg, hogy a török ne is adjon irásbeli nyilatkozatot arról, hogy a magyarokat elfogadni kész : de igen is követelték a határozott nyilatkozatot és biztositást a következő pontokra nézve : Kész-e a porta Magyarországot oltalmába fogadni? ellenségei ellen megvédeni, barátjává lenni, és segiteni, hogy elszakadt részei visszaszereztessenek? és kész-e mind erről athnamet adni?

Az utasitásban, melyet Balló Apaffytól kapott, több pont is volt, melylyel a török ellenvetését, hogy Leopold és a porta közt béke köttetett, meglehessen czáfolni. Egyilegfőbb argumentum volt, hogy a béke nem a német császár és a porta, hanem Magyarország és a porta közt köttetett; nem szegik tehát meg, ha Magyarországnak segélyt adnak a német császár ellen. E szőrszálhasogató megkülönböztetéshez a beszterczebányai szövetségesek azon politikai okot csatolák, hogy ha a török nem veszi oltalmába a magyarokat, azok más fejedelmekhez folyamodnak, s igy elszalad a legjobb alkalom jó szerével megnyerhetui a portának azon országot, melyet fegyverrel mind e napig nem tudott teljesen meghóditani.

Hozzátevék, hogy nekik elég a végbeli török hadak segélye; a kandiai háborut miattuk félbe sem kellene hagyni, de arról, hogy a követ csak a törökök neutralitását kérje mit sem akartak tudni, és kivánták, hogy arról szó se tétessék. A legkényesebb pontra, a pénzre nézve utasitandónak vélték Ballót, hogy a nádor betegségével mentse a körülményt, hogy a 40,000 tallér még nincs meg, de meg lesz, mihelyt létrejő az egyesség. A kérdésre pedig, hogy kinek nevében, és megbizásából beszél Apaffy, kikre tá-

maszkodik? feleljen, hogy »az interessátusok irtak neki, kik nem kételkednek Gróf Nádasdy Ferencz igaz magyarságában.« Észrevételeiket a szövetségesek irásban foglalván (mart. 22.) Erdélybe küldék, mire Nádasdy hazament, s távozása után jött csak Apaffynak szolgája, kinek Bory és Nagy azt felelték, mi az észrevételekben már ugy is meg volt irva. [1])

Mig társai, legalább még névleg azok, a felkelésről tanakodtak. Wesselényi Szakmárdi János, királyi személynök előtt mart. 16. megerősité végrendeletét, melyet már a mult évben a thuroczi konvent küldöttei elött tőn. Minde-

[1]) A Ballónak Apaffy valamint a szövetségesek részéről adott utasitás a titkos levéltárban német forditásban az 1669. jan. 30. titk. tanácsi jk. mellett. Nagy Ferencz levele Nádasdyhoz, Murány april 29. 1667. N. M. K. A beszterczebányai gyülésről temérdek balfogalom van ujabb történetiróink közt, melyeket leginkább Korneli okozott, ki ismét C. K. de N, műve után indulva ezen gyülést némileg az 1670-ik beszterczebányai gyüléssel összezavarja s azon felül az öszszeesküvésből különböző időben történt sok valót, még több valótlannál egy keretbe szorit. Szerinte Wesselényi beszédeket mondott, holott már félholt volt. Zrinyi, ki el sem jött, a német birodalomhoz való csatlakozást ajánlotta, mi a Vitnyédy-féle tervnek egyik remiscentiája. Rákóczy, ki ott állitólag fővézérré választatott, csak 1669-ben lett beavatva az összeesküvésbe. Hogy Nádasdy a szövetség kanczellárjává, Boerius Ferencz (ki vagy Bory de akkor Mihály vagy Ferencz, de akkor Nagy) titkárává választatott, az mind csak m e s e, melyet egykoru emlékek és szemtanuk halomra döntenek. Szirmay, ki Notitia Com. Zempleniensis czimü művében, hasonlókép zavart dolgokat beszél, és elbeszélésében hitelre talált, mert ugy látszott, hogy a Zemplén vármegyei jegyzőkönyvekre támaszkodott, szinte csak hasonló megbizhatatlan kútfők után indult, mert a zempléni jegyzőkönyvekben semmi olyasféle nem foglaltatik s ennél fogva fel kell tennem róla, hogy azokat nem is a kérdéses egész paragraphusának igazolására idézte.

nét nejére hagyta, ki őt majdnem mint szolgáló ápolta. Fiát Lászlót, ki még nem önnállóságra való, irá, már 1660-ban Sztrecsény és Szendrővel, a füleki és surányi anyai javakkal és a lengyelországi gdowi és blazovai jószágokkal végkép kielégitette, bár a fiú később az egyességnek a jászai konvent előtt ellent mondott. »Ha merné bántani mostoháját, legyen rajta az apai átok, és verje meg őt a Mindenható!« Gondoskodásában özvegye iránt azt a királynak és az országnak oltalmába ajánlá. Barátainak némely hagyományokat, kolostorok és szegényeknek alamizsnákat hagyott. Szigoruan meparancsolá nejének, hogy minden fény és pompa nélkül temessék el, de beszédet tartsanak felette, és sirjába, a murányi kápolnában, barátruhában temessék. [1])

E szomoru rendelkezések nem voltak koraiak, mert alig végződött be a beszterczebányai nádori szék, alig hagyá el Wesselényi Beszterczebányát, midőn mart. 28-ikán a közel Lipcsén a halál utolérte. Holttestét april 18-ikán vitték el Murányba és 22-ikén temették el, az általa kiszemelt kápolnában. [2]) Vele sirba szállott a hármas szövetségnek

---

[1]) A végrendelet egyszerü másolatban a Wesselényi család kolozsvári levéltárában, meg van a kamarában is. Szalay a liber regius után közlé kivonatát.

[2]) A Palatini Regni Hungariae czimü műben (192. l.) olvassuk a halál évnapjául mart. 28. Katona XXXIII. 692. l. V. kat. aprilist mond mi ugyan egy. E két helytt a halál helyének Teutopronát Németpronát olvasom, de a Jelentés határozottan a Beszterczebányához közeleső Lipcsét, Wesselényi gyakori tartózkodási helyét emiti. mi sokkal valószinübb. Bory mart. 30. 1667. Lipcséről ir Zrinyinek levelet Wesselényi haláláról. (Titk. lev.) Ugyan ő emliti a temetésnapját is, bár mint jövendő dolgot, de nincs okom hinni, hogy ez intézkedésekre nézve később valami változás történt volna.

nem legokosabb, nem legvitézebb, de legildomosabb tagja, összetartó kapcsa, és kidőlt, mint Zrinyi Miklós, mint Lippay György a magyarságnak harmadik oszlopa. [1])

---

[1]) Nádasdy II. vallomásában, a »Palatini Regni Hungariae« állitják, hogy Wesselényi mindent felakart fedezni a császárnak, de Nádasdy szerint Nagy Ferencz, a másik szerint neje megakadályozák. Nagy és Széchy Mária, kik oly sokat vallanak magukra, erre nézve hallgatnak. Nádasdy ellen felhozható, hogy az egész mozgalmat, szövetséget nagyon is ártatlan szinben akarta feltüntetni, s egyáltalában nehéz elhinni, hogy Wesselényi, kinek mint láttuk, oly kevés oka volt végnapjaiban az udvarban bizni, ki még a török szövetség eredményéről tudomással nem birt minden ok nélkül, legfeljebb pillanatnyi elcsüggedésből, elárulta volna magát és társait, habár bizonyos is, és ez látszik oka lenni a felfedezési mondának, hogy nem volt engesztelhetetlen az Osztrákház iránt, és kész lett volna békés uton, ha lehet, megorvosolni Magyarország bajait.

III. FEJEZET.

Wesselényi halálától Bory Mihály haláláig.

1667 april — 1668. november.

Wesselényi halála közelebb hozta Nádasdyt czéljához, a nádorsághoz. A körülmény, hogy Lipót a nádori szék betöltéseig, az érsek mellé őt is királyi helytartónak nevezé (april 30) megerősithette reményeit [1]). Ez állását csak ideiglenesnek tekinté, [2]) lépcsőnek a nádorsághoz, melyre nézve a nemzet bizalmát, mint Bory és Nagy is erősiték, [3]) birta, az udvarét méginkább megnyerni törekedett. Ez utóbbi czélból szokott fogásához nyult, és árulkodással bizonyitgatván hűségét, törekedett magáról minden gyanut elháritani, mert tartott, hogy Gremonville netalán kiszalaszthatna valamit, mi ártalmára lehetne. [4]) Először, Beszter-

---

[1]) Kinevezése a kam lev. april 30. 1667. 88. sz. Mi sem bizonyitja inkább azt, hogy mennyire el van hanyagolva történetünk ezen része, mind a körülmény, hogy Katonánál Nádasdy helytartósága csak mint következtethető dolog áll és Szalay Szirmay Not. Zempl. kivül másra nem támaszkodhatik.

[2]) V. ö. levelét dd. máj. 5. Nagyhoz, kam. lev.

[3]) V. ö. levelük et apr. 29. N. M. K.

[4]) Ez utóbbi pontra nézve l. Gremonville megnyugtató levelét márcz. 24. 1667. Jel. mely Nádasdy II. kihallgatásában is emlittetik.

czebányáról való megjövetele után Gonzaganak a haditanács elnökének tett elég világos czélzásokat Wesselényi terveiről, egy magyarhoni összeesküvésről, majd magának Leopoldnak emlité Laxenburgban, Bécsben, hogy a felső megyék roszban törik fejüket, és a törökkel leveleznek. Végre, megbizásából Szenthe Bálint tett tüzetesebb jelentést élőszóval a császárnak, ugyancsak Laxenburgban májusban. Nádasdy reménylé, hogy e fülbesugások folytán, az udvar aggodalomba esve országgyülést fog összehivni a baj orvolására, mit különben, ámbár a törvény rendelé, nem fogott volna tenni; országgyülés pedig okvetlenül szükséges volt a nádorválasztásra s azért sohasem mulasztá el annak összehivását sürgetni. [1])

---

[1]) Nádasdynak ez árulása kétségtelen, bár eddigelé róla történetiróinknál semmit sem olvashatunk; kutfőim a következők. 1. Nádasdy IV. vallatásának 16 kérdésére: »Mit was für Magnatibus ministris und Stenden Ihrer kays. Mt. er aus dieser materi (t. i. szövetkezés) geredt? Rp. Mit keinem, ausser dass er ein mahlen mit dem fürsten Gonzaga nach des Palatini todt, und sein des Gf. Nádasdy Ankunfft von Neusohl zimblich dargeredet Anno 1667 von des Palatini anschlägen und Zweiffelsohnen er Ihrer kays. Mt. solches referiert haben würdtet. 2. Nádasdy illetőleg Donellan egy 1669-ben benyujtott memorialében felhozza: fecit (t. i. Nádasdy) enim sequentia 1) Significavit S. M. tredecim Comitatus Superioris Hungariae esse male intentionatos, tractare multa nociva, correspondere cum Turcis, idque significavit bis Laxenburgi et semel Viennae. 2. Idem curavit significari per Valentinum Czente, suum protonotarium. Voluit Nadasdyus ut fierent Comitia, significavit per diversas vias ultimam Regni Ruinam futuram, si diu differantur Comitia. Mindkét okmány a titkos levéltárban. Szenthe jelentéséről ő maga ad felvilágositást többször idézett vallomásaiban ily szavakkal: Recordari clementer suam Mt. quae ego post eundem conventum Novizolii ante primum abitum meum in superiorem Hungariam de

Azonban Bécsben, ha nem is mondák, nem igen siettek a nádorság betöltésével, sőt legszivesebben, mint már annyiszor ez előtt, egészen mellőzni szerették volna, mert a nádori hivatalt palládiumnak tekinté a nemzet, akadálynak a kormány; és valóban, a nagy hatalom, melyet a törvény a nádor kezébe adott, s a melylyel sok megcsonkitás daczára is még jobbára birt, egy a nemzet kebeléből választott független férfi kezében hatalmas fegyver, sőt még a legservilisebb egyén kezében is kellemetlen akadály lehetett minden féle absolutisticus tulkapások ellen.

A magyar mozgalmakról szóló hirek nem igen hatottak. Teljesen a kormány soha sem bizott a magyarokban, de nem is tartott tőlük. Az ilyféle hirek nagyon gyakoriak voltak. Már a stubnyai gyülés idejében figyelmezteté a kalocsai érsek Széchényi — ki a korábbi években a Zrinyiféle fractiohoz tartozott, és Nádasdynak ellensége volt — Montecucolit, hogy Nádasdy országgyülést akar, és kész azt erővel is létre hozni. Ellensulyául Zrinyit és a Batthyániakat, Kristófot és Pált, lehetne használni. A császári követ Les-

---

factiositatibus nonnullorum Laxenburgi humillime revelaverim et etiam benignitatis suae, cum mihi gratiose oblatae (prim. lev.) mí Szenthének pozsonyi 1672. jul. 8. vallomása szerint májusban volt. Magy. akad. kéz. Végre: Angellini, a magyar felkelésről irt és a Hist. des Rev. de Hongrie I. 237. lapján francziául idézett művében mondja: En 1667, Nádasdy avoua a l'Empereur qu'il étoit entré, dans la conspiration du Palatin Wezelleni mais qu'il s en repentoit. Il éspéroit que l'Empereur pour cette ostentation de fidelité a ce retour le feroit Palatin: mais s'etant trompé stb. stb. E helyből látszik, hogy az olasz hallott valamit harangozni, ha nem is tudja teljesen a dolgot, mert bizonyos a fentebbiekből és a következendőkből, hogy Nádasdy 1667-ben csak igen határozatlan vallomásokat tehetett.

lie tábornok 1666. derekán Konstantinapolyból hazajövén elmondá, hogy a nagyvezérnek figyelmeztetése szerint a magyarok, kivált a dunántuliak a francziával és a lengyelekkel akarnak szövetkezni a vasvári béke megbontására, mely mozgalom elfojtására a budai basa tanácslá a követnek, üssék le a németek nehány magyar urnak fejét, fogjanak el vagy kenyerezzenek le pénzzel, ajándékkal másokat és foglalják el a felvidéken Kassa városát. A nádor halála után pedig Hanula Jakab, trencsényi jezsuita rector kezdé vádolni az elhunytat és Boryt, hogy izgattak és lázitottak. Vádja azonban, bár nagy feltünést okozott, és még a jezsuita generalisnak Olivanak figyelmét is felkelté Romában, elhangzott, mert Oliva nem tudta elhinni, hogy a rendnek oly nagy pártfogója mint Wesselényi ilyesmire vetemedhetett volna.

Nádasdy és Szenthe czélzásai tehát nem tartalmaztak semmi ujat, és szinte nem rázták fel az udvart hideg vérü nyugalmából. [1])

Bory csak Hanula vádoskodásáról értesült, és rettentően megharagudott. Ő még nem volt tisztában a teendők iránt. Biztositá ugyan Zrinyit és Nádasdyt, hogy a »megkezdett jót« folytatni fogja, de azért nem tett semmit, sőt azon volt, hogy halogassa a fejlődést. Volt ugy látszik egy percz, midőn kész volt Nádasdy törekvését a nádorság után előmozditani, mert jó indulatában bizhatni vélt; majd azonban felülkerekedett bizalmatlansága a hitetlen ember iránt, ki sokkal inkább hasonlitott hozzá, sem hogy benne biznia le-

---

[1]) Montecuccoli jegyzetei Had. lev. Leslie jelentése Archiv für östr. Geschichte XX. 324. l. Hanulára nézve a kam. levéltárban levő levelezéseket.

hettett volna. Tevékenységét egyébiránt némileg megzsibbaszták betegség és izetlenségek, melyekkel korponai kapitányságában találkozott. Korpona lakossága jobbára nemesekből állott, kik a török elől, e kis város falai közé menekültek. E fegyveres lakosság és Bory katonái, a végbeli őrség közt, kiket a török is üldözött, a parasztság is a hol tehette, agyonvert, folytonos villongás és verekedés volt. Magának a kapitánynak sem adák meg a tiszteletet, mely őt megillette volna, ugy hogy Bory Egekre vagy máshová szerette volna áttenni a véget.

E viszályok, »a rosz világ álnoksága«, annyira elkeseriték, hogy hajlandóvá lett ott hagyni kapitányságát, és saját szavai szerint »csendes életre készíteni nyomorult fejét,« mely határozat azonban inkább a pillanatnyi boszuságnak, mint komoly, nyugodt megfontolásnak műve volt. [1])

Nagy Ferencz szerencsésebb volt Borynál. Csillaga a nádor halála folytán nem hanyatlott, sőt fényesebben ragyogott. Széchyi Mária két nappal férje halála után jószágainak kormányzójává nevezé, évenkint 1000 forint fizetéssel. [2]) Wesselényi nejét nagy pénzzavarban hagyta

---

[1]) V. ö. Borynak leveleit Nagyhoz 1667. april, majus, julius havából a kam. lev. A legtöbb czélzás homályos előttünk, de a mit Nádasdy iránt való érzelmeiről mondtam következtethető ilyféle kitételekbol. »Kérem Istenre kg , ne precipitálja magát, csak azon az uton járjunk, quis nescit dissimulare, nescit gubernare!« »Nádasdy urat az Isten megáldja, oly szivesen fogja a dolgot, nem kétlem realitását (máj 21.) »mig május 31. már irja: »Ferencz istentelenségeiről tovább és fideliter beszélgethessünk!« Lásd egyébként Nagygyal Nádasdyhoz april 28. 1667. irt levelét. E levelekben a korponai zavarokra is van adat, még több találtatik azonban a kanczelláriai levéltárban.

[2]) Nagy, az erről kiállitott kötelezővel 1673-ban fellépett a nádorné tömege ellen. Kancz. lev.

hátra. Adosságai csak tőkében meghaladták a 240,000 forintot. Tartozott főuraknak, köznemeseknek, polgároknak. Beszterczebánya, Körmöcz, Selmecz, Lőcse városok, káptalanok, a pozsonyi jezsuiták, hitelezői voltak. Magas állásában többrendbeli alapitványi pénzt is kölcsön vett, köztük a tőkét is, melyet Lippay a nagyszombati jogi tanszékekre hagyott. [1]) Széchy Mária beteg is volt, és törődött állapotában kétszeresen szorult emberre, kiben bizhatott, ki támogatta, s ez embert ő Nagy Ferenczben vélte feltálhatni. Kikérte ugyan Bory tanácsát is, de a mit ez mondott, az még Nagy Ferencz felűlvizsgálata alá került. Ő volt az ur, és Mária a szolga, ki menté magát, ha neki sajátkezüleg nem irt, és oly formán beszélt vele, komájával, kivé 1667. Augustus havában lett, mintha férje vagy legalább is szeretője lett volna. Urnője bizalmát Nagy Ferencz fáradhatatlan tevékenységgel sőt áldozatokkal is viszonozta, a mennyiben terheiből, ha kellett, magára is vállalt; de ezen tettei is inkább egy nyerészkedőnek betéte, mint egy barátnak támogatásai voltak, mert a nádorné és közte létező viszonyon alapultak, a melynél fogva a nádorné szerencséjével nekie is emelkedni kellett. [2])

Nádasdy irányában Nagy Boryval egy hurón pendült, és külsőleg a legnagyobb ragaszkodást tanusitá. Ő volt a lánczszem közte és a felvidéki reformatusok közt, kikkel azonban Nádasdy nem volt megelégedve. A beszterczebányai szövetség után Nádasdy ur szeretett volna lenni a

---

[1]) Kimutatás a kam. lev.

[2]) V. ö. Széchy Máriának számos levelét Nagy Ferenczhez a kam. levéltárban. Hogy Nagy Ferencznek szeretője volt, Hormayer emliti az Anemonének I. kötetében, mi alapon? nem tudom.

mozgalmon, de a helyett látnia kellett, »hogy Erdélyből jönnek mennek emberek s ő még sem tud semmit arról, mit végez az ujra kiment Balló Törökországban? Igaz hogy Apaffy sem tudott még ugy május végén, junius elején, de Nádasdy azt el nemhitte. Félt, hogy a mozgalom protestáns mozgalommá fajul, és akkor tudta, nem lesz jó dolga a katholikusoknak. A protestansok már is birták a szabad királyi városokat, Thökölyi által övék volt Huszt, s a nádorné által Szendrőt, Murányt, Sztrecsényt, Trencsényt magukénak tarták. »Meg kell mondani nekik, irá Szenthének juniusban, hogy máskép őszintéskedjenek, különben nem lesz jó vége!« és el volt tökélve »senki oskolabeli deákjának nem lenni« s azért »hogy magát lekötötte nem akarta magát orránál fogva vezettetni.« [1])

Nádasdy e megbizhatlan szövetségesei körébe kémül és ügynökül Szenthe Bálintot küldé, kinevezvén őt országbirói itélő mesterré, kinek kötelessége volt a felvidéken, Eperjesen lakni. Szenthe készséggel engedelmeskedett, tudván hogy ha Nádasdy elnyeri a nádori méltoságot, ő fog lenni a nádor itélő mestere: és csak azt jegyzé meg, nem lesz e veszedelmes, mélyebben belebocsátkozni egy oly összeesküvésbe, melyről a császárnak már tudomása van? »Nekünk folytatnunk kell a dolgot az interessatusokkal, mondá Nádasdy, még pedig két okból: először, hogy rájuk vigyázhassunk, nehogy valami meggondolatlanságot kövessenek el és a felség boszuját kihivják, az országot tönkre tegyék. Másodszor, hogy velük összeköttetésben maradván,

---

[1]) Nádasdy Szenthének junius 9. 1667. és egy másik szinte junius elejéről levele a titk. levéltárban, Szenthe által dechiffrirozva.

tetteikről az udvart érthesithessük, és igy mind az udvarnak, mind a megyéknek kedvébe járván, a nádorság dolgában mindkét tényezőre számithassunk!« okoskodás, mely Szenthét teljesen megnyugtatta, ugy hogy — midőn septemberben Eperjesre ért — teljes buzgalommal fogott szerepéhez. [1]) Szoros és benső viszonyban maradt azonban Nádasdy Zrinyivel, kinek ugyan szinte voltak házi gondjai, de azért a haza ügyét egy perczre sem téveszté szem elől. Bátyjának halála után a kis árva Ádám helyett, kinek egyik gondnoka volt, ő vette át ismét az összes Zrinyi javak katonai kormányzatát, és védelmét az összes jószágoknak felével, megszünvén a Miklóssal kötött csere, csak a tenger, mellék maradván kizárólagos birtokában, melyért öcscsének 5000 forint haszonbért fizetett. Miklós özvegye gyermekei részében önállólag gazdálkodott [2]), de csakhamar számtalan surlódás támadt a hirtelen fellobbanó Péter, és a jogaira féltékeny, kemény fejü, németes érzelmü özvegy grófné, Löbl Zsófia közt. Majd Péter foglalt el jószágrészeket, melyeket Lőbl Zsofia magáénak tartott; majd meg ő avatkozott a hadi dolgokba, Péter gróf kizárólagos hatáskörébe. Hozzájárult, hogy Frangepán Katalin és az özvegy grófné közt is kiütött a háború, és minden egyesség, békités csak nyugpontokat képezett, melyek után újból kitört a viszálykodás, és Zrinyi Péterre nézve oly nyomasztóvá vált, hogy később, éltének legválságosabb pillanatában, az or-

---

[1]) Szenthe Bálint vallomása a prim. lev. és jul. 9. 1671. vall. az akad. lev. Egy levél kam. lev. emliti, sept. 14., 1667. hogy már a felvidékre érkezett és Eperjesen fog lakni.

[2]) Az egyesség Zrinyi Péter és sógornéja közt 1665. decz. 15. köttetett. Meg volt a kam. levéltárban, de a forradalom után Horvátországba, az ottani országos levéltárba vitetett.

szágos gondok közt is e kellemetlenségek jutottak eszébe, és azoknak orvoslását sürgeté, midőn hire, neve, élete, családjának boldogsága, az ország üdve koczkán forgott. [1]) Pünkösd táján, májusban, Zrinyi meglátogatta Nádasdyt Pottendorfban, megujitván vele a szövetséget, melyet a nádor életében »a haza szabadságára való dolgokban hittel és irásukkal« kötöttek. [2]) Ő folytonos összeköttetésben volt még Gremonvillel, mig Nádasdy jóformán csak a postás szerepét vitte, a mennyiben a leveleket, melyeket Gremonville Nádasdy czime alatt irt Zrinyinek elküldötte és buzditá az országbirót : »vegye szivére az ország sorsát; munkálkodjék, mig él, hogy gyermekeinek jó emlékezetet hagyhasson magáról!« [3]) Gremonville ellenben nem bizott Nádasdyban, nem esküjében, és meglevén győződve, hogy mihelyt elnyeri a nádorságot, hátat fog forditani az interessatusoknak : a szövetség érdekében jobbnak találta, hogy Nádasdy czélját el ne érje. [4]) Mind a mellett felhasználta őt, a mennyire felhasználható volt; folytatta vele a tárgyalásokat és kihivatta most Zrinyivel egy kis erdőbe, Hochau és Minkendorf között. Nádasdy kiséretében Baranyai Kis Mihályon kivül még egyik veje, gróf Draskovich János is volt, de az erdőbe, a francziával csak Zrinyi és Nádasdy

---

[1]) V. ö. Kanczellaria rendeletek junius 11., augusztus 3. 1667. Kancz. lev. Az özvegy grófné jellemére nem jó szint vet jobbágyainak sanyargatása, mely miatt már Péter halála után hosszas vizsgálat folyt, melynek iratai a primási levéltárban vannak : a kanczellaria pedig 1666. febr. 10. inti, ne bánjon oly kegyetlenül bizonyos foglyokkal.

[2]) E szövetséglevél magyar, kelet nélkül, de valószinüleg ez időből, a titk. lev.

[3]) Ruzsinszky Gáspár vallomása kam. lev.

[4]) Gremonville, april 13. 1667. Jelentés.

mentek. Beszélgetésük 2—3 óráig tartott. XIV. Lajos ép akkor tört Belgiumra, hogy kiskoru sógorától, II. Károly spanyol királytól e szép tartomány legnagyobb részét azon ürügy alatt, hogy az IV. Fülöp spanyol király leányát, Lajos nejét, és nem fiát illeti, elrabolja. Nem volt valószinütlen, hogy Leopold rokonának védelmére fog kelni; Gremonville tehát ez esetre biztositá a magyarokat urának tettleges támogatásáról [1]).

Haza menve Zrinyi september havában, egy uj szövetségest szerzett a magyar ügynek, nem ugyan Horvátországban, hol már a németes szellem tulnyomó volt, [2]) és ő ama férfiak utódai közt, kik a Bocskayak és Bethlenek alatt álló magyar többség ellen a Habsburgház zászlói alatt küzdöttek, érzelmeivel majdnem teljesen elszigetelve állott: hanem Styriából, a honnan még kevésbé volt várható rokonszenv a magyar szabadság ügye iránt.

Az uj szövetséges gróf Tattenbach Erasmus, dúsgazdag stájer főúr volt, ki Sziléziában, künn a német birodalomban, a Harzhegységben és kivált déli Styriában, közel a horvát-tót határszélekhez nagy jószágokkal birt, és a stájer helytartótanácsban helyet foglalt. A fiatal — még ekkor alig 36 éves ember — inkább feslett, kicsapongó életéről, mint esze vagy bátorságáról volt ismeretes, de mint szomszéd, Zrinyivel gyakran találkozott. Ép ez időtájt, augustus vége felé ismét összejöttek [3]) Lepsinán, b. Locatelli stájer

---

[1]) V. ö. Martin, Hist. de France XIII. 315. és kk. ll. Nádasdy I. vallomása. Titk. lev. Kiss Mihály I. vallomása, muz. kézir. II. vallomása jul. 9. 1671. Pozsony, a magy. akad. kéz. közt.

[2]) Ung. Dacianischer Simplicissimus i. h. 76. l.

[3]) Wolf i. h. 246. l. e találkozást 1665-re teszi, de Zrinyi II. vallomásában — Račkinál i. h. 314. — a lepsinai találkozást csak

urnál, közös ismerősüknél, és szóba jött a hir, hogy Leopold Spanyolországba megy, mert a spanyol király meghalt, s távollétében mostoha anyja, a mantuai Eleonora, és Auersperg herczeg fogják vinni a kormányt. Zrinyi kikelt az ellen, hogy most már asszony parancsoljon az országnak! neki ugyan nem fog parancsolni, és látván, hogy Tattenbachban némi részvét van a magyarok sorsa iránt, mondá, hogy Csáktornyán mutatni fog neki valamit; és ha híve akar lenni, és el nem árulja, ligát köt vele, minőt már többekkel kötött s a melyből Tattenbachnak nagy haszna fog lenni. Kevéssel utóbb Tattenbach a belső-ausztriai haditanács egyik tisztjével: Maschwanderrel, valami hivatalos ügyben csakugyan eljött Csáktornyára és sűrű poharazás közt még jobban megbarátkozott Zrinyivel. Zrinyi neki vadászkutyákat ajándékozott; a stájer viszonzásul paripát adott, s beszélgetés közben, a bor mellett ujra rátértek a politikára. Zrinyi panaszkodott, hogy magyarnak, horvátnak nincs semmi becsülete Bécsben: de a franczia király — tevé hozzá — jóakarónk! A magyarok most már összetartanak; ő Nádasdy és Wesselényivel szövetséget kötött, álljon Tattenbach is hozzájuk. Tattenbach figyelemmel hallgatta a bánt, kire sokat tartott, mert tudta mily nagy a becsülete a német birodalmi herczegek között is, ugy hogy a szász választó vele barátságot ivott, s alá is irt neki egy ligát, (sept. 9.) — minő akkoriban gyakran előfordult — »hogy híve lesz, titkait senkinek el nem mondja, dolgait előmozditja, őt soha el nem hagyja, Isten őt ugy

---

nehány napra teszi előbbre a Tattenbachchal kötött ligánál, minek valósága egyébiránt beszédeiből kitünik, mert 1665-ben még nem beszélhetett volna ligákról Tattenbachnak.

segélje, a mint ez igéretet megtartja!« Zrinyi hasonló levelet adott az uj szövetségesnek és biztatá: »meglátod, csodadolgok fognak történni. Kiki venni fogja azt, a mit vehet. Gremonville jó barátom. Ha valami hirt kapok, mindjárt megizenem.« Tattenbachnak azonban mégis némi kételyei voltak. Szerette volna tudni, kiben biznak a magyarok? Nem fogja-e őket a török hátban megtámadni? Mit fognak a végbeliek, mit Slavonia, Karinthia, Krajna és Velencze mondani? Honnan vesznek fegyvert, lőport, tapasztalt tiszteket, gyalog vezéreket, kellő élelmet és főleg pénzt? Hány ezer embert képesek kiállitani, nemcsak gondolom formán, de bizonyosan? és lehetséges lesz-e a dolgot titokban tartani, mig seregük együtt lesz? Ezt mindenekelőtt meg kell fontolni, különben jobb lesz a dolgot abba hagyni, de Zrinyi könnyedén megnyugtatta. Ne aggódjék! Lesz pénz a mennyi kell, lesz minden; nem is lesz ott Zrinyi maga, lesznek ottan mások is! [1]).

Midőn Zrinyi ily bizalomteljesen beszélt, a magyarok ügye a portán már nagy vereséget szenvedett. Öt hónap mult el Wesselényi halála óta, hogy a szövetségesek egyre vártak hirt Ballótól, és időközben mitsem tettek, legfeljebb arról volt szó, hogy ki kellene teremteni a 40,000 tallért. Ez azonban most sem volt könnyü dolog és a ki leginkább adhatott volna, Nádasdy, tette a legtöbb nehézséget. Időközben ő Zrinyivel már adott e czélra 5000—5000 tallért és

---

[1]) Tattenbach aggodalmai Račkinál i. h. 22. l. vallomásainak kivonatát és Zrinyi II. vall. u. o. 314, 357, 359. ll. Wolf i. h. 264. l. Hogy Tattenbachnak a cillei grófság igértetett, annak semmi nyoma, sőt az idézett vallomásokból kitünik, hogy azt Zrinyinek kellett volna — igy jött egyszer szóba — kapni a császártól a kibékülés jutalmául.

most nagyon félt, hogy ezt sem fogja többé visszakapni. Kijelenté tehát a maga és Zrinyi nevében Szenthének, hogy ők ketten a 40,000 tallér kétharmadrészét megadják, betudván a már adott tizezeret, de a harmadik harmadot fizesse be a nádorné, s adjanak nekik biztositékot, hogy az előleget vissza fogják kapni; azonfelül egy emberük menjen be a portára, ki felügyeljen, hogy mire forditják ott a pénzt? (Aug.) Mielőtt azonban erre valami határozat keletkezett volna, jött a hir, hogy Balló László siker nélkül járt a nagyvezérnél [1]).

Balló László aprilis havában indult vala utra kemény utasitással, hogy hűtelenség és fejvesztés terhe alatt igyekezzék a nagyvezérhez jutni. April 20-án ért Drinápolyba, és öt nap mulva már ismét utban volt a tenger felé. A hajó azonban, mely őt Kandiába volt viendő, majdnem velenczei czirkálók kezébe esett. A szélvész, mely az ellenségeket szétüzte, őt is Cyprusig s az egyptomi partok közeléig levetette, ugy hogy csak 16 napi hányódás után köthetett ki, jun. 14. Kandia előtt a török táborban [2]). Az első ember, kivel beszélt, Panajotti volt. Baló, hiven utasításához, eleve csak messziről czélozgatott, hogy fontos közlendője volna a görröggel, ha bizhatna hallgatásában és annak mintegy árakép 500 tallérnyi ajándékkal kedveskedett. Panajotti hallgatást esküdött az evangéliumra és látszólag nagy tetszéssel hallá Balló járatát a magyarok ügyében,

---

[1]) Nádasdy Szenthének aug. 20. 1667. Titk. lev.

[2]) Bethlen J. szerint januárban ment, de egyszer minden korra megjegyzem, hogy Bethlen vagy kiadója igen pontatlan a chronologiában, mint az egyenes adatokból, de az események összevetéséből is világos. Különösen Rozsnyai tudósitása i. h. 305. l, határozott.

készséggel felajánlá szolgálatait az ügy előmozditására. A kihajabég, Ibrahim, a nagyvezér titkos tanácsa, mintegy belügyminister [1]), kinek Panajotti másnap jun. 15-én nagy ünnepélyességgel bemutatta Ballót, jun. 16-án titkos audientiában fogadta a követet, és mindjárt kérdé, miféle titkot emlitett Panajottinak? Ballónak meg volt hagyva, hogy a kiaja előtt oly nyiltan szóljon, mintha csak a nagyvezérrel szólna, s azért, miután őt a legnagyobb titoktartásra kérte és a török azt megfogadta, beszélni kezdett, mennyire szivén fekszik Apafinak, hogy Magyarország is a török birodalomhoz csatoltassék. Ujvár alatt, 1663-ban nem sikerült törekvése, de most bizonyos jelek szerint, szerencsésebb fogna lenni kisérletében. Engedje meg tehát a kiaja, hogy a tervet a nagyvezér előtt is szóba hozhassa, és részesitse pártfogásában.

A kihaja nagy figyelemmel hallgatta végig a követet s aztán kérdé, miből következteti, kiktől tudja, hogy a magyarok most hajlandók a meghódolásra? Balló általánosságban felelt: »barátaink által,« s azon további kérdésre, mit akar a fejedelem, hogy a porta tegyen? — kérte, engedje meg, hogy a magyarok részéről követ jöhessen és jelentse már most ki, hogy a kik meghódolnak, szabadságaikban megtartatnak; kérte végre a khiaját, közölje titokban a dolgot a nagyvezérrel, mire a kiaja a fejedelem jó akaratát nagyon megdicsérte.

A kihaja csakugyan szólott a nagyvezérnek, ki jun. 19. fogadta Ballót s miután megbizását s Apaffy ajándékait átvette, s az ünnepélyes audienczia véget ért, kérdé:

---

[1]) Hammer Geschichte des osm. Staates VI. 254. l. a jegyzet és Ibrahimra nézve 298. l.

van-e még valami mondani valója? Igen, felelt Balló, és a nagyvezér kiküldé a jelenlevőket mind, kivévén a kihaját és a nélkülözhetetlen tolmácsot Pajanottit.

Balló most szabadon beszélhetvén, előterjeszté jöttének czélját, mint azt már a kihajánál tevé. Köprili mosolyogva hallgatta végig, s azonnal felelt, hogy ilyesmiről már Ujvár alatt is volt szó, miért hallgatott a fejedelem azóta mostanáig? Szolimán ideje óta nem volt még ehhez fogható fontos ügy — válaszolt Balló — azt tehát egy-két nap alatt véghezvinni nem lehetett, s a fejedelem nem akart szólni, mig a dolognak biztos alapját meg nem vetette. A vezér azonban szavába vágott: ne beszéljünk felesleges dolgokat — mondá — honnan tudja Apaffy a dolgot és mily módon véli azt véghezvihetőnek? E határozott kérdésre Baló csak kitérőleg felelhetett: a magyarok és horvátok sértve érzik magukat vallásukban, szabadságukban, ez reményt nyujt — — — de a vezér ezzel nem elégedett meg, hanem sürgette, mikép és mily módon lehetne a dolgot véghezvinni? Midőn Balló válaszából kivette, hogy a magyarok a török végbeli hadak segélyére számolnak, rövideden felelt, hogy a megkötött béke után ily segélyt nyujtani nem lehet. Ezzel el volt döntve a kérdés, de Balló még egy kisérletet tőn, és engedelmet nyervén még egyszer szólhatni, kezdé utasitása értelmében fejtegetni, hogy a béke a magyar királylyal köttetvén, nem a németekkel, azokat megtámadni szabad; azonfelül az egész dolog oly szinben fogna feltünni, mintha csak Erdély támadná meg a császárt és nem a török zultán. Erdély a portának alattvalója — volt Köprili válasza — és csak annak nevében léphetne fel; a békeszegés odiuma tehát mindenesetre ránk háromolnék. Egyébiránt majd eljő annak ideje is, és

Ballót, miután megnyugtatta, ne aggódjék, hogy titkát valakinek el fogná árulni, elbocsátá. Az irott válaszban, melyet Apaffy számára adott, megdicsérte a fejedelem jóakaratát, »de ezuttal segédkezet nem nyujthat, mert a róma[1] császárral nem rég békét kötött és jelenleg Kandiában van elfoglalva«. A kihaja és Panajotti is irtak leveleket Apaffynak. A török ugy mint ura, dicsérte a fejedelem hűségét csak ő képes ily nagy dolgot véghezvinni, ámbár azt most fontos okoknál fogva el kellett halasztani: mig Panajotti a legmézesebb szavakban ajánlá a dicsőséges tervezetet [1]).

Azonban Panajotti két szinű szerepet játszott s a magyaroknak bizalmatlansága irányában nem volt alaptalan. Ugyanazon hajóval, mely Ballót a szárazföldre vitte, irt (jun. 24.) Mamucca della Torre Marc Antonio [2]) császári és portai tolmácsnak, és ez által az osztrák residens Casanovának; hogy az erdélyi fejedelem mesterkedik a német császár ellen; követe oly fontos ügyben járt itt a nagyvezérnél, melyet megirni nem tanácsos. Ez alkalommal ő megakadályozta az ügyet, de vigyázzon a felség jól a magyarokra és horvátokra.

Casanova a levelet azonnal (jul. 15.) Bécsbe küldé, hová az körülbelűl ugyanazon időben érkezett, a melyben Apaffy, Baló jelentését vévén, a magyarokat a szokott módon értesité (aug. vége felé.) Az ut ugyan eredménytelen volt, de Balló azért még nem esett kétségbe, s az üzenet-

---

[1]) Bethlen János i. h. 370—374. ki a datumokra nézve megint pontatlan. Ballónak utasitása és jelentése német forditásban a titkos levéltárban.

[2]) Vezetéknevét Hammernél olvasom VI. köt. 198. l. 1705-ben grófnak és főtolmács, a haditanács tagjának emlittetik, Leben Leop. I. 187. l.

ben meg volt, hogy a magyarok egyelőre ne törjenek ki, de tartsák készen a pénzt a török számára [1]).

Nagy rémülést szült azonban az összeesküdtek közt Panajottinak árulása, melyről Nádasdy által értesültek. Az országbiró Bécsbe jövén, esetleg jelen volt a titkos tanácsban, midőn Casanova jelentését felolvasák és szörnyen megijedvén a gondviselés különös kedvezését látta a szerencsés véletlenben, mely vele a veszélyt megismertette. Azonnal irt titkos jegyekben Nagy Ferencznek, hogy »a kutya Panajotti, ki mindig ellensége volt a magyaroknak, a császári residensnek elárulta Marc Antonio által Balló küldetését«, és kérte őt, tudosítsa gyorsfutár által Apaffyt, hogy vagy ölesse meg maga Panajottit, mielőtt még Kandiából visszatérne s a residensnek bővebb felvilágositásokkal szolgálhatna, vagy jelentse fel árulását a portának, hogy vegye el attól méltó büntetését. Szepessy se legyen rest; adjon neki a nádorné egy pár száz tallért, melylyel Kara Ibrahimot Egerben megkenhesse, és rávehesse, menjen a portára és eszközölje ki, hogy Panajotti megölessék, Marc Antonio pedig hivatalát elveszítse, mert mindketten ellenségei a magyarnak és árulók (aug.) [2]) Nádasdy levelét Nagy rögtön közlé Szepesyvel, Figedy Nagy Andrással, Nagyidai Székely Andrással, Fáy Lászlóval, Szenthével és másokkal, mig

---

[1]) Bethlen János i. h. 356. l. Panajotti levele német forditásban a titkos levéltárban egészen összevág a Bethlen által közlöttel. Nádasdy levele kelet nélkül, titk. levéltár. Nagy Ferencznek bécsi october 16-iki vallomása, kam. lev. Jelentés, Zorzi sept. 2. 1667. már általánosságban emlékezik a magyarok alkuvásáról a törökkel. Rački i. h. 21. l.

[2]) Nagynak vallomása szerint Nádasdy kérdéses levelét jun. s jul. 1669-ben irta, de az nyilvánvaló tollhiba, mely azonban a Jelen-

Szepessy ismét tovább terjeszté a hirt és Apaffynak irt a szövetségesek nevében (oktoberben). A szövetségesek már szinte látták, hogy indíttatik egyesek ellen a vizsgálat, és hajlandók voltak hinni a hirnek, hogy az osztrák örökös tartományokban sereget gyűjtenek. Az Isten szerelmére kérték tehát Apaffyt, ne kiméljen pénzt, ne fáradságot, küldjön ujra a nagyvezérhez, vagy a zultán és udvarához, mondja hogy a béke nem tiltja szövetségesekül fogadni azokat, kik önként szövetségesekül ajánlkoznak. A magyar nemzet mint szabad nemzet, annak hódolhat meg, a kinek akar, és azt se feledje a porta, hogy bármit adjon is az ausztriai ház, Magyarország mégis többet ad, — önmagát, melyet a törökség már több mint kétszáz esztendő óta hiában iparkodik megnyerni [1]).

Apaffy nem késedelmeskedett. Még Balló vissza sem jött, már október havában ismét a portára küldé Inczédy Pétert sietve, hogy Balló művét folytassa. Utasitásul adá, hogy minél gyorsabban járjon el, s ha a nagyvezérhez nem mehet, helyettesénél, a kajmakánnál adja elő az ügyet. Panajottire nézve Apaffynak tanácsa sokáig töprenkedett. Határozottan árulással vádolni őt, felette veszélyesnek látszott, mert a hatalmas görög befolyásánál fogva könnyen visszahárithatta a vádat és veszélyt a vádló fejére. Meg sem érinteni a dolgot lehetetlen volt, mert ő — ha rá semmi veszély

---

tést tévedésbe ejtette. Hogy Nádasdy aug. előtt nem igen irhatott, kitünik abból, hogy Casanovának jelentése csak jul. 15-én kelt, mint fennebb láttuk.

[1]) Jelentés. Nagynak bécsi oktober 16-ki és lőcsei sept. 14. vallomása, mely utóbbiból tudjuk, hogy Apaffynak Szepessi irt. A levél maga Bethlennél i. h. 385. és kk. ll.

sem származik ez első lépésből — folytatni fogná gonosz mesterségét, a magyar nemzetnek legnagyobb veszedelmére. Végre megállapodtak abban, hogy a nagyvezérhez irt levélben megemlítik az árulást, de nem az árulót. Ha a nagyvezér kérdezősködnék, ki tette azt? Inczédy felelje, hogy ő ugyan legkevésbé sem kétkedik Panajotti becsületességében, de a magyar urak esküvel erősíték, hogy senki más, mint ő az áruló [1]).

A magyaroknak aggodalma tulzott volt. Az udvar nem gondolt erőszakra a magyarok ellen; fegyverkezését a franczia-spanyol háboru okozá, melyre Spanyolország segélyt kért a rokontól, mig Gremonville minden ügyességét felhasználá, hogy a bécsi kabinetet semlegességben tartsa. E nagy és közel érdekkel szemben Casanova bizonytalan jelentésének nem nagy fontosságot tulajdonitottak, s az egyedüli intézkedés volt, hogy utasiták, miszerint igyekezzék még többet is megtudni [2]). Apaffynak pedig, kinek akkor épen egy követe járt Bécsben, állitólag némi határvillongások miatt, valódilag pedig annak kipuhatolása végett, nem sejt-e valamit az udvar a magyarok és Erdély közt fennforgó összeköttetésről? megnyugtató levelet irtak s igérték, hogy sérelmeit legközelebb egy Pozsonyban összeülő komissio orvosolni fogja [3]). Nádasdy azonban mégis nyughatatlan volt, mert az erdélyi dolgot Leopoldnak egyik meghitt tanácsosa: Rottal János gróf vette kezébe, ki neki minden

---

[1]) Bethlen i. h. 387. és kk. ll. Rozsnyay i. h. Balló visszajöveteli idejére 390. l. u. o.

[2]) Jelentés.

[3]) Bethlen i. h. 375. kk. ll.

halandók közt — nagy szó! — a legnagyobb, és majdnem legveszélyesebb, mert soha sem pihenő ellensége volt.

Rottal János gróf, kivel már Wesselényi életében, bárcsak futólag találkoztunk, arany gyapjas vitéz, a morvaországi Napajedl, Holeschau, Quassitz uradalmak örökös ura, és Styriának örökös fő ezüsttárnoka volt. Családja a 15. században Lusatiából szakadt az osztrák örökös tartományokba, és 1622-ben magyar indigenatust nyert [1]). Atyja báró Rottal János Jakab már az előtt szendrei kapitány volt, Murányt birta, de Széchy György, Máriának atyja, mint külföldit e jószágokból kibecsülte. János gróf anyja Mária, Thurzó Szaniszló nádor huga volt, és ő bár német magyarnak neveltetett, nyelvben, szokásban egyaránt [2]). Leopold német tanácsában nem is volt ember, ki a magyarokat nálánál jobban ismerte, vagy velök jobban bánni tudott volna, és ő csakugyan annyira népszerű volt, a menynyire az osztrák háznak embere Magyarhonban népszerű lehetett. Ismerős volt a legtöbb magyar főuri családdal. Apaffyt fogadott fiának mondhatta. Wesselényi neki 8000. forinttal tartozott, másokat nyájassággal, jó szóval kenyerezett le, és igy a magyar ügyekben akkép, sőt még jobban lehetett használni, mintha született magyar lett volna. Mert Rottal feltétlen hive volt az ausztriai háznak és Leopoldnak, kinek ő a keresztény világ legjelesebb rendjét és a grófi rangot köszönheté, és engedelmességét semmiféle nemzeti érzelem nem korlátozá. Mind a mellett, bár ép oly kevésbé

---

[1]) 1622. 79. t. cz. 1638. 93. t. cz.

[2]) Kezemben volt több egészen sajátkezüleg irt magyar levele, melyek nemcsak hibátlanságuk, hanem csinjuk által is figyelemreméltók

helyeslé a magyarok túlzásait, a magyar alkotmánynak — mint Bécsben mondani szokták — káros kinövéseit, mint Leopoldnak bármelyik más tanácsosa: nem gyűlölte magát a magyar elemet, nem látott minden magyarban árulót, és nem tekinté a vasvesszőt egyedüli eszköznek, a melylyel Magyarhon kormányozható. Ha Magyarhonban veszélyes, nehéz feladatot kellett megoldani: Rottalt küldték. Igy járt ő 1661-ben a felvidéken, hogy a német hadaknak szállást eszközöljön. 1663-ban részt vett a haditanácskozmányokban és 1665-ben őt bizták meg, hogy Székelyhidot a vasvári béke értelmében, a magyarok ellenzése daczára, leromboltassa. Kiküldetéseiben nem volt mindig szerencsés, de nagyobb elme is hajótörést szenvedett volna a viszonyok hatalmán. Benne a gyakorlaton és a viszonyok ismeretén kivül, sok ész és még több ravaszság volt. Mindig csupa szem, fül, sokat látott, hallott, és tapasztalatait elég józan felfogással tudta rendezni, de magasb szempontokra nem tudott felemelkedni. Tisztán látott, de csak igen csekély távolságra és látását nem ritkán rokon vagy ellenszenv elhomályositá, kicsinyes fösvénysége pedig sokszor az állam érdekét pénzbeli érdekeinek alárendelte. Némi tekintetben Nádasdyhoz lehetett volna hasonlítani, de kisebb kiadásban. Rottalban nem volt meg az országbiró roppant perfidiája; ő csak némelyeket szedett rá, mig Nádasdy az egész világot bolondította; de esze sem volt annyi, mint Nádasdynak. Rottal is nagy és befolyásos szerepre vágyott Magyarhonban, sőt még a nádorságra is gondolván utjában találta Nádasdyt s azért halálos ellensége volt, s ez érzelme, bár palástolta, nem maradt titokban Nádasdy előtt. Már 1662-ben ő is igyekezett vala Vitnyédy által megkeriteni Nádasdy leveleit II. Rákóczy Györgyhöz, hogy azokból ellene fegyvert

kovácsolhasson [1]). Midőn pedig 1666. látta, hogy Nádasdy a nemzeti irány felé hajlik, nem mulasztá el Lobkoviczot figyelmeztetni kiváltképen kiemelvén Nádasdy nyilatkozatát, hogy kész az akatholikusoknak templomaikat visszaadni [2]).

Nádasdy nem maradt adós a gyűlölettel a férfiu iránt, ki kémkedő, fürkésző természetével rá nézve — kinek tervei és lépései oly kevéssé tűrheték el a napfényt — sokkal veszélyesebb volt, mint a legbátrabb, legmerészebb, és legerőszakosabb ellenség lehetett volna [3]).

Az erdélyi követ Horváth Ferencz Bécsben Rottalnál is tisztelgett volt. Rottalnak, kivált Panajotti levele óta nem volt kétsége többé, hogy Apaffy részes valami magyar mozgalomban. Őt lebeszélni, az ügyről bővebb felvilágositást szerezni titkárát adta a hazatérő Horváth mellé, menjen Erdélybe, oly ügyben, — mint Apaffyhoz irott levelében magát kifejezé — melyet nem lehet tollra bizni, csak szóval lehet elvégezni. Sokat beszélnek a fejedelemről, de a felség nem kételkedik benne, sem a magyarokban. Mindazonáltal vigyázzon jól, hogy kit tisztel meg bizalmával [4]).

---

[1]) E levelekre nézve l. Vitnyédi több levelét i. h. jelesen a 245. és 250. mindkettő Mednyánszkyhoz és a titk. tanácsnak 1669. jun. 21. felvett jegyzőkönyvet. T i t k. l e v.

[2]) Wolf i. h. 243. a raudniczi levéltár nyomán.

[3]) Nádasdy gyülöletéről Rottal ellen küldöncze Baranyai Kiss Mihály beszél marcz. 20. 1671. vallomásában. T i t k. l e v. mit egyébiránt más adatok is bizonyitanak.

[4]) Bethlen J. i. h. 375. és kk. ll. Rottalra nézve v. o. Hist. Lexicon V. 195. l., mely családjáról tartalmaz adatokat. Caprara Estei Rinaldnak 1670. aug. 24. a k a d. k é z. Korneli Katonánál XXXIII. 685. lap.

A titkár és követ október 3-án hagyták el Bécset, és utazásuk harmadik napján (oct. 6.) Csejthe alá értek, mely mellett akkor azut Liptónak és igy tovább Erdélynek vezetett. Nádasdy épen a várban volt, számos vendéggel, vejével Draskovich Miklóssal, gr. Balassa Imrével, ki csak imént, juniusban [1]) szabadult meg perujitás folytán pozsonyi börtönéből, a régi maradván minden tekintetben, s a némileg gyengélkedő Nagy Ferenczczel. Az asztalnál ültek, midőn a postasipnak hangja felhallatszott és Nádasdy kérdésére, ki érkezett? jelenték, hogy Rottalnak titkára Apaffy komornikjával. — Nádasdynak azonnal eszébe jutott, mily jó volna megtudni, mit ir Rottal a fejedelemnek? Parancsolatot adott tehát, vendégeljék meg jól a két utast, Baranyay Mihály apródjának pedig Nagy Ferencz előtt meghagyá, itassa le a titkárt és lopja el leveleit. Azonban Baranyai jól ismervén Rottal emberét, tudta, hogy az bornemissza, és Nagy Ferencznek sem tetszett a terv. Ha a leveleket — mondá a volt itélőmester — itt Csejthén lopják el, mindjárt Nádasdyra lesz a gyanu Bécsben, mi veszélyes dolog; sokkal jobb volna utközben, valami kóbor latrok képében rontani az utasokra, és fosztani meg őket a levelektől. Nádasdy nevetett az ötleten és nem késett azt végrehajtani. Miután még vejével Draskovichcsal hoszabb ideig tanácskozott, kiválasztá Draskovich emberei közül Bossányi Gábort és Roznay Györgyöt, a

---

mondja: »Aderat quoque Comes Rottal, Hungaris imprimis carus, nec morum et iurium gentis imperitus.« Az Austeritas Austriaca pedig következőleg jellemzi: »erat perfidia comitate bonis malisque artibus mixtus, eademque vi ponit animum intendit, sibique conducit, humilis aut elatus, parvus aut industrius.«

[1]) Kanczell. levélt.

magáéi közül Baranyait és Tulok György kapitányt [1]) és megesketvén őket, hogy a vállalatban hiven fognak eljárni, a netalán talált leveleket át fogják adni s a dologról senkinek sem fognak szólni, Tuloknak vezérlete alatt kiküldötte, hogy a leveleket vegyék el az utasoktól. Tulok embereivel előre sietvén, Vágujhelyen túl egy mély utban lesbe állott, s midőn Horváth Ferencz az éji homályban kocsin közeledett, rárohant. »Hol vannak a levelek?« volt az álrablóknak első kérdése, és mihelyt azokat kézrekeritették s mellesleg még az utasokat kifoszták, elsiettek, nem gondolván tovább a titkárral, ki rémülten a kocsiról leugrott s a szomszéd sürűbe futott, mig maga Horváth is jónak látta a közel cserjésbe huzni meg magát.

Tulok éjfél után két órakor ért vissza Csejthére. Nádasdynak nagy volt az öröme, mert jóllehet a levelek jobbára mi fontost sem tartalmaztak, még is volt egy, mely mutatta, hogy Bánffy Dénes, az erdélyi tanácsur a bécsi udvar zsoldjában áll. Nádasdy a levelek tartalmát azonnal közlé Nagygyal s a fontosabbakat megtartván, a többit az árnyékszékbe dobta. Midőn Nagy másnap hazament Csoholra, a Vág folyamon átmenet, egyszerre a sűrűből kibujt a kifosztott titkár, kit nem sokára társa is követett. Nagy felvette magához minkettejét, házában illően mindennel ellátta, és Horváth Ferenczet Árvába gr. Tökölyihez, Rottal titkárát pedig Trencsénybe a postára küldte, a honnan az Morván át már oct. 9-én ismét Bécsbe érkezett. — Rottal rögtön megköszönte Nagynak kiváló szivességét

---

[1]) Tulok család még most is létezik Vasmegyében; e György később Simonyiban lakott Sárvár mellett, Baranyai Mihály I. vallomása. Magy. akad. kéz.

titkára iránt, és felkérte, nyomozódjék a környéken a rablók után, kiket az elvett tárgyak bizonyára el fognak árulni [1]). Igen természetesen a rablók nyomába nem jutott senki. Nádasdy maga megnyugodott a gondolatban, hogy Balassa embereinek fogják tulajdonitani a garázda tettet, és még Szenthének sem mondott semmit, ellenkezőleg e meghittjével szemben is szörnyűködött a rút dolog felett, mely »e rendetlen földön« épen nem tartozik a ritkaságok közé. Mindamellett sok körülmény többekben gyanút gerjesztett, hogy a postarablás talán nem is rablóknak műve? »mert Magyarországban a közönséges utonállók világos nappal szokták üzni mesterségüket és nem is levelek, hanem másféle préda után kapkodtak. »Erdélyben kivált — hová a király és Rottal hivatalos leveleiket ujból expediálva küldték el — az udvar kezét voltak hajlandók látni a dologban, hogy megtudja: »vajjon nincsenek-e Horváthnál a török-erdélyi ügyre vonatkozó levelek«? [2]).

Meghiusulván, legalább egyelőre, a törökkel való szövetkezés, Nádasdy békés eszközökre hajlott. Már szeretet volna országgyűlést, hogy nádorrá lehessen és mindent rendbehozzon. Ha végigtekintett az országos fejetlenségen, ha látta, hogy alig gyűlhet össze 12 ember, ki egy értelemben volna, nem minden ok nélkül mondhatta magának, hogy a nádorság betöltését nemcsak nagyravágyásból, de a haza java

---

[1]) Rottal levele Nagyhoz oct. 9. 1667. kam. lev. Nádasdy Szenthének oct. 6—8. Titk. lev.

[2]) Bethlen i. h. 377 és két szemtanu: Baranyai Mihály mart. 20. 1671. és Nagy Ferencz oct. 16. 1670. vallomásában, mindkettő a titk. levéltárban. Ezek nyomán adja az eseményt röviden a Jelentés. A tény maga Nádasdynak halálos itéletében emlittetik. Majthényi László, Fekete László is tudta a dolgot.

miatt is sürgeti [1]). Annál inkább boszankodott, hogy oly ember is, mint Forgách, keresé e méltóságot, melyet ha elérhetne, jegyzé meg csipősen, Kassa és Ujvár feladásában való apró probáit Magyarország utolsó elvesztésével fejezné be [2])! boszankodott, hogy a felvidékiek, kik Bocskay idejében azért keltek fel, mert nem volt országgyűlés, most mitsem akartak tudni országgyűlésről, s azt minden alkalommal ki is jelenték. Nádasdy a nádorné és Nagy Ferencz által akarť hatni a makacskodókra. De midőn deczember elején Széchy György gróf gömöri főispán installatiójára a protestánsok főemberei: Szuhay, Szepessy, Nagy András, Fáy László és mások eljöttek, és Nagy Ferencz előttük az országgyűlést szóba hozta: kijelenték, hogy irtóznak tőle, sohasem kaptak általa elégtételt, s ha össze is hivatnék, nem fognának rajta megjelenni. Nagy Ferencz tehát azt tanácslá Nádasdynak, jőjjön fel Zrinyi Péter akár mint commissarius, akár csak gyermekeinek látogatására — és csillapitsa le a Rákóczy-féle zavarokat, mert előbb nem mennek semmire; mig ha az sikerül, övék a 13 vármegye, sőt Erdély is, csak ne bizzák a dolgot sok emberre, hanem a nádornéra, kinek nagy a tekintélye, általa jó sikert remélhetni, »mert tudják a felvidékiek, mit teszen nálok Murány szeretet vagy félelemből« [3])! Nádasdy belátta, hogy Nagy Ferencznek igaza van; és sürgette Zrinyit, utazzék

---

[1]) Nádasdy Szenthének okt. 18. 1667. »Engem magam ambitiója nem bánt« — irja nov. 1. 1667. ugyancsak Szenthének. Titk. levéltár.

[2]) Nádasdy Szenthének nov. 15. 1667. Titk. lev.

[3]) Nádasdy Szenthének nov. 12. 26. 1667. Pottendorf és Nagy Ferencz Nádasdynak, decz. 9. 1667. Titk. lev.

fel, annál is inkább, mert Forgách és Rottal is igyekeztek a Rákóczyféle villongásokat lecsillapitani, hogy a dicsőséget aztán a maguk részére kizsákmányolhassák. Forgách — kinek neje »már majdnem elnyelte a nádorságot,« ámbár csak Nádasdy féltékenysége gondolt egy perczre a hóbortos férfiura, mint nádorra — irt Báthory Zsófiának, gyóntatójának Páter Kissnek, »régi barátjának« : béküljenek ki a porotestánsokkal. A felségnek ennél kedvesebb dolgot nem csinálhatna a fejedelem asszony. Tegyen inkább többet, mint a mennyivel tartozik, ne maradjon gyülölségre ok. Gondoljon az elveszendő hazára, melyet a magyaroknak maguknak kell megtartani [1]). Eszközül Vitnyédyt akarta felhasználni, ki teljes lélekből óhajtá a kibékülést, és Forgách és Rottal felé hajlott, mert Nádasdy és Zrinyivel megférni nem tudott. Ő most már tudta, hogy a nádor Zrinyi által meg akarta gyilkoltatni, és nem igen hitte, hogy a bán idegenkedett a gyilkosságtól. — Szemrehányásaira Zrinyi csak azt felelte : ha meg akarta volna öletni, meg is ölette volna ! Kérdésére pedig miért nem adott katonaságot Leopold elfogatására ? mondá, hogy nem bolond mint Vitnyédy. Nádasdy ugyan Vitnyédy e tervében — melyről csak Wesselényi halála után értesült, — nem talált semmi képtelenséget, sőt azt hitte, hogy egy fürge lovas a császárt vadászás közben könnyen elfoghatná, vagy lelőhetné ; de az ügyvéd eszméivel, melyekkel a felföldre készült, »a religio dolgának accomodolására és a derék continualására« sehogy sem tudott megbarátkozni. Nem tudta »hová lett ez embernek esze« ! és Zrinyi hűségesen követte véleményét. Zrinyi-

---

[1]) Forgács levelei decz. 12. 19. 1667. Báthory Zsófiához, decz. 12. 1667 P. Kisshez. Kam. lev.

nek a felföldre kellett menni már csak azért is, hogy Vítnyédyt megelőzze [1]).

Zrinyit magánügyek is a felföldre szóliták. Széchy Mária már rég várta. Az özvegy nádorné fiává, örökösévé fogadta, és zilált vagyoni viszonyait segitségével akarta rendezni akkép, hogy a bán murányi és szendrei jószágaira adjon 100,000 forintot, s Szendrőt azonnal, Murányt pedig holta után tulajdonul kapja. Mindamellett Zrinyi, mielőtt Nádasdy nem unszolta, nem igen sietett. A mi őt még mindig leginkább érdekelte és foglalkodtatta, a franczia szövetség volt, s ugy látszott, hogy az most (oktoberben) végre valahára létre fog jönni.

XIV. Lajos oktoberben megállott diadalmenetében, mely egész Flandriát hatalmába ejtette és 3 havi fegyverszünetet engedett a belga tartományoknak. Ő nagyobbra tört, mint Belgium néhány foszlányának birtokára. Szeme előtt az eshetőség lebegett, melyről Zrinyi is szólt Tattenbachchal: hogy a kisded, nyavalyás II. Károly meghal, és ez esetre tisztába akart jőni az egész spanyol birodalomra nézve a spanyol korona törvényes örökösével, Leopolddal. Gremonville tehát utasitást vőn (oktoberben) rávenni a császárt, egyezkedjék az osztrákház nagy ellenségével, gyámoltalan sógorának és vérének rovására. A nehéz munka küszöbén — melyben teljes fényében ragyogott kiváló di-

---

[1]) Miféle tervei voltak ez idétt Vitnyédynek, nem tudom, csak Nádasdynak Szenthéhez intézett leveleiből tünik ki a közte és Vitnyédy közti meghasonlás. Annyi bizonyosnak látszik, hogy Vitnyédy pénzt kért Nádasdytól, mit ez azonban megtagadott. L. Forgách i. levelét, és Nádasdy leveleit Szenthéhez különösen dd. nov. 1. decz. 21. Titk. lev. Nádasdy I. vall. Nagy Ferencz bécsi II. vall. u. o. Zrinyi utolsó vall. Račkinál i. h. 544 l.

plomatiai tehetsége [1]) — Gremonville nem téveszté szem elől a magyarokat, és féltékenyen hallá, hogy a velenczei spanyol követ szeretné Zrinyit 4000 horváttal királya zsoldjába fogadni, hogy Belgiumban harczoljon a francziák ellen, és már is alkudozik a bán egy meghitt emberével: de azonnal kész is volt a móddal meghiusitani a tervet, mondván Zrinyinek, hogy a felhivás csak az udvar kelepczéje romlására, mert mint jól tudja, már rég nem biznak Bécsben a Zrinyiekben [2]).

Midőn Zrinyi october végén Pottendorfba feljött: Hochauban az ugynevezett Ujutczában, egy szőlőben ismét találkozott Gremonville-lel (novem. 1.) [3]). Vele volt Nádasdy, Szíly István, Bukováczky Ferencz és Nádasdy apródja Baranyai Kiss Mihály. Mig e három utóbbi félreállt, a grófok a francziával az egész délután késő estig értekeztek. Gremonville-nek most már volt megbizása alkudozni velük, és azt a franczia eredetiben fel is mutatta, Nádasdynak pedig egy latin másolatot adott. Egyuttal kijelenté, hogy mihelyt a császár a belga ügyekbe avatkozik, a francziák rögtön a magyarok pártjára kelnek s ajánlá, igyekezzenek a lengyelekkel is egyetértésre jutni, mit eddig Lubomirski akadályozott. Zrinyi és Nádasdy meg voltak elégedve, ugy

---

[1]) Szechy Mária i. h. és több levél a k a m. l e v. »Les negotiations furent rouvertes et conduites a Vienne, avec une déxtérité et une vigeur extraordinaires par l'ambassadeur français Gremonville — mondja Martin Hist. de France XIII. 327. és jegyzetben 328. l. 1. hozzá teszi, Cette negotiation est vraiment un modèle classique pour l'instruction des diplomates.

[2]) Gremonville XIV. Lajosnak, oct. 13. 1667. J e l e n t é s.

[3]) »Zrinyi itt van. Még ma jő ki a bécsi kalmár végezni velünk.« Nádasdy Szenthének nov. 1. Pottendorf. T i t k. l e v.

hogy midőn hazamenet nagy eső támadt, és Kiss szídta a francziáját — »hogy az Isten verje meg,« ki miatt igy meg kell most áznia — mondák neki, »ne törődjék ruhájával! ha tervük elsűl, nagy ember lesz belőle« [1])! Barátságát Gremonville tettel is bebizonyitandó Zrinyinek, mert kért, egy bécsi kereskedőnél 6000 frtot utalványozott, mely összeget Nádasdy emberei hozták el zsákokban [2]).

A felvidékre Zrinyi csak deczember derekán indult, mert Vitnyédy sem indult előbb, sőt habozott »bódulási állapotban, nem tudván menjen«, mint Nádasdy csufolódva megjegyzé [3]).

Széchy Mária már mint örökösét fogadta, Nagy Ferenczet, szóval és irásban, hűségére feleskette! Zrinyi kész volt Szendrőre pénzt adni, bár magának is kölcsön kellett venni [4]). Ő e vár és a 26 helységből álló [5]) uradalom birtokának politikai fontosságot tulajdonitott, mert a szendrei kapitányságban melyhez Wesselényi László az eddigi kapitány épen nem ragaszkodott [6]), lépcsőt látott a kassai ge-

---

[1]) E szavak is bizonyitják, mily kevés hitelt érdemel Nádasdynak állitása vallomásában, hogy ő apa, gyermekei vannak, ilyféle dologba Gremonville-lel nem bocsátkozhatik. Nádasdy egy levele decz. 12. 1667. kam. Nádasdy I. vall. Titk. lev. Baranyai Kiss M.-nak vallomása i. h. Jelentés.

[2]) Torony Imre, Nádasdy irnoka és udvari emberének vallomása, ki a pénzvitelben részt vett. Kam. lev. Nádasdy I. és Zrinyi utolsó vallomása. Titk. lev.

[3]) Nádasdy Szenthének decz. 21. 1667. i. h. Forgách i. levele szerint Kisshez: Vitnyédy az ünnepeket Nagy-Szombatban akarta tölteni, azután egyenesen Eperjesre volt indulandó.

[4]) Nagy Ferencz lőcsei vallomása sept. 14. 1670. i. h.

[5]) Köztük volt Edelény, Pelsőcz, Sajó-Keresztur. Kam. lev.

[6]) Már 1667. május 1. folyamodott felmentéseért. Kam. lev.

neralatushoz; mint felvidéki főkapitány pedig — reménylé — majd féken fogja tartani az egri törökököt, kik messze beékelték magukat a 13 vármegyébe, és leszoritja a Sajóig a hódoltságot. De még ennél is tovább ment, és ugy vélte, hogy mint főkapitánynak sikerülnie fogna a törökös Felföldet, Lengyelországot, Erdélyt, Moldvát és Havasalföldet szövetségbe fűzni a török ellen, s egyesült seregükkel — 20,000 emberrel — valami nagy szolgálatot fog tehetni a keresztségnek [1]). E czélból ki akarta békiteni a háborgó protestansokat, és mert Vitnyédynek — ugy értesült a murányiaktól — a felföldön semmi tekintélye nem volt, Szuhay és Szepessyt kérette a nádorné által magához Murányba. A lengyelek közt levő franczia párttal, minthogy a királyné kevéssel Wesselényi után (1667. május havában) meghalt, gróf Wojenski Szaniszló, krakkói kanonok, biliczi esperes, luttowi plébános, a Wesselényi családnak haszonbérlője, és a nádornénak lengyelországi ügynöke által akarta megkezdeni az alkut [2]), miért is Széchy Mária ezt is Magyarországba, Lipcsére hivta. Nádasdynak pedig irtak, közölje a dolgot Gremonville-lel. Ha beleegyezik, azonnal hozzáfognak a szövetség létesitéséhez, melynek czélja szerint a magyarok előfognák mozditani Lengyelhonban a franczia érdekeket, a francziák és lengyelek meg támogassák a magyarokat [2]). Nádasdy leveleiben kevésbé volt

---

[1]) Nagy Ferencz lőcsei sept. 14-ki v a l l. i. h. Bernardo velenczei követségi titkár jelentése, kinek Zrinyi maga beszélte el terveit febr. 22. 1668. Rački i. h. 22. l.

[2]) Széchy Mária és Zrinyi Nádasdynak decz. 29. évszám nélkül, de kétségtelenül az évből czifrákban, a Nádasdynál talált irományok közt. Titk. lev. Szechy Mária, Gyöngyössy István vallomása. K a m. l e v.

vérmes. Kérte Zrinyit, hogy a nádorné segitségével végezzen el mindent, mielőtt még Vitnyédy leérkeznék, és legyen titoktartó. A franczia a derék dologról mit sem ir; szó van, hogy Francziaország Spanyolországgal kibékül, s akkor, következteté, lehetséges, hogy az egész kereszténység egyesülten a török ellen fog fordulni [1]). Zrinyi Murányban nagyon megbarátkozott Szepessyvel és Szuhayval, és midőn ujév után Sárospatakra ment vejéhez, Szepessyt magával vitte, Szuhayt pedig halmaji házában meglátogatta. Vele mentek még Szenthe Bálint, ki Nádasdy meghagyására csatlakozott hozzá támogatása végett, és Leszenyei Nagy Ferencz, most figyelmes tanulmányozója Zrinyi szeszélyes, háborgó lelkületének, hogy látszólag kedvében járhasson, valósággal pedig kormányozza, tulmerész veszélyes terveit csillapitsa, és ha szükséges, meghiusitsa [2]).

Zrinyi Patakon nem sokat végzett. A kibékülés Rákóczy és a protestánsok közt még igen nehéz, ha nem lehetetlen volt. Rákóczy bár most már nagykoru és a kibékülésre hajló, még teljesen anyjától függött, annak gyóntatója pater Kiss pedig ellensége volt az egyezkedésnek. Maguk a protestánsok sem igen voltak hajlandók a békülésre, s a mult évek eseményei keserű gyűlöletet hagytak szivükben a Rákóczyak, anya és fiu iránt egyaránt. Vezérük Bocskay István, zempléni főispán, a mesés Míczbán ivadéka, és ama családnak tagja volt, melyből a hires erdélyi fejedelem

---

[1]) Nádasdy Zrinyinek decz. 21. 25. 1667. Nádasdy Szenthének jan. 2. 1668. Titk. lev.

[2]) Nagy F. lőcsei sept. 14-ki vallomása i. h. A Szuhaynál tett látogatást Szuhay Gáspár emliti. Kam. lev.

származott. Nagy tekintélyét hitfelei közt inkább rangjának és vagyonának, mint tehetségeinek köszöné. Ő volt ugy szólván az egyetlen — minden esetre pedig a legtekintélyesebb, protestáns főur, ki a 13 vármegyében lakott, főkurátora a pataki iskolának, különben egy nagy névnek gyenge képviselője. Beszédjeiben ugyan nem hiányzott erély; nyilván kikelt a császár személye ellen, de tetteiben nem volt oly serény, mint nyelvével. Majdnem folytonosan betegeskedvén, ez némileg mentségeül szolgálhatott, ha válságos pillanatokban vezéri szerepének megfelelni nem tudott, de nem mentheté ama rideg magatartást, melylyel Rákóczynak egy közeledését majdnem visszataszitá. Jó volna eligazitani a predicatorok dolgát, mondá neki még aprilisban az ifju fejedelem, és hozzá tevé, hogy anyja sem idegenkedik a dologtól, de ő szigoruan felelt: »Jobb lett volna nem is zavarni a dolgot«, és csak annyit tett, hogy irt Fáy Lászlónak és másoknak, jőjjenek össze majd egy hónap mulva tanakodni, ha a pataki vizsgákra ugy is el kell jönniök [1]).

Szenthe mindjárt látta, hogy a kibékülésből nem lesz semmi. Ha Zrinyi egy hónapig Patakon maradhat, ha a megyék összejöhetnek, megállapodni a pontok felett: akkor — vélé — talán fogott volna valami lenni az egyességből! de e feltételek közül egyik sem állott be. Zrinyi csak nehány napot töltött Patakon és sietett vissza Murányba, Lipcsére Wojenski elé. Rákóczynak szólott terveiről, és

---

[1]) Bocskayra nézve l. Bocskay levelét Fáynak april 23. 1667. Balogh M. vallomását és más iratokat a k a m. l e v. Wagner Geneologia IV. 25. l. Toldy: Irodalmi Berek 211 és kk. ll. és az eseményeket.

megeskette, hogy titkát megőrzi és vele holtig való »correspondentiát« tart. Mindazonáltal az ifju fejedelem nem volt még valami biztos és hatalmas szövetséges, mert egyaránt kellett tartania anyjától és a protestansoktól, és nem sokat tehetett a hazáért, mig halálos ellenségek környezék. Rákóczy nem is igen bizott Zrinyi kisérőiben, a kálvinista Szepessyben, a furfangos Szenthében, az ellenséges indulatú Nádasdy megbizott emberében: de Zrinyi mind ebből semmit sem látott. Rákóczynak ajánlá, forduljon a keresztyén fejedelmekhez; Szepessyt korholá, ne legyen törökké, mutassa meg igaz kereszténységét, és Szepessy csakugyan hozzá esküdött; mindannyian pedig elhatározák, mi összejövetelüknek egyedüli eredménye volt, hogy támogatni fogják Zrinyi kivánságát: elnyerhetni a kassai generalatust [1]). Január közepén Zrinyi már utban volt visszafelé Murányba, a honnan Bory Mihály, ki a készülő változásokban nagy jövőt látott maga előtt, Leopoldról per »törpe király« beszélt, és részegen mondá: »kevés időn nagyobb ember leszek, mint Ferencz idejében voltam,« jan. 17-én szánon eléje ment [2]). Murányban, megköté a szerződést Szendrő és Murányra nézve ugy, a mint tervelve volt, azután Széchy

---

[1]) Nagy Ferencz lőcsei sept. 14-iki vallomása; Szenthe i. h. Jelentés.

[2]) Január 16. visszamenet Enyiczkén volt Zrinyi kiséretével, a mely alkalommal a tiszttartónak fenmaradt számlája szerint elkelt — a mit ott ettek meg vagy magukkal vittek az utra — a többi közt: egy vágómarha, 22 font hián egy borju, 6 sódar, egy disznó nyula, 2 lud, egy disznó apróléka, 6 tyúk, 4 tyúkfiu, két icze olvasztott vaj, 7 icze irosvaj, egy icze méz, 8 font só, 1/8 kassai köböl liszt, egy 1/2 kassai köböl pástétomra való liszt, kocsonyára 16 disznóláb, három mércze foghagyma, egy fertályfont bors és gyömbér. Előfordul még

Máriával Lipcsére sietett, a hol Wojenski csakugyan megjelent. A lengyel pap el lőn halmozva ajándékokkal, aranyhegyeket igértek neki, ha segiteni tud a magyarok ügyén.

Wojenskinek tetszett a magyarok ezen terve, mig a korábbit — a török oltalmához folyamodni — szinte tudta, de roszalta. Késznek nyilatkozott érdekeiket Lengyelhonban előmozditani, és erősité, hogy János Kázmér trónján utód a franczia jelölt lészen, s akkor majd lehet segiteni a magyarokon: addig azonban várjanak és reméljenek az időtől és alkalomtól.

Ugyanekkor jött Lipcsére Lengyelországból Wesselényi László és nagy titkon beszélé Borynak, hogy a lengyelhoni franczia követ, Bonzi Péter meghallván, hogy ő magyar és az elhunyt nádor fia, a magyar dolgok felől kérdezgette, Bocskayt, Szuhayt, Szepessyt emlité, de ő — Wesselényi — mit sem értett beszédéből, mitsem tudott, mitsem mondhatott. A franczia végre őt is kérte, disponálja a felföldieket a franczia király pártjára! Bory ismervén László gróf együgyüségét, majdnem szeme közé nevetett fontoskodó beszédére, mindamellett komoly képet vágott, és nagyon ajánlá neki a fontos ügyet, ugy hogy a szegény gróf szinte kedvet kapott mélyebben bocsátkozni a dologba, és kimenni Párisba a franczia királyhoz.

---

mazsola és tengeri szőlő, mandola, egy egy ½ font nádméz, rískása 1 font, faolaj, két czitrom, gyümölcs, 40 tyukmony vagyis tojás, 8 icze lencse, káposzta, halak, 50 fejér czipó, 30 uraknak való, 90 fekete czipó, egy hordó bor, és 50½ köböl zab, miből következtethetést vonhatunk kiséretének nagysága vagy Grossmann János tisztartó ur dupla krétájára. Kam. lev. Széchy Mária jan. 17. szánt küldött eléje u. o. Bory szavairól egy névtelen Illésházynak, Besztercze bánya, decz. 30. 1667. Titk. lev.

Széchy Mária és Nagy Ferencz szinte jóizűt nevettek a dolgon, de Zrinyi Péter, midőn neki is elmondák, komolyabban vette. Ismeri — mondá — a követet és érdekeltségét oly fontosnak tartá, hogy azonnal saját költségén követet küldött Lengyelországba, tovább nyomozni a követ érdekeltségének okait. A követ azonban nem Wesselényi László, hanem Farkasföldi Farkas Fabián, putnoki alkapitány volt, Fekete László rokona és Wesselényi nádornak egyik régi társa, a murányi kaland idejéből, ki a nádorral együtt botorkált ama nevezetes éjjel a murányi falak alatt, és kereste a kötélhágcsót, egy merész tapasztalt végbeli katona, ki azonban a többi végbelieknél semmivel sem volt jobb, és nemcsak a törököknek, hanem a magyarnak is elég okot adott panaszokra [1]). Zrinyi ne ki levelet adott a követhez és utasitá, hogy szükség esetében menjen ki Párisig, a franczia királyhoz [2]).

Lipcséből Zrinyi Boryval és Nagygyal bejárta a környéket, megfordult Bozókon, Korponán és poharak közt tanakodott a barsi, honthi, nógrádi tekintélyekkel, Bory Mihály öcscsével Györgygyel, Duló Gergely, Duló György, Földváry Mihály, Gyürky Gáspár, Bartakovich János, Jánoky Gáspár, Szánthó Jánossal, Kónya Pál, és Nagy Pál korponai hadnagyokkal, Baloghy Gáspár a protestáns korponai jegyzővel, a legbuzgóbbbal, ki a bányavárosokban sokféle összeköttetésekkel és nagy befolyással birt [3]) és mások-

---

[1]) Wesselényi és Széchy Mária Murányban, Vas. Ujság l. Szirmay Not. Comitatus Ugochensis l. és más apróbb adatokat.

[2]) Széchy Mária és Nagy Ferencz II. lőcsei vallomása i. h. Gyöngyössy István, de csak Worenszkyről. Kam. le v.

[3]) Gerhard, Kajali vallom. Kam. le v. Nagy II. lőcsei vallomása i. h.

kal, mindenütt buzditván a török ellen: ne feledjék, hogy keresztények, ne szaporitsák a török hatalmát, ki mindenkor a magyarnak ellensége volt! Tele volt a legjobb reménységgel. Hánytorgatta ismeretségét, összeköttetését a németországi fejedelmekkel és állitá, hogy ha fegyverre kerül a dolog, Styria, Karantán és Krajna a magyarok részén fognak lenni »mert vannak ottan emberei« [1]).

Február elején Zrinyi Bécsen át haza indult azzal, hogy nyárra vissza jő, s a nádorné jószágaiért való pénzt is elhozza. Bécsben megfordult a velenczei követségnél, s a követségi titkár Bernardo Sándornak nagy titokban elbeszélte merész terveit. Ő a mult évben velenczei nobilivé lett, megujitván a nemességet, melyet ősei — a brebiri grófok — már 1314-ben nyertek, Soranzo János doge idejében [2]), és most valami nagy szolgálatot akart tenni a respublicának a török ellen, mely Kandiát még folyvást ostromolta. A magyarok, mondá, a felvidékiek ugy, mint a dunamellékiek, kétségbe vannak esve, mert török, német egyaránt romlásukra tör, és saját királyuk elhagyta őket, megkötvén a vasvári békét. Némelyek a törökhöz fordultak, s a nagyvezér biztatta őket, hogy majd alkalmilag fog segiteni rajtuk, de folyamodásukat tudtára adta a bécsi udvarnak, hadd lássa a császár, mily lelkiismeretesen tartják meg a törökök a békét. Ő — Zrinyi — emlékezteté a magyarokat, hogy keresztények, hogy halálos ellenségük a török, hogy türjenek el inkább bármit, de védelmezzék hitüket, vallásokat. Már sokat megnyert, sokféle összeköttetése van, és kész

---

[1]) Nagy lőcsei vallomása i. h. Fekete i. h. Bernardo febr. 12. Rački i. h. 23. l.

[2]) E nemességre vonatkozó adatok a t i t k. l e v.

fegyverre kelni a török ellen, de szeretné tudni, mit várhat a köztársaságtól? mert egyedül saját erejével valami nagy dolgot nem mivelhet. Neki kell fegyver, hogy hivei közt kiossza, és pénz, hogy valami nagy vállalatba kaphasson. Most Horvátországba megy; ha Velencze támogatja, üzenje meg egy megbizott embere által: időközben ő ismét elfog jönni, és buzditani fogja a magyarokat a felkelésre, bátor, merész elhatározásra. A velenczei válaszkép igen dicsérte Zrinyit, hogy a közös ellenség ellen gyüjti a magyarokat, mi dicsőségére fog válni a nemzetnek, és nagy becsületére ő »excellentiájának.« A köztársaság azonban nagyon el van foglalva Kandiában, sokat kell költenie, de azért kivánságát elő fogja terjeszteni kormányának. Nekem nem kell valami nagy dolog — felelé Zrinyi — csak egy kis segitség, miután már fegyvert fogotam, s aztán hozzá tevé: életét és vérét szivesen áldozza a respublicának, s a legfőbb ok, hogy a magyarországiakkal összeköttetésbe lépett az volt, hogy Velencze igazságos ügyét támogathassa. [1])

Hogy Zrinyi terve csak részben is sikerüljön, hogy a magyarok egyáltalában valami sikerre szert tehessenek, szükséges lett volna mindenek felett egyesség a szövetségesek között, de maguk a főszemélyek: Széchy Mária és Bory és velük Nagy Ferencz ezen egyesség megbontására törekedtek.

Midőn hire futott, hogy a nádorné jószágait eladogatja, Nádasdy a pompás, minden kényelemmel ellátott Lipcsére [2]) vetette szemét és megkérte Zrinyit, működjék közre, hogy e birtokot megkaphassa, szándéka levén egy-

---

[1]) Bernardo jelentése febr. 12. Rački i. h. 22—24. ll.

[2]) Bel, Not. Hung. II. 450. l. az uradalomhoz két mezőváros és 20 falu tartozott. Kam. lev.

uttal, a majdan fizetendő vételárba, az összeesküvésre forditott 5000 tallérját is betudni. [1]) Azonban Széchi Mária és Bory Mihály nem szerették Nádasdyt, és Lipcsét Zichy István kamarai elnöknek szánták, ki ugyan az udvari párthoz, Rottal embereihez tartozott, a miért is Zrinyi és Nádasdy gyakran szidták és kivánták: »hadd rontsa meg Isten őt Rottalostól, mert nem akarják az ország javát«, de igen készséges barátságos, és ildomos ember volt, és Leszenyei Nagy Ferenczel némi sogorságot tartott. Ha a nádornénak pénz kellett, közbenjárt, sőt maga is kölcsönzött neki. Midőn szép, öreg fekete kocsis lovakra volt szüksége: maga ment fel Bécsbe vásárolni, és a nyitrai püspöknek Horváth Jánost alispánságra ajánlotta, csak azért, mert Nagy Ferencz testvére Mihály őt pártfogolta, és Bory korponai ügyében is fáradozott Bécsben, mig Nádasdy — ugy hivé Bory — ellene dolgozott. [3]) Széchy Mária és emberei sokkal jobban ismerték Nádasdyt, sem hogy ne tudták volna, hogy az nekik nem fog megbocsátani, de a nádorné mindenre el volt készülve, és Boryval [4]) Zrinyiben keresett támaszt a hatalmas ellenség ellen. Minthogy pedig Zrinyi még most jó barátja volt Nádasdynak, minden erejöket

---

[1]) Nádasdy Szenthének nov. 6. 1667. már emliti a lipcsei ügyet, Zrinyi Nagynak, mart. 13. 1668. Titk. lev.

[2]) Baranyai Kiss Mihály vallomása. Titk. lev.

[3]) Zichynek számos levele van a kam. lev, melyeken a mondottak alapszanak, l. különösen a 1668. martius 11. május 27-iki leveleket.

[4]) Elhiszem, irja Széchy Mária Nagynak jan. 17. 1668. »valamennyi mesterségeket feltalál, el nem mulatja (t. i. Nádasdy) de velem az Isten, és nem engedi felülem feltett czélját véghez vinni.« Kam. levélt.

megfeszitéк, hogy a jó viszonyt megbontsák, és egyre mondák Zrinyinek, mi szüksége van Nádasdyra? képes ő egymaga is mindent véghez vinni. Hogy magához ne térjen. Bory Bécsig elkiséríe, és folytonosan csepegtette belé a mérget, ugy, hogy a mire Zrinyi Csáktornyára ért, már nem bánta, hogy Zichy kapja Lipcsét, és csak azon törte fejét, mikép mentse ki magát Nádasdyval szemben, hogy oly roszul járt el megbizatásában. [1])

Nádasdy előtt nem maradt titokban mi készül Zichyvel. [2]) Haragudott is a nádornéra és embereire, de Nagy politikai fontosságot nem tulajdonitott törekvéseiknek. Mig Zrinyi esze kalandos terveken járt: az ő szeme változatlanul a nádorságon csüngött. Ha ellenségei azt mondák, hogy lázadásra ingerli a felvidéket, és ezzel akarák hitelét az udvar előtt rontani [3]): ő keresve kereste az alkalmat, hogy az udvarral szemben a felfedező, a gondos őr szerepet játszhassa. Fél nyilatkozatokat tett, hogy kérdezzék: de Lipót és udvara szokott könnyelmüségeikkel nem kérdezék. Emlité a császárnak Laxenburgban, hogy tudna módot, eltenni Apaffyt az erdélyi trónról, mi nagy hasznára fogna válni a felségnek és Magyarországnak: de Lipót közbe vágott, hogy majd máskor fog erről szólni vele. Páter Müllerhez

---

[1]) Széchy Mária i. h. Zrinyi Nagynak, mart. 13. 1668. már feljebb idézve titk. lev. A Jelentés nem ismervén ugy a lipcsei esetet, a szereplő jellemek egész nyomoruságát, azt is okul hozza fel, hogy a nádorné embereinek alkalmasabb vezérnek látszott a harczias Zrinyi, mint az óvatos Nádasdy, de ezen országos szempontnak semmi nyoma a közvetlen adatokban.

[2]) Nádasdy Szenthének jan. 2. 1668. Titk. lev.

[3]) Nádasdy Szenthének nov. 15. 1667. Titk.

fordult tehát, midőn a császár, leégvén a bécsi várlak (febr. 24. 1668.) Ebersdorfban tartózkodott : mondja meg Lipótnak, hogy igen fontos dolgokat akar vele közleni. Páter Gribóczy Mihály, kassai rector utján pedig — Nádasdy tudtával — Szenthe figyelmeztette az udvart, hogy nagy veszélyes dolog készül, s a felföld a törökkel correspondeal. Mind ez azonban nem hozta meg az ohajtott eredményt, a bécsi államférfiak meg nem ijedtek, s országgyülést össze nem hivtak. [1])

Külsőleg azonban az udvar nagy kegyelmességét tanusitott irányában. April 5-ikén az anya császárné és két leánya nagy főuri kisérettel meglátogatták Pottendorfban, és kevéssel utóbb maga Lipót is eljött a császárnéval. Nádasdy fejedelmi pompával fogadta fenséges vendégeit, és félretéve takarékosságat, a császárnénak egy egész ezüst asztalt, kisérőinek más-más értékes tárgyakat ajándékozott. [2]) Ellenségei irigykedve, kassandrai jóslatokat hangoztattak : vigyázzon a császár ; Nádasdy mint nádor tyrannus lenne, és őt elfogná veszteni. Boszu és érdek vezércsillagai. Vége annak, ki őt valaha megbántotta, mert Nádasdy bocsát meg soha senkinek. Ha a császár ma nádorrá nem

---

[1]) Nádasdy mesterkedéseire pere és I. vallomása vetnek világot. Az utóbbinak 17 pontjában. A Müller és Gribóczy-féle jelentések idejeül határozottan 1668. évet emliti, a mit Apaffyról mond, szinte inkább ez időre illik, mint 1667-re.

[2]) Theatrum Europaeum X. 798. l. L'histoire des Troubles de Hongrie I. 75. l. hol már a császár ellen állitólag megkisértett merényletről van szó. Am Montag sein wir zu Pottendorf bei dem Nádasdy gewesen der uns nachzue magnifice tractirt hat! irja Leopold Pötting grófnak 1668. april 25. Majláth i. h. 395. Nádasdy Szenthének april 5. 1668. Pottendorf, t i t k. l e v.

teszi, minden vágyát kielégiti, és csak egyszer nem teljesiti akarátját, el lesz felejtve minden jó, a mit neki valaha tett.« [1])

De voltak Nádasdynak barátjai is, a kiknek számát, a mennyire természetétől kitelt, növelni igyekezett. Megnyeré a kalocsai érseket és győri administratort, Széchényi Györgyöt, ki eddig ellensége volt, körmöczi aranyokban fizetvén ki neki bizonyos adósságot. [2]) Még szorosabbra füzte magához Sennyei István veszprémi püspököt, ki testestől, lelkestül hivévé lett, és mint afféle részeges ember lelkesedését iránta, és a magyar ügy iránt hatalmas hazafias toastokban öntögette ki. [3]) Szelepchényit azonban hiában iparkodott pártjára vonni; őket, ha más ok nem is lett volna, szétválasztá a helytartói tiszt, melynek teendőivel egyikük se gondolt sokat, de a melyet mindegyik a másiktól irigyelt. [4]) Az érsek Rottal, Forgách és Zichyvel tartott, buzgó echojává lőn minden hirnek, mi Nádasdynak árthatott, s ép az időben, midőn a császári ház tagjai Pottendorfot látogatásukkal megtisztelék, kürtölé mindenfelé, mit Bory Mihály állitólag részegségében kiszalasztott: »Eb féljen Nádasdytól! oly vagyon a mi kezünkbe, valamikor akarom, le is ültethetem!« »Itélje meg, micsoda szók ezek! irá Nádasdy Szenthének (april 3.) de a többivel tagadásra

---

[1]) Donellan Nádasdynak 1668. máj 24. Titk. lev.

[2]) Szelepchéni illetve Fekete i. h.

[3]) Részegességét Zrinyi állitja utolsó vallomásában Račkinál i. h. 547. Bischof von Vesprim der alleweil bei Ihme Nádasdy und ein Vollsaufer!« Egy toastjáról a dunántuli vallomásokban van említés. kam. lev.

[4]) Nádasdy levelei Szenthéhez a titk. lev. A locumtenensek hanyagsága felett sok a panasz a megyék e korbeli feiratainban

megy.« Voltak azonban dolgok, melyeket Nádasdy nem vett oly könnyen, mert állását legnagyobb mértékben compromittálták. Ilyen volt a vallás dolga. Ő neki igyekezni kellett a protestansokkal jó egyetértésben lenni, annélkül, hogy az udvar haragját e kényes pont miatt magára vonja. Ellenségei ezt tudván, széltében mondák »hogy az eretnekségnek templomokat igért, és maga is eretnekké lesz,« [1]) és ime, az év elején jött a hir Bécsbe, hogy Mednyánszky István, Jonás fia, állitólag Nádasdy engedelmével, Tótujhelyre praedicatort vitt, a praedicator házában rá »vivátot kiáltottak« és ugy »prostitualták!« mint Nádasdy haraggal kifakadt. Mert Bécsben az udvar, papság, a primás nagy haragra lobbantak, melyet csillapitania kellett, annélkül hogy a protestansok ellen erővel felléphetett volna akkor, midőn Zrinyi által ép kibékitésükön fáradozott. E kényes helyzet is azonban »elől tüz, hátúl viz« szerencsésen elmult Hidvéghy segitségével, ki által Nádasdy a praedicatornak reménységet nyujtott, csak menjen ki Ujhelyből, egy más parochiara [2]) Az udvar megnyugodott. A protestansok sem idegenedtek el tőle, sőt ő lett most, mintegy előre a nádor szerepét játszva a közbenjáró köztük és az udvar között.

A 13 vármegye az év elején Sátoralja Ujhelyből Nagy idai Székely András és Guth Dániel, eperjesi jegyzőt, felküldé a locumtenensekhez igen kemény hangú utasitással. Panaszkodtak az 1662-iki országgyülésre, a békére, a németek garázdaságára, kik Tokajt, Szathmárt sanyargatják. Felemliték a Báthory Zsófia által elkövetett vallási sérelmeket, melyek miatt már hétszer irtak fel, sikertelenül, Koncz papirosokra terjedhetnének panaszaik! A nemes

[1]) Nádasdy Szenthének decz. 4. 1667. Titk. lev.

[2]) Nádasdy Szenthének, jan. 8. 1668. Titk. lev.

ség nyögi, szenvedi sérelmeit s félő, arra ne kényszeritessék, hogy a haza törvénye mellett, a maga oltalmára, kine törjön! A vármegyék felirata is oly éles volt, hogy Nádasdy és Szelepchényi nem merték azt eredeti alakjában a felség elé terjeszteni, hanem szeliditve, körülirva adák elő tartalmát. Az udvar is merev álláspontot foglalt el. A követeket csak a felvidéki evangelikusok képviselőinek tekinté és czimezé, kiknek választásába a katholikusok bele nem egyeztek, kik a 13 vármegye névét csak bitorolják, és válaszában hangsulyozá, hogy a szabad királyi városokban a katholikusokat nyomják, de azért a császár mégis a pataki dolog eligazitására, Pozsonyba comissiot fog rendelni, hová a Rákóczy hazát és a sértett felek képviselőit megfogja hivni barátságos egyességnek eszközlése végett, mert törvényerejüleg az 1647. 14. czikkelyt csak az országgyülésen lehet magyarázni. E válaszra a követek (mart. 12) vissza feleltek és nem engedtek, de azért Nádasdy, bár magában boszankodott nyakasságukon, jó barátságban maradt velük és Székely és Guthot magánál Pottendorfban. vendégelte A császári válaszra a 13 vármegye Zemplénből felelt (május 7.), és e felirat mutatta, hogy Nádasdy a protestansok bizalmát el nem vesztette, vagy legalább azok bizalmatlanságukat kimutatni nem tarták czélszerünek. Vallási sérelmeiket elpanaszolván, őt kérték fel közben járónak, sőt felhivák, hogy mint legfőbb biró jelenjék meg közöttük, és hajtsa végre a Rákóczy házon az 1647. 14. t. cz. kiszabta büntetéseket. [1])

---

[1]) Zemplén vármegyének jegyzőkönyvei 1668. febr. 28. jun. 28. melyekről Szirmay i. h. csak futólag emlékezvén, nagy zavart csinált a Chronologiában. Acta et Statuta 13 Comitatuum. N. M. K. fol. lat. 1787.

A közbenjáró csillapitó szerepét játszá Nádasdy a selmeczi ügyben is, melyben a vallásfelekezetek érdekei ismét összeütköztek. Selmecz városa ugyanis bizonyos eljegyzési ügyben, melyet katholikus inditott protestansok ellen az esztergami szent szék előtt, nem akarta végrehajtani a szentszék itéletét a panaszos fél javára megállapitott kárpótlási összegnek megvétele végett. A paszos fél tehát a város ellen eszközlött végrehajtást, és annak javait: a sörházat, korcsmáit, malmát, szőleit, jobbágyait gr. Balassa Bálint honthi főispán, mint végrehajtó biztos által lefoglaltatta. A zavarban a városi katholikusok megkérték Lipótot, adja nekik a német protestánsok templomát, és kórházát, mit a király meg is tőn. A protestánsok templomuk védelmére szálltak; de a katholikusok a körmöczi bánya gróftól, Joanellitől, segitséget kapván, erővel elfoglalták a nekik adományozott helyiségeket. A zajos és erőszakos jelenetek, melyeknek a kis város szinhelyévé lőn, meszsze tulszárnyalák falait, és csak uj táplálékot adtak a protestansok és katholikusok között létező gyülöletnek: mig Nádasdy a város ellen való végrehajtásnak felfüggesztését tanácslá a felségnek. (Máj. 13.) [1])

Nádasdy kétszinü szerepével most tekintélyének zenithjén állott. Az udvar bizalmát — legalább látszólag — birta; a protestansok is már hozzá kezdtek fordulni, és sérelmeik közt azt is hangoztaták, hogy a nádori szék nincs betöltve. Ő volt az egyedüli ember, kit most az ország vezérnek elismert volna, s ő már csakugyan ugy gondolkozott, mintha a vezérséget birta volna. Ha a legfőbb polczra őt

---

[1]) Acta et Statuta i. h. az eperjesi Gravamenek közt. Kancz. levélt.

nagyravágyása ösztönzé, ugy meg volt benne ama nemesebb nagyravágyás is, hogy mint vezér nemzete sorsát okosan intézze, egy jobb jövőnek alapjait vesse meg. Sokat gondolkodott a felett, mi baja van a magyarnak? mikép lehetne bajait megorvosolni? és átlátta, hogy minden felszólalás csak hiában való, sulytalan beszéd, mig az ország belsejében egyességre szert nem tesz, gyorsan titokban nem cselekszik, külföldi szövetséget ugyan meg nem vet, de jól megfontolja, kivel szövetkezik. Gondolatait, melyek azonban az általánosságon tul nem mentek, Zrinyi Miklós példájára ez időtájt két iratban fejezé ki, melyek közül az egyik beszéd volt az ország négy státusához egyességre intő, a másik pedig elmélkedéseket tartalmazott azon kérdés felett: mikép lehetne Magyarországnak régi fényét és hatalmát visszaszerezni? Mindkettő azonban fiókjában maradt, és csak némely meghittebb embere birt róluk tudomással. Oratiójában [1]) Nádasdy egy futó pillantást vetett az ország sorsára »protectora« alatt, kit védelmére választott, de ki hitszegő jogtipró a magyarokkal szemben és átka minden szomszédjának. Németországban a »divide et vinces« elvet követi. Lengyelhonban az országot a vallásos buzgalom ürügye alatt a muszkára uszitja, és akadályozza, hogy ez ország erejét a maga és szomszédjainak boldogulására forditsa. Buzgalma a pápistaság mellett nem akadályozza, hogy a protestantizmussal ne kaczérkodjék a korona végett, a törökkel pedig barátságot ne tartson, a magyar nemzet vég-

---

[1]) Német forditásban a titkos levéltárban, melyet itt használok. Eredetére nézve lásd Nádasdy II. vallomását; a Jelentés is néhány szóval emliti és genesisét ezen időre teszi. A kelet helyéül az irat alá Seufzen (Weindorf) van téve.

veszélyére és megoszlására. Váradot, Érsekujvárt összetett kezekkel veszni hagyta; Kanizsa ostrománál Zrinyi Miklóst »kit Isten számunkra megtartott, cserben hagyá;« Sz.-Gotthardnál sem ő nyerte meg a csatát, hanem Isten ada győzelmet a Rába viz által. Székelyhidot »Rottalosan« elrontották. Elveszett végeink helyett ujakat nem épitenek; a szegények véres verejtékéből kisajtolt pénz, zenére, szinházra, szánkázásra kell, mig egy óra alatt sok ezer lélek vitetik rabszolgaságra. Ha fenyeget az ellenség, ország világ tudja, legkisebb gondja sincs védelmünkre; katonáit elbocsátja. »A jövőben pedig gondoljatok szavamra, rátok hozza a pogányságot, hogy elnyomjon, ő pedig serény harczos sereget fog küldeni, mely nem a törököt fogja zabolázni, hanem feleségeitek, leányáitokot fogja szemetek láttára meggyalázni, vagyonotokat fogja elrabolni, jószágaitokat fogja felégetni; benneteket koldussá téve annyira tönkre tesz, hogy rövid idő mulva már a magyarnak neve sem fog többé fenmaradni. [1])«

»Bocsáss meg édes vitéz nemzetem, folytatja tovább Nádasdy, ha róla beszélve az oktalan állatoknak mögéje teszlek — de azok — bár Isten által ész nélkül az ember használatára teremtettek, ha az ember visszaél hatalmával, ellentállnak, mig a magyar nemzet, melynek van esze, ereje, mely szenved és végveszélyben forog: még sem tud magára vigyázni. »Romlásának képét látja, ha az ország 4 rendire tekint. A papságra ráillik a közmondás, hogy fejénél kezd büdösödni a hal, s a romlás eleven képét látni a primáson, »kinek esze, mint a világnak négy részéről fuvó

---

[1]) E mondatnál a széljegyzet áll: haec periodus manus propria Nádasdy. Tit. lev.

forgó szél, irigysége mint az eb, nemzete cseh, de inkább tót, mert valóban tót ember.« [1]) A hamis mammonnak hive, ha nagyon hazudik mézet nyal ajakáról. Ocsmány fösvénységét, rendetlen magaviseletét, undok erkölcseit, oktalan disznó részegeskedését ismeri az egész világ. Soha életében az Isten dicsőségére, a hazának, felebarátjának javára semmit sem adott zsebéből; van elég szegény gulyása, csikósa, kanásza, és még sem ad nekik semmit, hanem tartogatja az Antikrisztus számára, és csalja királyát, titkos tanácsát, fejedelmek és papokat, barátjait biztatással, hogy majd örökölnek utána, hogy csak élvezhesse az igazságtalanul szerzett vagyont, mit azonban Isten nem fog megengedni. És még is csak neki van a protektornál hite, java, becsülete, és mindene, a mit csak akar, ámbár soha sem gondolt arra, hogy a papi hivatását rendesen teljesitse, vagy mint a hazának első feje, annak védelmére valami derekast véghez vigyen. Olasz praktikák és török horgászással sokat kihalászott. Követül járván Erdélyben, Törökhonban, a nemzet erejét csökkenté, a két Rákóczyt, egyiket a török, a másikat lengyel kézre játszotta. Mióta az igazság szolgáltatásra befolyása van, ki birná elmondani azon pereket, melyeket ő fösvénységével megrontott? Igazságtalanul kiadott decretumai folytán 4 család jószágait birják mások rabló módon. A kincstári javak, melyeket a koronának haszna nélkül elnyelt, milliókra rugnak. Sok egyházi javadalmat és hivatalt, bár nagy titokban, pénzért adományozott el, és nincs oly igazságtalan dolog, mit tőle pénzen megkapni ne lehetne. S jóllehet az ilyféle dolgok általánosan

---

[1]) E mondatot a német forditás magyarul is közli széljegyzetben.

tudvák, Protektorunk mégis elnézi, mert tudja, hogy ilyféle eljárás mellett nemzetünknek romlása elkerülhetlen lesz.«

Szelepcsényinek e torz jellemzése után, melyben a személyes gyülölet a valódi hibákat legrikitóbb szinekkel túlozta, a többi clerusra tért át, mely csak pénzt gyüjtöget, mi haláluk után megint ellenségünknek válik javára. Ha egyik- másik ád is valamit az ország javára, az nem tiszta szándékkal történik, hanem hogy előmenetele legyen, és azért önti ki leginkább rájuk Isten haragját, és a papi jószágok, mint Várad, Ujvár, Nógrád esnek leginkább a török hatalmába. Szintugy kikapták részüket a főurak, »kik közül ujján elszámlálhatná az ember azokat, kik e haza megmaradásával fárasztják elméjüket. Némelyek éjjel- nappal koholmányokon törik fejüket, melylyel az udvarnál másokra árulkodva, maguk becsületét kissebbitik, saját gyermekeiket juttatják koldus botra.

Mások bolond épületekre tékozolják pénzüket, vagy vadászat, madarászat, bujálkodás, éjjeli és nappali dorbézolással töltik idejőket, mig a szuszból ki nem fogynak. Vannak végre, kik józan értelemmel erszényüket az ország jövedelmével töltögetik, árulják a jogokat, hivatalokat és a kapott ajándékokkal barátokat tartanak az idegen nemzetnél; az ország dolgát pedig egészen a királyra hagyják, önmagukat és a rendek apraját, nagyját megrontják. [1])«

Kiméletesebb volt a harmadik renddel, a köznemességgel ámbár kimondá, hogy ennek alapja is meg van mérgezve. Az előtt nemesi módon, vérrel, karddal, most mint valami portékát a kalmárok, 36 talléron szerezhetni a nemességet. A nemes ifjak vagy prokátorokká, vagy kereskedőkké lesz-

---

[1]) Ez utolsó passus ugy látszik Zichy Istvánra céloz.

nek. Az öregeknek nincs tekintélyük, mert maguk idézték elő ez állapotot. A protektor nagy örömére és praktikája folytán kivesz a fegyver a magyar nemes kezéből, s a pokolbeli ördög sugallatára önmagát marczangolja vallásos villongásokban. A külföld azt gondolja, hogy a magyar, hitvány, gyenge nemzet; »nincs köztünk ember, s azért senki sem fog velünk szövetkezni, mert senki sem akar segitség helyett terhet venni nyakára.« Meg kell tehát mutatni a világnak, hogy nem veszett még ki a magyar nemesség szivéből a bátorság, kezéből a fegyver. A főurak és főpapokat, ha nem akarnak csatlakozni, kényszeriteni kell, bár lesznek köztük is, kik a nélkül is magukba szállnak. A vitézség többet ér a vagyonnál, kis emberekből nagyok lesznek. Ime Bocskay, Bethlen, Rákóczy egyszerü nemesekből fejedelemségre vitték. Itt vannak a bányavárosok! nem kell többé engedni, hogy cseh, olasz turkáljon bennük, forditsa kincsüket ellenünk, vagy vigye ki idegen országokra; vissza kell követelni mind azon milliókat, melyeket már eddig is kivittek. »Nagyobbitsuk meg határainkat azok hozzá vételével, kiket protektoraink magukhoz csatoltak; keresztény szövetségesek, társak, főurak elegen lesznek mellettünk, csak ne késsünk, ne szalaszszuk el a kedvező alkalmat.« A 4-ik rend: a szabad királyi városok eddig békében és jobban éltek, mint a többi statusok; a német nadrágtól nem irtóznak, más nyelvet is tudnak, mint a magyart, és ha veszély fenyegeté szabadalmaikat, egy pár ezer forinttal kiválták magukat, bár folyvást emlegetik szegénységüket. De gondolják meg, hogy csak egy hajszálon függ egész szabadságuk. Ha tehát azok egy részéért áldoznak ezereket, mennyivel inkább kell áldozniok, midőn az egész veszélyben forog. Veszély idején szabad az

árvapénzeket is a közjóra forditani : a mostani helyzetben minden ember adja minden vagyonát a haza ügyére ; viszsza fogja kapni, de ha a haza elvész, utána vész az egyes ember is mindenestül. »Azért kelj fel édes nemzetem — végzé be — vitézi tettekre, sem hogy a történet végső hanyagságod és alávalóságodról emlékezzék. Beszéld rá az ország nagyjait! ha nem megy, fogj hozzá ujult erővel, megfogod ismerni, kik a haza ellenségei ; keress segélyt, a hol találsz, bár miféle legyen is, mert nem sokára későn lesz. Nyomd el a rajtad fekvő lompos népet ; zárd el a hegyek szorosait, foglald vissza végházaidat! keljetek fel kicsinyek, nagyok! Isten segiteni fogja az igaz ügyet, melynek a hitszegők nem fognak ellentállhatni!«

Kevésbé izgató volt a másik irat, mely főkép azon kérdéssel foglalkozott, mely nemzettel kellene Magyarországnak szövetkezni? Éles elmére mutató töprenkedés volt ez, mely azonban határozatra nem juthatott. Itt is az ország siralmas állapotával kezdé értekezését, melyet a német szomszéd leginkább a katholikusok és evangelikusok közt szitott egyenetlenséggel megörökit, s ebben szövetségesekül birja a papokat, kik közül elnyomja a nemeseket, »vastag pórfiakkal« tömi meg az állásokat, kik nem gondolnak az ország romlásával. Egyenesen vádolá a németet, hogy béke, háboru mind csak eszköz neki, hogy a magyar gyengittessék, és végre kénytelen legyen a Habsburgháznak, mint örökös urának meghódolni. Három módot látott, melylyel a bajon segiteni lehetne : országgyülési végzések, fegyveres felkelés, vagy külföldi szövetség és támogatás által. Országgyüléstől a jelen helyzetben nem sokat várt, mert abban csak az egyetlenség burjánoznék fel ismét, a végezéseket, ha ki is nyernék, mint már oly sokat, nem fogná meg-

tartani az udvar, sőt veszedelmes is lehetne a gyülés, mert azon könnyen kitudódnának a magyarok tervei. Minthogy azonban, az ország törvényei szerint, az országgyülést annak idején el nem kerülhetni, szerencsés kimenetele végett előlegesen is rendezni kell a vallási kérdést, jelesen kényszeriteni a Rákóczy házat a közjó tekintetéből, adja vissza a praedikatoroknak az elvett praebendakat, a vallásbeli háborgatókra kemény büntetéseket kell szabni, az egyes rendek közti surlódások pedig intéztessenek el deputatusok által, s a mi ekkép már közmegegyezéssel létrejött, az vitessék aztán megerősités végett az országgyülésre.

A fegyveres felkelés mellett sok okot talált. Vitéz, fegyverre született nemzet a magyar, és szomszédai, kik az ausztriai háznak kemény kormánya alatt nyögnek, szivesen fognának vele szövetkezni. Azonban tekintetbe kell venni, hogy viszont fegyelmetlenebb nemzet nincs a magyarnál s rendetlen volta vesztett hirét költé az idegen nemzeteknél; nincs semmi készüléke, nincs vezére, s ha saját kebeléből választ is magának, az csak saját hasznára dolgoznék, mint tettek Bocskay, Bethlen és Rákóczy; s a mi a legveszélyesebb, mihelyt a német észreveszi a magyarnak ebbeli szándékát, rögtön rámegy fegyverrel és semmivé teszi. Van pedig módjában is, mert váraink kezében vannak, és tönkre tesz minket, vagy maga, vagy a török által, kivel most nagy barátságban van, ugy is csak lesi az alkalmat, hogy végképen megronthasson. A mi a külfölddel való szövetkezést illeti, itt van a török, mely szomszédja a magyarnak; mint ellenség rettentő károkat okozott neki, mig mint barát, példa rá Erdély, biztos és békés jóllétet adhat. A török nem üldöz senkit vallásáért; hadviselésében, ruházatjában hasonló a magyarhoz, velünk úgy szólván egy országban

lakik, és oly hatalmas, hogy megvédhet minden ellenségünk ellen. Azonban, folytatá, a török pogány, hitetlen, álnok. Gyülöli a nemességet, zsarol és hitszegő. A vallás dolgában pénzért kész üldözni az egyik vagy másik felekezetet. Vele szövetkezve magunkra uszitanók az egész keresztény világot. Már csak közeledni is nehéz hozzá, mert vagy maga elárulja, vagy más módon kitudódik, s akkor még csak nagyobb veszedelem, nagyobb veszély várna a magyar nemzetre, s igy vele szövetkezni úgy, hogy jobbra forduljon sorsunk, vagy legalább a mostani állapotban maradjunk, lehetetlen.

Ausztria mellett szól a körülmény, hogy már régen szövetségben vagyunk vele, hatalmas szövetségesei vannak, s ugy sem igen szabadulhatunk tőle, mert minden titkos tervünket mindjárt elárulják a gazemberek, kivált a sok paraszt származásu pap, kik ez által előmenetelüket keresik. Igaz, hogy eddig nem igen oltalmazott, de az meg fogna változni, ha örökös urunkká választanók, és nem kellene félnie, hogy ma holnap port rugunk szeme közé. Azonban tekintetbe kell venni, hogy a veszély perczében az osztrák ház magát sem tudja védeni; valahány tartománya még fellázadt, mindig csak idegen erővel volt képes leverni. A történet bizonyitja, hogy megrögzött gyülölettel viseltetik irányunkban. Igérni, mindent igérne, de nem fogna megtartani semmit, mint nem tartja meg a koronázási diplomát. Látjuk, mint bánik örökös tartományaival, rosszabbúl mint a török alattvalóival, elég csak a csehek példájára utalni; és micsoda szivvel szövetkezhetnék a magyar oly emberekkel, kiktől annyi kárt vallott, kik őt nem szeretik, nem becsülik, lenézik, és rosz lelkiismeretük által furdaltatva, nehogy a magyar egyszer visszafizesse nekik a bántalmakat, mindig

mindent elfognának követni, hogy a magyar nemzet meg ne erősödjék, s bizony nem is érdemlene senkitől szánakodást, ki hozzá folyamodnék, ahhoz a kevély dölyfös nemzethez, ki kisebbségünkre még lovászt is nemzetünkből tartana.

Cseh, Morva és más szomszéd országokkal való ligát javallaná az, hogy azok is rettenetes iga alatt nyögvén szabadulás után epekednek; azonban ezek és a magyarok közt a multból sok idegenkedés maradt fenn; nyakukon a sok katona; önmagukban meghasonlottak; hatalmas főuraik az udvarral tartanak, maguk pedig már a szolgasághoz szokvák, elfajultak, ugy hogy bennük a magyar nem bizhatik.

A lengyel, gyors, serény; van oka gyülölni Ausztriát, szereti a szabadságot mindenek felett mint a magyar; franczia, török, német nem ellensége, és a magyarországi kereskedésnek szabad utat nyithatna, ha az Auszria által a külföld felé elzáratnék. Ellene szól azonban: hogy a lengyelnek régen ellensége volt a magyar és még törvénynyel is kirekeszté maga közül; önmagában viszálykodik, félő hogy maga is idegen uralkodás alá ne kerüljön, részben Ausztriával tart, ugy hogy csak egy párttal lehetne szövetkezni. Azonkivül büszke, felfuvalkodott nép, kérdés ha elfogadná-e a szövetséget? és ha igen, a hasontermészetü magyarral csakhamar összekoczczanna, mert két tőr egy hüvelyben meg nem fér. A franczia most a leghatalmasabb nemzet, természetes ellensége Ausztriának; maholnap Lengyelhonban is franczia királyt várhatni; sokban hasonlit a magyarhoz, barátságát is már kimutatta, derék fejedelmei vannak, és olyanok lennének a mi vezéreink is. De ha tekintetbe vesszük, hogy a franczia király otthon tyrannus, feslett, istentelen életü, félő hogy Isten haragja alattvalóira is ki ne terjedjen. Sikerül-e dolga Lengyelhonban, mi pe-

dig ránk nézve a legfontosabb, kétséges? és minden esetre csak fegyverrel, és idővel érhető el. A franczia szövetség mindenféle háborukba bonyolitaná a magyart, és végre sem volna bizonyos, hogy az állhatatlan szövetséges őt cserben nem fogná-e hagyni? A muszka és kozák barbár, és nagyobb igát huzna a magyarra, mint eddig visel. A török alatt való keresztények maguk is tehetetlenek. A respublicak (Németalföld) csak magukra gondolnak. Olaszhon, a pápa, békéhez szokott népek, precarius segélyt nyujthatnának. A német birodalommal csak kezdeni is felette nehéz, mert nem tudni, kivel, mikép kezdessék a tracta, hogy titokban maradjon, és véghez menjen? Mindenesetre azonban, ha akar boldogulni a magyar, legyen egyetértő, titoktartó, költséget, fáradságot ne kiméljen, serényen lásson hozzá »mert későbben lehetetlen lesz még az is, mi most lehetséges volna, mert jobban elfogyunk. [1])«

---

[1]) Ez irat németül meg van a titk. lev. magyarul Kaprinaynál kéz. gyüjt. XXXIII. köt. a p. egyet. könyvtárban. 1705-ben II. Rákóczy Ferencz kinyomatta és gróf Ráday László a »Hon«-ban 1868. foly. 203—213. számaiban kiadta e czim alatt: Az igaz magyar hazafiuságu néhai jóemlékezetü méltóságos Wesselényi Ferencz magyarországi Palatinus, hasonló szivü s hazáját igazán szerető néhai esztergomi érsek Lippay György s nem különbvérü néhai méltóságos gr. Nádasdy Ferencz Judex Curiae és néhai gr. Zrinyi Péter horvátországi bán egyenlő értelemmel, hazájuk nyomorult sorsán busakodó szivből lett és azok kedvéért, kikben valamely szikrája az igaz Magyarországnak lengedez, irásban feltett oktatás,« melyet hibásan tulajdonit Ráday Pálnak, magam pedig szintugy hibásan tulajdonitottam gr. Zrinyi Miklós a költőnek (Századok foly. 584. l.), a titkos levéltárban levő példány azonban, mely ott mint Nádasdy müve őriztetik, meggyőzött tévedésemről. Azonfelül a Jelentés emliti Nádasdynak olyféle művét, és rövid kivonata teljesen rá illik a jelen

Hogy a magyar a külföldben nem bizhatik, minden elmélkedésnél világosabban bebizonyitá a tapasztalás. A török portán Inczédy hiában járt. Még deczemberben elérte volt Kandiát. Magyar tolmácsot vett magával, és török levelet, melyben benn volt minden, mit már Ballónak kellett mondani, hogy Panajottit mellőzni lehessen. Sikerült is audiencziát nyerni a nagyvezértől, melyen Panajotti nem volt jelen, s ezen ismétlé Balló üzenetét, kiemelvén, hogy most van a legalkalmasabb pillanat kitörni, midőn a Habsburgháznak egyik ága XIV. Lajossal szerencsétlen háborut folytat. Megemlité Panajotti árulását is, mire a nagyvezér nagyon elbámult, s őt elbocsátá, máskorra igérvén válaszát, de e válasz nem volt kedvező a magyarokra nézve. Panajotti, ki első levele óta már bővebben értesitette volt a császári residenst Balló követségéről, (sept. 7. 1667.), sokkal szilárdabb alapon állott, sem hogy őt egy könnyen meglehetett volna buktatni. Sikerült elhitetnie a nagyvezérrel, hogy Inczédy ajánlatának nincs semmi alapja, mint elhitette volt a nagyvezér segitsége mellett a szultánnal, hogy Balló csak hamis követ volt, hamis levelekkel. 34. napi várakozás után hivák megint el Inczédyt a nagyvezérhez, ki megdicsérte Apaffy jóakaratát, de kérelmét megtagadta, mert a császárral kötött békét megszegni nem lehet. Inczédy 1668. febr. 23. ért vissza a fejedelmi udvarba és 28-ikán Panajotti már tudósitá Casanovát Inczédy viselt dolgairól, és követségének meghiusultáról. A magyar inte-

---

műre. Keletkezési idejét, mellőzve a Jelentésnek kissé határozatlan adatát, 1668-ra tehetjük már csak azért is, mert emliti maga a mü, hogy tíz év előtt hozták be a németet, mi pedig 1658-ban történt.

ressatusok azonban könnyen vették Apaffy tudósitását a második meghiusulásról. Ők most tele voltak Zrinyi beszédeivel, és visszafeleltek, hogy elég erősek a franczia által.[1])

De a franczia segély is távolabb volt, mint ők gondolták. Gremonville jól felhasználta a mult év végét, és jan. 19. 1668. szerződés jött létre Francziaország és Leopold közt, melyben megosztoztak a spanyol birodalmon, ha II. Károly gyermektelenül fogna elhalni. E szövetségről ugyan mit sem tudtak a magyarok, és az titokban maradt, le napjainkig: de a belgiumi háborunak is nem sokára véget vetett az aacheni béke (1668. május 2.) és Gremonville most már nem beszélt oly határozottan segélyről a magyaroknak, hanem csak azt mondá, ha maguktól tesznek valamit, és képeseknek mutatják magukat valami nagyobb dologra, akkor, talán, legalább reményli, fognak kaphatni támogatást a királytól.[2])

Hasonlóképpen kevés vigasztalót irt Wojenski Nagy Ferencznek Lengyelországból. A lengyel urak, kikhez fordult, mindenek előtt szerették volna tudni, kikkel van dolguk?: mig a magyarok a titok fátyolát levetni semmiképsem akarták. A lengyelek kérdék, mily alapon létesülne a frigy?: mig a magyarok mindenek előtt tudni akarták, mily segélyt várhatnak a lengyelektől? Általános a nézet — jelenté Wojenski — hogy a magyarok szegények, gyengék, nincs emberük, és hazudoznak: kell tehát, hogy előbb valami próbát tegyenek.[3])

---

[1]) Bethlen i. h. 389. l. Panajotti levelei septemb. 7. 1667. febr. 28. 1668. Titk. lev.

[2]) Szelepchényi Majthényi János után a titk. tan. 1668. sept. 30. jkönyvében. Titk. lev.

[3]) Fekete i. h. Jelentés.

Minden odahatott tehát, hogy a magyarok maguktól tegyenek valamit. Széchy Mária és emberei készek is voltak arra, de azért a szövetségesek közt való egyességre nem gondoltak. Minél inkább észrevették, hogy Nádasdy haragszik rájuk, annál inkább törekedtek hatalmát, tekintélyét aláásni. Farkas Fábián, ki egészen hiában járt Lengyelországban és most tavaszszal, Zrinyi után, Horvátországba, sőt Velenczébe ment a nádornénak 100,000 frtja végett, figyelmeztette Zrinyit, ne hozzon gyalázatot magára az által, hogy továbbra is csak vak eszköze marad az országbirónak. [1])

Zrinyinek nem tetszett e veszélyes játék. Nem igen bizott Zichyben, félt, hogy viszály és gyülölködés támad Nádasdyval, »mi mindnyájuknak kárára lehetne,« de elvégre is megnyugodott Széchy Mária bölcsességében, »ki bizonyosan megkötötte ugy a végét, hogy valami gonosz vagy gyülölség ne ugorjék ki belőle.« [2])

Nádasdy a maga részéről ugyan csak ellene dolgozott Széchy Mária terveinek. Akadályozni törekedett a királyi consensust a lipcsei eladást illetőleg, bár hasztalan, [3]) állitván, hogy a nádorné ez által csak megcsalja a kincstárt, mert halála után, magva szakadtával, jószágai ingyen fog-

---

[1]) Nagy Ferencz lőcsei sept. 14. vallomása i. h. Széchy Mária i. h. Velenczei utjára vonatkozólag irja Zrinyi mart. 10. Csáktornyáról, ugy látszik Nagynak, hogy oda egy kereskedő embert vár, mit proponál az, megirja, nem tudom azonban politikai czélzás rejlik-e abban vagy nem? Titk. lev.

[2]) Zrinyi Nagynak mart. 13. 1668. Csáktornya i. h.

[3]) A királyi consensus 1668. aug. 16. Zichynek megadatott kancz. lev.

nának a koronára szállni. Tiltakozott a kanczellaria előtt a Wesselényi-féle jószágoknak elidegenitése ellen, mely csak a jogosultak sérelmivel történik, (május 22.) és mesterkedéseinek tulajdonitá a nádorné, hogy később, jul. 7. 1668. a király a murányi javak elidegenitését határozottan megtiltá, Bory pedig, hogy végre is megkellett válnia korponai kapitányságától. [1]) Külsőleg azonban Nádasdy ellenségesindulatot épen nem mutatott, és diplomatája, Szenthe, bizonyos tokaji szőlőt kérvén Nádasdy számára Széchy Máriától okúl adá Nagy Ferencznek, »hogy mihamarább confirmáltassék a jó sinceritas a méltóságok közt,« ámbár, tevé hozzá »e részről annak kisebbüléséről mit sem tudok.« [2])

Ily körülmények közt kellett volna megkezdődni az actionak, midőn Zrinyi junius vége felé a felföldre jött, [3]) a pénz tekintetében nem épen a nádorné kedve szerint. Zrinyi ugyan is gyüjtött némi összeget, de aztán kezdé bánni' hogy Murány helyett nem Lipcsét kötötte ki magának, és végre is pénz nélkül jött, mit Széchy Mária megint Nádasdy mesterkedéseinek tulajdonitott. [4])

Azonban Bory és Nagy is átlátták, hogy valami nagy dologba nem lehet fogni Nádasdy nélkül, és javallatukra a nádorné Nádasdyt is Stubnyára hivta, hol ő Zrinyivel, Bo-

---

[1]) Zichy Széchy Máriának máj. 27. 1668. Kam. lev. a máj 22. tiltakozás, kanczel. lev. Széchy Mária i. h. a császári tilalom jul. 7. 1668. Kam. lev.

[2]) Szenthe Nagynak máj. 31. 1668. Kam. lev.

[3]) 1668. jun. 12. még Csáktornyán volt Délszláv Archiv VIII. 226. l. Jun. 23. Pozsonyban, jul. 4. már Lipcsén találjuk, Zichy levele a kam. lev.

[5]) Széchy Mária i. h. Zichy Nagynak jun. 24. 1668. Kam. lev.

ryval, Nagygyal, julius második felében tartózkodott. Nádasdy megjelent a meghivásra. [1]) Ott találta még Sennyei Istvánt, Szenthe Bálint és báró Barkóczy Istvánt néhai ónodi kapitányt a felvidéknek, sőt az egész országnak egyik leghiresebb vitézét, kinek bátorsága és bizonyos nyers katonás nyiltsága elfelejteté az emberrel, hogy hiusága nagy, de esze kevés, és épen semmi jelleme sincs, minél fogva ő a bekövetkező viharos időszakban egyre változtatta pártját, és mindenütt tárt karokkal fogadtatott. A szövetségesek őt nem avatták még be titkaikba, csak egész általánosságban ajánlák neki magukat. Nádasdy pedig irás és szóbeli esküt vőn tőle, hogy mindenben, mit a haza javára parancsolnak, engedelmeskedni fog. [2])

Itt Stubnyán komolyan szóba jött a fegyveres felkelés a régi szövetségesek és Sennyei közt. Hogy Nádasdy legyen a vezér, nem volt kétséges, de igen is a mód, melyen a kitörés történjék? Nagy inditványozá, hogy ha az urak nem cselekedhetnek, kezdjék el ők, »a szegény legények« saját nevük alatt a támadást, rohanjanak Morvára, és kényszeritsék a császárt a magyar szabadság helyreállitására. E tervben meg is állapodtak, remélvén, hogy a példa gyujtó hatással fog lenni az egész országra, és boldogulni fognak külföldi segély nélkül is. Biztositásul azonban még is jónak

---

[1]) Jul. 18. még Ledniczén volt Trencsénmegyében. Kam. lev. jul. 22. megbizást állitott ki Nagy számára a további teendőkre nézve, és Zrinyi már elutazott volt. Titk. lev.

[2]) Barkóczy István vall. Kam. lev. Széchy i. h. Nádasdy vall. Titk. lev. Barkóczy jellemzését igazolja a történet, és itt csak azt jegyzem meg, hogy hajlandó vagyok őt tartani ama vitéz kapitánynak, kinek szolgálatában az Ung. Dacianischer Simplicissimus állott, és a kiről annyi érdekes adatot tud elbeszélni már fenn emlitett művében.

látszott, folytatni a tractat a francziák és lengyelekkel, hogy a nemzetnek támasza legyen, ha a németeknek sikerülne a törököt pénzzel részére nyerni.

A szükséges pénz megszerzése végett Bory Mihály inditványa fogadtatott el, hogy ama mintegy 200,000 frtot tevő pénzt kell elfogni, melyet Joannelli bánya gróf Körmöczről Bécsbe küldeni készült. [1]) Mielőtt azonban a kivitelhez fognának, és felkelnének, szükségesnek látszott az ügyet a többi szövetségesekkel is közleni: hivja tehát azokat a nádorné gyülésre, Szendrőre.

E gyülésre Zrinyi és Nádasdy Nagy Ferenczet nevezék képviselőjükké: inditványozza a stubnyai határozatokat, és maguk is irtak az egyes interessatusoknak, »hogy szeretnének ők is szólni azon dologról, melyről a nádorné által informálva vannak, de lehetetlenség. Megbizzák tehát Nagyot. A nádorné is értesiteni fogja őket, mibe egyezzenek, sőt közöljék a szövetségesek a dolgot azokkal is, kiknek ők nem irtak, de kikkel a dolgot véleményük szerint közölni lehet. (Jul. 22.)« A nádorné pedig üzenteté (jul. 26.) hogy aug. 18-án jőjjenek Szendrőre, valami közlendője van. [2]) Zrinyi Stubnyáról egyenesen hazament. Bécsen átutazva jul. 27. az udvarhoz be se szólt, de a velenczei követséget meglátogatta, panaszkodván, hogy nem lehetett rendbe hozni a magyar ügyeket. »Nagy szegénység van az országban, sokan

---

[1]) Kornelinál olvashatni, mit Nádasdy is emlit II. vallomásában, hogy Zrinyi Erdődy Imre grófot akarta megrabolni. Szóba jött-e az itt? a legközvetlenebb kútfőkből nem tünik ki s ugy látszik, hogy erről máskor, alkalmilag volt szó.

[2]) Széchy Mária két jelentése i. h. Jelentés. i. h. Fekete i. h. Zrinyi Nádasdy, Széchy Mária levele, kelet nélkül a k a m. l e v. ke lettel T i t k. l e v.

hajlék nélkül a szabad ég alatt tanyáznak és a baj mindig nagyobb lesz, ha a felség valami orvoslást nem talál,« és Gremonvillet is sürgette segély végett [1]; Nádasdy pedig Körmöczbányának fordult, megtudni, mikor, hová, és miben küldik a legközelebbi pénz-szállitmányt? de julius 29. már ő is honn volt, Keresztúron, Sopronymegyében [2]. Stubnyán beleegyezett a legmerészebb tervekbe, de most aggodalom szállta meg, bár átlátta, hogy soká többé késni nem lehet. Nagyon sokan tudtak már a dologról és mindig nagyobb lőn a veszély, hogy hova-tova minden kitudódik. Habozott, menjen-e? ne-e Szendrőre? Nagyot kérve kérte, hogy soknak ne higyjen, és az embereket nekik megkösse! kivált pedig Vitnyédyre vigyázzon, ki most épen Stubnya vidékén járt, »mert a mit a Keczerek tudnak, ő is tudja.« Ha a többiek Szendrőn lesznek, ártalmas volna őt kihagyni, jobb volna talán »őt ujabban megkötni« vagyis feleskettetni a szövetségre. [3]

A készülő események Boryt sem hagyták nyugton és lépéseket tőn hogy bár merre forduljon is a koczka, magát biztositsa. Ő már régóta jó ismerőse volt Rottalnak. 1665 Eperjesen volt vele a Rákóczy-féle vallási zavarok kibékitése végett, és oly szint tudott mutatni, mintha inkább volna barátja Rottalnak, mint Wesselényinek. [4] Most ujra e sze-

---

[1]) Gremonvillenek aug. 2. 1668. levele, melyre Mignet hivatkozik, Documens ined. III. 383. l. ez időbeli segély kérésre mutat. Bernardo levele jul. 29. 1668. Rački i. h. 26. l.

[2]) E napon már Kereszturról irt Csáky Ferencznek kassa Csáky levéltár.

[3]) Cziffrákból megfejtett levél kam. lev. kétségkivül Nádasdytól Nagyhoz.

[4]) Egy csonka jelentés az 1665-iki eperjesi gyülésről, kelet és

repet kezdé játszani, és egy héttel a szendrei összejövetel előtt, (aug. 11.) Bozókról levelet irt Rottalnak, melyben september közepére találkozót kért Holeschauban, Morvaországban, a midőn ki fog tünni, tartott-e királyához, hazájához, Rottalhoz igaz hűséggel és becsületességgel? Nagy titka van; Rottal az Istenért ne mondja senkinek, hogy irt. Rettentő kár volna, ha kitudódnék. Rottalnak saját jólléte van érdekelve; ne szalaszsza el az Isten adta kedvező alkalmat. Nem mulasztott el azonban biztositást kérni, hogy szabadon jöhessen, mehessen Holeschauba, mert most, jegyzé meg cynicusan, pribékké lett. Rég készült e lépésre, irá, de egy dologra várt, mely most bekövetkezett. Ugy látszik a perczet várta, a melyben Nádasdy teljesen belement a felkelésbe, mi legalább külsőleg Stubnyán megtörtént, hogy már többé vissza ne léphessen és elárultatva, vesznie kelljen. [1])

Augustus 18. megnyilt a szendrei gyülés. A nádorné meghivására eljött Barkóczy István, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál, Gyulaffy László, Kende Gábor, Székely András, Fáy László, Keczer Menyhért, Baloghy Gáspár, Fekete László és kiséretében Madács János, nógrádi alispán. Bocskay István betegsége miatt nem jöhetett, ámbár neki kellett volna terv szerint Barkóczyval és Szuhayval a felkelő sereg vezérének lenni: ott voltak azonban a nádorné emberei: Bory, Nagy Ferencz, Figedi Nagy András, és Farkas Fábián. [2]) Nagy Ferencz tevé az inditványt, mint

aláirás nélkül, de kétségtelenül Rottal műve, k a m. l e v. Acta publica fasc. 11. N. 26. és Rottal nyilatkozata a jud. delegatum előtt. Act. jud. del. k a m. l e v.

[1]) Bory levele német forditásban. T i t k. l e v.

[2]) A pozsonyi judicium delegatum előtti perekben a kérdő

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Zrinyi és Nádasdy megbizottja, hogy fel kell kelni, a bányavárosokat, Sztrecsényt, Trencsényt, Nyitrát el kell foglalni, és Morvára kell törni. A szükséges pénz tekintetéből felemlittetett a körmöczi pénznek elvétele. Farkas Fábián Kassára utalt, van ott elég pénz, vegyék onnan. Fogják el Szelepcsényit. A papzsákból is lehet kipréselni. Baloghy pedig biztositá a szövetségeseket, hogy a bányavárosokban, vannak emberei, kik 6000, emberre adnak pénzt, csak fogjanak hozzá; a többi protestansok azonban és ők voltak a többség, nem voltak oly tüzesek, mint e két hitfelük, és nem akartak semmit sem tudni felkelésről, a töröknek vagy legalább Apaffynak segedelme nélkül. Mit vétettek nekünk a morvák és osztrákok, mondák, hogy országukra rohanjunk? Elhatározák azonban, hogy ismét Apaffyhoz fordulnak, kiről Gyulaffy és Kende beszélék, hogy megütközésselveszi észre, hogy a magyarok, bár sokfélét üzenget Thökölyinek, mit sem felelnek. Megkérik, jőjjön hadával Szathmárig, és járjon közbe értük a töröknél, a mely czél előmozditására 1000 tallért fognak kölcsön venni. Addig pedig nyugton maradnak, kivévén, ha német hadak nyomulnának a felföldre. Az udvar ugyan is valami 800—1000 embert, recrutákat, akart az országba küldeni, hogy a német őrségek hézagait pótolja, [1]) és ezt Forgách Ádám, kaczérkodva a felvidékiekkel, ide Szendrőre megirta az összegyülteknek, intvén őket egyuttal, ne szövetkezzenek az ország és korona kárára a törökkel. E maroknyi hadnak jö-

---

pontokban még jelenlévőkül emlittetnek: Vitnyédy, két Keczer, Földváry Mihály, Szenthe Bálint.

[1]) Ezekről ir Nádasdy Csáky Ferencznek, jul. 29. 1668. Kassai Csáky lev.

vetele »bár zablának kevés,« mint Nádasdy megjegyzé, a legnagyobb mértékben felizgatta a szövetségeseket. Azonnal elküldék Ispán Ferenczet Thökölyi Istvánhoz, állja el a hegyszorosokot; élelmet, szállást ne adjon nekik senki, sőt elhatározák, hogy ez 1000 embert Sáros határán, a Branyiszkón megrohanják, leapritják, s ez legyen aztán a jel a felkelésre. Követül Erdélybe Kende Gábort küldék, kérje meg Apaffyt, jőjjön ki mindenesetre karáncsonyig. Ha megindul, mondá Nagy Ferencz, ki most a szendrei többséggel uszott, az egész ország fel fog kelni Pozsonyig. A Morvából jövő német hadakat a Fehér hegységben feltartóztatják a dunamellékiek. Nádasdy felláziti a Dunántult. Zrinyinek 40,000 embere van és Stiriat, Karinthiát, Krajnát Magyarhonhoz fogja kapcsolni. [1]) Hogy pedig Apaffy hajlandóbb legyen a magyarok segitségére sietni, hitlevelet kért számára Zrinyitől és Nádasdytól. Nádasdy rögtön megis készité az okmányt, mely szerint ők ketten, az országbiró és bán, észrevévén a régi nagy emlékezetü, dicséretes magyar nemzetnek utolsó romláshoz közelitő sorsát, és annak megromlott szabadságát, és törvényeit helyreállitani igyekezvén, mint az országnak első oszlopai először a néhai nádorral erős hittel szövetséget kötöttek, hogy minden a haza javát és megmaradását illető dolgokban egyetértenek, és szivesen közremunkálnak az abban egyetértő interessatus atyafiakkal. Miután e végből méltóságos Apaffy Mihály

---

[1]) Széchy Mária két vallomása, Barkóczi István és Székely András jelen voltaknak, Gyöngyösy, Barakonyinak vallomásai. K a m. l e v. Fekete vall. T i t k. l e v. Majthényi u. o. adja a gyülés pontos datumát. A Jelentés e gyülésre nézve kissé zavart, látszik, hogy a szerkesztő Széchy Máriának magyar vallomását nem jól értette.

fejedelem urral és hiveivel a nádor által kötött szövetséghez ők magukat nem csatolhatták, fogadják most keresztény hitük, lelkükismerete és lelkük üdvösségére, hogy szövetségüket a fejedelemmel szentül és igazán megtartják, Erdély és fejedelmének romlására és veszedelmére nem igyekeznek, a dolgokat titokban tartják, és a kikkel nem illendő, nem közlik, Magyarország ügyeire elköltött és elköltendő kiadásokat megtéritik, és az interessatus atyafiakkal, tehetségük szerint, Erdélynek és Fejedelmének dolgait segitik. »Az Atya Fiu Szent Lélek, teljes Szent Háromság egy bizony örök Isten, a boldogságos Szüz és Istennek minden szentei ugy segéljék őket.«

E levelet Nádasdy sept. 1. Kereszturon aláirván Zrinyinek küldte, ki aztán szintén aláirta és visszaküldötte. Nádasdy, a mint a szövetség levélben ki is volt fejezve, viszonzásul Apaffytól hasonló levelet követelt, s a maga kötelezését nem akarta előbb kiadni, mig az ellenlevél kezében nem lesz. Ugy vélte, hogy rá nézve legbiztosabb, ha a hitleveleket Füzéren, Abaujban, az ő várában cserélik ki; midőn tehát Nagy, ki ez aggodalmat nem ismerte, vagy benne nem osztozott, felkérte, hogy küldje el a levelet, Zrinyire hivatkozott, kinek külön és ujabb beleegyezése nélkül azt el nem küldheti és ekkép az okmány soha sem került Apaffy Mihály kezébe. [1])

A nádorné emberei egyébiránt nem sokat vártak az erdélyi segélytől. Még ha a szövetség levél be is megy, igy okoskodtak, az út oda vissza 3 hét, ott időzés 1 hét: eltelik

---

[1]) A magyar szövetséglevél a kam lev Genesisére l. Nagy és Nádasdy az időbeli levelezéseit a titk. lev. másolatban a N. Muz. kéziratai közt. Nádasdy és Nagy Ferencz octob. 10. vallomásait. Titk lev.

oktober, mire Erdély megmozdulhat; és még az is kétséges, fog-e tenni valamit, mielőtt a portától ujabb parancsa nem érkezik? A felvidékiekről tudták, hogy ha német nem érkezik, semmit sem tesznek, nekik pedig sietniök kellett, hogy minden előbb ki ne tudódjék és Boryt félelem, zsákmány és boszúvágy egyaránt tettre ösztönözték. Ő el volt határozva, bármit végeztek is Szendrőn, mihelyt a körmöczi pénzt megkapta, Farkas Fábiánnal és más hasonló vakmerő szegény legényekkel, végbeli katonákkal felkelni, a bányavárosokra és a német érzelmü urak jószágaira rohanni, azokat megrabolni és a zsákmányon sereget gyűjteni. Azt hivé, hogy előlegesen is 1,000 lovast összehoz, és egyik legelső áldozatának a primást szemelvén ki, őt ha Szentkeresztre vagy Bánra megy, élve vagy halva kézre akart a keriteni. Még előbb azonban személyes ellenségét: gróf Balassa Bálint honti főispánt, és utódját a korponai kapitányságban, akarta »éjjel titkon megpróbálni,« és e tervéről elég nyiltan beszélt: »Akasztasson fel Balassa, ha még két hónapig lesz korponai kapitány« [1]).

E tervekről a nádorné és Nagy értesiték Nádasdyt és beleegyezését kikérték; Zrinyinek — mondák — nem irnak, mert felteszik, hogy Nádasdy ugy is mindenről értesiteni fogja; csatlakozzék Nádasdy a felkeléshez, melyben Petrőczy és Barkóczy, e két merész férfi is részt fog venni, a táborban ő fogván mediatornak kiáltatni a felség és nemzet közt. Bory pedig ez alatt Rottalt, ki mindjárt aug. 18. felelt és a kért légyottot septemb. 15-re megadta, levelekkel tartogatta, és sept. 6. Lipcséről a találkozást — 8 — 14 napra halasztatni kérte, mert »az istentelen practikus Balassa

---

[1]) Bory e nyilatkozatát hallá Szelényi János. Kam. lev.

Bálint megidéztette, mint a ki a zsiványokat oltalmazza«. Becsületét védenie kell; ha Balassa septemb. 13. elmegy, feljő. »Inkább soha se született volna ez ember, mintsem hogy ilyen kárt tegyen a felségnek, és közügynek, azzal, hogy őt tartóztatja. Ha semmi más bűnt sem követett volna el, már csak ezért is megérdemlené a fattyu, hogy karóba huzzák« [1]).

A körmöczi pénznek septem. 11. kellett indulni, mint az összeesküdtek megtudták, és Nádasdy szerencsés sikert kivánt nekik a merénylethez. Mi azonban a további lépéseket illette, azokkal nem tudott megbarátkozni. Nem hitte, hogy a hevenyében gyűjtött magyar csapatokkal valami derekast lehessen kezdeni, mert nincsenek szokva fegyelemhez, vezérük sincsen kellő s azért, ha össze is jönnek, csak rabolni fognak, és kereket fognak oldani, ha valahol ellentállásra találnak. Az egészet csak lázas agyrémnek tartá, melyet a nádorné és más afféle eladósodott emberek gondoltak ki, hogy a zavarosban halászhassanak és hitelezőik elől — legalább ideig óráig — békében lehessenek [1]).

E készülődések közt bekövetkezett az, mitől Nádasdy és Bory egyaránt féltek. Áruló találkozott, ki az összeesküvést felfedezte, és ez áruló Iványi Fekete László volt. A szendrei gyűlés után septemberben felment Pozsonyba Szelepcsényihez, hogy bizonyos peres ügyben, mely közte

---

[1]) »Pankert«-nek mondja a német forditás. Titk. lev.

[2]) Fekete, Borynak két levele a titk. lev. Széchy Mária i. h. Jelentés i. h. Nagynak sept. 9-ki levele Nádasdyhoz, Nádasdynak kelet nélküli válasza. Nemz. Muz. Nagynak sept. 6-ki levele, lőcsei sept. 14-ki, bécsi oct. 10-ki vallomása. Nádasdy II. vallomása. Titk. lev. a Bory és Balassa közti viszonyokra nézve Kancz. lev.

és Rákóczy Ferencz közt Hajnácskővára miatt folyt, magának királyi mandatumot eszközöljön. Hallván, hogy a primás Szentkeresztre akar utazni, intette, ne menjen el mert nagy veszélybe dönti magát. Majd világosabban beszélt: 200 ember van elhelyezve Pozsony és Szentkereszt között, kik rá leselkednek s végre, ámbár háromszor esküdött a szövetségeseknek hallgatást, mindent a mit tudott felfedezett. Azon kezdé, hogy a nádor őt Zrinyivel Gremonville-hez küldte, kinek Vitnyédy egy szövetségi tervet nyujtott át, melyet a nádor el nem fogadott. Elmondá, hogy Wesselényi az erdélyiek révén a törökhöz fordult, de Balló és Inczédy hiában jártak a nagyvezérnél! Zrinyi és Nádasdy Stubnyán felkelést határoztak, de a szendrei gyűlés tervüket el nem fogadta, és Kendét Apaffyhoz küldé. Tudott Wojenski működéséről Lengyelhonban, Rottal leveleinek elvételéről Nádasdy által, és végezetül elmondá, hogy Petrőczy Vitnyédyvel a császár szabadsága ellen merényletet terveltek, de Wesselényi nem engedte meg a kisérletet, valamint hogy most tervben van Szelepcsényit megölni, ha jószágait meglátogatja. Összeesküdtekül Boryt, Bocskayt, Barkóczyt, Szuhay Mátyást, mint kiszemelt tábornokokot, Hidveghy Mihályt, Gosztonyi Miklóst, Szepessi Pált, Keczer Ambrust, András és Menyhértet, Ispánt, Gyulafit, Kende Gábort, Bartakovich Jánost, Figedi Nagy Andrást, Farkas Fábiánt, Thökölyi Istvánt, Berényi Györgyöt nevezé, s bizonyitékul Széchy Máriának Szendrőre hivó levelét, valamint Zrinyi és Nádasdy stubnyai megbizását felmutatá. Szelepcsényi, a maga és a király veszedelmén megindulva, nagy igéretekkel rávette, hogy jöjjön fel vele Ebersdorfba a császárhoz, kinek a primás a dolgot bejelenté, Fekete a két levelet átadá. Lipót az ügy megvizsgálását

Lobkovitz, Schwarzenberg Montecuccoli és a primásra bizta, előbb azonban még Rottal Szelepcsényi jelenlétében Feketét ujból kihallgatta, és magyarul tett vallomását németre forditá. Fekete mind inkább bele melegedve szerepébe mindjárt véleményt is adott, mit kellene tenni Magyarországon: a törökhöz kellene küldeni, és Apaffyt be kellene vádolni, hogy a porta megfojtassa, mert csak ő maga az összeesküvő és nem egyszersmind az erdélyi rendek. A király gyűjtsön sereget a végekben, és fogassa el az az összeesküdteket. Ez nagy zajt fog ugyan ütni az országban, de ha a király egy manifestumban ki fogná fejteni indokait, és aztán országgyűlést hivna össze, remélhetőleg minden rendbe fogna hozatni.

Feketének vallomását megerősité Barkóczy István, kit az összeesküdtek egyik főtámaszuknak tartottak. A király őt jul. 23 szabolcsi főispánná nevezte volt, ki miről Szelepcsényi egy külön levélben tudositotta. A hiu ember, kinek esze mindig nagyobb nagyobb méltóságokon járt, sept. 8-án irt levelében megköszönte a tudositást, és egyuttal jelenté, hogy komornikának, kit felküldött, fontos közölni valója van. A komornik oly formán beszélt mint Fekete. A dologhoz többé tehát nem fért kétség, annál kevésbé, mert a primás még b. Majthényi János volt nyitrai alispántól is hallott egyet mást az aug. 18, 19, 20-ikán tartott szendrei gyűlésről, a franczia és a törökkel volt alkudozásokról, Rottal leveleinek elvételéről és Nádasdy részvételéről, »ki a szendrei tractára Hidveghyt küldte, titokban, saját kocsiján«.

Rottal most érté csak kellőleg mire czélzott Bory leveleiben; Leopold tanácsosainak pedig eszébe jutottak Leslienek és Casanovának jelentései, Panajotti levelei, melyekre oly keveset hederitettek. Mindazonáltal a dologban

még sok homály volt, és bizonylat ugyszólván semmisem. Lobkovitz Rottal, Montecuccoli tehát ujból kihallgatták Szelepcsényit. Dicsérték a felség nevében hűségét, buzdíták járjon jövőben is hasonlóképen el, és kérdék, nem tud-e még többet, mi a dologra vonatkozik? Szelepcsényi Barkóczy levelét mutatta fel és elmondá, mit a komornyik és Majthényitől utólagosan hallott.

Fekete oly formán adta elő a dolgot, mintha egy percznyi idő sem volna veszteni való, ha a kitörést megakarják akadályoztatni. Szelepcsényi tehát a maga részéről a legszigorubb rendszabályokat javaslá. Mindenek előtt Boryt és Nagyot kell elfogni, mit Rottal könnyen véghez vihet, mert Bory önként ajánlkozott, hogy feljő: Nagyot pedig felhivhatná, mintha a murányi jószág végett akarna alkudozni, s mindjárt bizonyos pénz összeget letenni, miről már ugy is volt egyszer szó közöttük, és igy mind ketten a kelepczében volnának és ellehetne őket fogni, mint Balassával történt. Szintugy meg kell fogni a vezéreket is, mi ugyan a magyar jog szerint tilos dolog, mert nem lehetne senkit megidézés, kihallgatás, itélet nélkül elfogni, elmarasztalni: de a felségsértés eseteiben lehet kivételt tenni, a mint csakugyan I. Ferdinánd idejében több főurra nézve történt is kivétel. Barkóczy Istvánt, ki megbánta bűnét, könnyü lesz felkapni. A primásnak csak azt kell irni, »édes fiam, jöjj fel, nagy szerencse vár rád«! s ő bizonyosan eljövend, akkor aztán csinálhatni vele amit tetszik. Nádasdyt, Zrinyit, a vezéreket legjobb lesz azon ürügy alatt, hogy az országgyülés végett akarnak velük tanácskozni, Bécsbe hivni a primással és Forgáchchal. Nádasdy, ki egyébiránt hallomás szerint nagyon nyughatatlan Pottendorfban, ne hogy ott, Osztrákföldön mint osztrák alattvaló rövid uton

elfogassék, felette óhajtván az országgyülést, bizonnyal el fog jönni. Miután a kisebbek közül Vitnyédy elfogatását ajánlá, még a kalocsai érseket vádolá be, ki Nádasdyval jó viszonyban van, és egyszer az érseknél Nádasdynak és jóakaróinak egészségére, a régi állapotoknak helyreállitására ivott, és abbeli kivánságát fejezé ki, hogy Isten tartsa meg Magyarországot a magyaroknak, és vajha ő, a kalocsai érsek feltámaszthatná a hatalmas Attilát, és az okos és szerencsés Hollós Mátyást, mely szavaival, — mondá Szelepchényi — valószinüleg Zrinyire és Nádasdyra czélzott.

A német urak nem látták oly sürgősnek a dolgot, mint a megrémült primás. Egyelőre megbizák Rottalt, hallgassa ki Barkóczy komornyikát, és Majthényit, mint kihallgatta volt Feketét, s az egész ügyet csak sept. 30. vették Ebersdorfban érdemleges tárgyalás alá; a midőn is jelen voltak Lobkovitz, Auersperg, Schwarzenberg, Öttingen, Lamberg, Rottal, Montecuccoli, a császárnak legmeghittebb emberei. Még egyszer átmentek, Feketének, a primásnak vallomásain, véleményein, a Leslie, Panajotti, Bory-féle leveleken, és jelentéseken, és tulnyomó volt a vélemény, hogy nem kell erőszakos eszközökhöz nyulni, mert a Fekete által bemutatott levelekből még semmi sem következik, csak Montecuccoli vélte, hogy nem kell késedelmeskedni; akart azonnal két ezredet a Morvához, kettőt a Lajtához inditani; az örökös tartományokban a katonaságot összevonni, a magyar várakat pedig élelem, hadiszer, legénységgel jól ellátni, a braniszkai erdőben két sánczot csináltatni, hol 1000 ember feltartóztathat tizezeret [1]).

---

[1]) A titkos tanácsi jegyzőkönyvben nem áll ugyan Montecuccoli neve, de miután a votum olasz és katonai dolgokra vonatkozik, kétségtelenül az ő véleménye.

A miniszterek többet vártak ügyes diplomatiától mint az erőszaktól. Ugy vélték: nem kell uj katonát küldeni az országba, hanem csak a meglevőket kifizetni és összetartani, az ellenreformatiót fel kell függeszteni, ámbár volt a ki mondá: kár abban hagyni a reformatiót, mely már félig befejeztetett, és jó volna Kassát elfoglalni, és nem engedni semmiben, mert ha a tekintély elvész, minden elveszett.

Legszükségesebbnek látszott a dolog mibenlétét minél alaposabban kitanulni, miért is Casanovát utasiták: igyekezzék többet megtudni, és ha lehet a magyaroknak ajánlatait, irományait megszerezni; szintugy járjon a lengyelországi ügyviselő is utána, mi légyen a dologban? A felvidék tekintetéből az ottani generalist, gr. Csáky Ferenczet installálni kell, hogy nagyobb legyen tekintélye. És ő, valamint alkapitánya Pethő utasitandó, hogy mindenről, a mi történik, tudósitást küldjön Bécsbe. Mindenekfelett azonban ki kell tanulni Boryt, talán kisül valami Petrőczyre is, kire — ugy vélék — mindig egy hü magyarnak vigyázni kellene. Bory jőjjön fel; meg kell őt jutalmakkal nyerni, és Feketével együtt utasitani, hogy folytassa az összeesküvést, de lassitsa a dolog menetét, és akadályozza meg a kitörést. Ez utóbbi czélra fel kell használni Nádasdyt is. Fel kell őt hivni Bécsbe, egyedül, nem a többi urakkal, mint a primás vélte. Reményt kell neki nyujtani, hogy a nádorságra candidáltatni fog, és tőle kérdezni, kit gondol még jelölteknek, hogy olyanokat válasszon az udvar, kik neki kárára ne lehessenek? Emliteni kell, hogy hallomás szerint Apaffynak veszedelmes összeköttetései vannak az országban; nyujtson Nádasdy segédkezet, hogy többet lehessen megtudni a dologról; a mire Nádasdy remény, más-

részt félelemből, szintén fékezni fogja a türelmetlenkedőket, ámbár őt semmikép sem szabad nádornak candidálni. Fekete kérelmét sem lehet a hajnácskői perben teljesiteni; de megnyugtatására azt kell mondani, hogy a császár nem teljesitheti kivánságát, mert gyanussá tenné őt az interessatusok előtt, számolhat azonban a felség kegyelmére, mely őt más uton módon fogja megjutalmazni. Szóval a tanácsnak végső eredménye volt: nem kell semmit sem elhamarkodni, hanem tovább kémkedni, és Boryt minden áron kitanulni, talán kisül Petrőczyre is valami [1]).

Sem Bory, sem társai nem is gyaniták a veszélyt, mely fejük fölött Bécsben titokban összetornyosult. Elég baj érte őket az országban, nyilvánosan, midőn a körmöczi pénz felverése sept. 11-kén meghiusult. E vállalatot a nádorné és Bory Szobonya Istvánra, Wesselényi volt mezei kapitányára bizták. Bory 100 lovast szerzett melléje korponai, bozóki, lévai katonákból Kónya Pál és Nagy Pál. korponai hadnagyokkal, hogy a pénzt elfogván, Lipcsére vagy Bozókra szállitsa. A katonáknak azt mondák, hogy Bory Kereszturi Lászlónak, a régi összeesküvőnek, ki 1668 ujéve táján meghalt, s kinek örökségére Bory mint unoka öcscse igényt tartott, kincsét akarja elfogni, melyet a nyitrai püspök Berényi György által Bodok várából Nyitrára akar vitetni, igényt tartván rá a megholtnak némi tartozása miatt [2]). Bory ezt mindenfelé nyiltan mondá, de a körmö-

---

[1]) Fekete feljelentése nehány szóval emlittetik n. m. kéz. fol. 1793. A főkutfő az 1668. sept. 30. titkos tanácsi jegyzőkönyv mellékleteivel v. ö. Szelepchényi védelmét is 1670-ből, a prim. lev.

[2]) A koronaügyész már 1668. jan. 8. el akarta foglalni Kereszturi javait, ekkor tehát már halva volt. Bory anyja Kereszturi

czieket még sem szedhette rá. — A bányagróf, Joannelli András tyroli nemes, mint idegen és buzgó katholikus gyülöletes a magyarok szemében, meghallván, hogy Bodok táján a Nagy-Szombatba vezető uton fegyveresek leselkednek, más uton, észak-nyugotnak, Bajmócz, Trencsény felé inditá meg a szekereket. Midőn Szobonya hirt vőn, már késő volt, és a kocsikat utol nem érhette. Emberei látván, hogy ily kövér zsákmány kisiklott kezeikből, dühösen fellázadtak ellene, részegségének, ügyetlenségének tulajdonitták, hogy eredménytelenül hordozta őket fel és alá az utakon, és agyonverik, ha el nem illan [1]). Ezzel azonban a szerencsétlen kapitánynak baja nem ért véget. Fegyveres megjelenése nagy zajt ütött. Némelyek azt mondák, hogy a törökre leselkedett, mások, hogy Kereszturi pénzét akarta elfogni. A lévai kapitány Bercsényi Miklós bányavárosi alkapitánynak, ez pedig a dunáninneni részek főparancsnokának: Souches tábornoknak tett jelentést. Souches azonnal parancsot küldött Lévára, fogják el Bory szolgáit, a korponai és bozóki katonákat, különösen pedig Szobonyát, a hol érik, de ne bántsák a németeknek tudta nélkül. Szobonya Murányban keresett menedéket. Nádasdy, midőn megtudá, hogy nyomozzák a dolgot, mindent csacskaságának volt hajlandó tulajdonitani, ámbár a szegény kapitány esküvel erősité ártatlanságát. Nehogy azonban Murányban ráakadjanak, elfogják, kihallgassák, a nádorné Nádasdy kivánságára Tiszántúlra küldötte [2]).

---

testvére volt, mások szerint Kereszturi és Bory unokatestvérek voltak, mindegyik anyja Elefanti leány lévén. Az előbbi valószinübb, jegyzi meg Majláth koronaügyész Relatiójában. Kam. lev.

[1]) Bory György, Sembery vallomása a kam. lev. 519/69.

[2]) Nagy lev. a muz. kéz. bécsi oct. 10. vallomása, hol határozot-

Nagy és Bory nagyon jól tudták, hogy nem Szobonya a hibás. Ők inkább a primásra gyanakodtak, hogy valamit hallott és kibeszélte, és az Istenre kérték Nádasdyt, mondjon ellent az ilyféle beszédeknek, és nyugtassa meg a bécsi kormányt. Mindazonáltal nem ismerték félre helyzetük veszélyes voltát. A felvidékre Farkas Fábiánt küldék segitségért, bár onnan nem sok jót vártak, Lipcsén pedig a nádornénál nehány hasonszörű társaikkal gyülést tartván, elhatározák, hogy felkelnek, és rögtön kiviszik azt, mit már régebben terveltek. A haditervet részletesen megirák Nádasdynak, ismét azon kéréssel, hogy adja tudtára Zrinyinek is. October 2-án — irák september 29. — Zsarnóczán gyűlése lesz Barsvármegyének, és ott sokan össze fognak jönni az interessatusok közül, Nyitra, Trencsény, Hont, Nógrád és Zólyomvármegyékből, talán Petrőczy is. Akkor Bory — oktober közepéig — ha csak 100 lovassal is, felkel, és mintha csak magánboszuból cselekednék, a primásra ront, s ha őt magát el nem foghatja, elfoglalja legalább várait, jószágait. Békóba veri gróf Balassa Bálintot, Gerhard Pál és Györgyöt — kik Hontban a Bory-ellenes pártnak főemberei voltak — és jószágaikat, valamint más ilyfajta haza pestiseinek jószágait is elfoglalja, pénzüket a közös kincstárba viszi, magához hajlitja a korponai őrséget, és Korponáról mint támaszpontból megszállja a bányavárosokat, elfoglalja a harminczadokat; mig Petrőczy, Faragó István nyitrai várnagygyal megveszi Trencsényt, és elfogja Hanula Jakabot, a kémkedő jezsuita rectort. Számi-

---

tan mondja, hogy Joanelli értesült a lesről, mig a Jelentés véletlennek tulajdonitja a tévesztést. Szobonya pere a kam. lev., hol több tanunak vallomása is foglaltatik.

tanak Barkóczy Istvánra, ki 200—300 emberrel segitségükre fog jönni, és reménylik, hogy seregük mindinkább szaporodni fog, sőt még a megyék is csatlakozni fognak, ha Bory a maga és a haza sérelmeit előadandja. A rendek aztán felirnak a királynak, hogy nincs szándékuk pártot ütni, csak védik magukat törvényes módon, Nádasdyt pedig felszólitják, hirdessen a törvény értelmében országgyűlést a nádorválasztás végett. Hogy a törököktől se legyen bajuk, a budai basához követeket küldenek nehány ezer tallérral, megmutatván neki, hogy nem válik kárára, ha tétlenül nézi az eseményeket. Hogy a császár rögtön sereget ne küldjön, melylyel a mozgalmat elfojthatná, hitesse el Nádasdy az udvarral, hogy a zenebona csak magán villongásokból áll, melyeket elnyomni a megyék is elégségesek, Borynak pedig irjon haragos levelet, és kárhoztassa lázadó cselekvéseit [1]).

Nádasdynak épen nem tetszettek e vad tervezgetések, melyeket könnyebb volt kigondolni, mint végrehajtani. — Zrinyinek sem irt, mert már kezdte tapasztalni, hogy a murányi méreg hatása alatt meghült barátsága, és tartott változékony, állhatatlan természetétől. Nádasdytól tehát Nagy és Bory csiklandós helyzetükben segélyt nem várhattak. Szintoly kevéssé támaszkodhattak a felvidékre, mert Erdély és a török meg nem mozdult. Kende Radnóthon az Istenre kérte Apaffyt, karolja fel a magyar nemzetet, melynek régi szabadsága már csak névleg és alig létezik, s melynek kiirtására az udvar ujból német katonaságot küld, téli szállásra — adják ürügyül. Eddig Panajotti mesterkedése és a nagyvezér miatt hiában könyörögtek a portán: mostan azonban — mint hallik — a nagyvezér

---

[1]) Jelentés i. h. Nagy és Bory levele sept. 29. i. h.

meghalt, a dologhoz tehát — ujúlt erővel — kell hozzá látni. Murányban a nádornénál — mondá, — de alig hihette — 30,000 tallér van, melyet a szövetségesek e czélra gyüjtöttek össze. Nem kell tehát más, mint hogy ujból követet küldjön Törökországba. Ezt nemcsak a nádorné, Zrinyi és Nádasdy, hanem a református és evangelikus papok és világiak is majd mind kérik, könyörőgvén, ne csalja meg a belé helyezett reményt, ne vonja meg támogatását a magyar nemzettől. Apaffy azonban kénytelen volt Kendét illusióiból kiragadni. Ő nagyon is jól tudta, hogy a nagyvezér él és uralkodik mindenhatón a portán, és nem engedi meg, hogy Erdély a magyar ügyekbe avatkozzék. Minden lépés a nagyvezér háta mögött — felelé — hiában volna. Ő — Apaffy — a mit tehetett a magyar ügyért, megtette, most is, ha az összetett pénzt beakarják küldeni Törökországba, követük bizton átmehet Erdélyen, sőt maga is ad mellé követet, ki azt, a mennyire lehet, támogatni fogja: többet azonban nem tehet [1]).

Ily körülmények közt Bory látta, hogy az ügy sehogy sem megy előre, rá pedig és társaira a legnagyobb veszély vár, a mint hogy Faragó Istvánt, nyitrai várnagyot már el is fogták. Különben sem tartván már sokat a Nádasdyval közlött tervről midőn Lipcséről elment, mondá: »ha nem kellek a jó magyaroknak, könnyen megfordítom a dolgot, és ő felsége előtt is nagy ember leszek« [2]); és nagy izgatottan mint a ki tudja mivel játszik, de merészen a kibuvó ösvényre lépett, melyet oly ravaszul nyitva tudott tartani magának. Öcscse György — az ő faj-

---

[1]) Bethlen i. h. 391. és kk. u.

[2]) Rákóczy András vallomása k a m. l e v.

tája — Bécsbe ment, ott 100 aranyt kapott [1]), és Rottal szavát adá, hogy Bory Mihálynak nem lesz semmi baja, csak jőjjön hozzá oct. 20. körül Holeschauba. Bory azonban magában keveset tehetett. Az irományok, melyekkel állitásait bebizonyíthatta, mind Széchy Mária birtokában voltak, azért vele és Nagygyal is közlé a dolgot. Mária teljesen le volt verve a köz- és magán ügyek által. A felkelési készületek közt teljesen megfeledkezett adósságairól, pedig Márton napjára b. Listius Jánosnak 30000 frtot kellett volna fizetnie, és ez nem akart várni, bármennyire iparkodott is Zichy őt várakozásra birni, és Rottal is, kihez Zichy fordult, hogy az adósságot átvállalja, ezt csak arany és ezüst zálog mellett volt hajlandó tenni [2]). Nagy Ferencz sem volt az az ember, ki magát a szövetségesekért veszedelembe döntötte volna. Hármuk tanácskozásának eredménye tehát az volt, hogy inkább, semmint veszedelembe hozzák magukat, elmegy Bory Rottalhoz, és általa mindent felfedez a felségnek: hogy pedig azt a nádorné nevében is tehesse, az neki erre különös meghatalmazást ád (oktob. köz.) [3]) Bory egyuttal mint Zrinyi megbizottja is ment, kit nem akartak maguk

---

[1]) A bécsi jud. delegatum tanácskozmánya Bory György felett. Nádasdy Szenthének oct. 9. 1668. Bory Györgynek Bécsben való megfordulását emlitik. T i t k. l e v.

[2]) E magánviszonyokra nézve v. ö. Nagy levelét Nádasdyhoz, oct. 18. 1668. N. M. K. i. h. Zichy két levelét Nagy és Széchy Máriához octoberből kam. l.

[3]) Jellemzők Széchy Mária szavai: »Látván végre azt is, hogy nem lehet semmi előmenetele dolgukban, hozzám jött s közölte velem is Bory Mihály, mit cselekedjenek tovább, melyről beszélgetvén, tetszett, hogy inkább mintsem veszedelembe hozzák magukat, jobb ha Rottal urhoz megyen Bory ur és idején kinyilatkoztat minden dolgot ő kegyelme által ő Felségének, mit meg is cselekedett, én is

közül kizárni: Nádasdyval szemben azonban csak arra volt gondjuk, hogy elámitsák és eltitkolják előtte az árulást, s e czéljuk sikerült is. A mindig oly éber és bizalmatlan országbiró ezuttal mi roszat sem gyanitott, bár Zichy és Forgách különféle dolgokat beszéltek a nádorné nyilatkozatairól, és Szenthe Bálint Bory György bécsi utjára figyelmeztette. »Bory György« — felelé Nádasdy itélőmesterének — »Mihálylyal egy hajóban evez. Nem kell félni csevegésétől, ámbár itélné, hogy hagymázban vannak, ha nem ismerné őket« [1]). Nádasdy bizalmát Nagy Ferencz szinlett nyiltságával megerősité. Mig Lipcsén a Rottalnak teendő felfedezésben megegyezett, irt Nádasdynak: Járjon közben Faragóért, ki interessatus. Ne higyjen Zichy és Forgách beszédeinek, a nádorné óvatos volt, benne és Nagyban bizhatik. Ők tőle várnak irányt. Borynak elmenetele után pedig oct. 18. jelenté Nagy: Kende visszajött Erdélyből, de nincs pénz, ki is fogna bizonytalanra annyit költeni? Ők Zrinyi és Nádasdy nélkül mit sem akarnak kezdeni: Erdély és a felvidék szintén nem hajlandó tettre, sőt a nagyvezérnek tudta nélkül tudósitani sem merik a portát. A török segély bizonytalan. Tervük aligha ki nem tudódott. Rottal már előbb magához hivogatta Boryt, most ujra hitta, jelentvén, mily veszélyes helyzete, és az Istenre kérvén őt, jőjjön hozzá, nem lesz bántódása! Irta Rottal: hogy ha Bory fél felmenni Bécsbe, oct. 20. táján Holeschau körül találkozhatnak, midőn Rottal leányával és unokájával utban lesz Prága felé. Siessen, mert Rottalnak vissza kell menni Bécsbe. Két napi tanácskozás után — irá Nagy — Bory nagy nehezen el-

---

credentionalist adván neki, az mely mellett megmondjon mindeneket i. h. [1]) Nádasdy Szenthének. Oct. 9. 1668. Titk. lev.

szánta magát, és megesküdvén, hogy semmit, mi a hazára vagy az interessatusokra vagy titkaikra nézve sérelmes meg nem mond, elment. Huszonötödikén Bajmóczon lesz, és akkor egyikük vagy mindketten őszinte jelentést fognak tenni Nádasdynak [1]). Nehány nappal rá pedig ujságolá: hogy az udvarnál sokat vesznek észre, de Bory óvatos volt. Beismerte ugyan, hogy fegyvert akart fogni nehány ellenséges indulatu nemes ellen, de nem a felség ellen, és végül a szövetséget érdeklő más dolgokról: Wojenskiről, Szepessyről — tőn — mint ha mi sem történt volna — jelentést [2]).

Bory csakugyan találkozott Holeschauban Rottallal, de többet fedezett fel neki, mint amennyit Nagy Nádasdynak megirni jónak látott. Elmondá az összeesküvés történetét, és irásbeli jelentést tett azon iratokról, melyek a nádornénál vannak, különösen pedig — mi Rottalra nézve a legfontosabb volt — Nádasdynak szövetséglevéléről, mely jun. 24. 1666. Pottendorfban kelt, és a beszterczebányai szövetségi okmányról, közte és a többi interessatusok közt. Megállapodásuk volt, hogy Bory november 15. Pozsonyba jőjjön és ott Széchy Mária, Zrinyi és Nagy Ferencz nevében, Rottal kezeibe, az oltári szentség előtt hűséget fogadjon a felségnek. Rottal oct. 29. jelenté a történteket a császárnak, a ki eljárását mindenben helyeselte. Rottal tehát biztathatta Boryt, és mindazokat, »kik észre fognak térni«, legyenek jó reménységben, de levele már Boryt nem találták az élők közt [2]). A törődött egészségü férfi Holeschauból

---

[1]) Nagy levele oct. 18. 1668. N. M. K. és titk. lev.

[2]) Nagy Nádasdynak a cista Nadasdianaból. Titk. lev.

[3]) Széchy Mária i. h. Széchy Mária reversalisa 1669. mart. 3. Kam. lev. deczemb. 17. 1668. és jan. 30. 1669. titk. tan. jkvek. Titk. lev. A Jelentés az egész ügyet hallgatással mellőzi.

visszajövet, az utban sulyosan megbetegedett. Kövi bántalmak gyötrék, ugy hogy csak nehezen tudta elérni Bajmóczot, s november első napjaiban befejezte ravasz, tekervényes pályáját [1]).

Jutalom nélkül ment el árulásáért, melylyel véget vetett az »első összeesküvésnek« [2]), oly időben, midőn azt már Francziaország is végkép elhagyá.

Zrinyi kérésére ugyan is a franczia udvar aug. 24. válaszolva, határozottan megtagadott minden támogatást, a külügyminister Lionne akkép fogalmazván a levelet, hogy azt Gremonville szükség esetében a bécsi udvarnak is megmutathassa és igy a comoedia is véget ért, melyet Gremonville majdnem 4 év óta játszott a magyar békétlenekkel [3]).

---

[1]) Oct. 28. Keresztury örökösei ügyében tárgyalás lévén kitüzve Bajmóczra, ő nem jelenhetett meg, ob gravem et periculosam aegritudinem . . . . in itinere super venientem, debitum viae progressum impedientem! Relationes, kam. lev. oct. 31. azonban Bajmóczon volt. Kam. lev. »Calculi doloribus sublatum memorant,« mondja Korneli Fragm. Hist. Hung. 33. l.

[2]) Igy neveztetik az összeesküvésnek ezen része a periratokban sok helytt, ellentétben a második Zrinyi-Rákóczy-féle összeesküvéssel.

[3]) Mignet, Documents inedits pour servira l'histoire de France III. 383. l.

IV. FEJEZET.

Bory Mihály halálától Nádasdy kibéküléseig az udvarral.

1668. nov. — 1669. decz.

Az »első összeesküvésnek« befejezése után Magyarhon ügyeire nézve Rottal volt a legbefolyásosabb ember Bécsben. Terve megfelelt a titkos tanács nézeteinek, erőszak nélkül, jó szerével csillapitani a kedélyeket, oszlatni el a fellegeket. E végből deczember 6-ikán felhivták Bécsbe a primást, Széchényi kalocsai érseket, a veszprémi és nyitrai püspököket — Sennyeit és Kolonicsot — Nádasdyt, Zrinyit, Forgáchot, Eszterházy Pált, és Zichyt, tanácskozni velük a jövő országgyűlésről, nádor választásról, és az ország egyébb sérelmeiről [1]).

Leopold maga most több hajlamot mutatott országgyülésre, midőn a török becsapásaival egy kissé alább hagyott, és a kedélyek — a mint legalább a bécsieknek látszott — kissé megnyugodtak [2]). Azonban Nádasdy, ki még kevéssel ezelőtt az országgyűlés mellett buzgott, most ellene volt, legalább oly politika mellett, minőt az udvar és Rottal

---

[1]) Theatrum Europ. X. 807. l. A jelenvoltakra nézve l. Rottal levelét Csáky Istvánhoz d. d. Bécs, decz. 12. 1668. Kassai Csáky lev.

[2]) Zorzi decz. 8. 1668. Rački i. h. 27. l.

követni akart. Ő átlátta, hogy csupa szép szavakkal, tettek nélkül, már nem lehet többé az országot megnyugtatni, és mit sem tudván a feje felett függő Damocles kardról, a szokottnál erélyesebben, nyiltabban beszélt. Megmondá Rottalnak, hogy az országgyűléstől mi jót sem vár, politikájával felforgatja az országot. Rottal ellenben vélte, hogy az országgyűlés mindent rendbe fog hozni, csakhogy a kedélyeket előbb disponalni kell. Csak a magyar urak zavarják a dolgot. Nádasdy megjegyzésére, hogy ha már lesz országgyűlés, legyen gyorsan, mert különben a köznemesség meghasonlik a főurakkal, felelé, hogy ép azért kell a kedélyeket csillapitani, az ellentéteket előlegesen kiegyenlíteni, mert ha a nemesség és urak összevesznek, okvetetlenül vérontásra kerülne a dolog.

A tanácskozmány egyébiránt, ugy a mint annyi más, eredménytelen volt. A felvidékiekről bizonyosan tudták, hogy nem jelennek meg az országgyűlésen, ha sérelmeik, különösen pedig a vallási kérdés előbb nem orvosoltatnak. A vallás dolgában azonban a császár nem akart engedményeket tenni, s igy a rögtöni országgyűléstől is elment a kedve s azt a magyar urak sem merték erőszakolni. Szétoszlottak tehát decz. közepén eredmény nélkül, és az országnak tett egyedüli engedmény volt, hogy Souches helyibe — ki bécsi commendanssá lett — Eszterházy Pál neveztetett ki bányavárosi főkapitánynak, ki annyira hive volt az udvarnak, hogy a mit eddig magyarra bizni nem akartak, rá egész nyugalommal bizhatták [1]). A gyűlések befejeztével Nádasdy kérdésére: mit végeztünk tehát? Rottal nem tu-

---

[1]) »S'è ben scielto uno, che per molti riguardi dalla corte professa la maggiore dipendenza.« Zorzi, decz. 29. 1668. i. h. 29. l.

dott határozott feleletet adni. Akkor mondá Nádasdy: Ausztria olyan mint az egyszeri palota, melynek egyik termében — Magyarországon — a falon nagy repedés támadt. A helyett, hogy javitották volna, bemeszelték a repedést és ujra meg ujra ismétlék a műtétet, valahányszor a repedés feltünt, mig egyszerre a palota összeomlott [1])! A tanácsban szóba jöttek volt a törököknek fenyegető felhivásai, melyekkel szóval és irásban behódolásra szóliták a magyarokat [2]). Ilynemű felszólitást kapott Zrinyi is, nem ugyan valamely basától, hanem egyik török foglya, Omer spahiától, a nagyvezérnek lovászmesterétől, ki a török háboru óta foglya volt, mert 16,000 tallérnyi váltságdiját még le nem fizethette. A fogoly török hazakéredzkedve, hogy váltságdiját megszerezze, őrei előtt nagyon dicséré Zrinyit, mondván, hogy a török császár igen szereti és becsüli a bánt. Ilyféle beszédei Zrinyi füléhez jutván, kiváncsiságból maga elé hozatta a foglyot, ki nagy hévvel ismétlé börtönbeli szavait, sőt még többet is mondott. »Felszólitott« — beszélé Zrinyi Rottalnak, kit megkért hogy a törökkel való beszélgetését közölje a felséggel, mert maga nem szeretne neki alkalmatlankodni, és e jelentésével csak a felség, a nemzet és a kereszténység iránt való hűségét akarja kimutatni — »a szultán és nagyvezér nevében, egyezkedjem velük.« »Hogy tehetném azt — volt feleletem — egy fogoly puszta szavára, irás nélkül? Miért nem szorgalmaz a szultán ilyféle dolgot a magyaroknál«? Mire a török válaszolt, hogy a magyarokkal könnyen

---

[1]) Rottal jelentése, titk. tanács decz. 17. jkben. Titk. lev. A pápai követ levele decz. 3. 1668. Zorzi levelei, decz. 8. 29. 1668. Rački i. h. 27. és kk. ll.

[2]) Theatrum Europ. i. h.

elbánik a porta, de tőle tart, mert ő, a pápa segélyével, a horvátokkal kemény ellentállást volna képes kifejteni. Erősité végre, hogy hazamenvén, karácsonyig vissza fog jőni, és leveleket fog hozni a szultántól és a nagyvezértől. A ravasz török — ki ezáltal ugy látszik sorsán akart könnyiteni — választ is kért Zrinyitől, de ez — némi habozás után — csak tiszteletét jelentette a portának, és jó szomszédi hajlamaiba ajánlá magát.

Rottal nagy figyelemmel hallgatta Zrinyit. Dicsérte hűségét, de mégsem bizott teljesen benne; kérdé, mit fog csinálni ezután? Zrinyi felelt, hogy a leveleket, melyeket a török netalán hozni fog, megküldi a császárnak. Rottal azonban megjegyzé, hogy szerény véleménye szerint az nem elég, hanem le kellene küldeni valakit hozzá titokban, ki törökül tud, és beszélgetésüket kihallgassa, és csak azután kellene a leveleket felküldeni. Ő egyébiránt meg fogja mondani a dolgot a császárnak, kinek nagy öröme lesz hűségén, és Bécsből majd megirják neki, mit kérdezzen a töröktől? Zrinyi mindenben megnyugodott, mert — mint mondá — nem kiván mást, mint a felséget hiven szolgálni és — hozzá tehette volna — háborut idézni elő Leopold és a török császár közt. Zrinyi felfedezését Rottal mindjárt decz. 17. bejelentette a titkos tanácsnak, mint felette sürgős dolgot. Lobkovitz, Auersperg, Montecuccoli és társaik szintén nem biztak teljesen Zrinyiben és Podestat, a haditanács török tolmácsát jelölék ki, mint legalkalmasabb embert, hogy Zrinyihez lemenjen, mert magyarul is jól tudott. Feltették a kérdéseket a török számára. Hogy van a szultán? hozott-e tőle, a nagyvezértől irást? hol van most a szultán? mit szándékozik a nagyvezér tenni, ha Kandiában nem boldogul? Hová fog fordulni, mennyi erővel? Volnának e képe-

sek Kandiában, és másutt egy időben háborut viselni? Van-e szövetsége a töröknek a magyarokkal? Nem látott-e a portán magyarokat, erdélyieket, és ha igen, honnan, kitől jöttek? Zrinyi feleljen, hogy a törökkel való egyezkedés nagy dolog, elébb barátaival kell szólnia, mire legalább is 14 nap szükséges! Podesta legyen jelen a találkozáson, és tegyen jelentést, melyet Zrinyi is olvashat és aláirhat, de a mellett tegyen egy másik, titkos jelentést is, mindenről, mit Zrinyi udvarában észlelt, különösen pedig, nem jött-e a török Zrinyivel még egyszer össze [1])?

Sem Zrinyi sem Nádasdy nem tudták, hogy ezen időben összeesküvésüknek összes iratai Rottal és az udvar kezébe kerültek. Bory halála után ugyanis Rottal komolyan emlékezteté a nádornét és Nagy Ferenczet Bory igéretére, hogy Pozsonyba jő, és figyelmeztetett, hogy minden iratot hozzanak magukkal, mert az udvar más kútfőkből is bir tudomással a dologról. Ha valamit eltitkolnának, csak gyanussá tennék magukat. Irjanak le tehát mindent hiven, minden cselekedetüket, minden tervüket, hogy a felség a maguk érdekében is megitélhesse: nincs-e veszély a késedelemben? jó-e továbbra is szemet hunyni? nem tud-e senki semmit a felfedezésről? és mondják meg minderre nézve véleményüket. [1])

Széchy Mária engedelmeskedett. Deczember derekán Nagy Ferenczczel Pozsonyba utazott, magával vivén minden iromány t, mely az összeesküvésre vonatkozott. A világ azt gondolta, hogy adosságai miatt teszi meg az utat, és

---

[1]) Titk. tanács jk. decz. 17. 1668. titk. lev. Ugylátszik, Podesta leküldéséből semmi sem lett, legalább annak nyomát nem találtam.

[2]) Titkos tanjkv. decz. 17. 1668. Titk. lev.

Nádasdy nem mulasztá el őt Nagy által figyelmeztetni, hogy bizonyos adósságot, melyet Nádasdy Wesselényivel csinált Bécsben, de a pénzt Wesselényi maga költötte el, fizessen ki, mert mind e napig neki, Nádasdynak, kell utána a kamatot fizetni. [1]) Pozsonyban azonban a nádorné megbetegedett. Ereje megtört, és azt soha sem kapta többé vissza. Helyette az iratokat Bécsbe Nagy Ferencz vitte Rottalnak, már 1669 elején. Az iratok közt volt a szövetség levél, melyet Nádasdy 1666-ban Wesselényinek, 1666. decz. 28. pedig Pozsonyban Zrinyinek adott. A bécsi hármas szövetségnek egy példánya és Nádasdynak 1666-ben marcz. 9-én az interessátusok számára kiállitott hitlevele. Zrinyi levele, melyben a nádort felhatalmazá, hogy Apaffyval nevében is tractálhasson. Zrinyi és Nádasdynak levele Wesselényihez, Gremonville-lel való hochaui találkozásukról. Nádasdynak nehány levele, mely bizonyitá, hogy az országbiró mind a franczia, mind török szövetségbe, valamint a Lubomirski-féle ügybe is teljesen be volt avatva, valamint levele Nagyhoz Panajotti árulásáról. Az erdélyi viszonyokra fényt vető okmányok: Bethlen Miklós levele Balló eredménytelen első utjáról és a további teendőkről; Ballónak kétrendbeli utasitása, és jelentése találkozásáról a nagyvezérrel. Végre pedig Nádasdynak Oratioja az ország rendeihez. Mindezeket Rottal német forditásokban január 30-án bemutatta a titkos tanácsnak, mint a leveleket, melyek a nádorné és Zrinyi kezeiből előkerültek. [2])

E levelek teljesen igazolák, mit Fekete, Szelepcsényi

---

[1]) Nádasdy levele Nagyhoz, decz. 24. Pottendorf. Kam. lev.

[2]) Titk. tanácsi jkv. január 30. 1669. titk. lev. mellette az okmányok német forditásban v. ö. még Széchy Máriát és Nagynak 1670. oct. 10-iki bécsi vallomását i. h.

és Bory Mihály állitottak. Mind a mellett az udvar és Rottal a béke és engesztelés politikáját folytatták, mert az ildomosság ugy kivánta, sőt ép az összeesküvőket akarták eszközül felhasználni a háborgó kedélyek lecsillapítására. Nádasdynak ugyan nem jutott, nem juthatott szerep actioban, melyben Rottal volt a főszemély, de teljesen bántatlan maradt, Szelepchényinek nagy haragjára, ki neki megbocsátani nem tudott, vele többé alig szólt, és ha lehetett, akkor jött az udvarra, midőn Nádasdy ott nem volt. [1]) Zrinyi ugyan alig volt kevésbé bűnös az udvar szemében; de mint hajlitható jellem, jó eszköz lehetett Rottal kezében és nélkülözhetetlennek látszott a protestans zavargások lecsillapitására. Sokat bizott Rottal Széchy Máriában és Nagy Ferenczben is, kiket azért le kellett kenyerezni, és tekintélyüket a magyarok előtt fenntartani. Árulásuknak tehát a legmélyebb titokban kellett maradni. Ennél fogva visszaadták Széchy Máriának Nádasdy kétrendbeli szövetség levelét, Wesselényinek és a szövetségeseknek szólót, melyekről leginkább fel lehetett tenni, hogy azokat valaki Murányban keresni fogja, és a nádorné csak reversalist adott, Pozsonyban (marcz. 3. 1669,) hogy azon levelek nála vannak, és ha a felségnek és hazájának szolgálatja ugy kivánja, a királynak megmutatja. [2]) Jutalmul a felség neki hitelezői ellen protectionalist és 3. évi moratoriumot adott azon feltétel alatt, hogy ezen idő alatt hitelezőit fizesse ki (jan. 12. 1669 [3]), minek eszközölhetése végett Rottal befolyása folytán a ka-

---

[1]) Rottal az eperjesi rendeknek, Uj magyar Muzeumban 1855. 416. l.

[2]) Reversalisa a kam. lev.

[3]) A mandatum a kancz. levéltárban.

marától, mire már régen vágyott, 30,000, frtot kapott kölcsön. [1])

A felvidéki ügyek csakugyan gondot adtak a kormánynak. Az ottani mozgalmak nem az összeesküvésnek következményei voltak. A protestans ellenzéknek legnagyobb része, mint láttuk, 1668 őszén mit sem akart tudni Bory-féle kalandos tervekről, Nádasdy iránt pedig nagyrészt határozott bizalmatlansággal viseltetett. Kende alig vette ki lábát Erdélyből, midőn Apaffy már több lutheranus és kalvinistától figyelmeztetést vőn, ne igen bizzék Nádasdyban. Az országbiró, irák, csak azért közeledik hozzá, azért akar zavart, hogy nádorrá lehessen, és aztán, mint a béke angyala, lecsillapitván a vészt, Magyarországot mintegy ajándékul kezéből kapja az ausztriai ház. Intéseiknek nyomatékot adandók, figyelmeztették a fejedelmet, mily rút állhatatlanságot tanusitott Nádasdy már mint ifju a vallás dolgában. Buzgó lutheranusból pápistává lett egy nő miatt. Jószágain a protestans papokat kegyetlenül üldözte. Némelyeket megölt, másokat kivert, és jobbágyai nyakára barátokat, jezsuitákat hozott. Senki sem üldözte még oly kegyetlenül a hivőket, mint ő. Az idő meg nem változtatta. Vigyázzon Apaffy, hogy bajba ne döntse, s e cassandrai jóslatokra a fejedelem csak ugyan vigyázott magára. Buzgalma nagyon alábbszállt, segiteni a magyarokat. [1])

Az országos elégületlenségnek, izgatók nélkül is, elég táplálékot nyujtottak a régi és még is mindig uj sérelmek. A vallási üldözés, a magyar és német hadaknak garázdálkodása, és a török dulások. Érsekujvárról, Egerből a Vág-

---

[1]) Kamarai levéltár, Zichy István levele Nagyhoz ugyanott.

[1]) Bethlen János, i. h. 395. l.

felé, Szathmárba, Dunántulra, Horvátországba folyton-folytak a becsapások, s a nyugtalanitó hirek a török készületekről meg nem szüntek. A magyar végekből ugyan visszavisszacsaptak a hajduk, és huszárok: de nagyobb csapást mégis csak Zrinyi ejtett 1669 elején a törökön, a boszniai basának levágván 400. emberét. [1]) A felvidéken, hol Zrinyi nem volt, más módon igyekeztek maguknak nyugtot szerezni. Még 1668. october havában Encsen összegyültek Kátay Ferencz házánál: Fáy László, Monaky István, Hanvai Péter, Abauj, Borsod, Tornából és ajándékokat küldtek Egerbe, hogy lecsillapitsák a törökök dühét. E lépés törvényellenes volt, a mennyiben egyes hazafiaknak, megyéknek nem lett volna szabad a törökkel érintkezni. Midőn tehát a felvidéki kapitány Csáky a történtekről értesült, keményen kikelt, hogy tudta és engedelme nélkül ilyesmibe bocsátkoztak. Bécsben is nagy volt a harag s a fő-haditanács irt a kanczellariának, állitsa helyre a rendet a felvidéken. [2]) A rendetlenség azonban nőttön nőtt és a Csáky installátiójára 1668 végére Kassára összesereglett felvidékiek, valamint Nógrád, Zólyom, Pest-Pilis és Solt vármegyék Mocháry Ferencz, Bezzegh György és Tassy Mihályt [3]) ujból keserves panaszokkal Bécsbe küldék. Nádasdy, kit közbenjárónak felkértek, erélyesen támogatta folyamodásu-

---

[1]) A török csetepatékra nézve v. ö. Theatrum Europ. X. 1. felv. 809—810. 2. fél. 31. 32. ll. Ottendorf Montecuccolinak, jan. 21. 1669. Kassa, Montecuccoli jegyzetei közt. i. h.

[2]) Kam. levéltár N. R. A. 519. f. 21. 22. n. Horváth György vallomása u. o.1737./1.

[3]) Hevesmegye megbizása decz. 29. a nógrádi és pesti decz. 11 1666. a zólyómi jan. 4. 1669-ről szól, Kancz. lev.

kat. Nehezen vállalta el a közbenjárói tisztet — irá — mert ő felségének alkalmatlankodik, de kötelessége a haza veszedelmét tekintetbe véve, a felséget kérni, hogy a 13 vármegyén elkövetett törvénytelenségeket orvosolja, nekik a török ellen védelmet nyujtson, s a garázda kapitányokat szigoruan megfenyitse. Ne bocsássa el őket pusztán vigasztaló szavakkal, miután már annyit fáradtak, költöttek, panaszkodtak. Már ugyis elég, kegyes resolutiót kaptak, melyeket tettek nem követtek, s azonkivül nyilvános törvénytelenségek történtek, mi ha elnézetik, olyan mintha törvények többé nem is volnának. A felvidék amugy is zavarog; felkelésre hajlik, és mindig csak szóval tartják; ha teljesen elfordul tőlünk, csak Isten lesz megmondhatója a bajnak, a mi be fog következni.« Azonban Nádasdynak e sorai, melyeket az nap irt, melyen Rottal a Nagy által hozott leveleket a titkos tanácsnak bemutatta, elhangzottak (jan. 30.) s a királyi válasz jobbára csak ismétlése volt a sokszor hallottaknak. Némely magánérdekü dologban határozott intézkedéseket tett ugyan; de a leglényegesebbekre nézve csak igéreteket tartalmazott. A garázda magyar és német hadakat zabolázni fogják. A németek, kik az ország javára és védelmére szükségesek, kell, hogy az országban maradjanak. A vallási kérdést rendezzék békés uton maguk közt. A török dulások tárgyában a portánál levő követ a szükséges panaszt és lépéseket meg fogja tenni. Végre óhaját fejezé ki a felség, hogy kedves Magyarországa és népe, melyet annyira szeret, győződjék meg elvégre, hogy nincs nagyobb gondja, mint az országot virágzóvá tehetni. (Márczius 7.) [1])

---

[1]) Nádasdy levele és a felség válasza. Muz. fol. lat. 329.

A felvidék pacificatiójának a gyülésen kellett volna véghez menni, melyet Lipót mart. 14. april 28-ra Eperjesre hirdetett. [1]) Ez volt egyuttal a gyülés, melyet Apaffynak már más fél éve igértek, a magyar-erdélyi villongások kiegyenlitésére. A magyar urak közül sokan szerettek volna, mint biztosok e gyülésen megjelenni, mert tudták, hogy a ki ott sikerrel jár el, az nagy pártot fog szerezni magának a jövő országgyülésre, a nádor választásnál. [2]) Az udvar Rottalt, ámbár beteges volt, nevezte a deputatió fejévé. Melléje Szegedy Ferenczet, a kanczellárt, Pethő Zsigmond felvidéki alkapitányt — Csáky Ferencz, Nádasdy emberének tartatott és Rottal szeretett volna helyette mást a főkapitányi széken [3]) — és Zrinyit rendelé, kinek kinevezését a főbb körök igen változó érzelmekkel — helyeselve, rosszalva — fogadák. [4])

Rottal felkérette Nagy Ferenczet is, jőjjön és működjék közre az óhajtott békesség létesitésében, és Zichy támogatta őt, mind Nagynál, mind Széchy Máriánál, biztositván a nádornét, hogy Rottalnak köszönhetni, hogy oly jó irányban fejlődnek a dolgok, ha azonban Rottal igyekezete meghiusulna, az egész nemzet kárát vallaná. Rottal csakugyan bizott Nagy Ferencz ügyességében, [5]) s

---

[1]) Rottal Nagynak i. h.

[2]) Zorzi, márcz. 23. 1669. Rački i. h. 31. l.

[3]) A kassai Csáky levéltárban, kelet nélkül, de kétségtelenül 1668. december havából egy levele Rottalnak Csákyhoz, melyben felszólitja, köszönjön le a főkapitányságról.

[4]) Zorzi april 6. 1669. Rački i. h.

[5]) Lásd Rottal és Zichynek fennebbi leveleit. »Kgl. ó felsége irat, hogy ki azon az felföldön ismerős levén és nagy hitele vagyon kg. segitse és facilitálja a dolgokat. Kérem kg. jőjjön Eperjesre,

igéretekkel magához igyekezett őt lánczolni: főfigyelmét azonban a bánra forditotta.

Zrinyinek helyzete Rottallal szemben sajátságos volt. Rottal tudta, hogy összeesküvővel van dolga: mig a bán nem is gyanitá Nagyéknak árulását. Rottal azonban több pontot talált, melyre nézve Zrinyivel rokonszenvezett. Mindketten ellenségei voltak Nádasdynak, mert Zrinyin végre fogtak a murányi uszitások és már octoberben »daraboskodott« Nádasdy jószágain, kész volt minapi barátját fegyverrel megtámadni, s e vállalatra Rottaltól vélt pénzt kölcsön kaphatni. Zrinyi ép ugy óhajtá a vallási békét a felföldön, mint Rottal, habár nem is ugyanazon okokból. Rottalnak befolyásos állása nem téveszté el hatását Zrinyire: mig Zrinyinek nyiltsága, melylyel ujra elbeszélte, hogy Omer visszajött nagy igéretekkel, állitólag a kajmakám nevében, de megbizó levél nélkül; bizalmat gerjesztett Rottalban, és már utban Eperjesfelé egy magyar levélkét adott Zrinyinek, hogy azt horvátra forditsa, és a portára küldje, a tartalommal: hogy az idén nem felelhet meg a törökök kivánságának, mert a császár két keresztény hatalommal szövetséget kötött; ez évre már késő is a dolog, nyáron nem is lesz otthon: de azért szolgálatukra kész és irni fog. [1]) Mind a mellett, ha Rottal azt hivé, hogy Zrinyi nyugodt alattvalóvá lett a németek felfogása szerint, na-

---

azonban fáradjon és disponálja az elméket, nincs kétségem kgmedhez, nagy bizalommal vagyok, hogy minden jó tanácsával és segitségével könnyebbiteni fogja fáradságunkat. Elhigyje kgl., ha élek, fáradságát megszolgálom.« Rottal Nagynak marcz. 17. Bécsből i. h.

[1]) E levelet Zrinyi viszonválaszában hozza fel Rački i. h 473. l.

gyon csalódott. A régi maradt, és a török háboru volt mindig a czél, a melyen esze járt.

Bécsben a tavaszszal is alig tudták tartóztatni, hogy becsapást ne intézzen a török földre, [1]) mert nagyon alkalmasnak látta az időt arra, hogy a kereszténység felhasználja a török gyengeségét.

Ő most kész lett volna oda hatni, hogy Magyarország örökös királysággá legyen, ha tudta volna, hogy ez esetben a Habsburgház elszánja magát a török ellen támadólag fellépni. Azonban ismervén a németek aluszékony, békesovár természetét, bármily vérmes volt is, mégis Tamás volt benne, hogy az valaha megfogna történni, s azért tervének kivitelére mindig csak a francziák és lengyelekre tért vissza. [2]) Gremonville elutasitó válasza daczára sem tudta elhinni, hogy XIV. Lajos csakugyan félreteszi a magyarokat, levonja róluk kezét, mert már alig fogja hasznukat venni s bizalma ismét Bonzi felé fordult, ki ugyan csak működött a franczia érdekben Lengyelhonban [3]), hol, János Kázmér még a mult évben, september havában leköszönvén, május 2-ikára Varsóba király-választó gyülés volt hirdetve. Zrinyi sokat remélt a lengyel ügyek fordulatától Magyarországra nézve. Igen valószinü volt, hogy a

---

[1]) »Al conte di Sdrino che meditava una gagliarda incursione si e commondato con risolutione la reserva »Zorzi, febr. 23. 1669. Zorzi april 13. 1669. Rački i. h. 29. 34. ll.

[2]) Zrinyi nézeteit illetőleg lásd különösön Nagy Ferencz sept. 14-iki lőcsei vallomását i. h. kinek maga beszélt e dolgokról szokott nyiltságával.

[3]) A titk. lev. meg van német forditásban Zrinyinek egy levele Bonzinak, melyben elmondván visszautasittatásukat, kéri régi szivessége czimén tudja meg igazán XIV. Lajos érzelmeit. A kelet nélküli levél csak ez időben kelhetett.

franczia jelölt, eleve Condé, majd a Pfalz-neuenburgi herczeg fog megválasztatni, s a franczia pártnak egyik feje Sobieski János a lengyel korona-marsal, a későbbi hős király összeköttetésben vala Wojenskivel és Wojenski által Nagygyal, Zrinyivel, és a magyarokkal. [1])

Rottal, Zrinyi, Szegedy april 3. hagyták el Bécset hajón, és még az nap, bár kedvezőtlen széllel küzködve, elérték Pozsonyt. Velük volt még Dvornikovich Miklós, kanczelláriai irattárnok a királyi pecséttel, és Farkas András győri harminczados, az osztrák háznak feltétlenül hű embere, s utjukat Nádasdynak kivánsága kisérte »Isten szégyenvallástúl ne mentse azt, ki méltán érdemli! Gyakorta maga keresi magának az ember a gyalázatot.« [2])

Rottal sietni akart, hogy april 14-ikéig Eperjesen lehessen, s ott az erdélyi követekkel, kiknek ezen nap volt megjelenésül kitüzve, a tárgyalásokat elvégezze, mielőtt még a felvidéki követek összegyültek. Mert utasitásának egyik főpontja volt, hogy az erdélyiekkel csak erdélyi ügyekről tractáljon, és ne engedje, hogy azok a magyar ügyekbe avatkozzanak. Egyebekben azonban szorgosan ügyeljen, hogy a királyi tekintély valamikép csorbát ne szenvedjen, kárt ne valljon. Legyen békülékeny, csillapitson, de a vallási kérdést ne engedje felvétetni. Az csak tisztán a magán egyesség tárgya legyen, melyet különösen Zrinyinek kellett vezetni. [4]) Azonban Pozsonyban értesülvén, hogy az erdélyiek meghivói egy véletlen eset foly-

---

[1]) A lengyel viszonyokra nézve l. Theatr. Europ. X. 34. l. és a Jelentést pár szóval.

[2]) Nádasdy Csákynak 1669. marcz. 19. kassai Csáky-levéltár.

[3]) Az utasitás Katonánál XXXIII. 754. és kk. ll.

tán — a levélhordó a szathmári erdőkbe szökött annélkül, hogy megbizását teljesitette volna — elkéstek, meglassitá utját, Szempczen (april 5) Zrinyitől megvált, és a kanczellárral Nagy Szombatnak vévén utját, Trencsény, Turócz, Liptómegyéken át egyenesen Eperjesre ment, hová nagycsütörtökön (april 18.) érkezett meg: mig Zrinyi Galgócz, Szent-Kereszten át, Széchy Mária meghivására betért Lipcsére, és onnét Nagy Ferenczczel, ki most teljes bizalmát birta, és minden tervébe be lett avatva, Sárospatakra utazott Rákóczyhoz. [1])

Rákóczy Ferencz most már teljesen önálló volt, legalább vagyonilag. Megosztozott anyjával, és birta Erdélyben Görgényt, Balásfalvát, Magyarországon az ősi apai jószágokat, Makoviczát, Sárost, Szerencsét, Ónodot, Vadászit a mádi és zombori rész-jószágokkal. [2]) Anyja távol volt, s a hajlékony ifju nem tudott ellentállni Zrinyi rábeszéléseinek, ki nagyon keveset gondolt azzal, mi tetszik az öreg fejedelem asszonynak. Először rávette, hogy vele és Barkóczy Istvánnal, ki mint szabolcsi főispán az eperjesi gyülésre ment, XIV. Lajoshoz forduljon segitségért. Zrinyi Wojenskitől egy alkalmas embert kért vala, kit Francziaországba lehessen küldeni, s a kanonok által küldve, most megjelent Gicha Kázmér, fiatal lengyel nemes, ki a lengyelhoni franczia párt főbbjeivel is összeköttetésben volt. Zrinyi, Rákóczy és Barkóczy István megbizásokat adtak neki, melyeket Nagy Ferencz a mindig szolgálatra kész eszköz fogalmazott, Rákóczy pedig leirt. Ugyan csak Nagy tette fel

---

[1]) Zichy Széchy Máriának april 7. 1669. Wesselényi László april 13. 1669. k a m. l e v. Rottal jelentése az eperjesi commissióról, k a n c z e l l. l e v.

[2]) Egy conceptus szerint a k a m. l e v.

utasitáskép a pontokat, melyeket a követ a franczia királynak előadjon. (april 25.) Az utasitás mindenek előtt felemlité, hogy Magyarország, melyet a török dúl, mely a beleegyezése nélkül kötött béke által ősi szabadságában megtámadtatott, elnyomatását továbbra nem türheti. Kénytelenek tehát a franczia királyhoz fordulni, kinek eddig tanusitott kedvező indulatát hálás köszönettel elismerik. Ha nem látná tanácsosnak segiteni a nemzetet a már közlött pontok értelmében, küldjön legalább 60—70,000 tallért készpénzben, Bécsre szóló váltókban, hogy időközben a török ellen katonáikat készen tarthassák, s a királynak is, ha alkalom nyilik, szolgálatjára lehessenek. Ha a király ezt sem tenné, ha még várni akarna, ők — mert veszedelem van a késedelemben — kénytelenek volnának másféle segély után látni, s akkor, ha szakadásra kerülne valamikor a dolog Francziaország és Ausztria közt, a király se számoljon a magyarok támogatására. Ez utasitással Gicha csakugyan elutazott, beszólván utjában még Sobieskihez, más lengyel urakhoz. Utiköltségül 1000 tallért kapott Rákóczytól, mely összeghez Zrinyi — jellemző vagyoni viszonyaira nézve — 28 aranynyal járult. E küldetést Zrinyi nagy titokban tartá és csak Ispán Ferenczczel, ez abaujmegyei nagy tekintélyü és ildomos reformatus emberrel, közlé, ki szinte Patakra jött a vallási kérdés végett. Barkóczy azonban nem volt oly hallgatag, nem Nagy Ferencz, ki később otthon a dolgot a nádornénak elbeszélte. [1])

---

[1]) Jelentés, Nagy Ferencznek két bécsi és két lőcsei vall. Kisfaludy Gy. vallomásai k a m. l e v. Zrinyi I. vall. 24—28. fél II. vall. 14—18. Rački i. h. 283 és 813. ll. Petrovich gyüjteményében i. h. 6. l. szinte emlékszik e levélről, de oly téves megjegyzések kiséretében, melyek magát Szalayt is, nem csoda, tévutra vezették.

Még nagyobb horderejű volt az egyesség, melyet most Rákóczy, Zrinyi befolyása alatt, a protestansokkal kötött, s ezzel a hosszas villongásnak végett vetett. April vége felé Zrinyi meghivására, a tiszamelléki reformatusok főemberei, Bochkay István vezérlete alatt Patakon összesereglettek. Ott voltak Szuhay Mátyás, Figedi Nagy András, Szepessy Pál, Bogdány Farkas László, Dalmadi István, Bessenyei Mihály, Keresztes András, Korodi Ispán Ferencz, Szentpéteri István, Wesselényi Pál, a nádornak unokaöcscse, Lónyai Annának Kemény János fejedelem özvegyének fia, heves vérü, fogékony lelkü, de jóban roszban egyaránt tulzásra képes ifju, a negyvenes évben járó Bonis Ferencz, zempléni tábla-biró, és Nádasdynak haszonbérlője, határozott, vas jellem, ki azonban még nem lelt alkalmat elvonultságából nagyobb cselekvési térre kilépni, végre Kazinczy Péter, Zemplénvármegyének, tüzes de gyenge főjegyzője és Héczei Baksa István Abaujnak jegyzője, egy mérsékelt, higgadt ügyvéd, ki, ámbár buzgó református, mégis Báthory Zsófiának bizalmas és tevékeny ügyvivője volt. [1]) A protestansok készek voltak Zrinyivel tárgyalni, de nem Rottallal, mint királyi biztossal, kinek egész kiküldetését törvénytelennek tarták. Két napig alkudoztak Zrinyivel és Nagygyal, nem mulasztván el hangsulyozni, mily nagy hasznára lesz Zrinyinek és a Rákóczy-háznak, ha a kalvinistákat magukhoz csatolják, mi alatt Báthory Zsófia hirt vőn a pataki dologról, és rögtön elküldé fiához Cserney Pál jószágigazgatóját, lebeszélni őt az egyezkedésről. Rákóczy a kényszerüséggel menté magát: »Benne vagyok! — Elöl

---

[1]) E jellemzések többnyire a jövő eseményeknél idézendő kutfőkön alapulnak, és ott fognak idéztetni.

tüz hátul viz, oldalt hegyes tőr van. Ezek itt fenyegetnek, nem tudok mit csinálni közöttük.« Ekkor belépett Zrinyi és Rákóczy elhallgatott.

Cserney még a tanácskozásoknál igyekezett némely pontokra ellenvéleményt kifejezni, de a különben nyugodt Baksa ráförmedt, hogy ő zavarja csak a 13 vármegyét, és az egyesség april 26. csakugyan létre jött, »Zrinyi Péter közbenjárására« — mint az okmány mondá — »és mert a protestánsok is a magyar nemzetnek megerősödését és szép egyességét óhajták.« Rákóczy visszaadta a pataki parochiának, mestereknek, papoknak, collegiumnak, az elvett jövedelmeket, vagy a mennyiben anyja birtokában voltak másokkal pótolá. A pataki tanároknak elmaradt fizetései és jövedelmeikért, melyeket Dobó és Lorántfy Zsuzsánna rendeltek volt meg, letett Szepesy András, pataki első predicator kezeibe 4000 magyar forintot. Az ujhelyi parochiának járó dézmát, melyet anyja nem fizetett, átvállalta s megigérte, hogy a selmeczi, vámos ujfalusi, keresztúri, tokaji, tarczali, bernád- németi jövedelmeket, valamint annak idején az ecsedit is kiadja. Kötelezte magát, hogy a deákok, nemesek, tanárokat a templomban való járásban Patakon nem akadályozza, templomuk harangjait nem használja. Az evangelikusokat a katholikus ünnepekre nem kényszeriti. A templomba menésnél a kapukat be nem záratja. A temető legyen közös, mig a katholikusok külön temetőt nem kapnak. Az iskolamesternek elvett házát, és bizonyos hagyományt a collegiumnak visszaadja, a parochia korcsmáltatási jogát nem gátolja. Mindennek szigoru megtartására aláirták e szerződést Rákóczy, Bocskay, Wesselényi, Szepessy, Bónis és Kazinczy, Zrinyi és Nagy Ferencznek, mint tanuknak jelenlétében.

Ezzel meg volt kötve a béke a reformatusok és a Rákóczyház közt, s ámbár az éveken át táplált gyülölet nem is enyészett el rögtön, sőt a keblekben Rákóczy iránt bizonyos bizalmatlanság maradt vissza, mégis biztositák fegyvereikről, és mondák, hogy Rákóczy most 20,000 kardot, — a mennyi erővel rendelkeztek a Tiszaháton — kötött oldalára.

Báthory Zsófia mély fájdalommal értesült fia lépéséről, és legalább annyit törekedett kivinni, hogy a felség ne erősitse meg »a meggondolatlan ember cselekedetét.« [1]) Rottalt meglepte a gyors fejlemény, a gyors siker, de mert az ügy ugyis Zrinyire volt bizva és társai semmit sem találtak az egyességben, mi a katholika vallásra sérelmes volna, »mert katholikus templomokat nem adott át, személyére nézve kötelezéseket nem vállalt, s különben is a szerződés csak Rákóczyt kötelezi, és nem a többi katholikusokat,« megnyugodott s a bán buzgalmától sok jót remélt a további teendők tekintetében is. [2])

Azonban a felvidéki követek közt, kik most Eperjesre gyültek, olyan volt a hangulat, hogy a kik a viszonyokat ismerték, mint Csáky Ferencz, már az első gyülés előtt lát-

---

[1]) Nemz. Muz. fol. lat. 3157. 212—216. ll. magyarul másolatban Károly István kéziratában, M. akad., mely példány szerint Zrinyi és Nagy előttemezték, Cserney Pál vallomása kam. levélt. Csicsery Péter u. o. Szenthe Bálint prim. levéltár. Csáky Ferencz levele Montecuccolihoz, ennek jegyzetei közt. Korneli Katonánál i. h. 674. és kk. ll. Szirmay Com. Zempl. 215. l. Tévednek tehát azok, kik mint Szalay tévutra vezettetve Kornelinek chronologiai támpontok nélküli elbeszélése által a szövetkezést Rákóczy és Zrinyi Ilona esküvője idejére, vagy mint magam Zrinyi Péter életében (Századok, 1867. 111. l.) 1668-ra teszik.

[2]) Rottal jelentése Kanczell. lev. Zorzi majus 2. 1669. Rački i. h. 34. l.

ták, hogy Rottal nem fogja megoldhatni feladatát. Mindazok, kik a felvidéken ellenzéki szerepet játszottak, jobbára interessatusok, itt voltak. Mind a 13 vármegye, mind a 8 szabad királyi város elküldte követeit, még pedig a megyék negyvenötöt, a városok tizenkilenczet majdnem mind protestansokat. [1]) A régiek közül Szuhay, Fáy, Nagyidai Székely András mint Abauj, Bochkay István, Baxa, Farkas Laszló mint Zemplén, Keczer Menyhért mint Sáros, Ispán Ferencz, Kende Gábor mint Szathmár, Szepessy Pál mint Borsod, Mocháry Ferencz mint Hevesmegye követei jelentek meg: mig Kazinczy Péter főjegyző, Bánchy Márton Zemplénből, Dobay András főjegyző, Sárossy Sebestyén szolgabiró Sárosból és mások uj emberek voltak, és még csak később voltak szerepet játszandók. Főurak — Barkóczyn, Bochkayn kivül, nem jelentek meg. Rákóczy csak egyszer jött el, sippal, dobbal tisztelegni a comissariusoknak: de jöttek követek a bányavárosokból, köztük Baloghy Gáspár, vallási sérelmeikkel, és ott volt Vitnyédy, ki ügyvédi teendői mellett a felföldön politikát is üzött, és most ismét a franczia segélyben, a protestans, kivált pedig a dunamelléki, kassai, lőcsei, eperjesi evangelikus papság buzgalmában bizott, ismét remélt, csak hogy most már a török meghódolás gondolatjával is megbarátkozott, és a katholikusokat »pápista kutyáknak« szidta. [2])

---

[1]) Settanta due essendo le persone venute, irja Zorzi május 18. 1669. Rački i. h. 35. l. Bocskay és Barkóczi főispánokat, és 6 biztost beleértve jó a szám.

[2]) Lásd ismeretes levelét Bethlenhez dd. Eperjes május 10 1669. Katonánál XXXIII. 733. l. és a Jelentésben. Ellenkezőleg Vitnyédy életirójával Fabóval, én e levelét valódinak habár roszlatin forditásnak tartom. Ha a protestans papokra 1674-ben leveleket

Eperjesre jött titokban Hidvéghy is, ki Nádasdynál némi tekintetben Nagyot pótolá, mióta az események e tevékeny ember és Nádasdy közt válaszfalat vontak. Hidvéghynek ott tartózkodása, midőn megtudá, szálka volt Rottal szemében, mert ugy vélte, hogy az csak ellene izgatni, missioját meghiusitani jött Eperjesre. Az ellenzéki táborban azonban e férfi Vitnyédyvel a béke apostolát játszá. A lutheranusok és kalvinisták közt levő ellentét ugyan is már a gyülés elején meghasonlásra vezetett, mely a kivülállok figyelmét sem kerülte el. A kalvinisták most már testestül lelkestül Zrinyivel tartottak: a lutheranusok ellenben, élükön a távollévő Thökölyi és Petrőczyvel, a Keczerekkel tartózkodóbbak voltak. Ők nem szakitottak Nádasdyval ellenségének Zrinyinek kedvéért, sőt összeköttetésüket fenntarták a férfiuval, kire a kalvinisták most már gyülölettel tekintettek. Vitnyédy és Hidvéghy, kik mint lutheranusok, inkább hitfeleik nézetét oszták, a közbenjárok szerepét játszák, nem nagy, de mégis annyi sikerrel, hogy szemben Rottallal, és az udvarral, egynek mutatta magát mindkét párt. [1])

Mindjárt az első conferentián — april 29. — melyen a követek a megbizásokat megvizsgálák, és a biztosoknak jelenték, hogy generalis conventre gyültek: nagy zaj tá-

---

akartak volna koholni, nem ily ártatlanokat koholtak volna. Egyéb iránt a körülmény, hogy a Jelentésben előfordul, bizonyitja az authenticitást.

[1]) Csáky levele i. h. Széchy Mária két vallomása i. h. Rottal feljentése Nádasdy ellen. 1669. jun. 21-ről, és a nov. 27. 1669. titk. tan. jk. Titk. lev. A követekre nézve V. ö. Steckel kisszebeni követ naplóját és Acta 13. comitatuum, mindkettő a Nemz: Muz: kéziratai közt 529. illetve 1727. fol. lat.

madt. A királyi meghivásból hiányzott »a prudentes et circumspecti« czimzés, azok tehát a szabad királyi városoknak nem szóltak, miben az ellenzék szándékos mellőzését látta a városoknak, mint országos rendnek, mi már a Mocháry-nak adott rescriptumban is történt. Meg akarják foszlani a városokat alkotmányos jogaiktól! — kiáltá az ellenzék, melynek egyik főszónoka Nagyidai Székely András volt; de őket hagyni nem szabad. Ők képezik veszély idején egyedüli menhelyét a nemességnek s előbb semmiféle érdemleges tárgyalásba nem bocsátkoznak, mig a kanczellár nem biztositja a városokat, hogy ők is meghivatnak, és aztán a felségtől uj meghivót nem kapnak. A biztosok összeültek. Szegedy állitá, hogy a czimezésben nincs hiba, a városok egy-egy nemest képviselvén a nemesek czime alatt foglaltattak, és mellette volt Farkas András: uj meghivó derogálna »a felségnek«. Zrinyi ellenben, Pethővel, ugy vélte, hogy két baj közt a kisebbet kell választani: adjanak uj leveleket. Nagy Ferencz közvetitő javaslatot tett, mely elfogadtatott. Minden rendnek megvan a maga czimezése, de a felség tekintélyének megóvására csak a kanczellár nyilatkozzék, hogy nem volt szándék a városokat kizárni, és hogy ilyesmi többé nem fog történni. (april 30.)

Midőn azonban Nagy és Farkas, kik a hirnökök szerepét vitték a biztosok és a követek közt, ily üzenettel a követekhez jöttek, Székely András és mások keménykedtek, hogy nekik bizony csak a király meghivója kell, és felforrtak, midőn mondák nekik: ne praejudicaljanak a királynak, ki híhatja az embereket Péternek, vagy Pálnak, a mint neki tetszik: Ők — mondák — csak azt sürgetik, mit a törvény rendel, és praejudiciumot az követel csak, ki törvény ellen cselekszik; végre azonban, nagy nehezen — sok ide-oda

üzengetés után — elhatározák, hogy meghallgatják a kanczellárnak nyilatkozatát; irjanak azonban ez ügyben az urak a felségnek is, mert ha a városok kihagyatnak, ők nem jönnek többé össze. Ez engedékeny nyilatkozattal egyidejüleg vették a biztosok a hirt, hogy az erdélyi követek el fognak jönni Eperjesre s Rottal azonnal gyanitá, hogy az egész szőrszálhasogatás csak arra való volt, hogy az idő ki huzassék az erdélyiek jöveteléig.

Május 3-ikán volt az első ünnepélyes ülés. A rendek, élükön Bocskay és Szuhay Mátyással, Rottal szállására — Bellaváry Dávid kamarai tiszt házába mentek, hol a épcső alján Nagy Ferencz és Farkas fogadák őket. A biztosok a házban vártak rájuk. Bocskaynak nehány üdvözlő szava után Szuhay állott elő, és hangsulyozván a városokon ejtett sérelmet, átadá megbizását Rottalnak, utána a többi megyei követek a magukéit. Rottal megköszönvén az üdvözlést, a városok tekintetében Szegedyre hivatkozott, ki, megállapodás szerint a mit már irásban adott, világos érthető szóval ismétlé: »hogy a meghivókban a városok is értettek, a kanczelláriának eszeágában sem volt őket a gyülésből kizárni akarni, s hogy a czimezés hiányából ellenük semminemü következtetés nem várható.« Utána ismét Rottal szólalt fel, és előrebocsátván, hogy némelyek a nagy fáradsággal és költséggel kivivott békét balúl magyarázzák, s állitják, hogy a felség az ország egy részét a töröknek engedte volna át, Dvornikovich által a vasvári béke pontjait felolvastatta. Azután felszólitá a követeket, hogy a kinek valami baja van, forduljon a biztosok bármelyikéhez. Kérte őket, tanakodjanak a megrendült közbátorság helyreállitása végett. A felség akarja, hogy a magán villongások, és erőszakoskodások, melyekben mindig a gyengébb

veszt, kiegyenlitessenek; a nép sanyargatása, falupusztitás, marhaelhajtás, ölések, rablások, melyekről folytonos a panasz, megszünjenek és a rend barátságos egyesség utján mindenütt helyreállittassék. Szuhay erre megköszönte a felség kegyét. Értették a béke pontjait, de azokat gyülésükben még egyszer elolvassák, és küldőik számára leiratják; s a biztosok inditványaira felelni fognak. Ezzel aztán a követek visszamentek gyülésházukba, és Nagy Farkassal ismét a lépcsőkig kiséré őket.

Rottal bizalmas felhivása nem talált viszhangra. A követek már azon utasitással jöttek, hogy commission mit se végezzenek. Patensek által ők nem kormányoztatnak és sérelmeik orvoslását csak a királytól és nem a biztosoktól várják. Zrinyivel ugyan sokat érintkeztek, hol közvetlenül hol közvetve, Nagy Ferencz által, s a Keczerek, Szepessy, Szuhay és mások ki- bejártak nála [1]: de Rottal Szegedyvel magára maradt, Pethő pedig inkább a gyülöletnek, mint bizalomnak tárgya volt. A zord hangulatot még növelte a hir, hogy a szathmári németek csapatosan kijöttek a szomszéd falukra élelmet zsarolni, és mindenféle garázdaságokat elkövetni, és nem csillapitá le azt Rottalnak készsége, melylyel azonnali orvoslásról gondoskodni igért.

A gravamenek, melyeknek compilatorai közt találjuk Székely Andrást, Baksa Istvánt, Kazinczy Pétert, Sárossy Sebestyént, május 10- én készültek el és adattak át Rottalnak azon mentséggel, hogy bár éjjel-nappal dolgoztak, de a tengernyi panasz és izgatott kedély állapotuk miatt előbb nem lehettek készek. Az ily dolgot nyugodt kedélylyel, távol a fegyverek zajától kellene végezni, de rajtuk a német

---

[1]) Pethő vallomása, kam. lev.

hadak nyomása, és még ujabbaknak jöveteléről is hallanak, holott rájuk, ha a béke a törökkel oly biztos, mint állitják, semmi szükség sincs!

A gravamenek a felségnek voltak szánva, nem a biztosoknak, de — mint Rottal találta — nyers, durva hangon, tele hazugsággal, semmi orvosszert nem ajánlottak, hanem csak azt keresék, mi izgató lehetett! A rendek nem maradtak a biztosok által kitüzött feladatnál, hanem összefoglaltak minden panasz és sérelmet, mely 5 év óta keserité a kedélyeket. Kezdék a vasvári békén, mely azoknak tudta nélkül köttetett, kiket leginkább illetett, s az országot martalékul dobván a töröknek, a legsiralmasabb gyümölcsöket termette.

Azután áttértek az idegen hadakra, kikről azt mondá a kormány, midőn bejöttek, hogy csak a békekötésig maradnak, és most is még az országban garázdálkodnak, Füleket, Kállót, Szendrőt, Tokajt, Szathmárt megszállva tartják. Ezeket ki kell vezetni, helyéjük kellőleg fizetett, fegyelemben tartott, magyar katonaságot kell fogadni, és a várakba rakni. A harmadik panasz a vallási dolgokra vonatkozott. Előszámlálák mind a sérelmeket, melyeket Báthory Zsófia és más katholikusok az evangelikusokon elkövettek, és még elkövetnek. »Könnyek nélkül — mondák — e dolgokról emlékezni sem lehet, s ők mégis, bizva ügyük igazságában, Istenben, a királyban, önsegélyhez nem nyultak. Számtalanszor fordultak a nádorhoz, a felséghez; hetekig, hónapokig jártak Bécsben, költekeztek, de hasztalanul.« Utolsó követük Mocharynak még csak reményt sem nyujtottak. Minden bajnak az 1662-iki országgyülés az oka, melyen a katholikus töredék, mintha csak ő volna az ország, törvényeket alkotott. Az üldöző katholikusok közül

Báthory Zsófia után kivált Joanelli ellen keltek ki, kire főkép selmeczi szereplése miatt haragudtak, ki lopja, csalja az országot, rosz pénzt veret, aranyat, ezüstöt, rezet az országból kivitet, s itt benn ez által drágaságot okoz: minden tekintetben méltó, hogy jószágvesztés mellett az országból kiűzessék. Sérelmeik közé több csekélyszerü is vegyült, melyeknek azonban nagy fontosságot tulajdonitottak. Szörnyü dolognak látszott, hogy a korponai katholikusok, bár csak hatan voltak, templomot követeltek maguknak, és hogy az egri püspök, Pálffy Tamás Kassa városának megparancsolta, javittasson ki egy a város előtt álló rozzant keresztfát.

A protestánsok üldözése közé számiták a mellőzést, melyet közülök sokan hitük miatt szenvedtek, és felhozák Thökölyi Istvánt, ki az árvai örökös főispánságot megnyerte, de abból az udvar ismét kitette [1]), valamint némely bazini és pozsonyi tanács-urakat, kik hitük miatt fosztattak meg állomásaiktól. Nem hiányzottak magán panaszok sem, melyek Bocskay és más családok peres ügyeit illették, melyeket nem lehet a törvény utjáról a commissiók elé terelni. Kikapták részüket a szentszékek, melyek protestánsokat idéznek maguk elé; az itélő mesterek, kik tul terjeszkednek hatáskörükön; Pethő Zsigmond, mert más kapitányok módjára, az igazságszolgáltatást zavarja; Szenthe mert távol van és tisztjét elhanyagolja. Élénk szinekkel festék a szegény nép szenvedéseit, melyeknek okozói a garázda katonák, és hasonszőrü rabló kapitányaik, kik osztalékot vesznek maguknak a pré-

---

[1]) Thökölyi István 1666. árvai örökös főispánná lett, de a Thurzó-örökösök panaszára 1668. jun. 1. e kinevezés visszavonatott. — Kancz. lev.

dából. Maguk az erdélyiek is sértegetik, kisebbitik az ország határait, szóval: ha orvoslás nem lesz a bajban, az országnak maholnap el kell veszni, és a keresztény világ, főkép pedig az örökös tartományok majd meg fogják sinyleni, hogy védbástyájuk elpusztult.

Ily daczos szellemmel nehéz volt boldogulni, bár Nagy és Farkas egyre beszélték: legyenek bizalommal a biztosok iránt, azok sem akarnak törvénytelenséget és Rottal jó magyaros atyafi szint öltött, a követek közül egyeseket magához hivott, igyekezvén őket fellépésük »veszélyes«, »méltatlan« voltáról meggyőzni. A körülmény, hogy az erdélyi követek — Kapy György elnöklete alatt: Teleky Mihály, Nemes János és egy szász, Váradi Virginas István — május 12-én megérkeztek és velük tárgyalni kellett, jó okul szolgált Rottalnak, hogy azonnal ne feleljen, hanem hagyja csillapodni a kedélyeket. Igyekezetének annyi eredménye volt, hogy a követek kijelenték, hogy választ ugyan csak a királytól várnak, de egyes embereket nem akadályoznak, hogy alávessék magukat a commissionak. Ez alávetés abból állott, hogy szóba álltak a biztosokkal és kérdést intéztek, vajon mi az oka és kinek a hibája, hogy a béke folytán Nagyvárad és Érsekujvár elveszett és az, nyugalom helyett ép ellenkező ereményeket szült? A biztosok közül Szegedy, Zrinyi, Pethő azt vélék, hogy fel kell a rendeket világositani; még pedig tegye azt Rottal saját nevében, mondá Szegedy: ellenben Farkas szerint elég volt, hogy a béke megköttetett, a többi nem tartozik hozzájuk. Nem a béke okait kérdék — jegyzé meg Nagy — hanem balkövetkezményeinek okát és erről értesiteni kell őket, de csak magán uton. Rottal is e véleményen volt, s ez végzéssé is lett, mert félt, hogyha a elség nevében szólna, a budai basa vagy a porta részéről

valami felszólamlás történhetnék. Diplomatice elkészitvén a választ — midőn másnap (maj. 16.) reggeli 7 órakor a követek, mielőtt a gyűlésbe mentek, nála megjelentek — egy maga közéjük lépett és elmondá, hogy midőn 1660-ban a török Nagyváradot ostromolta, ő felsége Gráczba hivta tanácsosait. Ott voltak a magyarok közül Lippay, Nádasdy, a két Zrinyi, a németek közül Lobkovitz, Portia, Auersperg és ő — Rottal — és elvégre végzéssé lőn, hogy Váradon segiteni kell Souches hadaival, az insurrectióval és a hajdukkal. A nádor azonban, ki Rakamaznál táborozott, irt, hogy Nagyvárad nem vesz be német hadat, mert inkább akar falain hallani Allah-t, mint Wer da-t, és igy a segély meghiusult. Midőn 1663-ban kiütött a háboru, a császár hadai szerteszét a külföldön voltak elfoglalva, s igy nem lehet az udvart okolni, hogy kész sereggel nem rendelkezett. Elrendelék a személyes felkelést, de maga Wesselényi sem bizott az insurrectioban, és ellenzé. A fővezérség felett versenygés támadt Nádasdy és Wesselényi közt, minek csak ugy lett vége, hogy Zrinyi Miklós neveztetett fővezérré. Ez alatt azonban Ujvár elveszett, mert senki sem ment segitségére. A német birodalmi segély lassan, késedelmesen érkezett, és igy a legjobb volt, nehogy az országból még több elvesszen, békét kötni, melyben legjobb lesz megnyugodniok [1]). A gyülekezet Székely András által felelt: nem kételkednek ugyan hogy, ezek lettek légyen a békekötés okai, és nincs is szándékukban azt, káros volta daczára sem ostromolni: de azt jóváhagyni csak az egész országnak van joga, miért is ők a felségtől országgyűlést kérnek, addig is azonban eszkö-

---

[1]) Rottal nyilatkozatának Várad elveszésére vonatkozó részletét közli Podhraczky Uj magyar muz. 1855. 412—416. ll.

zölje ki a felség, hogy a töröktől egy kis békessége legyen a megnyomorodott hazafiaknak. Egyuttal kérdést intéztek, miféle informatiojuk van a biztosoknak a magán ügyekre nézve? Mit szándékoznak tenni az evangelikusok panaszára? Azon sérelmekre nézve, melyeket a császár tisztei követtek el, a felségtől várnak választ: a magán emberek közt felmerült villongásokat egyesség utján óhajtják rendeztetni.

A török ügyre nézve Rottal átlátta, hogy a megyék ártatlanul szenvednek: de a kölcsönös pusztitásért a biztosok tanácsában részben a magyar végbelieket okolá, kik szinte be-becsapnak a török földre, és visszatorlásra okot szolgáltatnak. Farkas még a magyar urakat is vádolá, kik ha maguk nem is mennek a törökre, elnézik alattvalóik rablásait. A rablókat — legyenek katonák vagy nemesek — kapitányaik vagy a megyék által, de szigoruan meg kell büntetni. Zrinyi a baj okát abban látta, hogy nem fizetik kellőleg a végbeli katonákat, Pethő pedig Szegedyvel általában orvoslást sürgetett, mert ime, legujabban Kalló körül két falu népét üzték ki lakhelyeikből a törökök fenyegetéseik által; Szoboszlót hódolásra kényszeriték, és Károlyi jószágait elpusztitották. Irni kell tehát — végezék — a budai basának, de mielőtt erről a követeket értesitenék, Nagy Ferencz és Dvornikovich figyelmezteték a biztosokat, hogy a rendek egészen elterelik őket kitüzött czéljuktól. Ők mindig gravameneikre hivatkoznak, melyben kijelentik, hogy commissio nem kell nekik: egyuttal azonban választ igyekeznek kinyerni mind arra, mi őket érdekli, mi ha megtörtént, ott fogják hagyni a biztosokat a faképnél. Kérdést kell tehát intézni hozzájuk, visszaveszik-e gravameneiket vagy nem? Adnak-e be uj iratot vagy nem? Ha válaszoltak, lehet majd felelni, mondá Rottal: Szegedy, Zri-

nyi, Pethő azonban azt vélék, hogy nem kell a kérdést oly nyersen oda állitani; talán szégyenlik visszavenni iratukat, fel kell tehát kérni őket, hogy — miután már a munkához fogtak, — vegyék tárgyalás alá ama kérdéseket, melyeket a biztosok eléjük terjesztettek, félre tévén egyelőre benyujtott iratukat. Midőn azonban ez üzenetet Nagy Ferencz a rendeknek megvitte: a rendek visszafeleltek, hogy ők csak kérdéseket intéznek a biztosokhoz: de a sérelmeikben felszámlált dolgok felett törvénytelen commissioval tárgyalásba nem bocsátkoznak, benyujtott iratuktól el nem állanak. (május 16.)

A vallásos panaszokra nézve a biztosok közül csak Zrinyi volt azon véleményben, hogy ha jó szerével lehet, rendezni kell a dolgot. A többiek lehetetlennek tarták, hogy ilyféle dolgokat, melyek az országgyülés elé valók, itt lehessen orvosolni. Maga Nagy is igen határozottan nyilatkozott. A mit a császár tisztjei állitólag elkövettek, abban a vádlottaknak kihallgatása nélkül mit sem lehet tenni. A magán embereket, tetteikért szintén nem lehet a commissio elé kényszeriteni; arra pedig — mi a 13. vármegye területén kivül történt, mint a selmeczi ügy, a jelen bizottságnak hatásköre ugy sem terjed ki. Rottal tehát a legáltalánosabb kifejezésekben fogalmazta a választ, és megjegyezvén, hogy — ha az ország más részeiben történt dolgokat akarják orvosoltatni, legyenek azon, hogy ott is ilyféle comissio jöjjön létre — kérdé, mily módot, mily eszközt ajánlanak a magán vallásos viszályok kiegyenlitésére? Ha felelniök kell — gondolá Rottal — maguk is észre fogják venni a kérdés nehézségeit, és engedékenyebbek lesznek. Mig e kérdés felett a tanácskozás még folyt, megjelentek a rendek követei és kitörtek: »hogy hallomás, sőt biztos tudomásuk szerint

némely magyarok és németek, kik az ország nyugalmát zavarni óhajtják, őket a császár és udvar előtt gyanusitják, rágalmazzák, mondják, hogy Erdélylyel, a törökkel és más nemzetekkel czimborálva, a fölség és az ország vesztére törekednek, tudja Isten, miféle tanácskozásokat, levelezéseket folytatnak. Ők, mint eddig voltak, ezentul is hivei maradnak a felségnek, de kérik, hogy büntesse meg szigoruan az efféle hamis árulkodókat. Rottal mondá, hogy meg van győződve hűségükről, s megmondja kérelmüket ő felségének. A kanczellár vigasztalá őket, hogy a szóbeszéd elhangzik, kegyelmes királyuk ilyféle vádakra nem sokat ád, Zrinyi pedig mondá: Nem lehet minden embernek befogni száját! [1])

Farkas mondá: támogassák csak a felség szándékait, s a többivel ne gondoljanak. Nagy Ferencz pedig felvilágositá őket, hogy két ilyféle dolog volt; első izben kapott a császár bizonyos leveleket, de némelyek azoknak élét elvevék, megczáfolák, később pedig, midőn ismét akadt valaki, a másik fél rá sem hallgatott, szavainak hitelt nem adott. Szóval — mondá Rottal — a felség bizik bennük, különben nem küldte volna el közéjük hiveit: bizzanak ők is ő felségében, és ha ismét árulókról hallanak, jelentsék fel, meg fogják kapni büntetésüket. (Május 17.).

A köszönet, melyet a követek Rottalnak szavaiért mondtak, nem akadályozá őket, hogy Rottalnak kitérő üzenetét, mely a vallási sérelmekre kérdéssel felelt, vissza ne utasitsák.

A vallás ügyében egy mód van csak: adassék vissza a mi elvétetett, nem kell ott véleményt mondani, tanácsot

---

[1]) »Non posse omnibus occludi ora!« Rottal jelentése. Kancz. lev.

adni, a hol világos törvény rendelkezik. A selmeczi ügy közügy, mely érdekli a haza minden fiát, s ha itt nem lehet elintézni, miért nem hivnak össze országgyülést? (máj. 18.) Ők nem vártak többé Rottaltól és a commissiotól semmit, és máj. 20. bejelenték, hogy már egy hónapot töltöttek Eperjesen, azt hivén, hogy a felség orvosolni fogja bajaikat, de látván, hogy a biztosoknak erre meghatalmazásuk nincs, nem akarják őket tovább hiában, haszontalan munkával terhelni, és hazamennek, csak arra kérvén őket, támogassák kérvényüket, melyet a felségnek beadandók lesznek. Feliratukban ismétlék mindazt, mit már gravameneikben elmondtak, de szelidebb kifejezésekkel. Panaszkodtak különösen a német katonákra: »Bejönnek Morvából, Ausztriából az ujonczok, hogy ezredeikhez csatlakozzanak, 2—3 kocsival, de a szekerek száma utközben nőttön nő. Beszállnak nemeshez, pórhoz. Élelmet zsarolnak. Marhát hajtanak el, és a mire elérik állomásukat, már 20 vagy több kocsijuk van, melyeknek visszaadásával nem gondolnak.« Szállásukról rövid időn csapatosan kijárnak a falukra, élelmet zsarolnak, és mint a győzők, a legyőzöttek költségén élnek. A várakban a földesurak kárára bitorolják a regálékat, szabad korcsmáltatást, husvágást gyakorolnak. Lopás, ölés, csonkitás büntetlen dolog; a legrosszabbak mégis a szathmáriak. Hogy ilyesmi ne történjék, fegyelemben kell tartani a garázda hadat. Katona ne mehessen ki utlevél nélkül, melylyel ha nem bir, legyen szabad őt rögtön elfogni. Ha pedig egész companiák mennek át a megyéken, kerestessék meg a végett előbb a kanczellaria, és az tudósitsa jó eleve a megyéket, hogy a szükséges intézkedéseket megtehessék, és a fegyelem fentartassék. Küldőik — irák —

midőn a Felség meghivóját vették, azt hitték, hogy a béke iránt fel fognak világositatni, s a val ási és világi sérelmek az ország törvényei szerint orvosoltatni fognak. Remélték, hogy minden rendeztetni fog, és nem kivántak mást, mint a mit a törvény rendel: de a biztosok olyasmit akartak, mi a zavart még csak növelné (máj. 22.). Irtak egyuttal Nádasdynak és kérték közbenjárását, igaz magyarsága szerint. Irtak Szelepchényinek is hivatala miatt, hasonczélból, bár »látták leveleiből idegenkedését és contemptusát« (máj. 22.), mely iratokat elvégezvén, még a biztosoknál bucsulátogatást tettek és hazaszéledtek (máj. 22.) [1]. Sokan elkeseredve, könnyes szemekkel jöttek az erdélyi követekhez, kérve, könyörögve, kezdje el Apaffy ujból ügyüket a portánál, mert sem követelésüknek igazságos volta, sem az ország törvényei nem segitenek többé rajtuk. Az erdélyi követek maguk sem sokra mentek. Leginkább határvillongások, erőszakoskodások felett panaszkodtak, melyeket magyar végbeliek, magyar urak — köztük Farkas Fábián, Barakonyi Ferencz, Szuhay és Szepessy — kik a debreczeniektől szabadalmaik daczára, vámot zsaroltak — elkövettek, de általában csak igéreteket vettek, hogy a szükséges intézkedések a bajok orvoslására meg fognak tétetni. Midőn pedig a protestansok sérelmeit hozák szóba, »mert Isten dolga mindenekfelett való, és az erdélyi fejedelmek vivták ki a bécsi és linczi békekötéseket« — a válasz kitérő volt. Az ügy már a Rákóczy-házzal rendeztetett. Az erdé-

---

[1]) Stöckel naplója és Acta 13. Comitatuum n. m. kéz. i. sz. Kabóty István Dobay András szolgájának hason gyüjt. m. akad. kéz. Rottal jelentése a kancz. levéltár. érdekes főleg a biztosok tanácskozásaira nézve, és egy jelentés a gyűlésről a kam. levélt.

lyiek válaszukat máj. 29. kapták ki, és Rottal még az nap elhagyá Eperjest, hogy Rákóczyt Sároson meglátogassa és onnan aztán utját Bécsbe folytassa [1]).

Rottal Bécsbe irt, hogy szerencsésen megoldotta a nehézségeket [2]); valójában azonban maga sem tagadhatta, hogy a commissioval senki sem volt megelégedve. Felföldi utjának egyedüli eredménye a pataki egyezség volt. Azonban ezt sem ő vitte véghez; és midőn értesült a heves ellenzésről, melylyel az öreg fejedelemasszony és jezsuitái ezen megállapodást fogadták, szinte gondolkodóba esett. Ő ugyan a váradi, egri, korbaviai püspökökkel, Pető, Dvornikovich és Farkassal tartott tanácskozmány után mi károsat sem talált benne a katholikus vallásra nézve [3]), de azért mégis sokan voltak, kik azt nem helyeslék, és Nagy Ferenczet korholák, hogy ilyféle dolog létrejöttébe belefolyt [4]). A benyomás, mit Rottal a felvidékről magával hozott, az volt, hogy az ország e része a legnagyobb fejetlenség és zürzavarban van. A törvény és erkölcs minden köteléke meglazult, mindenki azt teszi, mi neki tetszik s igy Barakonyi Ferencz, Rákóczy embere, ki ellen az erdélyi követek panaszkodtak, hogy erdélyi deákok kirablásában, megsebesitésében részt vett, ki el is itéltetett, de az itélet ellene végre nem hajtatott — Eperjesen nyilvánosan mondhatá: »akármit határoznak a biztosok, mihelyt elmentek, megint csak azt fogom tenni, a mi nekem tetszik« és igen sokan,

---

[1]) Bethlen János i. h. 423—452. ll. Rottal jelentése. Kancz. levéltár.

[2]) Zorzi, jun. 8. 1669. Rački i. h. 37. l.

[3]) Rottal levele. május 19. 1669. Eperjes. Kancz. lev.

[4]) Zichy Nagynak dd. Pozsony, május 13. 1669. Kam. lev Bethlen i. h.

habár nem szóval, de tettel utánzák példáját. Rottal ugy vélte, hogy e zavarnak csak erős, vasmarku kéz vethet véget, [1]) de ilyen nem volt, sőt ellenkezőleg minden rosz támogatóra, szítóra talált Nádasdyban, kinek hajlandó volt kudarczának legnagyobb részét tulajdonitani. Mint vert vezér térvén haza, legalább Nádasdyn akart boszut állni, és e czélra szövetségesül óhajtá, s megis nyerte Zrinyi Pétert. Zrinyi Péter már rég nem tett annyit az ausztriai házért, mint e napokban. Ugy vélte, hogy magát már-már egészen a felség szolgálatának feláldozza, még pedig sikerrel s azért a horvátországi, károlyvárosi generalatust méltán kérheti jutalmul, melynek tulajdonosa Auersperg Farkas gróf május elején már halálán volt és a hó közepét tul nem élte. Betegségének első hirére Zrinyi Eperjesről Lobkovitzhoz fordult, ki a ministerelnök Auersperget lassanként már a kormányról leszoritá és pártfogását kérte. — »Lesznek ugyan sokan — irá a sagani herczegnek május 4. — kik mondani fogják, hogy e hivatal nem fér össze a báni méltósággal, de a lefolyt idők példája az ellenkezőt bizonyitja« [1]). A horvátok is őt, a bánt szerették volna e fontos állomásra és ősi kiváltságaikra hivatkoztak. A magyar közvélemény őt itélte legalkalmasabbnak és Frangepán Katalin Bécsbe sietett, előmozditani férje kineveztetését, melyet az Eperjesről egy szenvedélyes folyamodásban sürgetett. Azonban az udvar nem akarta e rendkivüli fontos tisztet, mely ugyszólván Horvátország kulcsát tartá kezében, Zrinyire bizni, kinek elveit sokkal jobban ismerte, sem hogy benne bizhatott volna. Sietett tehát betölteni a he-

---

[1]) Rottal jelentése, k a n c z. l e v.

[2]) Zrinyi Lobkovitznak, Eperjes maj. 4. 1669. latinul i. h. 35.

lyet, mig Zrinyi Eperjesen volt, Auersperg herczeg védenczével, Herbstein József gróf máltai lovaggal, ki ugyan — mint a jövő megmutatta — bátor és erélyes férfi volt, de még eddig képességeinek jelét nem igen adta s leginkább csak azért neveztetett ki, hogy Auerspergnek is legyen egyszer egy kis öröme [1]). E kinevezés nagyon bántá Zrinyi barátait, kik nem ok nélkül mondák, hogy vagy Zrinyit kellett volna kinevezni, vagy valami kitünő hadvezért, ki előtt a bánnak oka volna hátrálni, kinek elsőbbségében megnyugodhatnék, és maga Zrinyi is, midőn junius második felében Rottallal Bécsbe ért, rendkivül fel volt ingerelve, ámbár haragját telhetőleg palástolni iparkodott [2]). Mindamellett Rottal őt már markában tartá és eszközül felhasználá Nádasdy ellen.

Rottal, hogy vádjainak nagyobb súlyt kölcsönözzön, tanunak akarta használni Zrinyit Nádasdy ellen. Eperjesről visszajövet beszélt neki az összeesküvésről, Vitnyédy tervéről, és mutatta neki Kaszavárt, hogy ide akarta az ügyvéd a fogoly császárt vinni: anélkül azonban, hogy tudomásának forrásait, Feketét, Széchy Máriát, Nagy Ferenczet elárulta volna [3]). A könnyen fellobbanó hirtelen Zrinyiből nem volt nehéz kivennie azt, a mit már nagyrészt

---

[1]) Zorzi jun. 8. 1669. Rački i. h. 36. l.

[2]) Zorzi máj. 18. 25. jun. 8. 22. Rački i. h. 35—37. ll.

[3]) Zrinyi utolsó vallomása szerint Rački i. h. 546. l., midőn a Vághon lefelé jöttek egy talpon, mutatta neki Rottal Kaszavárt, minek Eperjesről visszajövet kellett történni. Hogy Zrinyi nem tudott semmit Széchy Mária és Nagyék árulásáról, kitünik abból, hogy Rákóczy csak szóbeszéd után gyanitott valamit a dologról (Nagy lőcsei II. vallomása sept. 14. 1670. i. h.) és Zrinyi fogságában mondhatta, hogy ő fedezte fel az első az összeesküvést. Katona i. h. 831. l.

ugyis tudott. Zrinyi bevallá neki szövetségét a nádorral, és megerősité vagy kiegészité Fekete és Nagyék vallomásait, elmondá különösen mindazt, mit Vitnyédy merényletéről tudott. Vallomásának éle Nádasdy ellen fordult, de midőn az országbirót vádolá, magára nézve is beismert dolgokat, melyeket az udvar bünös merényleteknek tartott. Rottal tehát a császár kegyelméről biztositá, sőt midőn Bécsbe értek, üzenetet hozott neki a császártól, hogy minden felejtve van, csak jövőben tartózkodjék hasonló merényletektől, és tegye jóvá hűség és engedelmesség által korábbi hűtlenségét.

Rottal jelentésének, helyesebben vádjainak meghallgatására a császár Lobkoviczot és Montecuccolit rendelé ki, kik a sagani herczeg házában jun. 21. délután 4 órakor Rottallal és Zrinyivel nagy titokban összeültek, még csak Dorsch lévén jelen, a haditanácsnak titkára. Az eperjesi gyűlésről még nem volt kész a jelentés, azt mellőzék, de hogy a lappangó tűz — mint Rottal magát kifejezte — még jobban fel ne szitassék, felhozá Nádasdy ellen mind azt, mit az éles szemű gyülölet évek óta észrevett és gondosan összegyüjtött, sőt még azt is, mi csupa szóbeszéden alapult. Mint már két év előtt jelentette — mondá Rottal — Nádasdy a főbünös. Ő az, ki szövetségbe igyekezett gyűjteni a magyar urakat, de azok elfordultak tőle, midőn látták, hogy a császár ellen áskálódik. Már 1662. a meghalt Rákóczyval — a katholikus Lászlóval a sárosi főispánnál, ki 1664-ben Nagyvárad alatt elesett [1]) — a német birodalmi gyűlésre akart az ország által küldetni, hogy szövetséget hozzon létre

---

[1]) Wolf i. h. 255. l. Rákóczy Györgyre érti azt, mit Zrinyi Rákóczyról mond, holott a titk. levéltárbeli szövegből világos, hogy

a német birodalommal [1]). Még előbb, 1659-ben, ugyancsak Rákóczy Lászlóval tractált, s neki leányát adni, és őt királyá tenni akarta. Rottal már akkor figyelmeztette Portiat, de ez nem hitte, hogy Nádasdy ilyesmiben törné fejét. Nádasdy levelezett Rákóczy Györgygyel s leveleit Mednyánszky Jónás kész volt egyszer 30—40,000 forintért kiadni, ha biztositják Nádasdy haragja ellen; azoknak még most is meg kell lenni örököseinél. Ugyancsak 1662-ben azon volt Nádasdy, hogy Magyarországnak — ha az egész ország ir valahová levelet — külön pecsétje legyen, mi csaknem törvénybe ment, ha a felséget hű tanácsosok a dolog veszélyes voltára még jókor nem figyelmeztetik [2]).

Nádasdy Franciaországhoz is fordult, és Wesselényit is ezen irányban igyekezett terelni. Résztvett a Lubomirski vesztére koholt tervekben. Gyakran összejött a franczia és svéd követekkel, összeköttetésben volt a lengyelekkel. Szendrőn ő indítványoztatta a felkelés és becsapást Morvába,

---

1662-ben is ugyanazon Rákóczyról van szó, ki 1659-ben emlittetik. Az pedig csak Rákóczy László lehetett, kire minden többi dolog is illik.

[1]) V. ö. erre nézve a rendek 1662-iki gravameneit. Fabó, az 1662-ki országgyűlés 188. l.

[2]) V. ö. e pontra nézve az 1662-ki országgyülés gravameneinek 63. pontját: »hogy az országgyülés az előtt is használt pecsétje ujittassék meg, közepén Magyarország, köröskörül a kapcsolt országok czimerével. E pecsét a korona mellett őriztessék, s onnan az egész ország tudta nélkül és szükségen kivül senki által ki ne vétessék, senki által ne használtassék.« A felség válaszában e kérelembe beleegyezett, de ez aztán törvénynyé még sem lett. Fabó i. h. 202. és 208. ll. A veszélyes a dologban ép ugy mint a fennemlitett követségnél, ugy látszik az volt a bécsiek szemében, hogy az ország mintegy függetlenül és különváltan a királytól próbált intézkedéseket tenn

Ausztriába: de a magyarok látván, hogy őt csak önző czélok vezérlik, elfordultak tőle. Most trencsényi jószágaira üzentetett, hogy fegyverkezzenek. Kapitányokat, káplárokat rendelt, zavarni törekedett az eperjesi comissiot Hidvéghy és cselédjei által. Izgatott Zrinyi és Rottal ellen: ne bizzanak a rendek bennük: mig benne — hisz kezükben van hitlevele — bizhatnak. Ő terjeszté a hirt, hogy német hadak közelednek, a császárt pedig a jezsuiták által véli elámithatni.

Még a császár személyét is veszély fenyegeti, és elmondá, mit kivánt Vitnyédy Zrinyitől, hogy a császárt elfogja? mit mondott Nádasdy a császár elfogatásáról? mire tanu Baranyai Kiss Mihály, ki jelenleg Győrben lakik. Megérinté Szobonya kisérletét, elfogni a körmöczi pénzt, és a levelet, melyet Nádasdy Panajotti árulásáról irt Nagynak, s melyet szükséges volna megszerezni. Nádasdy összehivta a dunántuli megyéket, annélkül, hogy az érsek vagy kanczellár valamit tudna róla, jun. 13. pedig gyülést tartott Thökölyi, Hidvéghy, Vitnyédi és Bercsényivel, az alkapitánynyal.[1]) Azután jöttek a mendemondák. Draskovich János, Nádasdy veje, mondá Zrinyi grófnénak, ne menjen át a Murán; olyan szomszédot kap, ki az egész szigetet elrontja

---

[1]) Ez azon árulása Zrinyinek, melyet Szalay oly megfoghatatlannak talál, mert nem tudhatta, hogy az csak Nádasdy ellen volt irányozva, nem tudhatta még a szerepet, melyet Rottal játszott; a fennebbiekben talán némileg érthetővé tevém az eseményt, melyben azonban még elég homályos részlet van: jelesen mikép vette rá Rottal Zrinyit e vallomásra? Annyi azonban már is kétségtelen, hogy ő csak eszköz volt. A feljelentésben mindig Rottal beszél, mert oly dolgokat állit, miket Zrinyi soha sem tett. A feljelentés egész terjedelmében meg van a jun. 21. 1669. felvett jegyzőkönyvben, a t i t k. l e v. melyről meg vannak a h a d i l e v. Montecuccolinak kivona-

és midőn a grófné válaszolt, hogy arra Nádasdy nem elég hatalmas, hacsak a török nem segiti: elvörösödött. Csáky Ferencz — a kétszinű — Farkas Fábián, Székely András főkalvinistáknak és Lengyel Jánosnak beszélte: Nádasdy mondá neki, letépi a császár fejéről a koronát. Ugyan csak Csáky mondá: a felség igéré, hogy Nádasdy herczeggé, Csáky nádorrá lesz, ha örökössé teszik a magyar királyságot. Mind e körülményekből és adatokból következteté Rottal, hogy Nádasdyt el kell fogni, de Lobkovitz és az udvar megmaradtak a régi politikánál: várni, mig az események jobban ki nem fejlődtek. A mit Nádasdy most tett, csakugyan nem igazolt volna valami erőszakos lépést. Nehogy vádolják, hogy Rottal terveit zavarta: nem engedte meg, hogy Szenthe felmenjen a commissio idejére Eperjesre, ámbár a rendek kemény levele tetszett neki, és a pataki egyességnél legalább örült, hogy azzal nem »Rottal triumphalt«. [1]) Már 30 év óta tartott hadat, s azért csak Rottal láthatott abban valami roszat, hogy az idén azt legalább 1000 emberrel szaporitani akarta, az ujonczokat felzászlózta, a tiszteket beállitotta [2]). Május végnapjaiban Czenstochauban volt Lengyelországban, Sennyey püspökkel bucsut járni a csoda tevő

---

tos jegyzetei is. V. ö. a Jelentést, Zrinyi utolsó vallomását, Rački i. h. 545. l. és a titk. tanács 1670. marcz. 20-iki jegyzőkönyvét, mely u. o. 86. l. emliti az eseményt: »dan ob er zwar vor einem Jahr den Nádasdy selbsten verraten und E. K. M. wegen des von ihme und andern getroffenen foederis abgebeten, alle Treue und gehorsam versprochen.«

[1]) Nádasdy Szenthének april 3. május 9. 1669. Titk. lev. Csákynak május 5. 1669. kassai Csáky lev.

[2]) Nádasdy Csákynak már idézve maj. 5. 1669. Keresztur i. h.

Mária képnél. Mit csinált az uton? mit beszélt a barátokkal az ebédnél? mit ajándékozott a zárdának, templomnak? mind arról Rottalnak tudomása volt, melyet nem mulaszta el közleni Lobkovitzczal. Mind abban azonban semmi gyanus sem volt, bár Rottal levélirója még azt is megemlité, hogy Nádasdy gyorsan áthajtott Tarnoviczon, nehogy a lotharingi herczeget, a lengyel koronának osztrák jelöltjét lássa, vagy hogy egy páter mondá: miszerint az ebéd alatt szó volt valami rebellioról, de nem tudja, hogy miféléről? Szintoly kevéssé vonhatott rá árnyékot, hogy jun. 2. vissza indulván jun. 13. Trencsényben Thökölyi István, Hidvéghy és Vitnyédyvel találkozott, mert a társaságban ott voltak hű katholikusok is: Illésházy és Bercsényi Miklós [1]). Szóval helyzete külsőleg oly kevéssé változott az udvarral szemben és ő még oly hatalmasnak látszott, hogy Zrinyi látván Rottal hiu torzsalkodását, ujra ligát szeretett volna vele kötni, és azt gyermekeik házasságával akarta volna megpecsételni: Zrinyi fia elvevén Nádasdy egyik leányát, mely gondolat azonban Nádasdynál épen nem talált viszhangra [2]).

A mily következetlen volt Zrinyi, mindig a pillanatnak befolyása alatt állva, s a körülmények által ragadtatva Nádasdyval szemben, szintolyan volt az udvar irányában. Ő midőn Rottal által a felség bocsánatáról értesült, hűséget és engedelmességet fogadott és megkövette Leopoldot tiltott szövetkezéseiért: egyidejűleg azonban egy uj vállalatba kapott, melyet később sulyos bűnűl róttak fel vérbirái. Midőn Nádasdy ellen tanuskodott, épen nem hagyott fel kedvencz s egyetlen állandó tervével, Magyarországot

---

[1]) Jelentés jun. 21. 1664. Titk. lev.

[2]) Nagy Ferencz lőcsei II. vallomása i. h.

keresztény államok segitségével kiszabadítani kinos helyzetéből.

Gicha követségétől már nem sokat várt [1]), de nagyon felkölték érdekét a lengyelországi események. Junius 19 megtörtént a választás Varsóban és királylyá nem az osztrák, nem a franczia jelölt, hanem az ifju Wisniowieczki Mihály, egy régi, de szegény herczegi család sarjadéka lett. A bécsi kabinet örült, hogy legalább a franczia jelölt nem győzött, s azonnal kapott a lengyelek által megpendített eszmén, hogy a király vegye nőül Leopold hugát, Elenora főherczegnét, és erősítse meg az által a barátságot Ausztria és Lengyelország közt. Zrinyi, kinek harczias politikájában mindig nagy szerepet játszott Lengyelország: nagyon röstelte a lengyel-osztrák közeledést, s azért minden telhetőt elkövetett, hogy Mihály király házasságát Eleonorával megakadályozza, a lengyel király figyelmét a dán király leányára irányozván, mibe a bécsi dán követ is megegyezett. Ép akkor Bécsben volt Zrinyi sógora, nejének öcscse, az ifju 26 éves Frangepan Ferencz, hires családjának utolsó ivadéka [2]). A mult háboruban Péter mellett küzdött Jurjevestenénél, s a békekötés után ő is hevesen kifakadott az ausztriai ház ellen [3]). De Zrinyi összeesküvéséről mit sem tudott, sőt midőn 1667-ben Beszterczebányán a nádori székre megjelent Bory Mihály, Zrinyi figyelmeztetésére mindent szorgosan eltitkolt előle, és kém hírét költötte [4]). Némi izetlenségek és

---

[1]) Nagy, II. lőcsei vallomása i. h.

[2]) Halálakor 28 éves volt l. Zorzi april 5. 1670. »non passando vint' ott anni. Rački i. h. 148. l.

[3]) Lásd már idézett iratát Račkinál i. h. 1—7. ll.

[4]) Bory Zrinyinek Lipcse, marcz. 30. 1667. Titk. lev.

összekoczczanások elidegeniték volt egymástól a két bajtárst, kik mindketten egyformán hevesek, egyformán föllobbanók voltak. Azonban Frangepán utazni ment s a távollét majdnem teljesen behegeszté a kölcsönös sértéseket. Többnyire Olaszhonban járván, olasznőt vevén el — Barberino bibornok unoka hugát, De Naro Juliát — inkább volt olasz mint horvát, inkább horvát mint magyar. Külföldön sokat tanult. Ismerte Molièret — kinek Dandin Györgyéből néhány jelenetet horvátra fordított, és utánozta Leopold Vilmos főherczegnek, most már teljes és méltó feledésbe sülyedt »Di porti del Crescente« czimű olasz költeményeit. Költői szárnypróbálgatásai — olasz és horvát nyelven — messze hátramaradtak Zrinyi Miklós lyrai költeményei mögött [1]), mind a mellett litteratus ember volt, ki jól tudott olaszul irni, és ép ilyen kellett most Zrinyinek, hogy a Lengyelhonba menendő követ számára egy horvátúl szerkesztett utasitást olasz nyelvre leforditson. Felkereste tehát Frangepánt az »arany ökör« czimű vendéglőben, és mondá, hogy mindig esküdt ellenségének tartá, de most alkalmat nyujt neki, hogy baráti érzelmeit kimutassa. Frangepán felelt, hogy vette észre gyanúját, de arra nem volt oka; ő tettel is kész az ellenkezőt megmutatni, és látván hogy Zrinyinek valami titkos beszéde volna, biztositá is hallgatásáról. Erre Zrinyi mondá, talán Isten ugy akarja, hogy a lengyel király Magyarország királyává is lesz, és háborut fog kezdeni a török

---

[1]) Frangepán költői szerepére nézve v. ö. Kostrenčič Iván előszavát Frangepán »Vrtice« czimű költemény-füzéréhez (Zágráb, 1871.) hol Jarne, Budemoder és efféle nevek alatt Dandin Györgynek néhány jelenete is közöltetik, melyet azonban a különben igen alapos kiadó meg nem ismert, hanem eredeti műnek tartott.

ellen, és elővette az utasitást [1]), melyben a legélesebb szavakban kikelt az osztrák ház ellen, hogy a lengyel királynak kedvét elvegye a vele való szövetkezéstől.

»A császári udvar — irá — a lengyel királyt ugyanazon örvénybe akarja rántani, melyben maga van, a tervezett házasság által, mert ennek folytán szükségképen szövetségnek kell keletkezni Lengyelország és Ausztria közt. Mind a mellett vannak Bécsben miniszterek, kik a házasságot ellenzik, és azt hiszik, hogy a császári udvarnak méltósága ellen való, egy főherczegnőt adni nőül egy oly királynak, ki még kevéssel előbb magán ember volt, és midőn Prágában tanulmányait végzé, ugyszólván az udvar kegyelméből élt. E párt szerint, várható volna, hogy a lengyel király e házasságért esdekelve folyamodjék és fontos kötelezettségeket vállaljon, hála fejében«. E csipős megjegyzések után általánosabb szempontokra tért át. »Ámbár sokat lehetne felhozni az osztrák szövetség ellen — folytatá — mégis csak egyre szoritkozik. Mi hasznot vagy könnyebbséget várhat a lengyel nemzet oly fejedelemtől, mint a gyenge eszű Lipót, ki csak szinházakkal, mulatságokkal foglalkozik, egy perczet sem tölt fontos vagy vitézi tettekkel, mindenben minisztereinek szenvedélye és magán érdekei által vezéreltetik, annélkül, hogy maga valaha valamit határozott volna? Kinek pénztára ki van merítve, kinek hitele nincs, kit szomszédjai megvetnek, barátjai csekélybe vesznek, alattvalói gyűlölnek? Ehhez járul a megrögzött gyűlölet Magyarország ellen, melyet megszeretnének rontani, ámbár védbástyája volt mindig az örökös tartományoknak. Mit vár Lengyelhon egy ilyen

---

[1]) Frangepán: »Res Polonica ita habuit.« Titk. 1 e v. Ugyanannak jun. 24-iki vallomása, kiadva Rački által i. h. 296. l.

államtól? és felhozá, hogy a császári udvar ellenzé Mihály megválasztását és a neuenburgi herczeg mellett kardoskodott. Az osztrák kormány, mely látszólag oly buzgalommal viseltetik a katholikus vallás iránt, valódi basilikus kormány, mely csak mások nyugtalanságában lel maga számára békét, mások szerencsétlenségében keresi szerencséjét, és a szabadság kiirtásában, Magyarország teljes megigázásában keresi nagyságát és dicsőségét. Nincs a világon kormány, mely annyira meg volna romolva, annyira el volna telve ádáz érzelmekkel Isten és a nemzetek jogai ellen, és a mi legszomorubb: a legkisebb remény sincs, hogy megváltozzék vagy megjavuljon. A kormány vesztébe rohan. Minden tartománya, főkép Magyarország bosszuért kiált. Lengyelhonnak Magyarhonnal kell szövetkezni, egy magyarnak alkalmaztatni a lengyel udvarnál, ki lengyel szolgálatban a magyar ügyeket végezze; s ha szövetséget keres a király, ne Ausztriával, hanem Oroszországgal szövetkezzék, mi Magyarországnak és Lengyelországnak egyaránt hasznára fog válni [1]).

Követül e vállalatra Zrinyi Bargigli Ferencz Mária olasz dominikánust szemelte ki, ki sok éven át szolgált Morvaországban az olmützi püspöknél, gróf Nostitznál, és most az utóbbi ajánló leveleivel Bécsbe jövén, Frangepán szolgálatába állott. A sima, furfangos olasz [2]), ki diplomata volt

---

[1]) Májláth: Geschichte der Öst. Monarchie IV. 66. l. most már nincs a titk. lev., valamint Palmerini válasza sem, legalább sem én, sem Rački azt fel nem találhattuk.

[2]) Homo vafer et versabilisnek jellemzi a Jelentés. Nevét a leghitelesebb kutfők Bargiglinek, ritkán Bargiglionak irják, miből aztán a latinos Pergilius lett. Majláthnál a Bariglio név tehát csak tollhiba.

és gazda egyaránt, mindjárt egészen elbájolta Zrinyit, ki őt elkérte Frangepántól, és elhatározá, hogy ha megtér, magával viszi Horvátországba, tengermelléki birtokaira, jószágigazgatónak. A lengyel ügyben Wojenskihez utasitá, s az utasitáson kivül még egy levelet is adott neki, melyben Mihály királyt a trónon üdvözölvén, pártfogását kérte, hogy ő — Zrinyi — mint a lengyeleknek nagy barátja, lengyelországi nemességet kapjon; küldetésének ez volt külső czélja, mely kérelemre Zrinyit azon körülmény is inditá, hogy meghiusulván a murányi szerződés, ő most a nádorné lengyelországi javait szerette volna megszerezni, mire a lengyel nemesség okvetetlenül szükséges volt [1]).

Bargigli már Lengyelországban járt, midőn a magyar tanácsosok julius 16-ra meghiva Bécsben összeültek, hogy az eperjesi dolog felett tanakodjanak. Rottal elnökölt és volt gondja oly embereket hivni össze, kik szinte nem voltak barátjai Nádasdynak [2]). Köztük volt Nagy Ferencz is, kinek »fáradságos, hiv és hasznos szolgálatit« Rottal a felségnek repraesentalni igérte [3]). Nádasdyt azonban nem lehetett elhagyni, ő is meghivót kapott, és, ámbár kelletlenül, eljött, de a gyülések felé nem igen ment.

---

[1]) Bargigli küldetésére nézve v. ö. Jelentés. Zrinyi és Frangepán vallomásait Račkinál i. h. 287. 296. 313. 318. »Hette sich der Graff von Zrinyi in ihne also verlibt« t. i. Bargiglibe — mondja Frangepán i. h. 296. l. mit egyébiránt Zrinyinek levelei a modenai levéltárban is eléggé bizonyitanak, valamint Frangepán levele Estei Rinaldhoz julius 26. 1669. Bécs. Másolat a magy. akad. lev.

[2]) »Kihagyták a régiebb tanácsurakat és csak Rottal dispositoja és érsek uram szája ize szerint hittak meg személyeket« Nádasdy Csáky Ferencznek. Bécs jul. 20. 1669. Kassai Csáky lev.

[3]) Rottal Nagynak, Bécs, jun. 20. 1669. Kam. lev.

Nádasdy előtt nem volt titok, hogy Rottal becsületébe »gazol,« »szemetekből szed ki megvetett tökélletlenségeket,« melyeket »lator elméje told-fold ezer hazugságokkal«, és Rottal müvét teljes erejéből támogatta Szelepchényi. A primás az összeesküvést, a merényletet a császár és saját élete ellen kezdte feszegetni, és már nemcsak Nádasdyra, hanem Zrinyire és másokra is mint részesekre rámutatott.

A császár békés kedélye azonban röstellé e személyeskedést; a magyar tanácsosok sem igen hittek a primás szavának, s az önzetlen, csak a közért buzgó jóakarat helyett, önérdeket láttak tetteiben, tulzott rágalmakat beszédeiben. Ők a közügygyel akartak foglalkozni, melynek a személyes versengések csak kárára válhattak, de abban sem tudtak előremenni. Rottal eléjük terjeszté jelentését azon megjegyzéssel, »hogy ha öreg, törődött voltánál fogva a felségnek eleget nem tehetett, legalább egész lélekkel kivánt a királynak és Magyarországnak szolgálni, és a mi hiba talán történt, akaratján kivül történt.« Az urak országgyülést sürgettek, mert látták, hogy a legtöbb kérdést a nélkül nem lehet megoldani, de az udvar és pártja ellene voltak, mert az idő nem látszott alkalmasnak arra, hogy a gyülés »az engedelmesség és józanság határai közt maradjon,« mihez Szelepchényinél még a vágy járult, minél tovább megtartani a locumtenensi tisztet, melyet senkinek sem, sem Rottalnak, sem Forgáchnak, sem Eszterházi Pálnak, sem Pálffy Miklós pozsonyi grófnak, kiket nádorjelöltekül emlegettek, nem volt hajlandó átengedni. A behódolások miatt is keserü panaszokat lehetett hallani a gyűlésen. A török folytonosan terjeszti hatalmát, miáltal nem csak ősi szabadságát veszti a nemzet, hanem az osztrák

háztól, a kereszténységtől is elszakasztatik. Nem elég csak irni a budai basának, a portának, hanem külön követek által, mint a felvidék kivánja, kell szorgalmazni a béke megtartását. Egészben véve azonban a több mint egy hétig tartó tanácskozásnak eredménye csak az volt, hogy Rottal eljárását helyeslék, és tanácsolák, hogy a megyéknek csak általános kifejezésekben kell felelni; mihez képest az aug. 2. kelt királyi leirat csak azt felelte a 13 vármegyének, hogy sérelmeiket részben már orvosolták, részben legközelebb fogják orvosolni. A legfőbb kérdések azonban az országgyülés elé tartoznak, mely legközelebb fog összehivatni [1]).

A gyüléssel senki sem volt megelégedve. A felek elkeseredve oszoltak szét, bár a császár kivánságára az ellenségek, különösen a primás és Nádasdy szinleg kibékültek. Maga Rottal sem táplált többé a jövő iránt valami vérmes reményeket, mióta a magyar ügyek vezetése kezéből kisiklott, mert nem tett fel a magyarokban annyi ildomot és jóakaratot, mint a mennyivel ő maga birt és Csáky Istvánnak, Ferencz testvérének irá: »most válik el, kik a jó magyarok, kik magyar kenyeret esznek, magyar ruhában járnak, vagy a kik német kenyeret plundrában esznek? [2]).

---

[1]) Nádasdy Csákynak, i. h. Bálintfy n a. jul. 14. 1669. Pottendorf, u. o. Donellan Nádasdynak jul. 14. aug. 23. 1669. Titk. lev. Zorzi jul. 13. 20. 27. aug. 3. 1669. Rački i. h. 38. és kk. ll. Rottal jelentése, kancz. lev., hol a leiratnak fogalmazványa is meg van, tele javitásokkal. Minden, kissé oppositionális phrasis gondosan ki van törülve. A leiratot a Borsodmegyéhez szóló példány után lemásolta Podhraczky, Akad. lev.

[2]) Rottal Csáky Istvánnak, aug. 4. 1669. Kassai Csáky levélt.

Nádasdy ellenben kárörömmel látta, »hogy Rottal annyit tud a magyar dolgokhoz, mint a varga kaptájához, és most érti már, hogy többe bocsátkozott, semmint őt illette, és értette, fájt is hasa bele, mert ágyban nyögte szive, és nem hasa fájdalmát, zavart dolga jutalmát érdeme szerint vette! . . . Addig jár a korsó a kutra, mig eltörik, és van Isten, ki kiszabja jutalmát kinek-kinek! [1]).

Azonban senki sem ment el Bécsből haragosabban, bőszültebben mint Zrinyi Péter. Ő most azok közé tartozott, kik csillapítani igyekeztek a kedélyeket, és jó indulatot mutatott az udvar iránt. De a bécsi kormányférfiak még sem biztak benne. Nagyon jól ismerték, és mindig tett valamit, hogy érzelmei iránt kétségben ne legyenek. Igy a gyűlés idejében besugák az udvarnak egy nyilatkozatát, mit a török-velenczei háborura nézve tett. Velencze már évek óta védte Candiát a félhold ellen; a pápa és több keresztény fejedelem pénzzel, katonával gyámolitá, és Francziaország most Noailles herczeg vezérlete alatt sereget küldött — már másod izben.« Ha e sereg — mondá Zrinyi (jul. 23.) a helyett, hogy egyenesen Kandia szigetére kötne ki, Santa Maura vagy Dalmáczia felől támadna, hatalmas diversiot tehetne a török ellen, mert igen könnyen egy kis pénzzel magához vonhatná az összes horvátságot, melyet a király — kit oltalmára választott — nem véd, pénzt sem ád, hogy magát védelmezhesse. Szivesen csatlakoznának mindnyájan a franczíákhoz, kivált a török ellen, és — tevé hozzá — magam is hozzájuk állanék» [2]). Ily emberre a bécsi kormány nem akart

---

[1]) Nádasdy Csáky Ferencznek, Pottendorf aug. 18. 1669. Kassai Csáky levélt.

[2]) A feljelentés egy czédulán, a titk. lev.

bizni generalatust. Midőn tehát szó volt, hogy Csáky helyébe mást kell kinevezni felvidéki főkapitánynak, és Zrinyi e kedvencz állomását kérte, követelte: kérését, bár tudták, hogy mély sebet ejtenek büszkeségén, és hogy ő dühében, sértett hiuságában mindenre képes, nem teljesiték, hanem inkább meghagyták Kassán Csákyt. Zrinyi csak nyelte boszuságát, haragját a felett hogy »a terhes költséggel járó feladatokat ráakasztják: a jó, és hasznot hajló állomásokra pedig más érdemetlen és ügyetlen embereket nevezenek«. Pénzt kért tehát csak az udvartól, 3000 ftot, melyet a császár neki kiadásai és költségeinek megtéritésére meg is igért. E pénzt a kamaránál ki is utalványozák [1]), de hátralékos fizetésének lehajlitására, mi nagy különbség volt Midőn Zrinyi erről (jul. végén) értesült a benne forró indulat kitört. Nem tudom — fakadt ki káromkodva és fenyegetődzve Nagy előtt — gyermeknek vagy bolondnak tart-e az udvar! és haragját még a császár előszobájában sem mérséklé. »Majd féltek még tőlem,« mondá az udvaronczoknak, és felindulva majd magánkivül hagyá el Bécset, hogy haza menjen. Nagy Ferencz nem látta többé az életben [2]) Zrinyi heveskedése nagy megbotránkozást szült az udvarnál

---

[1]) A rendelet jul. 6. kelettel, k a m. l e v.

[2]) Partito e il conte di Sdrino . . . Egli e pieno d'alteration et niente ben disposto. Zorzi aug. 3. és már előbb jun. 22. Egli e capace d'ogni furiosa resolutione« Rački i. h. 40. illetve 37. l. »Quare se non scire (t. i. Zrinyi) mondja Nagy II. l ő c s e i vall. i. h. an pro puero vel aliquo s t u l t o habeatur in aula. Unde indignabundus et quasi desperabundus prorumpebat in varias minas indifferentes et execrationes ac maledictiones sicque discessit Vienna.« »Vor seiner Abreise in der antecamera vermeldet, dass er sich schon forchten machen wolle!« Titk. tanács jk. 1670. mart. Rački: l. 87. l.

és Frangepán Katalin, ki ez időtájt szinte Bécsben volt, nem tudta helyreütni, mit férje illetlen magaviseletével elrontott. Diplomatiája azonban mégis egy kis diadalt aratott; nagy érdekeltséget mutatván ugyan is Eleonora főherczeg asszony férjhez menetele iránt, elkérvén az anyacsászárnétól a herczegnő képét, hogy propagandát csináljon mellette, teljesen eloszlatta — legalább hite szerint — a gyanut, hogy Zrinyi ellensége a tervezett házasságnak [1]). Valójában pedig ő maga is azért utazott át Bécsen a felvidékre, Széchy Máriához, Rákóczyhoz, Lengyelországba, hogy Bargiglit és Wojenskit támogassa, Mihály királyt a dán herczeg-asszonynak megszerezze [2]). A jelentés, melyet Bargigli jul. végén haza küldött, némi reményekre jogositák. Ő Palmerini apát neve alatt jelent meg Varsóban, és csakhamar a közfigyelem tárgyává lőn. Senkisem tudta, honnan jő, ki küldte? s többnyire az osztrák kormány emissariusának tarták. Wojenskit ugyan nem találta, de sikerült megnyernie tervének Morstin András lengyelországi főkincstartót, sőt a királyhoz is bejutott, s egy titkos audiencziában kifejtvén házassági tervét, Zrinyi számára levelet kapott, melyben a lengyel király a bánnak szives indulatját megköszönte és igérte, hogy igyekezni fog kivánságát előmozditani. Ugy látszott, hogy Mihály nem idegenkedett Zrinyi tervétől, és Bargiglit akarja Dániába küldeni; azonban Morstinnak már volt ott egy megbizható embere, és Bargigli maga is jobbnak látta, mielébb befejezni követségét s

---

[1]) Nagy II. lőcsei vallomása i. h. Histoire de Troubles I. 71. l., hol azonban más korábbi dolgok, mint Smolianovich kineveztetése zengi püspökké is be van zavarva.

[2]) Nagy II. lőcsei vall. i. h.

eltűnni nyomtalanul, mielőtt kitudódnék, hogy ő csak Zrinyi követe, s a Palmerini nevet s az apáti rangot egyenlőkép csak bitorolja. Követsége eredménytelen maradt[1]; Zrinyiné azonban még teljes bizalommal jelent meg a felföldön oly szándékkal, hogy szeptember 29-ikén Krakkóban lesz a koronázáson, magával vivén Rákóczyt és Nagy Ferenczet. De már Murányban sokat máskép talált mint az előtt volt. A nádorné egyre betegeskedett, és néha ugy tetszett neki, hogy félóráig sem él többé. E mellett pénzbeli gondok is gyötrék. Adósságai is inkább szaporodtak, mint fogytak[2]; Nagy Ferencz befolyása talán még növekedett, de a befolyás immár nem kormányozta az elégületlenek tetteit. Már bizonytalan de mind inkább terjedő hirek szárnyaltak a nádorné és directorának árulásáról. Emlitték az összeget is, melyet ezért az udvartól kaptak és az összeesküdtek bizalmatlanul kerülni kezdék hajdani vezérüket. Csak Szepessy Pál maradt a régi Murányban, barátja a nádornénak és Nagynak, bár hitfelei őt kémnek vélték használhatni, és egyszer elküldék, tekintse meg, meg vannak-e még Murányban letett irományaik. Hála Rottal előrelátásának: Szepessy mindent rendben talált, és továbbra is hű hirnöke maradt Nagynak, ki általa a felvidékieknek legtöbb lépéséről értesült, mert Szepessy csak arról hallgatott mélyen, mi közvetlenül vallását érdekelte. E pontban hajthatatlan volt: mig másnemű közleményei képessé tevék Nagyot, időnként még belenyulni az események folyamába és feltolni szolgálatait a magyar ügynek.

---

[1]) Palmerini jelentését is csak Majláthból i. h. 67. l. ismerem, a titk. levéltárban nem találtam.

[2]) L. ez időszakból számos levelet a k a m. l e v. jelesen Széchy Mária levelét Nagyhoz, dd. Murány nov. 10. 1669.

Rákóczy soha sem szerette Nagyot, sem a nádornét; ismerte a róluk keringő híreket, sőt meg is mondá Nagynak, hogy hirszerint ő 10,000, és a nádorné 30,000 forintot kapott az udvartól árulásáért. Zrinyiné az onban, legalább eleinte, nem hitt a mendemondáknak, de boszantá, hogy Nagy nem akart Lengyelhonba jönni, sőt Rákóczyt is lebeszélte [1]). Csakhamar azonban maga is átlátta, hogy Lengyelhonban nem mehet semmire, és midőn septemberben már mintegy bizonyossá lőn az osztrák párt diadala, a főherczegnő házassága; utjával felhagyott és működésében a felvidékre szoritkozott. Murányban, Szendrőn csak röviden mulatott Legtöbb idejét Patakon tölté Rákóczynál és ott a felvidéki coriphaeusokkal érintkezett, kik közül Szepessy, Szuhay és Figedi Nagy András már Szendrőn is meglátogatták volt [2]). A felvidékieknek nem tetszettek a lengyelországi tervek. Ők sem vetették ugyan meg egészen a külföldet. Küldönczeik, kik a pataki iskolára pénzt gyűjteni Németországba sőt Angliába kimentek: Szendrei István, tályai prédikátor, és Darnay Péter ujhelyi nemes ember egyuttal megbizást vettek, panaszolják el a német protestáns fejedelmeknek az országnak, testi lelki szabadságuknak fenyegető végromlását; mondják, hogy nem képesek már ellentállni a vad töröknek, s ha máshonnan nem kapnak segélyt, elvégre is meghódolni lesznek kénytelenek [3]): főbizalmuk azonban még is a törökben volt. Kevéssel az eperjesi gyűlés után — ju-

---

[1]) Nagy II. lőcsei vall. i. h. Széchy Mária i. h.

[2]) Gőcze István vall. Kam. lev.

[3]) E küldésről emlékezik. Nagy II. lőcsei vallomásában i. h. ki azt Szepessytől hallotta. A követek neveit Lévay István vallomása tartotta fenn. Kam. lev. A Jelentés csak Nagy vallomását adja megröviditett alakban.

nius közepe táján — ujra Apaffyhoz fordultak. Követjük ez alkalommal Czeglédy István volt, kit a fejedelem, mint tudós és buzgó theologust nagyrabecsült. »Istennek e hasznos edénye«, mint a reformatusok bibliai nyelvükön nevezék, egy papi családnak volt ivadéka, mely már több nemzedéken át működött az egyház szolgálatában. Leydenben tanult, és a hires Spanheim Frigyes alatt egyikévé képződött a legserényebb, legbuzgóbb egyházi bajnokoknak. Elfogadta, ha ellenfelei »bivalnak«, »ökörnek«, »Básám bömbölő bikájának« nevezék. »Igaz — mondá — bival vagyok, mert Kristus igájában sokat elbirok, vad tulok is vagyok, mert római jármot sok izben elrontok.« De a folytonos tanulás, küzdés, szóval, tollal, korán megtörték testi erejét. Alig volt még 50 éves, és már törődött aggastyánhoz volt hasonló. Haja szakálla ősz volt, de lelkén nem fogott a testi gyengeség [1]). Ő azon ürügy alatt ment Erdélybe, hogy Apaffytól segélyt kérjen a kassai egyház és iskolára, mások szerint pedig hogy pénzt kapjon egy munkájának kiadására [2]). Társa ez utban Bagossy Márton mándoki predica-

---

[1]) Czeglédy jellemzésében a rövid életrajzra támaszkodom, melyet Kölesséry Sámuel irt Czeglédynek utolsó és csak halála után 1675-ben megjelent »Már minden épületével s fegyveres házaival együtt elkészült Sion vára« czimü hittudományi müve elé, v. ö. Czeglédy halála czimű verset is, Thalynál Adalékok a Rákóczy-kor történetéhez I. 19. 20. ll.

[2]) Az elsőt maga Czeglédy állitá Kölesséri szerint, a másikat, több vallomásban találom a k a m. l e v. Czeglédy tagadta, hogy a szövetség érdekében járt Erdélyben, de nincs okunk kétkedni e pontra nézve Nagy vallomásában, kinek maga Czeglédy mondá el Apaffy üzenetét. Utazásának ideje Pünkösd után-ra esett; mint hogy pedig 1669. pünkösd jun. 9-én volt, én junius közepe táját véltem felvehetni.

tor volt [1]). Apaffy eleve felpattant kérelmükre, hogy vesse magát ismét közbe, még pedig gyorsan, a magyarok mellett a portánál. Szemükre lobbantá, hogy a magyarok maguk okai ügyük lassu fejlődésének. Késedelmesek a szükséges eszközök előteremtésében, mi ha másként nem lesz, soha sem fognak látni kedvező eredményt. Mind a mellett megigérte, hogy ő tisztének meg fog felelni, és igéretét tett is követte. Oktober havában kiküldé Rozsnyai Dávidot a portára, némely ajándékokkal. A fiatal — 28 éves ügyes ember — már több év óta viselte Konstantinápolyban az erdélyi török deák vagyis tolmács hivatalát; Panajottinak kedves embere volt, és most az év eleje óta, ép honn tartózkodott. Megbizó levelében meg volt, »hogy Apaffynak a magyar- és horvátországiaktól nyugodalma nem lévén, jóllehet már két izben várakozást parancsolt a porta, ujból kénytelen jelentést tenni, esedezvén, hogy a porta e megbizott embere szavának hitelt adni, és őt kegyelmes jó válaszszal elbocsátani méltóztassék!« E levéllel és 4000 tallérral Rozsnyay oct. 26. utnak indult, miután már Ibrahim kihajanak és Panajottinak előleges levelekben ajánlották. [2])

Valamennyi török közt a magyaroknak talán legjobb barátja, Kara Ibrahim, nem sokat várt Apaffy közbenjárásától. A nagyvezért — üzente Szepessynek — egészen megnyerte a német arany. De azért a magyarok ne csüggedjenek, a németnek ne higyjenek. Minden még jóra fordulhat, csak a kellő alkalmat el ne szalaszszák. A szövet-

---

[1]) Nyárády Zsigmond vall. k a m. l e v.

[2]) Rozsnyayra nézve v. ö. műveit, kiadta Szilágyi Sándor a magy. Tört. Eml. II. oszt. 8. kötetében. Jelesen életére nézve 5—11. ll. továbbá 308. l., valamint 426. 427. ll. Bethlen I. 452. l.

séget azonban ne Apaffy utján keressék, kit a törökök megvetnek, hanem a nagynevü vitéz katona: gróf Zrinyi Péter által [1]). E hirre még inkább felboszankodtak a felvidéki interessatusok, hogy Zrinyi még mindig a franczia és lengyel szövetséget bolygatja, és mit sem akar tudni a török szövetségről. Hogy ebbeli szándékát megváltoztassák, még a nádornét és Nagyot is felkérték, hassanak a bánra, ne térjen el a Wesselényi-féle tervtől. Nagy Ferencz nagyon jól tudta, jobban mint bárki más Zrinyinek valódi érzelmeit, de azért a levelet, melyben csak kelepczét látott az interessatusok részéről, hogy kipróbálják, tart-e még velük? teljes készséggel megirta, és Szepessynek átadta. A mit Lengyelhonban keres — irá Zrinyinek — azt épen nem vagy csak nehezen fogja megtalálni: igen sokan azonban hiszik, hogy ugyanazt a portán kellene keresnie »és ott meg fogja találni, e tekintetben neki lévén a legtöbb és legjobb alkalmatossága.« Maga Zrinyiné is, a felvidékiek közt, kezdett megbarátkozni a török szövetség gondolatával. Leányának betegsége még Patakon tartóztatá: de Verebélyi István szolgája által sürü összeköttetésben levén férjével, buzditá, ragadja meg az alkalmat, mely őt minden vetélytársa fölé emelendi, és egész Magyarország helyeslésével fog találkozni. [2])

Zrinyi Péter már ekkor összeköttetésben volt a törö-

---

[1]) Nagy II. lőcsei vallomása i. h. és utána a Jelentés, mely azonban — ugy látszik — korábbi időre teszi Ibrahim üzenetét.

[2]) Nagy II. lőcsei vall. i. h. Jelentés. Zrinyinének pataki tartózkodására vonatkozik egy nov. 8. 1669. a Széchy Máriának kelt levele a kam. lev. A levél magyar, idegen kéz, egy sajátkezü utóirat horvát, miből következtetem, hogy Zrinyi Katalin csak tökéletlenül birta a magyar nyelvet.

kökkel, habár még nem oly értelemben, mint a felvidékiek szerették volna. Tavaszszal elküldte Rottal levelét Törökországba, s a közeledés e jelére a boszniai basa, mig ő a felvidéken és Bécsben járt, háromszor küldött követeket, és emberei most, octoberben, negyedszer is felkeresték. Zrinyi Bécsből azon meggyőződéssel távozott, hogy az udvartól nem várhat már semmi előmenetelt. [1]) Mind a mellett nem hagyott fel a reménynyel, megmutathatni még a világnak, hogy bátyja Zrinyi Miklós még nem halt meg! Oktober elején tengermelléki jószágain járván, Kraljevicán, most Porto Rén, melynek uj várára a Zrinyiek sokat költöttek, szobrokra, márványfalakra, és melyet Péter mindig »Uj Zrinnek« nevezett, — Bargiglivel »a nagy szellemmel« — a tengermelléki jószágoknak mostani, világi ruhában apródokkal, szolgákkal, fegyveresekkel pompázó kormányzójával, fontos dolgokon törte fejét, melyek a katholika vallásnak és az országnak javára fognának szolgálni. [2]) Kandia hősi védelme nagyon megkapta lelkét. Dicső győzedelmet kivánt a hősiségnek, és maga is szeretett volna báni tisztét és javait elhagyva, az óriási küzdelemben részt venni, mely kivánságban Nádasdy zavargó nyughatatlan természetének ujabb jelét látta. [3])

---

[1]) »Ha az én disgratiam az udvarnál causalja, minthogy nem várhatni előmenetelemet!« Zrinyi, Nagynak, Ozály, oct. 19. 1669. Kam. lev.

[2]) V. ö. okt. 12. 13. leveleit az Estei bibornokhoz, melyekből Bargigli világi pappá való tételét sürgeti. Másolat a modenai levéltárból a magy. akad. lev. Nádasdy Csákynak aug. 14. 1669. Bécs. Kassai-Csáky lev.

[3]) »Auguro vittorie alla serenissima republica et vorebbe con la sua persona esserne a patre.« Zorzi aug. 3. Rački i. h. 40. Uj Zrinyre nézve Rački i. h. 578. l., ki azonban az Uj-Zriny névről mit sem tud.

Sokat várt a pápától, IX. Kelementől, ki bár 74 éves aggastyán, egész lélekkel buzgott a török ellen való háboruért, s Velenczét pénzzel, imádsággal segité, ugy hogy Zrinyinek még Bécsben az a gondolatja támadt, hogy Rómába fog menni Nagy Ferenczczel a Szent Atyához, és tőle kér pénzt a török ellen való háborura. Azonban az események más fordulatot vettek, mint Zrinyi remélte és kivánta. Kandia szept. 6-án a nagyvezér hatalmába esett, és kevéssel utóbb a kifáradt Velencze békét kötött győzelmes ellenfelével. A szomszédos kereszténység, mely ezen eseményekről most lassan és hézagosan értesült, aggódva várta, merre fogja most forditani a török fegyverét: mig Zrinyi mást nem tehetett, mint apró kalandokban csipkedte, sarczolta a török birtokait. [1])

A boszniai basa követségeire nem sokat hederitett, mi azonban nem tetszett Bukováczky Ferencznek, ki midőn Omer spahija először nyilatkozott, Zrinyi foglyainak porkolábja volt és közbenjárókép müködött a bán és a fogoly között. Bukováczky egy csekély birtoku turmezei nemes ember, ki Zágrábban egy kis házat, Lomniczán pedig egy nemesi kuriát birt, mintegy 23 jobbágygyal és 80 hold szántóföldd el és 1667-ben Felső-Volyavlia, Bukovácz, Belchichy és Lanischére uj adományt nyert, vitéz, ravasz, elszánt katona volt, kit a végekben jól ismertek, de ismertek

---

mely a k a m. l e v. számos okmányban és Zrinyi leveleiben előfordul, mit sem tud. Bargiglire nézve a hesszeni bibornok levele jul. 27. 1670. t i t k. l e v.

[1]) Nagy II. lőcsei vall. i. h. Casanova levelei okt. 26. 30. Montecuccoli jegyzetei közt, »Turca fa gran lamentazioni contro gl' ungheri e le loro scorrerie Bathiani Zrinyi chieggono contrebutioni.« H a d. l e v.

Bécsben is a magy. kanczelláriában, mert ellene is, mint ura Zrinyi ellen, sok volt a panasz, hogy erőszakoskodik, birói itéleteket zavar, mindig kész kardhoz nyulni, és keres alkalmakat megverekedni ellenségeivel. Ő már Zrinyi Miklós alatt harczolt 1663-ban. Hochaunál Zrinyi Péter kiséretében láttuk, tótországi harambasa volt és a báni végvidéken a Kulpa mellett fekvő kis Skredischki várnak kapitányi tisztét viselé. [1]) A török, — mondá Zrinyinek — Kandia elfoglalása után a kereszténység, jelesen pedig a Zrinyiek ellen fogja forditani fegyverét, és nem igen van remény, hogy neki sikerrel fognának ellenállhatni; nem ildomos tehát oly lenézőleg bánni a török követekkel s e felfogással nem állott egyedül Zrinyi tisztei között. Sőt midőn kérte a bánt, küldje el őt követképen Törökországba: Zrinyinek két régi kapitánya, Pogledich Ferencz és Beriszlavich Ferencz, két turmezei nemes, késznek nyilatkozott vele menni. Zrinyi, most már (novemberben) látta, hogy Lengyelhonból nincs mit várnia. Gicha, ki Nagygyal levelezett és eleve azt irta, hogy a franczia udvar hajlandó, ha jelöltje Lengyelhonban győz, XIV. Lajos kisebbik fia számára a magyar koronát elfogadni, midőn a lengyel terv meghiusult, udvarias, de elutasító választ kapott, melyben XIV. Lajos megköszönte a magyarok állhatatos bizalmát, »de, irá jul. 7.,« a béke megköté kezeit. A lengyel ügyek fordulata lehetetlenné teszi, hogy rajtuk segitsen. Várják tehát szenvedésük végét önmegadással és inkább uruk igazságától, mintsem, hogy az ég

---

[1]) »Certorum equitum Banalium nec non Haramiarum Regni nstri Sclavoniae capitanei« mondja Lipót 1669. jan. 21.iki adomány levelében, Kanczellariai levéltár. Birtokára nézve v. Rački i. h. 572. l. Kéry, Turcis Martis ferocia.

haragját magukra vonják felkeléssel, melynek csak a keresztény ség közös ellensége fogná hasznát venni.« [1]) Senki sem volt mellette, ki Bukovaczkynak és a felvidékieknek sugallatait ellensulyozhatta volna, és végre is, ha Bukovaczkyt Törökhonba küldé, nem lehetett-e azt inkább kémszemlének tekinteni minőt a szemes vezérnek kell tenni az ellenség táborába, mint valódi közeledésnek a törökhöz? Mind a mellett sokáig habozott, mig Bukovaczkynak az engedélyt megadta, és a boszniai basának Banyalukára irt, hogy kész a szultánnak meghódolni, legyen, — jó pénzért — közbenjáró és küldjön követei számára utlevelet. Bukováczkynak igazolásul megbizó levelet és pecsétgyürüjét adá, de semmi határozott utasitást. Csak próbának tartá még az egészet, de annyival tisztában volt, hogy ha a törökkel szövetkezik, Magyarországot mindenkép biztositja tulkapásai ellen és adó fejében évenkint semmi esetre sem fizet többet 12,000 tallérnál. Bukováczky Márton napja után (nov. közepén) indult el Pogledich, Beriszlavichchal, nehány más kisérővel, és 7 lóval, a legnagyobb titokban, azzal, hogy vizkeresztig haza jövend. Boszniába érvén, egy társával és a boszniai basa lovászával egyenesen Salonikiba ment: mig többi társai, Beriszlavich és Pogledich Serajevoban maradtak, egy külön házban laktak, magukat velenczei küldötteknek mondák, később azonban bor mellett

---

[1]) »D'attendre plutôt la fin de leurs maux de leur submission et de sa justice, que d'irriter celle du ciel contre eux par une revolte, dont le seul ennemi commun de la chretienté serait capable de profiter!« Petrovich gyüjtemény i. h. 6. l. Jelentés. Gicha később visszajövet, télen karácsony táján megfordult Csáktornyán is. Zrinyi vallomása Rački i. h. 283. l.

bosnyák keresztények előtt beismerték, hogy Zrinyi emberei, és dicsérék, mily jó dolga van a keresztényeknek török földön, jobb mint nekik odahaza, de követségük czélját el nem árulák. Elutazásukat Zrinyin kivül még csak Mallinics György és Csolnics Gáspár végbeli kapitányok tudták; minden más embernek azt mondák, hogy Bukováczky a felvidékre utazott. [1])

Mig Zrinyi és a felvidékiek folytatták az összeesküvés művét: Nádasdy teljesen az udvar karjaiba vetette magát, és a bünbánót játszta annélkül, hogy teljes bocsánatot

---

[1]) Zrinyi és Frangepán vall. a t i t k. l e v. kiadva Rački által. Casanova jelentése febr. 1. 1670. Saloniki. T i t k. l e v. Casanova elentéseit Priorato is, Continuazione di vita de Leopoldo I. 34—47. l. elég jól felhasználá, mig Hammer kivonatai nem igen használhatók. E kérdésnél nagy óvatossággal kell használni a kútfőket. Zrinyi menteni akarván magát, mindenben nem érdemel feltétlen hitelt. Frangepán az első lépésekről csak hallomás után beszél, megjegyzendő azonban. hogy 1670. máj. 2-iki vállomása szerint Zrinyi neki Csáktornyán mondá: Domino Bukovaczkio assignavi credentionales et sigillum concredidi, ob hunc solum finem, ut majorem prae se ferat auctoritatem, et si coactus fuerit possit etiam talem qualem inire tractatum specialiter vero ea finctione, syncerius ipsorum mentes expiscari, ut quonam suam armorum molem convertere intendant, ea facilius penetrare valeat. Instructionem tamen praecisam hoc vel illud tractandi nullam dedi. (Rački i. h. 232. l.) Egyébiránt, hogy valami utasitással ment, az egyes adatokon kivül a dolog természetéből következik, s hogy különösen a 12,000 tallér ajánlásra volt utasitása, kitünik abból, hogy a felvidékiek, mint látni fogjuk, ezt kevéslettek, és nagyobb ajánlatot tettek Ispán által Apaffynak mielőtt Bukovaczkytól valami hir volna: ezt tehát Zrinyitől tudák és Zrinyinek kellett ily utasitást adni. A Jelentés kelletén tul terheli Zrinyit, és ugy adja elő a dolgot, mintha Omer felszólitása és Bukovaczky utja röviden egymásután következő események lettek volna.

nyerhetett volna. Mióta Rottal és a primás vádjairól értesült, és tudta, hogy Zrinyi támogatja őket, nem volt nyugta. Őt nem ámitá el, mint a világot a külső kegy. Volt az udvarnál egy hű embere Donellan Miklós, augustinianus barát, ki hajdan Nagyszombatban tanitott, 1655-óta a magyar ügyekben az udvarnak rendes tanácsosa volt, és nagy mértékben birta Lobkovitz herczeg bizalmát [1]) A barát régóta ismerte Nádasdyt, és azon kevés emberek közé tartozott, kik hozzá igaz hajlandósággal viseltettek. Ő tanácsolta Nádasdynak, jőjjön a juliusi gyülésre Bécsbe, derült arczczal, a gonoszok megfélemlitésére; mert Lobkovicz kivánja, és elmaradása balmagyarázatokra adna alkalmat. Nádasdy még a gyülés tartama alatt (julius vége felé) kihallgatást kért Leopoldtól, és egy óráig fejtegette neki a magyarországi mozgalmakat, saját ártatlanságát, megtámadván azokat kik, mint Zrinyi, álliták, hogy a magyar ügy rendezve van, mert azok csak el akarják altatni ő felségét. De nem kell nekik hinni. Bizonyára valami uj roszban törik fejüket, és őt csak azért vádolják és akarják szerencsétlenné tenni, hogy annál biztosabban folytathassák gonosz művüket. Lipót szokott phlegmájával fogadta e vallomásokat, és semmit sem tőn; augusztus vége felé azonban Donellan aggódva jelenté Nádasdynak, hogy a császárnak nincsen már iránta az a bizodalma mint, az előtt. Donellan a pápai nunciustól vette hirét, ki a spanyolokkal Nádasdy pártját fogta. Lobkovitz is, ugy látszott, részén volt, de Donellan nem kételkedett, hogy csak addig, mig a császárnak

---

[1]) Kancz. lev. 1655. nov. 18. 368. sz. Wolf szerint i. h. 257. Lobkovitznak gyóntatója volt. Ugy látszik, spanyol volt, legalább Lobkovitzzal spanyolul levelezett.

kegye tart; a kegyvesztett hiába fog számolni a sagani herczeg támogatására. [1])

Nádasdy kinos napokat élt és kikelt saját nemzete ellen, melynek köréből támadtak legmérgesebb ellenségei, főkép a primás lévén a »diabolus.« »Édes öcsém uram, irá ez időben Csáky Ferencznek, — való dolog, nincs nemzet, ki ennél gyalázatosabb legyen, ki ugy fujja a gőzölgő szenet utolsó romlására, mint ez átkozott magyarság! Isten ne adta volna nekünk ezeket az időket érnünk. De perditio nostra ex nobis. Adjon Isten itélő széke előtt számot az, ki oka ezeknek. Engem nem sokára megemészt a bú és méltó fájdalom,« addig is azonban nem volt tétlen; hogy kibontakozzék veszélyes helyzetéből, a legjobbnak tartá teljesen Donellanra bizni magát. Egy Pottendorfban történt hoszasabb beszélgetés után átadta neki eredetiben és másolatban, a magyarokat latin forditásban: a nádor utasitását a Törökhonba menő követ számára; Kende jelentését az erdélyi hangulatról, egy kötelező levelet, melyben Zrinyi neki és ő Zrinyinek igéré, hogy mindannak, mit a nádor Apaffyval végez, magukat alávetik; a beszterczebányai szövetséglevelet; Gremonville megbizásának latin mását, melyet Hochauban kapott, a nádor murányi, Zrinyinek pozsonyi hitlevelét, és végre a bécsi hármas szövetség levélnek egy eredeti példányát a végre, hogy azokat Donellan a császárnak bemutassa.

Donellan ez iratokkal először Lobkovitzhoz ment, de a herczeg mondá, szedje azokat rendbe és készitsen ar-

---

[1]) Donellan Nádasdynak jul. 14. aug. 23. 1669. Nádasdy I. vallomása 16. pont. Titk. lev. Nádasdy Csákynak a már fennebb idézett aug. 18. 1669. levélben i. h.

ról — mit Nádasdy vallani akar — egy emlékiratot. Donellan megfelelt az utasításnak, és october elején beadta a memorialet, hozzá csatolván a bemutatott okmányoknak másolatait. [1]) Ugy irt, mintha Nádasdy beszélne, és azzal kezdé, hogy hirszerint némely ellenségei őt bevádolák a felség előtt. Jóllehet nem tudja, kik a vádlók, és miért vádolják; mégis küld a felségnek tájékozása végett nehány okmány-másolatot, melyek a magyar eredetieknek hű forditásai; az eredetiek nála vannak, de kész azokat minden perczben a felségnek átadni összehasonlitás végett. Ezen okmányokból kitünik, mit lehet szemére vetni. Ő kész mindenre felelni, csak méltóztassék a felségnek őt kérdezni, sőt maga is kéri, rendeltessék vizsgálat, mert ő inkább meghal, sem hogy rajta e gyalázat maradjon, miután családja, miután ő az ausztriai háznak oly sok hű szolgálatot tettek. Azután egyenként előszámlálván a bemutatott okmányokat, melyeket, ugymond, a felség könnyebségére számokkal jelölt meg, elkezdé Nádasdy apologiáját. Ezen okmányokból, irá, kitünik, hogy a törökkel való szövetség előbb köttetett meg, mint Nádasdy a dologról valamit tudott volna. Nádasdy ugyanis a dologról először 1667. februárban értesült Beszterczebányán, a követ Törökországba pedig 1666. augusztusban ment, mint Wesselényi utasitásából kitetszik. Azt sem tagadhatják a mozgalom kezdői, hogy a törökkel való tárgyalások már a török háboru idejében kezdődtek, és azért nem is tört a török a 13 vármegyére. Nádasdy ellenben akkor a török ellen harczolt; és Wesselényivel, Zrinyivel csak azért szövetkezett, hogy már

---

[1]) Nádasdy I. vallomása. Nádasdy pere. Donellan emlékirata. 1671. april 7. Titk. lev.

megkezdett mesterkedéseiket, titkaikat teljesen kitanulja. Ily módon jobban akadályozhatta meg őket, nagyobb szolgálatot tehetett a felségnek és országnak, a mint csak ugyan tett is, mert Kendének 1666-iki jelentése szerint, minden Nádasdytól függött, mert ha az ő és Zrinyinek reversalisát megküldik, ha pénzt teremtenek, létre jön a szövetség Törökországgal. Nádasdy könnyen kiteremthette volna a szükséges 40,000, tallért. Nádasdy ellenségei végre látván, hogy ő csak függőben tartja, késlelteti az összeesküvést, feltámadtak ellene és megakarják rágalmakkal rontani, hogy a császár ne higyjen neki, ha gonoszságaikat feltalálná fedezni. A franczia czimboraságot a Zrinyiek kezdék, és pedig legelőször Miklós a török háboru idején, folytatta Zrinyi Péterné 1665-ben Velenczében. Nádasdy csak 1667-ben tudta meg, hogy Zrinyi Péter a francziával alkudozik, mit a becsatolt okmányok igazolnak. Tudja jól az udvar, hogy Nádasdy soha sem volt Zrinyi Miklósnak barátja vagy szövetségese. Már a török háboru alatt figyelmeztette Donellan által Portiat, hogy Miklós gróf a francziával tractál, miből nagy veszély származhatik. Emlékezteté az udvart, hogy ő volt az a magyarok között, ki békét ajánlott, ha csak lehet, és ő volt az egyedüli, ki 1664. deczember havában a magyar urak gyülésében megakadályozá, hogy nem tiltakoztak a béke ellen, mint a nádor, a primás és Zrinyi Miklós akarták volna. Lippay, Wesselényi, Zrinyi már akkor egyetértettek a francziával, mit ő csak később tudott meg. Wesselényiné a lengyel királynéval keresett szövetséget; mit végzett azonban? nem tudja, mert midőn ő Beszterczebányára jött és a nádorral szövetkezett, a királyné már halva volt. — Kérem felségedet — folytatá ezután Donellan, egészen bele hevülve, — kényszeritse a vádlókat —

bizonyitsák be, hogy Nádasdy a törökkel vagy francziával tractált. Mutassák fel Nádasdynak minden confoederatioját, és semmi olyasfélét nem fognak benne találni. Leteszi fejét és egész vagyonát, ha törvényesen képesek rábizonyitani, hogy ő a török és francziával valami szövetséget kötött és aláirt volna.

A mi pedig a nádorral és Zrinyivel kötött szövetségét illeti, Magyarhonban szokás most, és volt régente is, jelesen László király idejében, hogy a főurak ilyeneket kötöttek az ország védelmére s ily szövetsége van Nádasdynak a mostani primással is. Egyébiránt magának a szövetségi okmánynak szavaiból is kitetszik, hogy a nádor és társai nem igen biztak benne. Ő kénytelenségből cselekedett. Ha nem szövetkezik, élete sem lett volna biztos, s a szövetségesek kártékony czéljait sem akadályoztathatta volna meg; idegen pénzt sem fogadott el, mint a többiek: ha pedig valaki azt állitja, bizonyitsa be. Végre azon előre látható ellenvetést, miért nem jelentette fel előbb a dolgot az udvarnak? igyekezett megczáfolni, részben azzal, hogy félt sokat mondani, nehogy az udvar szokása szerint dobra üttetvén a dolog, maga magát veszélybe döntse, részben pedig azzal, hogy emlékezteté a felséget mindazon czélzásokra, jelentésekre, melyeket vagy maga, vagy különböző időkben 1667. óta majd Szenthe, majd Gribóczy és Müller jezsuiták által tett, de melyek soha kellő figyelemben nem részesültek, sőt azt eredményezék, hogy jó akaratát is kétségbe vonták. Ő tehát hallgatott, egész mostanáig, és türte a rágalmakat: mennyiben sikerült most megfelelnie alattvalói hüségének, azt itélje meg a felség, kit Isten sokáig éltessen. [1])

---

[1]) A memoriale Nádasdy perratainál. Titk. lev.

Donellan beadá ez iratot annélkül, hogy Nádasdynak megmutatta volna. Lobkovitz pedig átvette és pihentette.

Nádasdy aggódott, nem-e roszul járt el Donellan megbizásában? nem tőn-e oly nyilatkozatokat, melyek neki árthatnának? és midőn választ mind hiában várt, october fége felé [1]) felment maga Bécsbe, és Leopold lábaihoz borult. Érezte, hogy jövője, a nádorság függ attól, hogy magát tisztázza, és rendkivüli hévvel beszélt császár előtt. [2]) Ő ártatlannak érzi magát, lelkiismerete tiszta, de szivén fekszik becsülete; nevezzenek ki biróságot, mely tetteit megvizsgálja, mely őt vagy elitélje vagy felmentse. Hasonlókép szólt a ministerekhez, kik nyájas szavakkal csillapiták; mig a császár a sagani herczeghez utasitá. Lobkovitz azonban csak november végén adá elő ügyét a titkos tanácsban (nov. 24. és 27-én). Csak hatan vettek részt e fontos kérdés eldöntésében: Lobkoviczon kivül Auersperg, Lamberg, Rottal, Montecuccoli, és egy uj ember b. Hocher Pál alsó-ausztriai kanczellár, ki azonban csak hamar nagy befolyást szerzett a magyar ügyekre. Hocher pályáját 24 éves korában 1640-ben mint ügyvéd kezdte Bozenben Tyrolisban. Később a tyroli kormánynak — Tyrolnak akkor még külön fejedelme volt, — majd a brixeni püspöknek, végre 1663-ben Lipót császárnak szolgálatába lépett, és mint reichshofrath a regensburgi birodalmi gyülésen működött. 1665-ben osztrák alkanczellárrá, 1667-ben főkanczellárrá lőn, bárságig vitte, s befolyása az udvarnál las-

---

[1]) Nádasdy I. vallomásában octobert mond. Titk. lev. Cimerino velenczei ügyvivő pedig oct. 26. irja: Il conte Nádasdy .... si ritrova alcuni giorni sono, in Vienna. Rački i. h. 46. l.

[2]) All imperatore expose le sue supplicationi con ardenza incredibile Zorzi, nov. 16. 1669. Rački i. h. 47. l.

san, de folytonosan növekedett. A tyroli ügyvéd egészen különbözött minister társaitól. Atyja freyburgi jogtanár volt, és épen nem finom külsején és modorán meglátszott, [1]) hogy nem az udvarban, hanem az élet küzdelmeiben, az akkor még pedans és bárdolatlan iskolák porában növekedett. Benne éles értelem lankadatlan szorgalommal párosult, mely képessé tevé későbbi éveiben pótolni amaz ismereteket, melyeket ifjuságában elsajátitani nem vala alkalma. Már most is értett a kormányzás minden ágához, de kiválólag még is jogász maradt. Tele volt az akkor divó római jog eszméivel. Fejedelmének absolut hatalma mellett tudományos okokból buzgott. Nagy ellensége volt a magyar alkotmányosságnak, melynek középkori szabadsága sehogy sem illett elméletéhez. Kivül-belül a 17. századnak pedans jogtudósa volt, kinek külső mozdulatai is mint egy szigorú formákba voltak öntve; ajkairól csak ünnepélyes lassusággal folyt a szó, és magas rangjában sem tudott valami nagy uri könnyüséget elsajátitani. Szemére lobbanták, hogy lassú, hosszadalmas munkálataiban, habár meg is engedték, hogy igen alapos. Legnagyobb tekintélyt szerzett azonban önzéstelen becsületessége, mely csak a közjót hordva szivén, testi gyengesége daczára folytonosan ösztönzé éjjel-nappal fáradni fejedelme érdekében. Ez volt legalább az általános vélemény felőle, és némely ellenkező hang, — hogy ő sem veti meg az aranyt — hamar kénytelen volt elnémulni. Mindenesetre rabló, kapzsi, önző minister-társai közt, majdnem antik erényü férfiunak tünt fel, ki azonban oly szigoru és kérlelhetlen is volt, mint a régi Róma férfiai. Most még

---

[1]) »Dell' esterno sembiante bensi comprende che da schiata nobile non uscito Michiele i. h. 182. l.

Lobkovitz embere volt, de azért — ildomosabb mint könnyelmü főnöke — testestül lelkestül a jezsuitákkal tartott, és midőn igy — ájtatosságból vagy számitásból — e hatalmas rendnek engedelmeskedett, a legbiztosabb útat választá, hogy másoknak minél inkább, minél előbb parancsolhasson. [1])

Nádasdy nehezen állhatott volna meg kevésbé szigorú birák előtt is, mint azok voltak, kik elé most ügye került. Maga beismerte: tehát kétségtelen volt, hogy titokban machinált a császár ellen. Ő ugyan azt állitá, hogy tetteiben a legtisztább jó akarat vezette, de ki adhatott hitelt szavainak, midőn magában bünbánó vallomásában is hazudott? Felolvasták a titkos tanácsnak 1668. sept. 30. 1669. jan. 28. és 1669. jun. 21-iki jegyzőkönyveit, Fekete Lászlónak Zrinyi Péternek vallomásait, a Nagy Ferencz által bemutatott okmányokat, és azonnal több durva valótlansága, kitünt Donellan emlékiratának. A kormány többet tudott, mint a mennyit Nádasdy gyanitott. Tudta a postarablást és a pénzt felverési tervet, és Ballónak jelentése 1667 jun. 14-ről megdönté egész okoskodását, hogy ő be sem folyhatott a török szövetségbe, mert Balló már 1666-ban ment a portára. Egyébiránt a legnagyobb őszinteség se használt volna neki semmit. Maga a szövetkezés ténye, melyben Donellan csak megengedett szokást látott, bűn volt a romanista Hocher, és az absolutista miniszterek szemében. Hisz a Zrinyi- Wesselényi-féle hármas szövetség nyiltan köte-

---

[1]) V. ö. Zorzi 131. l. Morosini 150. l. Michiele 182—183 ll. Giustiniani 215. l. Puffendorf i. h. 70. l. Biedermann, Geschichte der öst Staatsidee 117. l. 33 jegyzet.

lezé mindenki ellen, senkit sem véve ki, az tehát a király ellen is szólt, és már magában véve rábizonyitá a felségárulást.

Emelkedtek is hangok, hogy el kell fogni, meg kell fosztani hivatalától, de a többség még a béke, az engesztelés politikája mellett szavazott. Ő bünös, mondák, de nehogy elfogatása a megyéket kétségbeejtse, a török karjaiba kergesse, nem lehet bántani, inkább az állam biztonságára mint boszura kell gondolni. Ezzel azonban nem mondák, hogy Nádasdy kegyelmet kapjon, ellenkezőleg, rettenetesnek találák, hogy oly gonoszság büntetés nélkül maradjon; csak felfüggeszték a csapást és a további lépéseket attól tételezték fel, mikép fogja magát viselni a magyarhoni, és netaláni török mozgalmakkal szemben. Ha jól viseli magát, kegyelmet lehet neki adni, ellenkező esetben pedig meg kell büntetni. Addig is felelni kell, hogy a felség megkapta irását, és nem akar többé e dologról szólni: legjobb lesz, ha a felségnek jó tanácsokat ád, és hiven szolgálja királyát és hazáját [1]) A mig bizonytalanságban van sorsa iránt, mig remél: minden jó várható tőle; mig ha biztosságban érzi magát, semmit sem fog többé tenni a felség érdekében.

A titkos tanács e határozatához képest Lobkovitz Nádasdyt most kegyesen fogadta. Vigasztalta, hogy a felség mindent meg fog neki bocsátani, csak jövőben viselje magát jól. Hanem, mondá neki, adjon be a felségnek minden más hozzáadás nélkül még egy memorialet, melyet ő már feltett, és leirás végett azonnal átadott. Nádasdy engedelmeskedett, és nov. 29. betűről betüre lemásolá és át-

---

[1]) Titkos tanácsi jk. nov. 24. és 27-ről. Titk. lev.

adá Lobkovitz fogalmazványát. »Kegyelmes Uram! igy hangzott e második emlékirat: nehány hónap előtt értesültem, hogy felséged elé felőlem balhirek hozattak, gondoskodtam tehát, hogy felségednek nevemben egy kérvény adassék át több rendbeli csatolmánynyal, melyben elbeszélém, miféle alkudozások folytak a franczia király és némely magyar főur, valamint a meghalt nádor és mások, meg az erdélyi fejedelem közt, és ajánlkoztam, hogy nevezett okmányokat eredetben is, ha felséged kivánja, és parancsolja, bemutatom, mit mind ezennel ismétlek. Ha talán felséged ezzel meg nem volna elégedve, minden tettemért, melyek felségednek nem tetszenek, vagy nem tetszhetnének [1]) felséged lábaihoz borulva bocsánatot kérek és tiszta szivemből teljes hüséget fogadok, minővel az alattvaló királyának és fejedelmének tartozik, és igérem, hogy ha az ellen — mitől Isten mentsen — vétenék, felségednek szabadságában álljon, mindenért, mit vétettem, vagy még vétenék, érdemem szerint büntetni; nem kételkedvén, hogy felségednek világhirü kegyelmessége, mely egyedüli oltalmam, engemet sem fog elhagyni.«

E kérvényre, melyben Nádasdy Donellannak memorialeját némileg magáénak vallá, Leopold, ki a titkos tanács végzéséről, jelesen mentalis reservatájáról csak hézagosan értesült, Lobkovitz herczegnek decz. 1-én egy kéziratban felelt és tudtára adá: »hogy Nádasdy egy alázatos kérvényben helyzetét eléje terjeszté; Lobkovitz tehát jelentse ki neki a felség nevében, hogy kifejezett hódolatát, hűségét és szolgálatkészségét ő felsége nagy tetszéssel és kegyesen fogadta, tökéletesen bizik, hogy igéreteinek meg-

[1]) Omnium meorum negotiorum et factorum, quae Eidem displicent aut displicere possent.

fog felelni, egyuttal hozzá teheti, hogy mind azon hű és hasznos szolgálatokat, melyeket maga Nádasdy vagy övéi tenni fognak, mindig kellő figyelembe fogja venni és meghálálni. Azonkivül még mondja meg neki, mit mondani különösen megparancsolt.« E császári levelet Lobkovitz biztositáskép átadá Nádasdynak, de visszavette a második emlékirat fogalmazását.

Nádasdy sokkal okosabb volt, hogy sem figyelmét a válasz kétértelmü volta kikerülhette volna. Határozott kegyelem helyett semmitmondó szavakat kapott, melyekből nem merithetett magára nézve teljes megnyugvást. Jóllehet tehát az udvari emberektől hallá, hogy rá nézve legjobb lesz a magyar mozgalmak lecsillapitásában közremüködni, mi által az udvarnak és Leopoldnak kegyét ki fogja érdemelni szerencséjét a jövő országgyülésre megfogja állapitani, ellenségeinek rosz akaratát el fogja némitani, s az udvar, hogy bizalmát mutassa, fel is hivta, adjon véleményt, mit kelljen tenni a zavarok lecsillapitására: ő elégületlenül ment haza, igérvén egyébiránt, hogy nem fog elmulasztani semmit, mi által a felségnek és az országnak javát, saját tisztességének öregbitésére, előmozdithatja. [1])

---

[1]) A két memorialc egész terjedelmében Nádasdy periratainál, u. o. a német nyelven fogalmazott Handbillet, mely valamint a II-ik memoriale, a Jelentésben is meg van. Ez utóbbi jóformán hiányos az ügy elbeszélésére nézve, de homályait szétoszlatja Nádasdynak I. vall. 9. 14. feleletei, melyeket Donellánnak levelei ugyancsak a t i t k. l e v. és 1671. april 7. Lobkovitzhoz irt felterjesztése mindenben igazolnak. C s. k i r. t i t k. l e v. A velenczei követ legalább általánosságban jól volt értesülve Nádasdy bajairól: azért Cimerino, illetve Zorzi levelei oct. 26. nov. 16. decz. 17-ről. Rački i. h. 46. 49. ll. figyelemre méltók.« E partito non intieramente contento ne meno mal sodisfatto« irja Zorzi i. h. 49. l.

V. FEJEZET.

A felvidéki mozgalom kezdetétől Zrinyi bukásáig.

1669. nov. — 1670. april.

A bécsi kormány nem ok nélkül volt oly kegyes Nádasdy iránt, és tulajdonitott fontosságot ama szerepnek, melyet ő mint közbenjáró és békitő játszhatott. A magyarországi elégületlenség, mióta Rottal kiegyezkedési tervei megbuktak, mindig szilajabbá, mindig általánosabbá lőn. A változás, mely a kanczellári hivatalra nézve még september hó első napjaiban történt [1]), nem javitott a helyzeten. Szegedy helyébe, kit nagyon gyengének tartottak, Pálffy Tamás az egri püspök lépett és oct. 5. tette le esküjét. [2]) A fiatal, még csak 36 éves püspök, származása és esze által egyaránt tekintélyes, nem volt szeretetreméltó ember. A protestansok ellenségei voltak a férfiunak, ki mindig azt állitá, hogy a katholikusok üldöztetnek a felvidéken. Egy izben, 1667. ki is tört ellene a közgyülölet, midőn jászóvári puskásai közül némelyek az országuton lesből megtámadtak nehány mezenzéfi evangelicus embert, kik Nagy-

---

[1]) Pálffy T. már sept. 5. jelenti Csáky F.-nek kanczellárra lett kineveztetését, kassai Csáky lev.

[2]) Regg anus Csáky F.-nek, oct. 6. 1669. u. o.

idára, Abaujmegye tisztújitó és törvénylátó közgyülésére mentek s közülök nehányat elfogtak, egyet megöltek. A közgyülés — tulnyomó számmal protestans — ezt hallva, felkerekedett, hogy megrohanja jószágait a püspöknek, »ki a haza törvényeit megsérteni nem átallja!« Szuhay Mátyás, Fáy László, Nagyidai Székely András és Keczer András a zajongók közt voltak: és csak midőn a püspök praefectusa utban eléjük jőve, megigérte, hogy a bünösöket meg fogja fenyiteni, maradt abba a nyilt támadás. [1]) A katholikusokat is sértette kihivó, nyers, majdnem cynicus modora, melylyel bátran odamondta véleményét bárkinek is, sokszor ugyan az igazság s a haza érdekében, de sokszor akkor is, midőn pénzvágyának akart eleget tenni. [2]) Szegedynek elmozditása gyorsan, titokban, és a legkiméletesebb módon történt. Előmozditák a váczi püspökségtől az egrire, (sept. 23. 1669.) Pálffy helyére, ki meg a kanczellári méltósággal a nyitrai püspökséget kapta. A volt nyitrai püspök, Kollonics Lipót, nagylelküleg helyt engedett, és megelégedett a sokkal szegényebb németujhelyi püspökséggel. Az egész változás jó formán az ő műve volt és már itt jeleit adá ama lángoló, önzéstelen buzgalomnak, melylyel oly áldásos

---

[1]) Ez az ugynevezett nagyidai tumultus, mely az 1670. és 1671-iki nyomozásokban oly nagy szerepet játszik, s melyre különösen Dolinay Gábor, Székely, András, Horváth György, Szuhay Gáspár vallomásai, Keczer András pere vonatkoznak. Az esemény idejére nézve Keczer perében általánosságban néhány év emlittetik: Vaskovich J. leleszi prépost azonban 1671-ben határozottan 4. évet mond. Kam. lev.

[2]) »Per il sangue et per le virtù e riverito dalla nazione et qui e in grado e di stima« Zorzi Jan. 11. 1670. Rački i. h. 50. l. Született 1633-ban, Nagy Jván X. 50. l. V. ö. Anemonen I. 132, 142. ll. A primási levélt. több okmányát és az eseményeket.

és tiszteletre méltó, de egyszersmind oly rettentő is tudott lenni, egy második Hocher, nagyobb, nemesebb, de veszedelmesebb kiadásban is. [1])

A dunáninneni részekben, mióta Bory meghalt, és Nagy Ferencz lelépett a cselekvés szinhelyéről, minden csendes volt: de most Nyitrában mozgalom kezdődött, melynek czélja volt e rész 11 vármegyéjét a haza védelmére oly nemű szövetségbe füzni, minő a 13 vármegyéé volt a felvidéken. Ez eszmének főembere Hidvéghy Mihály volt, főeszköze pedig, melylyel szavának sulyt kölcsönzött, a török dulás, mely 1669-nek vége felé mindinkább türhetetlenné lőn. Érsekujvárra juliusban uj basa jött, ki a régit megölette, mert, mind mondák, nagyon elnéző, és lusta volt a magyarokkal szemben. [1]) Minden felé csak a törökök mozgalmairól lehetett hallani: Bars és Nyitra tapasztalásokat is szereztek. Midőn oct. 15. Nyitramegye Tavornokon gyülést tartott, hogy alispánt válaszszon, szóba jöttek a szenvedések, melyeket a nemzet a »szennyes béke alatt kiállani kénytelen.« Rövid idő alatt több nemes esett álozatáúl a török dühnek, mely a parasztot ütötte, verte, de a nemest megölte. Hunyady Ferencz szolgabirót Paziton, saját házában keresték halálra, szerencséjére azonban esetleg honn nem volt. Innen Simonyi felé menve, Dolinay Ferenczet utban elfogták, és megtudván, hogy nemes, szörnyü halállal kivégezték. A megye egyik tiszteletre és jobb sorsra méltó fiát: Nagyaponyi Gáspárt a radosnyai erdőben szinte útban megtámadták, fejét vették, és most min-

---

[1]) Kollonicsra nézve V. ö. Hevenessy kéziratait, XXV. köt. jelesen 16, 66, 72 és stb. ll. Szalay, V. 146. l. 83. b.) j.

[2]) Theatr. Europ. X. 32 l.

denkit az ő sorsával fenyegettek, a ki meg nem hódol. Ekkor felállott Hidvéghy és inditványozá, hogy a megye hivja össze a szomszéd megyéket tanácskozásra; hogy közakarattal küldjenek követeket a felséghez, kérni segélyt és oltalmat a török ebek ellen, kik elviselhetlen kemény igájuk alá mesterkednek hajtani mindnyájukat. Az uj alispán Simoncsics Horváth János támogatta Hidvéghyt, és Nyitramegye a Dunán inneni megyéket nov. 28-kára Körmöczbányára hivta, maga részéről Hidvéghy Mihályt, Gosztonyi Miklóst, Ujfalussy Jánost és Horváth Jánost küldvén követekül. [2]) A körmöczi gyülésre Nyitra, Zólyom, Hont, Trencsény, Turócz, Nógrád, Pest, Bars, Liptó, Árva küldtek követeket. A 11 vármegyéből tehát csak Pozsony hiányzott. Ott voltak: Bory György és a fáradhatatlan Baloghy Gáspár, kik Gyürky Gáspár és Jánoky Gáspárral Hont vármegyét képviselték; Leszenyei Nagy Mihály, Ferencz testvére és Simonyi Imre barsi követek voltak, Zolyomból Ebeczky János, az alispán, a nagytekintélyü Beniczky Tamás, mindketten katholikusok, és hajniki Bezzegh István jöttek. A követeknek összes száma husz és egynehányra rugott. [2]) Directorrá, vagyis elnökké Hid-

---

[1]) Sándor J. Ujfalusi J. vallomásai, Baloghy Gáspár és Simoncsics Horváth János pere a kam. levéltárban. Ugy látszik, hogy Gosztonyi nem ment el a gyülésre.

[2]) Egész pontossággal nem lehet megmondani, mert nem bizonyos, vajon Gosztonyi Nyitrából megjelent-e, és Árva hány követet küldött. A követek nevei a következők:

Nyitra: Hidvéghy Mihály, Gosztonyi Miklós, Horváth János Ujfalussy János.

Zólyom: Beniczky Tamás, Ebeczky János, Bezzegh István.

Hont: Bory György, Baloghy Gáspár, Gyürky Gáspár, Jánoky Gáspár.

véghyt választák, consiliariusokká melléje Bory Györgyöt, Nagy Mihályt, Bezzegh Györgyöt, Jánoky Gáspárt és Baloghy Gáspárt. A gravameneket Bezzegh István és Bezzegh György szedték össze. Határozat volt: hogy Bory György, Beniczky Tamás, Ujfalusy János, Bezzegh István készitsenek egy memorialet a felséghez, és vigyék fel mint követek Bécsbe, követségük eredményéről pedig jövő január 28-án Breznóbányán tegyenek jelentést, a hová Hidvéghy a jelenlevő követek pecsétje alatt, gyülést hirdessen. A mostani követek jőjjenek el ismét, s a gyülésre a 13. vármegye is meghivassék. A mig követeik vissza nem jönnek, a jelenlevők — és erre megesküdtek — senkinek sem szólnak a dologról. [1])

A breznóbányai gyülés volt az első nyilvános lépés, szövetséget hozni létre a Dunán inneni és felvidéki vármegyék közt. E szövetkezés csak veszélyes lehetett a kormány-

---

Trencsény: Raymann János, Szulovszy István, Ottlik Miklós.
Turócz: Révay Imre, Dávid Gábor.
Nógrád: Bezzegh György.
Pest: Tassy Mihály.
Bars: Nagy Mihály és Simonyi Imre.
Liptó: Chemniczky Gáspár és Köröskényi Miklós.
Árva: nem találtam feljegyezve, de hogy képviselve volt, kitünik Bezzegh György vallomásából, kielmondva több követet, hozzá teszi: Árva és Liptó követeit nem tudja. Kam lev.

[1]) Ebeczky János, Bezzegh György, Horváth János, Sóos Ferencz, Sárossy Sebestyén, Gerhard vallomásai a kam. lev. A Jelentés, a Theatrum Europaeum X. 34. l. — a helynek megnevezése nélkül — érinti a gyülést, Zorzi leveleiben (nov. 23. decz. 21.) Rački i. h. 48. 50. ll. az előkészületekről és eredményről tud valamit: mig történetiróink: Fessler Horváth Mihály, Szalay, épen semmit sem tudnak róla.

ra nézve, mert a 13 vármegye a kitörés küszöben állott. Ott már nem volt szükséges a török veszedelmet tolni előtérbe. A 13 vármegyében inkább reméltek, mint féltek a töröktől. Gyülöletüknek tárgya a német volt. Fegyverkeztek inkább a német katonák, mint a török ellen, és panaszuknak legfőbb tárgya a németeknek garázdasága, és vallási sérelmek, nem pedig a török dulások voltak. Féltékeny szemmel, fegyveres csapatokban kisérék minden felé a németeket, és ha valami garázdaság történt, mindjárt felhangzott a kiáltás, ki kell vezetni a szükségtelen katonákat. [2]) Mind általánosabbá lett a gondolat, hogy a magyarok, ha kell, fegyveres erővel is kezükbe vegyék sorsukat, ne türjék tovább a németek beavatkozását, hanem maguk gondoskodjanak országukról.

A mozgalomnak főemberei a protestansok voltak, és az oppositióban kiválólag vallási kérdést láttak. A pataki egyesség, melyet Rákócziék csak immel-ámmal teljesitének [2]), nem csillapitá le őket. A mitől az udvar, a Dunáninnen félt, mi a parasztság öregét ifját, nagyját apraját sokszor kunyhójából kizavarta, hogy sokan megfagyjanak a kemény téli időben : a törökség mozgalmai, bátrabbá merészebbé tevék ellenkezésüket. Meg voltak győződve, hogy a török befejezvén a kandiai háborut a magyarok segitségére fog sietni, és papjaik nagy buzgalommal terjeszték e hirt a nép között és igyekeztek azt, habár óvatosan, megbarát-

---

[1]) Egy emlékirat, decz. 24. 1669-ről, másolatát a Wesselényi levélt. ugy látszik Csáky müve legalább öszhangzik leveleivel Montecuccolinál. Had. lev.

[2]) Zorzi febr. 1. 1670. Rački i. h. 57. l. állitja, hogy nem is lett végrehajtva, de ugy látszik, a korábbi idők eseményeit zavarja tudósitásába.

koztatni a török szövetség eszméjével. Czeglédy egy szenvedélyes predicatióban hálát adott az Istennek, hogy megáldotta a török fegyvereket Kandiában! Most már Magyarországra nézve is el fog jönni a szabadulás órája! Tavaszra eljő a török, széttöri a lánczokat, helyreállitja a szabadságot és ismét béke és nyugalom lesz a szerencsétlen hazában. Szavait a nép lelkesedéssel, mint valami menynyei szózatot és angyali kinyilatkoztatást hallá és a katholikusokat szidta és fenyegette. »A papok szóval, mi pedig tettel és karddal mozditsuk elő az ügyet, és Isten meg fog segiteni!« irá ez időtájt decz. 30. 1669. Keczer Ambrusnak Vitnyédy, ki hanyatló erejét még a czélnak szentelé, hogy a dunai részeken a papok által a népet e felvidéki eszméknek, s a mozgalomnak megnyerje. [2])

A török mozgalmakról szállongó hirek még más tekintetben is használtak az elégületleneknek. Ha minden perczben betöréstől lehetett tartani, fegyverkezni kötelesség volt, gyanu nélkül lehetett, s az összeesküvök csakugyan sürgették is a fegyverkezést. A megyékben tizedeseket, hadnagyokat választottak; a szükséges pénzt, ugy a hogy, magán adakozásokkal kezdék gyüjteni. Azon ürügy alatt, hogy a pataki iskolára való, Bochkaynál pénz folyt össze. Az adakozók közt volt ő maga és neje 1000 frttal, Szepessy

---

[1]) Czeglédynek e nyilatkozata miatt vizsgálat rendeltetett, mi azonban maga is eléggé bizonyitja, hogy társai ildomosabbak voltak. Kam. lev. Zorzi is — jan. 18. 1670. emliti — bár a szónok nevét nem tudja: »Il loro praedicante famoso nel publico tempio . . . esclamò . . . dovere tutti rendere gratie a dio per la vittoria di Candia, riportata dall' armi vittoriose ottomane. Queste voci, quas' inspirationi celesti et angelico orracalo ripartirono applausi singolare et beneditioni infinite.« Rački i. h. 51. l.. Vitnyédy levele Katonánál XXXIII. 770. Histoire des Troubles I. 74. l.

Pál 400 frt. Szuhay Mátyás 500 frttal, mások kisebb-nagyobb összegekkel. [1]) Hogy azonban a szervezkedés jobban és köztekintély alatt folyjon : a vármegyék kérték Csákyt, hivjon össze gyülést; ha össze nem hivatnak, maguktól fognak összejönni, és maguk tesznek maguknak törvényt, és csakugyan jan. 24. napjára Kassára a 13 vármegyének gyülést hirdettek.

A mozgalom vezérévé a protestansok a minden tekintetben képtelen Bochkay Istvánt szemelték ki, ki mindjárt hozzá is látott tisztéhez, kapitányokat, ezredeseket nevezett a csapatok számára ugy, hogy a vérmesebbek szerint, ha a szükség kivánta, 3 nap alatt együtt lehettek a vármegyék. Voltak a kik Rakóczyhoz hajlottak: de a nagy többség nem tudott megbarátkozni az »apostatával,« sőt gyülöletében legjobban szerette volna őt anyjával együtt megölni, kincseit pedig a közjó számára prédára bocsátani.[2]) Rákóczy ez idegenkedés daczára sem szünt meg nejének, napájának befolyása [3]) alatt buzgón müködni a mozgalom érdekében. Ő is fegyverkezett, és sulyt kölcsönzött neki a körülmény, hogy a hajduság és a felvidéki végváraknak majdnem minden magyar őrsége a legszükségesebbben szükölködve, feléje hajlott, szavára hallgatott, ugy hogy ő az elégületlenek hadát egyszerre számossá, és félelmessé tehette. [4])

Napája november végén hagyá el. Zrinyiné, vége felé

---

[1]) Jelentés, Lévay István vall. Kam. lev.

[2]) Jelentés, Serédy Benedek. Kam. lev.

[3]) Hogy Zrinyiné mily befolyással volt Rákóczyra. V. ö. Hist. des Troubl. I. 72. l. Zrinyi Ilona levele Zrinyi Péterhez mart. 1670. Titk. lev.

[4]) Jelentés, Csáky és Strassoldo jelentései Montecuccolinál i. h.

már figyelmesebb lett Nagyra és a nádornéra ; nem bizott többé bennük : hazamenet pedig összeveszett mindkettőjükkel. Nagynak nem tudta megbocsátani, hogy nem akart vele Lengyelországba menni, és őt hütlen, engedetlen szolgának nevezé. Széchy Máriától pedig visszakérte a 24,000 frtot, melyet Zrinyi Péter Szendrőre kölcsön adott, és melyet, miután a jószágot meg nem kapta, Széchy Máriának már régen vissza kellett volna fizetni. A nádornénak azonban nem volt pénze. Rögtön nem fizethetett. A lengyelországi javakat sem birta Zrinyire ruházni, mert azokra nézve maga is per alatt állott : és a két nő nehezteléssel vált el egymástól. Zrinyi is dorgáló levelet irt Nagynak, de azért kedves emberére nem igen haragudott, sőt kérte, jőjjön hozzá, Nagy azonban nem jött, mert Rottal, kihez engedelem végett folyamodott, nemmel válaszolt [1]). Rákóczy néhány fegyverest küldött napájával, kik 3—4 hétig, majdnem az év végeig várakoztak Csáktornyán, Bukovaczkyra, de Bukovaczky nem jött, és ők csak azon üzenetet hozák Zrinyitől : »tartsa magát készen a fejedelem, Bukovaczkynak nem sokára haza kell jönni! [2]) A felvidéki szövetségesek azonban nem voltak megelégedve a bán müködésével. Keveslették az ajánlott 12,000 tallért, készek voltak negyvenezeret is adni csak sikerüljön athnamét kapniok és Bochkay, Szepessy, Szuhay, Kende, Gyulaffy az év végén Ispán Ferenczet Erdélybe küldék, mozditsa elő Apaffy ügyüket. Ispánhoz utitársul Bessenyei Mihály csatlakozott, Rákóczynak, bár protestáns, igen meghitt embere, hogy Rhédey

---

[1]) Széchi Mária i. h. Nagy II. lőcsei vallomása i. h.

[2]) Frangepán jun. 26-iki vallomása, 6. pont Rački l. u. 292. Rákóczy Ferencz vall. Kam. lev. Bethlen II. 2. és 5. l.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Druzsiánnának bizonyos hagyományát a pataki collegium számára felvegye. Mig őt Apaffy pártja gyanus szemmel kisérte, kivált mert dicsérgette Rákóczyt az erdélyieknek: Apaffy maga szivesen fogadta Ispánt, vele farsangolt Brassón és Fogarason és várta vele Rozsnyait.

Bécsben aggodalommal látták a török mozgalmait, aggodalommal a magyarok készülődését ellenük. Már széltében el volt terjedve a hir, hogy a magyarok a portához folyamodtak segitségért [1]) és valószinü volt, hogy a szabad kezet nyert török nem fogja elszalasztani a kedvező alkalmat, Magyarországot könnyü szerrel hatalmába ejteni. [2]) Az udvarnak tehát egyik főgondja volt, megtiltani a magyaroknak a török földre való becsapásokat: nehogy a török megharagudjék. Hogy a török a hódoltságot terjeszté: abban nem láttak nagy bajt, csak a behódolás ne hivatalosan, ne a megyék tudtával történjék, és a behódoltak annyit adjanak a keresztényeknek is, mint a töröknek.[3]) Felmerült a gondolat, hogy Nádasdy által kellene a nagyvezérnek üzentetni: ne bizzék a magyarokban, mert azok bár akartak volna valamit tenni, most nem tehetnek semmit, mert a császár jó egyetértésben van a keresztény fejedelmekkel. De ezt ellenzé Montecuccoli, mint felesleges sőt veszélyes dolgot; mint feleslegest, mert ott van a portán a császári residens, ki beszélhet; mint veszélyest, mert csak

---

[1]) Zorzi nov. 16. 1669. Rački i. h. 47. Zichy pedig Nagynak irja decz. 26. 1669. Pozsony, »Itt csoda hirek vannak, t. i. hogy a mi nemzetünk már az uj lengyel királyhoz is folyamodván hogy nem receptáltattak ujabban a fővezért hijják« Kam lev.

[2]) Zorzi jan. 18. 1670. Rački 51. l.

[3]) Titk. tanács. jk. decz. 27. 1669. Tit. lev.

felköltené a török figyelmét, és talán nyilt kitörésre inditaná. Egyáltalában a zavart, eléggé kényes helyzetben, úgy szólván csak Montecuccoli volt tisztában magával, és birt határozott czéllal. Leopold gyöngélkedett, és merő gyöngédségből, nem mertek neki rosz, kellemetlen hirekkel alkalmatlankodni. Lobkovitz, ki most végre Auersperget megbuktatta s a számüzött helyébe első titkos-tanácsossá vagyis ministerelnökké lett (decz. 10. 1669,) nem akart önhatalmilag, a császár tudta nélkül, a hozzá szorosan nem tartozó dolgokba avatkozni, szerénységből, mondák némelyek, számitásból, vélék mások, hogy a császár lássa, mily össze-vissza mennek a dolgok, ha nem egy biztos kézben nyugszik a kormány. [1]) A ministerek vagy nem tudták hogy mit csináljanak, vagy kevésbé fontos dolgokkal bibelődtek. Érzék, hogy Csáky nem képes megfelelni hivatalának. De meghagyák a főkapitányságban, és mellőzék Zichyt, kit némelyek ajánlottak. Mondák, hogy a kanczellár tekintélyét emelni kell, hogy a locumtenensek buzgóbban járjanak el tisztükben, és Nádasdy ne legyen mindig Pottendorfban, a primás ne mindig jószágain: mire Montecuccoli kijelenté, hogy csak akkor mennek valamire, ha a magyar várakba német hadakat tesznek, kik aztán majd véget vetnek a török dulásoknak, vigyáznak a belmozgalmakra. Azonban Montecuccoli terveit, mint maga is belátta, nem egy könnyen lehetett kivinni. A császári sereg béke idején igen csekély volt; szaporitani kellett tehát toborzás utján, és Montecuccoli különösen a Kandiából hazatérő, kiszolgált német katonáknak felfogadását ajánlá. Pénz nélkül az sem ment, pénzt pedig az egyes örökös tartományok-

---

[1]) Zorzi jan. 18. 1670. Rački i. h. 52. l.

tól kellett kérni, rá kellett őket bírni, hogy a katonaságot, melyet eddig saját kebelükben, természetbeli adományokkal tartottak el, most határaikon kivül is pénzzel eltartsák. Minderre sok idő kell mondá Montecuccoli e tárgyról irott emlékiratában (decz. 11.,) s addig csinyján kell bánni a magyarokkal, nem kell még jobban elkeseriteni a bünösöket, de nem is kell nekik megbocsátani. Függőben kell tartani mindent, mig a kormány nem lesz azon helyzetben, hogy tekintélyt szerezhet parancsainak. Biztatni kell a magyarokat, hogy kapnak oltalmat. A feljelentéseket köszönettel kell fogadni, meg kell erősiteni a helytartók tekintélyét és emlékeztetni kell őket, hogy mindig és mindinkább vigyázzanak. [1]) A kormánynak csak az adott némi gondot: nem lesz-e veszedelmes a németeket minden incidens nélkül bevinni az országba csupán a szükséget hozván fel okul? nem volna-e jobb mint régente történt, ha az országgyülés védelme végett rendeltek be katonaságot, 3 vagy 4 főur által kéretni be német hadakat? Nem-e horvátokat kellene küldeni, kik ellen, mint honfiak ellen, nem lehetne tenni kifogást? [1]) Különben követték Montecuccoli tanácsát, s elhatározák, »hogy rendet csinálnak Magyarhonban.« Elkezdék kérni az örökös tartományoktól a subsidiumokat, megkezdék a toborzást és a sereget, mely béke lábon alig pár ezer emberből állott, 36.000 emberre akarák szaporitani, hogy Felső- és Alsómagyarországra egyszerre egy-egy sereget lehessen küldeni. [2])

---

[1]) Titk. tanácsi jk. Titk. lev. Montecuccoli i. h. Had lev

[1]) Titk. tanácsi jk. i. h.

[2]) Theatrum Europaeum X. 222. 256. 278. l. Histoire des Troubles I. 88. l. Caprara Estei Rinaldnak jan. 20. 1670. Magy. akad. lev.

A magyarokkal szemben a kormány, hogy időt nyerjen a régi, ha nem is egészen alkotmányos, de magyar eljárása mellett maradt. A kassai conventet betiltá (jun. 15.), hivatkozván az 1597: 26. törvényczikkre, mely ilyféle magán összejöveteleket meg nem enged. Legyen gondja a főispánoknak, hogy a kik a törvény ellen vétenek, kellőleg megfenyitessenek [3]. A körmöczi követek, kik deczember 20. 1669 érkeztek Bécsbe, ugyan kaptak audiencziát a felségnél és emlékiratukat átadhaták, de válaszra, — bár igértetett — hiában vártak, és egy havi időzés után, kifogyva pénzből, türelemből, felelet nélkül voltak kénytelenek hazamenni. Ha elfogulatlan szemlélő mondá, nem helyes igy bánni emberekkel, kik nem a töröktől, hanem a felségtől várnak segélyt: a kormányférfiak válaszoltak, hogy a körmöczi gyülés a felség engedelme nélkül tartatott meg, igen rosz példát adott, és veszedelmes elvet szentesitett volna a király, ha neheztelés helyett atyai kegyességgel fogadta volna a törvénytelen gyülekezet követeit [1]) s az udvar ez álláspontját egy mandatum fejté ki, mely jan. 21. 1670. a Dunáninneni megyékhez intéztetett. Beniczky Tamás, Ujfalussy János, Bezzegh István és Bory György — irá a felség — egy tilos conventiculumból, megbizás nélkül, bizonyos levelekkel Bécsben jártak. Tudakozódott a megyéknél és hallá, hogy a gyülés, a követség csak egyes embereknek műve, s a határozatokat a megyék sem ki nem hirdették, sem meg nem erősitették.

---

[1]) Acta et statuta 13. Com. 2. h.

[4]) A datumokra nézve l. Zorzi decz. 21. 1669. és jan. 18. 1670. fennidézett leveleit.

[3]) Zorzi levelei decz. 21. 1669. és jan. 18. 1670-ről. Rački i. h. 50 illetve 52. l.

MTAKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Inté tehát az illetőket, hogy jövőre ilyesmitől tartózkodjanak, egyuttal biztositván a vármegyéket, hogy a kamara és haditanács utasitást vettek, védelmükről gondoskodni. A portához e tárgyban uj üzenet ment. Bizzanak hajlandóságában, melynek jeleit már eddig is tapasztalák. [1])

A tilalom daczára 1670. jan. 24. a 13 vármegye követei Kassán összegyültek: Zemplént Bochkay István, Kazinczy Péter, Bánchy Márton, Rákóczynak egyik meghittebb embere, kinek elei már Rákóczy őseitől függtek, és birtokaik legnagyobb részét tőlük kapták, Sárost a két Keczer, Menyhért és András, Dobay András, Saárossy Sebestyén, és az ifju, a jövőben nagy és viszontagságos szerepre hivatott Szirmay István, Szathmárt, a szinte fiatal Görcsönyi Serédy Benedek, az erdélyi Középszolnok vármegyének főispánja [1]) Gyulaffy László, Pap Dániel, Desőffy János, Sulyok János és Várady János, a szövetségnek egyik tekintélye, Heves vármegyét Széchy Máriának volt komornikja és megéneklője a költő Gyöngyössy István baloghvári kapitány képviselte. A többi megyék követei közt ismertebb nevekül találjuk még: Figedi Nagy Andrást, Szuhay Mátyást, Nagyidai Székely Andrást, Kende Gábort, Forgách Miklóst, Barkóczy István sógorát, a grófi családnak ghymesi, tiszamelléki és protestans ágából, Baxa Istvánt, Bónis Ferenczet, Mocháry Ferenczet, Ujfalussy Zsigmondot, Chernel György, abauji, Kisfaludy György, bereghi, Ubriczy Pál unghi alispánt, és végre, mint főispánt, Barkóczy Istvánt. A városi emberek közt ott volt Guth Dániel. Rákóczy maga helyett Baranyai Gáspárt, családjá-

---

[1]) Acta et Statuta 13. comitatum i. h. 43—49. l.

[1]) Nagy Iván, IV. 214. l.

TAPA

nak régi szolgáját, olyan Keczer Menyhért-féle partriotát: [1]) Széchy Mária pedig Szepessy Pált küldötte.

Az összegyűltek mindenekelőtt Csáky Ferenczhez fordultak, és felkérték, működjék tiszte szerint velük közre a haza megmaradására.

Csáky hazafiasan felelt: neki is szivén fekszik a haza megmaradása, de a felség betiltá a gyülést, és ő tanácskozásaikban részt nem vehet. E határozatánál megmaradt, bár a rendek igéretére emlékezteték, mit a 13 vármegyének tett, hogy közre fog működni bajaik orvoslásában, és kérték tanácsát, mert ime itt az orvoslásnak ideje.

Vonakodása azonban a követek többségét meg nem inditotta. Sok beszéd után elhatározák, hogy a gyűlést Csáky nélkül, a felség tilalma daczára, daczára, hogy a királyi alügyigazgató: Cseróczy Gáspár ki van küldve a gyűlés megakadályozására, megtartják, sérelmeiket összeirják.

Elmentek tehát szokás szerint Csákyhoz, bemutatták megbizásaikat és üléseiket megkezdék.

Voltak azonban a megyei követek közül többen, kik vagy Kassára el sem jöttek, vagy a dolog ilyetén fordulatánál, a gyűlésben meg nem jelentek. Ezek ellen fordult most a közharag és rájuk rovák a 100—100 frtnyi birságot, melyet a törvény az országgyűlésen meg nem jelenőkre szabott, Szuhay Mátyás pedig hozzá tevé, »sehonnai legyen neve, lélek kurva fiának, ki követ lévén, közénk nem jött!« Ekkor lépett be Cseróczy Gáspár, a szepesi kamara néhány tisztjével; inté a jelenlevőket, ne tartsanak törvénytelen gyűlést és felolvasta a betiltó királyi rendeletet. De a rendelet

---

[1]) Már Rákóczy Györgyöt is szolgálta l. levelét Szelepchényihez, 1670. okt. 3. Pr. lev. később az eperjesi vérpad áldozatja lett.

élés hangja még jobban felkorbácsolta a szenvedélyeket. »Ezt némely gaz árulók galád besugásainak köszönhetjük« — mondák a követek; »ők csak a haza védelmére gyűltek össze, mit — a törvény értelmében — tenni kötelességük! ők nem marhák, hogy velük igy bánjanak« [1]), és elhatározák, hogy Csákyt és a felséget tiszta szándékukról, jóakaratukról felvilágosítják, de Cseróczyt és társait kemény szavakkal kiűzvén, folytatták tanácskozásukat. A leghevesebb, legtevékenyebb izgatók Bochkay, Gyulaffi, Kende, Szuhay Mátyás, Forgách Miklós, Serédy Benedek, Chernel György, Bay Mihály, Guth Dániel, Kazinczy Péter, Baxa István és Bónis Ferencz voltak.

A levélben, melyet Csákynak irtak, szemére hányák, hogy a vallási ügyekben Báthory Zsófia törvénytelen tetteit pártfogolja; hogy emberei a szegénységet sanyargatják, hogy nem szed a törvény értelmében uj magyar katonákat, nem fizeti a meglevőket, ugy hogy azok kénytelenek a törökre járni rabolni; pedig fizetésükre adták a hazafiak a harminczadot. Kérték, támogassa folyamodásukat a felségnél, hogy a németeket kivezessék, kik ha a török jő, a menekvő népet a várakba be nem bocsátják, rablásaikkal már tűrhetetlenekké lesznek és mégis, hallomás szerint, még szaporittatni fognak. Kérték, viselje jobban gondját hivatalának, orvosolja bajaikat, vigyázzon a törökök mozgalmaira; mentse ki a jelen gyűlést a felség előtt, sőt eszközölje ki, hogy többször lehessen — a szükséghez képest — ilyeneket tartani. Ha a törvényhez tartja magát: a fegyveres megyék teljes bizalommal megnyugosznak benne és vitézségében.

---

[1]) »Patriae se causa convenisse; nec pro pecudibus haberi se passuros.« Kornéli után Katona i. h. 785. l. csakhogy Kornéli ezt Rottalnak mondatja, ki ott sem volt.

A felséghez hason dolgokat irtak. Kikeltek a delatorok ellen, és a régi, sokszor emlegetett sérelmeket hangoztatták. A német menjen ki az országból. A magyar had szaporitassék és fizettessék, ugy a mint kell. Nekik ugyan alig van, mivel a legszükségesebbet fedezzék: de azért mégis katonaságot gyűjtenek, sőt készek fejenkint is felkelni, inkább, mintsem, hogy a török gyalázatos igájába hajoljanak, mit maga a felség is megtiltott. Bejelenték egyuttal határozatukat, hogy követeket küldenek Breznóbányára, a dunáninneni megyék gyűlésére, és meghivják őket közös gyűlésre, Lőcsére marczius 17-ikére [1]). A követküldést különösen Bánchy Márton és Bornemissza Mihály sűrgették. Követekül: Barkóczy Istvánt, — ki most teljesen az árral uszott — Szemere László zempléni alispánt, Bónis Ferenczet, Hanyi Pétert és két városi embert választottak.

A gyűlésnek főtárgya, a katonagyűjtés, szinte sok szót szaporitott, de a határozatot Bochkay, Szepessy, Szuhay Mátyás, Gyulaffi, Várady és más főemberek, már korán reggel a gyűlés előtt, maguk közt kicsinálták. Ezernégyszáz tizennyolcz lovast vetettek ki tizenkét vármegyére. Legtöbb Zemplénre esett, 360 lovas, legkevesebb Tornára, tizenöt. Az egészen behódolt Heves vármegyére, lovasok helyett 300 rénes forintot róttak [2]). Kapitányokká Bochkay

---

[1]) A lőcsei gyűlés napja nincs a feliratban, de Leopold leiratából Szepesmegyéhez 1670. febr. 14-ről tudjuk, hogy marcz. 17-ikre volt kitüzve. Szepesmegyei lev. A kassai Csáky-levéltárban egy névtelen magánlevél febr. 16. 1670. Kassa, szinte e napot említi.

[2]) Zemplén állitson 360 l., Abauj 150 l., Sáros 200 l., Szepes 125 l., Ungh 125 l., Beregh 100 l., Szathmár 150 l., Szabolcs 40 l., Gömör 40 l. Széchy Mária embereivel 60 l., Ugocha 45 l., Torna 15 l., Borsod 38. lovast, Acta et Statuta i. h.

Istvánt, Gyulaffy Lászlót és Ispán Ferenczet választák. Fizetésül Gyulaffi és Ispánnak havonkint 50 rénes forintot rendeltek. Bochkay ingyen viselte a tisztet. Ő lett egyuttal a fővezér, Szuhay Mátyás »mustra mester,« Veres Mátyás — zempléni nemes ember — »fizető mester.« A csapatoknak gyűlhelyűl, hogy a törökre vigyázzanak, a Tiszáninnen Megyaszó Zemplénben, a Tiszántul Csenger Szathmárban és Nyirbátor Szabolcsban lőnek kijelölve, az első csapat vezérletét Bocskay, a másodikét Gyulaffy, a harmadikét Ispán Ferencz fogván átvenni [1]).

A kassai gyűlés Pál fordulása napján volt. (jan. 25.) Három napra rá megnyilt a breznóbányai gyűlés. (jan. 28.) Pozsony megint nem volt jelen; Trencsény is hiányzott, és Nyitrából csak a Bécsben járt Ujfalussy János jött el, mi nagyon lehangolta a megjelenteket. Ott volt azonban Szepessy és ott voltak a kassai gyűlés küldöttei. Ebeczky lett director; Bory György, Baloghy Gáspár, Leszenyei Nagy Mihály és Bezzegh György consiliariusai. A bécsi követek siralmas jelentésére uj panaszos feliratban kértek választ

---

[1]) A kassai gyülésnek, melyben Korneli s a Hist. des Troubles szerint Rottal is jelen lett volna, hiteles történetét találjuk a több ször idézett Acta et Statutaban i. h. 1—32. ll. s a k a m. l e v. őrzött tanuvallomásokban, melyek természetesen mind csak egyik vagy másik mozzanatára vonatkoznak. Én a következő tanuk vallomásait használtam fel: Mokáczy Péter, Kisfaludy György, Kende Ádám, Sáarossy Sebestyén, Máriássy Ferencz, Bársony János, Fáy László, Nagy István, Gergelylaky Miklós, Semsey György, Serédy Benedek, Ilosvai István, Boronkay László, Rósa János, Czeglédy Mihály, Soos Gábor, Barkóczy István, mihez még Nagy Ferencznek lőcsei vallomásai járulnak. Zorzi febr. 15. 1670. általánosságban, de elég bőven szól a gyülésről. Rački i. h. 60. l.

körmöczi levelükre, és a felség válaszának meghallgatására febr. 24-re uj gyülést tűztek ki Beszterczebányára, egyuttal elhatározván, hogy a török vész, és a kölcsönös védelem tárgyában a lőcsei gyülésen megjelennek. Azon kérdésre, bizhatnak- e a dunáninneniek a 13 vármegyében? Barkóczy István nagy szóval felelt, hogy a felvidék 5—6000 emberrel segitségükre lesz. Midőn azonban a felvidékiek mondák: gyűjtsenek ők is katonákat! felelék: hogy arra nincsen küldötteiktől utasitásuk, és ezzel a követek titoktartást fogadván — habár nem is esküvel mint Körmöczön — hazaoszlottak [1]).

A megyék e nyilt merész fellépése figyelmessé tette még Pálffy Tamást is, ki eddig nem sokat tartott e mozgalmakról, és hajlandó volt kurtán bánni a protestánsokkal, ugy hogy e végett szinte összeütközésbe jött Lobkovitzzal. Eddig titokban voltak conventiculumok. Czéljukat, vezéreiket az illetők titkolni törekedtek: most nyiltan léptek fel veszélyes követeléseikkel, legfeljebb a közjó iránt való buzgalom álarczát véve fel. A primás és Nádasdy is február közepe táján Bécsben voltak és tanakodtak. Nádasdy nagy készséget tanusított, hogy az udvar kegyében járjon. Ő még nem hagyott fel a reménynyel, hogy belőle még nagy ember lesz. Szelepchényi pedig nem szűnt meg óvni Lipótot, hogy ne bizzék benne, mert inkább töri fejét a roszban, mint jóban. Ki szigort, ki enyhe eszközöket tanácsolt. Nem kell a végletekre kényszeriteni a tévelygőket, mondá az egyik vélemény; hiába az okos szó, a felkorbácsolt szenvedélyeknek! felelé a másik, de végre is az engedékenység, a szelid

---

[1]) Ujfalussi János, Sárossy, Bezzegh György vall. a k a m. lev. A rendek felirata Statuta i. h. 43—47. ll.

eszközök pártja győzött. Betilták a lőcsei gyülést, de a helyett a dunáninneni és a felvidéki vármegyéknek márcz. 16-ára Beszterczebányára külön gyűlést hirdettek [1]), s a biztosok közé Zrinyit is meghivák, mert személyes megjelenése nélkűl — mondá a királyi levél — valami jó eredményt nem várhatni [2]), a dunáninneni megyék beszterczebányai gyülésére pedig Zichyt és Forgáchot küldék, adják tudtul az összegyülteknek a beszterczebányai uj gyülést. A kamaraelnök és társa megnyerő modorával sikerrel járt; biztatta a Beszterczebányára gyűlt dunáninnenieket, hogy a felség nem vonta még meg tőlük atyai hajlamát, gondoskodni fog védelmükről; a rendek pedig felelték: hogy ők hivei a királynak, s készek azt vérük kiontásával is bebizonyitani, csak megmaradásuk végett, a török miatt, határozzák el magukat az önsegélyre, és irtak a 13 vármegyének, hagyják abba a lőcsei gyűlést és jőjjenek ők is Beszterczebányára [3]). Szinte némi örömére szolgált ez időben a kormánynak a hir [4]), hogy Vitnyédy István Pozsonyból hazamenet Sopronyban, Nezsideren (febr. 13.) gutaütésben befejezte fáradhatlan pályáját, 58 éves korában. Bécsben ugy emlegették, mint a ki leginkább ellene van a császár iránt való engedelmességnek, és teljes szivéből gyülöli a katholi-

---

[1]) Zorzi decz. 21. 1669. febr. 1. 15. 22. Račkinál i. h. 50, 54. 60 és 63. és kk. ll. Leopold levele Szepeshez febr. 14. 1670. Szepesmegyei lev.

[2]) Leopold Zrinyinek febr. 5. 1670. a titk. lev. vall. Rački i. h. 58. l.

[3]) Zorzi, márcz. 8. 1670. Rački i. h. 68. l. Eszterházy Miklós vallom. kam. lev.

[4]) »Porta agli ministeri nel travaglio qualche consolazione,« irja a velenczei követ febr. 22. 1670. Rački i. h. 64. l.

kusokat, s egyuttal kezdék emlegetni a szerepet is, melyet a korábbi összeesküvésben játszott. A velenczei követ azonban ugy találta, hogy helyébe majd lép más, és hamvaiból még veszedelmesebb tűz keletkezhetik. Hirtelen halála felébreszté hitsorsaiban a gyanut, hogy ellenséges kéz vetett véget életének, mig az ellenfél későbben szintoly alaptalanul öngyilkosságról beszélt, melylyel terveinek bukását és a ráváró bűntetést megakarta előzni [1]). Azonban a magyar ügyek fejlődése — tudta az udvar — leginkább attól függött, mikép viseli magát a porta irányukban [2]), s a legmerészebb felvidéki ellenzék is főleg azon reményre támaszkodott, hogy Erdély és a porta segiteni fogja Magyarországot. De sem Rozsnyay sem Bukováczky nem mentek gyorsan előre ügyökben. Az erdélyi tolmács egyenesen Kandiába tartva, november közepén Negropontében vagy Fekete városban, mint ő nevezé, hajóra ült és decz. 1. kikötött a sokat vivott vár romjainál. Utazásának nyilvános czélja volt: kedvezőbb választ eszközölni ki a nagyvezértől Erdély számára a hatalmaskodó nagyváradi basa ellen, mint a minőt a kajmakám adott, ok, melyet a szemes Casanova valószinűnek nem tartott, de a valódi czélt sem gyanitá és Pa-

---

[1]) Fabó András, Vitnyédy élete, levelei előtt Tört. Tár XV. kötetében. Velenczei követjelentés febr. 22. 1670. Rački i. h. 64. l. »Ex itinere Posonio redux non sine suspicione veneni quo ipse carnificem provenerit repente interiit.« Jelentés. Alig ért halálának hire Bécsbe, midőn a kormány febr. 16. elrendelte, hogy irományai lepecsételtessenek, de az vagy nem történt, vagy oly eredményre, mint azt az udvar várta, nem vezetett.

[2]) »Concluse (t. i. Leopold) che il bene o il male dipendeva da un primo principio concernente le deliberationi del visir et della Porta.« Zorzi febr. 15. 1670. Rački i. h. 60. l.

najottitól várta a rejtély megfejtését. Rozsnyai Kandiában heteket töltött hiában Panajotti házánál, kivel Apaffy teljes kibékülést keresett, mentvén magát, hogy a vád, mit annak idején ellene emelt, nem az ő dolga volt, hanem a felvidéki magyarok kényszeriték rá, mert a mit Panajotti ir, azt mindjárt tudja egész Magyarország [1]). Ugyanott találkozott egy másik régi ismerőssel is: Ibrahim aleppoi basával, ki Balló idejében kihája volt, és a nagyvezér kegyét uj állásában is megtartá. A tapasztalt török kérdé, van-e fejedelmének valami megbizása a magyarországi nagyuraktól: Nádasdy, Zrinyi, Batthyány, Forgách, Eszterházytól? Mire David deák, bár ilyesmiről semmit sem tudott, bátran igent mondott, gondolván, ha követelik, ir haza Erdélybe, csináljanak maguk megbizásokat és küldjék be a portára.

Bukováczky magán a portán, a szultánnál kezdé dolgát Salonikiban, hová a nagyurat a zord idő a thessaliai és macedoniai vadásztanyákról bekergette. Decz. 19-én érkezett meg, és azonnal előállt, hogy Zrinyi és a magyarok készek meghódolni s mérsékelt adót fizetni a töröknek, hogy megszabaduljanak a németektől és a jezsuitáktól, kik közül az egyik a testi, a másik a lelki szabadságot nyomja el [1]). Bátor fellépése éles ellentétben volt az erdélyi követek meghunyászkodó viseletével: de azért a diván nem roszul fogadta ajánlatát (decz. 24.). A basák megelégedéssel hallák, hogy Zrinyi, ki oly nagy ellensége volt mindig

---

[1]) Casanova jelentése Saloniki, decz. 24. 1669. Panajotti Casanovának jan. 14. 1670. Titk. lev.

[2]) Panajotti febr. 15. 1670. irja Casanovának, hogy ezen kérelemmel jött Bukováczky a szultánhoz, tehát a mit ő Zrinyi javára kért, azt később kérhette, midőn a siker folytán már belemelegedett portai követségébe.

a töröknek, most meg akar hódolni. Voltak, kik e lépésben cselt láttak, vagy azt hivék, hogy a bán csak pillanatnyi rosz kedv által elkapatva tette a mit tett, és ha lecsillapodik, vissza fog lépni. Óvatosnak kell lenni — mondák — annyival is inkább, mert ha elfogadja a szultán, nyilt ellenségeskedésre kerül a dolog Ausztriával. Ime elfogadták 1668. Dorosenko hettmant kozákjaival, és most azért háboru készül az oroszszal és Lengyelországgal. Az ellenkező vélemény azonban felelt, hogy nem szabad elszalasztani a kedvező alkalmat, mely gyarapitja a birodalmat és gyengiti a keresztyéneket. Ha Zrinyi szavát szegné, van elég hatalma a töröknek, hogy engedelmességre és hűségre szorithassa s e véleményt pártolta a szultán udvari papja: Wani és a mufti is, látván, hogy az eszme tetszik Mohamed szultánnak. Wani nagy casuista és egyike azon theologusoknak, kik szigoruak mások, de engedékenyek maguk iránt, a vallás érdekét hangsulyozta, melyet mindenütt terjeszteni a szultánnak kötelessége. Nincs a béke ellen, elfogadni azt, ki önkényt meghódol; de ha a béke ellenkező rendelést is tenne, az semmis volna, mert ellenkezik a mohamedán hit elveivel [1]). A béke mellett a kajmakam, Kara Mustafa, szólt, egy kapzsi török, ki több magyarhoni falujából gazdag jövedelmet huzván, félt, hogy azt, ha há-

---

[1]) Wanira nézve l. Hammer 2. kiadás III. kötet, 549. l. Véleményére nézve különböznek Casanova tudósitásai. 1669. decz. 26. levelében irja, hogy az udvari pap ellene van Zrinyi elfogadásának, de hozzá teszi, hogy nem lehet bizni a dologban, febr. 1. 1671-iki levelében pedig mondja, hogy a »Hofprediger« megmarad véleményénél, hogy el kell fogadni Zrinyit. Én az utóbbit tartom valószinünek. — Casanova jelentései a t i t k. l e v.

ború lesz, elveszti [1]) és a szultán, hogy az ellenkező vélemények közül kibontakozzék: az ügy eldöntését a nagy vezérre bizta, és Bukováczkyt schatirkihajájával Kandiába küldé. Hogy azonban kedve ne veszszen, nagy kitüntetéssel bántak vele [2]) és a vérmes férfiu, ki azon véleménynyel jött, hogy a törökök a Zrinyi család és a magyar nemzet kiirtására készülnek, örömmel vette észre, mily készséggel hajlanak most a békére, az általa ajánlott feltételekre, körülbelül azokra, melyeket Omer spahia szóba hozott. Ő követelé, és a törökök nem ellenzék: hogy a szultán minden keresztény földnek, mely most meghódol, vagy a kitörő háborúban elfoglaltatni fog, örökös urává a bánt és utódjait nevezze. Hogy Zrinyi magvaszakadtával Horvátország a hazafiak közül szabadon választhasson királyt, és a szultán csak annak megerősitését tartja fenn magának; hogy a török a vallás szabad gyakorlatát, a hazának szabadságát, jogait, kiváltságait most és mindenkoron tisztéletben tartsa; Magyar- és Horvátország, valamint a netán meghóditandó más tartományok után soha nagyobb adót, mint évenként 12.000 tallért ne követeljen; a magyart soha el ne hagyja, hanem egész erejével, minden megtámadás ellen

---

[1]) Casanova, marcz. 9. 1670. Titk. lev.

[2]) Casanova decz. 26. 1669. febr. 1. marcz. 9. 1670. Panajotti Casanovának febr. 15. 1670. Titk. lev. Zorzi marcz. 22. 1670. Rački i. h. 98. l. ki a residens tudósitására hivatkozik, de sok tekintetben többet tud nála. Gualdo Galeazzo Priorato i. h. 34. l. állitja, hogy a szultán fogadta Bukováczkyt, el is mondja röviden beszélgetésüket, de a különben jól értesült irónak ez állitását — melynek semmi nyoma más kutfőben — mint magában sem valószinüt, el nem fogadhatjuk.

megvédje; a magyaroktól fegyveres szolgálatot távol messze eső országokban ne követeljen.

Örömében, mielőtt hajóra szállt, még irt Zrinyinek: hogy szerencsésen megérkezett a szultán udvarába, kitüntetésekkel fogadták és látván, hogy a Zrinyi nemzetséget és az országot végveszély fenyegeti: gondoskodott megmaradásukról, és sikerült a grófi családra és a hazára nézve oly kedvező feltételeket nyerni, hogy örömében ki sem mondhatja. Most a szultán parancsára a nagyvezérhez utazik Kandiába, s onnan visszajövén, fog a szerződés végleg megköttetni. Legyen addig Zrinyi jókedvü, ő mihelyt végzett, azonnal haza jő [1]).« Bukováczky még lábát sem tette ki Salonikiből, midőn a császári residens már neszt vőn Zrinyi lépéseiről. Az nap estéjén, melyen a diván tanácskozott (dec. 24.) eljött Casanovához Janaki, Panajotti öcscse [2]) és távollétében mint portai tolmács helyettese, és jelenté, hogy Zrinyi más magyarokkal a boszniai basa utján megakar hódolni; leveleit ugyan nem ő forditá le, de a dolgot egy angol tolmácstól hallá; a diván még nem határozott, hanem bevárja a nagyvezér véleményét. Casanova nem tudta, higyjen-e, ne-e? és a tolmácsnak felelé: hogy Zrinyi és a magyarok mind hű alattvalói Leopold császárnak, s e hirt csak roszakaró ellenségeik költötték rájuk! Mind a

---

[1]) A feltételeket Frangepán beszéli el máj. 2. 1670. Bécsben tett vallomásában, Pogledich elbeszélése után, hozzá tevén »An vero omnia ita se habeant oculis non vidi, relata tantum refero!« Ugyan ő adja elő Bukováczky levelének tartalmát. Frangepán vallom. VII. Račkinál i. h. 230. és kk. ll. van. Ily forma pontokról hallott egyébiránt Rozsnyay Dávid is Kandiában, mint alább látni fogjuk.

[2]) Unokaöcscse lehetett, Tury László, marcz. 18. 1671. Apaffynak, Török-Magyarkori Okmánytár. 17. l.

mellett azonnal megirta a hallottakat Bécsbe, hogy urát valamikép készületlenül meg ne lepjék [1]).

Bukováczky nagy szélvészek közt, január közepén [2]) kötött ki Kandiában, és mig Rozsnyay csak általánosságban kért szövetséget és engedelmet, hogy a magyarok részéről ünnepélyes követség jöhessen: ő a saloniki pontokkal állt elő, és azonnal 30,000 törököt kért segitségül, hogy a magyországi várakból a németeket ki lehessen üzni, kikötvén, hogy azon várak is, melyeket a törökök fognának elfoglalni, a magyarok kezében maradjanak. E merész hang daczára, vagy talán épen a miatt, a nagyvezér környezetében is akadtak emberek, kik Zrinyi ajánlatait pártolák; de Panajottinak nem tetszett »a magyaroknak szemtelensége [3]). Igyekezete most arra irányult, hogy Apaffyt elválaszsza a magyaroktól, és megüzente neki, hogy ha a porta a magyarok részére áll, és megszegi a békét, egyuttal elfogadja az 500,000 tallért, melyeket bujdosó vetélytársa Zólyomy az erdélyi trónért igért, és Zólyomyt nevezvén ki erdélyi fejedelemmé, mindjárt azon várakat fogja kérni Erdélytől, melyeket most a béke miatt nem kérhet. Ha nem ment el az e.ze Apaffynak — gondolá Panajotti — hát ki fog józanodni [4])! Ibrahim pedig azon hirrel lepte meg Rozsnyayt, hogy Zrinyi Péternek is jár egy követe Kandiában, ki a többi közt

---

[1]) Casanova jelentése decz. 26. 1669. A portai tolmácsot ugyan meg nem nevezi, de tudjuk más jelentéseiből is, hogy az Janaki vagy mint szinte irják Gianaki volt.

[2]) Jan. 14. és 23. közti időben l. Panajotti leveleit Casanovához az emlitett napokról. T i t k. l e v.

[3]) »Mi spiaze molto in quali tempi l'insolenza delli Ungeri,« irja Panajotti czifrákban Casanovához, márcz. 2. 1670. T i t k. l e v.

[4]) »Si non e totalmente fuori di se« Panajotti i. h.

— s itt elmondá nagyjában Bukováczky saloniki pontjait — az erdélyi fejedelemséget Rákóczy Ferencz számára kérelmezi.

A nagyvezér sokáig tanakodott embereivel. Nem bizott Zrinyiben, a törökök ez örökös, megrögzött ellenségében; nagyon jól tudta, hogy a török haderőt Kandia hosszu ostroma kifárasztá, meggyöngité, mig a kereszténység e perczben békében élt, és tartani lehetett, hogy ha Ausztria Magyarországon megtámadtatik: ismét segitségére fog seregleni mint 1664-ben. A vezér tehát azt irta Salonikiba, hogy mindenekelőtt valami kezességet kell kérni Zrinyitől: fiát, valamely várának átadását; azután meg kell győződni, hogy állnak valósággal a dolgok; van-e valami kilátás sikerre? Hogy Zrinyi kedvét ne veszítse, biztassák a kanizsai és boszniai basák, hogy nemsokára a török birodalmának egész erejével segiteni fogja. A szultán is irjon neki levelet. Nevezze őt keresztény hadai fővezérének, adja meg neki ama katonai czimeket, melyekre oly nagyon sóvárog, és kürtöljék ki, hogy hidakat vernek a Dunán, Száván, Dráván, hogy seregek jöhessenek támogatására.

Bukováczkyt nem fogadta, hanem február elején viszszaküldte Salonikiba [1]), Rozsnyaynak ellenben nehány dicsérő szót mondott Apaffy hűségéről, kijelentvén, hogy a német császárral kötött békét nem szabad megzavarni. Rozsnyay február 15-ikén utazott el; a mire ő Salonikiba ért Bukováczky már a horvát végek körül járt. A szultán eleinte haraggal fogadta a nagyvezér véleményét, de a kajmakam és a mufti pártolák, s az eredmény lőn, hogy Buko-

---

[1]) Febr. 19. Bukováczky már Salonikiban volt ismét. Casanova jelentése febr. 19. 1670. Titk. lev.

váczkyt válasz nélkül haza küldék azzal, hogy a választ majd a boszniai basától fogja megkapni. Bukováczky febr. 17. hagyá el Salonikit, épenséggel nem remény nélkül. Zászlót ugyan — a fejedelmi jelképet — Zrinyi számára nem kapott; azt is hallá, hogy a török nem akarja megszegni a békét; de kimondatott — ugy vélé — hogy az ország a szultáné, ha tehát a német azt megtámadja, a török segiteni fogja, mert akkor nem vádolhatják a béke megszegésével. A kandiai dolgokról, Bukováczky és Rozsnyay elutasitásáról Panajotti hiven értesité Casanovát, de kérte, hogy jelentésében róla emlitést ne tegyen, hanem inkább mondja, hogy a hireket a szultán udvarában, Janakitól vagy másvalakitől vette, mert különben lehet »ujból a régi veszélybe döntetik« (feb. 15). Casanovának egyébiránt más tudósitásai is voltak; hol egy boszniai katholikus kereskedő, hol egy görög cleronom, hol Janaki hozott neki hireket, melyek néha homlokegyenest ellenkeztek egymással: de ő azért mindent megirt, csak Zrinyi követeinek nevét nem tudta megtudni és Bukováczkyról is csak annyit tudott meg, hogy horvát kapitány és Zrinyi udvarmesterének mondják. Casanova egyébiránt azon véleményben volt, hogy ha most nem is fogadja el a porta Zrinyit, később, alkalmas időben, ha a felség másfelé lesz elfoglalva, meg fogja tenni; a bajon tehát gyökeresen kellene segiteni, és közlé Panajotti tanácsát, hogy Zrinyit el kell tenni láb alól [1]).

Már ekkor a hir, hogy Zrinyi a törökhöz fordult, másfelé is elterjedett. Schönberger császári futár, ki Casanovának egy decz. 14-kén kelt jelentésével — melyben még szó

---

[1]) Bukováczky küldetésére nézve a kutfők Casanova decz. 26 1669. jan. 1. 15. febr. 11. 15. 19. 24. 25. márcz. 3. 9. 16. 28. és Pana-

sem volt Zrinyi lépéseiről — jan. 15. 1670. Bécsbe érkezett, utjában, Báttaszéken, egy spahitól hallott a dolog-

---

jotti (jan. 14. 23. február 15. márcz. 2.) jelentései a titk. levéltárban ciffrákban, megfejtéssel. Zrinyi és különösen Frangepánnak május 2-ki vallomásai Rački i. h. 225—235. ll. Zorzi jelentése márcz. 22. ápril 5. egy másik aprilisi jelentés, kelet nélkül, de a szöveg szerint szinte a hó elejéről, és Molin portai velenczei követ jelentése május 19. i. h. 98. 151, 173. 264. ll. Bethlen II. 14—17 ll. és kivált Rozsnyaira nézve, Monumenta Hung. 8. köt. önéletirása 337. és kk. aztán 428. l. és végre egy 1712-beli folyamodás 396. l. Priorato i. h. 34. és kk. ll. Casanova nyomán, némi csekély, de zavaros eltérésekkel, melyeket itt tisztázni nincs időm, valamint szükségtelen fejtegetnem azt is a fentebbiek után, hogy Majláth véleménye (Gesch. des öst. Staat, IV. 71. l.) mely szerint a Bukováczky-féle pontokat csupa mesének tartja, egészben meg nem áll. A mi a kérdést illeti: kereste-e Zrinyi Rákóczy számára az erdélyi fejedelemséget? arra határozottan nemmel felelhetünk. Rákóczy mitsem tudott a dolgokról; volt az emberek közt ugyan ilyen szóbeszéd, de sem Frangepán, sem Casanova, sem Panajotti nem tudnak a dologról semmit, sőt később (aug. 24. 1670.) jelenti Casanova Panajotti nyomán, hogy Apaffy közlé a hirt a nagyvezérrel, min az nagyon csodálkozott. Az egész monda Rozsnyay elbeszélésén alapszik, kit Bethlen követett, de maga Rozsnyay is, első jelentésében megjegyzi: »Ezeket nekem Ibrahim beszélé, tett-e hozzá, vett-e el valamit, ő tudja,« mi némi kétségre mutat. Igaz, hogy 1712-beli kérvényében beszéli, hogy a nagyvezértől hallá e hirt, de ugy látszik itt is, mint a kérvény több helyén, elhagyta már az emlékezete. Dalmady, kit e kérvényben Zrinyi követének emlit, és a ki sok zavart okozott történetiróinknak, egy semptei végbeli hadnagy volt, ki 1668 körül lett pribékké, (egy levele világosan 1668-ból, a török-magy. Okmánytár IX. köt. 505. és kk. ll. hibásan 1670-re téve) Sahin Ibrahim nevet vett fel, és később szeretett volna hazajönni; neve ezen korszak levelezésében gyakran előfordul, de neki soha semmi köze nem volt Zrinyivel, és Rozsnyai 42 év mulva itt is tévedett. Hogy Rozsnyay koholta volna a hirt, melyet Apaffy gyanakvó, féltékeny lelke oly mohón

ról [1]). Ugyanez időtájban egy német katona szökött meg Boszniából, a török fogságból és jött Erdődy Miklós, petriniai kapitányhoz a hirrel, hogy ő látta Bukováczkyt Törökországban Zrinvárban, hol néhány napig tartózkodott. Erdődy, — amugy is ellensége Bukováczkynak, kivel kevéssel ezelőtt egy török fogoly miatt összekoczczant — sietett jelentést tenni gr. Breiner Ernő Ferdinánd, kapronczai főkapitánynak, és a tótországi — varasdi és a Kulpa és Unna közti petriniai végek generálisának, ki ismét tovább adta a hirt a belső ausztriai, — stájer-karinthia-krajnai — Gréczben székelő haditanácsnak, mely alatt a horvátországi végek álltak, azon megjegyzéssel »hogy Bukováczky jó czélból nem lehetett Zrinyben, félő, hogy baj lehet belőle, ha valamiképen elejét nem veszik«! A horvátországi végekben a tisztek közt egyáltalában el volt terjedve a hir, hogy a török legközelebb e részekre üt. A nagyvezér Belgrádra jő — mondák. A törökök készülnek. Seregük 5—600-ával, kis csapatokban gyűl, hogy tavaszig együtt legyen, és hirtelen rohanjon a készületlen keresztényekre. Eleve Zrinyire nem volt gyanu, és Breiner igen kérte a belső-ausztriai haditanácsot, utasitsa a bánt, hogy őt segitse és embereivel szintén vigyáztasson, de most már bizalmatlan szemmel kezdtek reá tekinteni, és Herberstein, a károlyvárosi főkapitány febr. közepén parancsot vett, hogy a bánnak és Frangepánnak tetteit éber figyelemmel kisérje [2]).

---

felkapott, képtelenség: de talán Ibrahim — elakarván Apaffyt a magyar szövetségtől ijeszteni, mint Panajotti, koholta avagy beszélte el legalább azt, a mi csak pletyka lehetett.

[1]) Jelentése jan. 15. 1670. Titk. lev. Ez adatot Montecuccoli is feljegyzé »Zrini vuol rendersi al Turco.« Had. lev.

[2]) Breiner a bels. ausztr. haditanácsnak, Kapronczа jan. 25. 1670. a haditanács felterjesztésére jan. 27. 1670. A krajnai főkapi-

A figyelem Fragepánra nézve nem volt felesleges, mert a fiatal ember most ismét Zrinyi barátja és heves ellenzéki volt. A nyáron Bécsben sikerült kivinnie, hogy Leopold a károlyvárosi Auersperg halála folytán szintén megürült segniai főkapitányságot — mely mint egy 10,000 frtnyi jövedelmet hajtott — neki adományozá, ámbár a ministerek közül sokan ellenezték, főkép azon okból, mert a Frangepánok hajdan urai voltak Segniának, mely birtokaik szomszédságában fekszik, és félő, hogy egy Frangepán, a régi igények alapján, a város független, teljhatalmu urává fogná magát tenni. E vélemény uralkodott a belső ausztriai haditanácsban is, ugy hogy midőn Frangepán kineveztetését kiadatni kérte, szép szóval haza küldték és késedelmeskedtek mert szerették volna, hogy mondjon előbb le a városra való földesuri jogairól, mit azonban Frangepán nem akart tenni, s az egészben csak a ministerek mesterkedését látta, kik miután kineveztetését nem tudták megakadályozni ekkép akarják elejteni a hőn óhajtott méltóságtól. Hozzájárult még a sérelem, hogy a belső-ausztriai haditanács azért az ogulini kapitányságot, melyet Frangepán az előtt birt, mégis már megürűltnek tekinté, és Paradeyser Zsigmondnak adta, mielőtt még Frangepán lemondott s a végbelicktől, szokás szerint elbucsuzott volna. Frangepán tehát épen nagy haragban volt, midőn ujév után Zrinyiné, Csolnics és Mallinics Zágrábban elmondák neki, hogy Zrinyi a portához küldött, és megmutatták a biztató levelet, melyet Bukováczky Salonikiből irt vala. Frangepán hévvel karolta fel

---

tány jelentése febr. 24. 1670. Herberstein marcz. 10. 1670. Velenczei jelentés jan. 25. 1670. mind a titkos levéltár után, részben horvát kivonatban Račkinál i. h. 53. 54. 65. 71. ll.

az eszmét, és véleményében teljesen osztozott Frangepán Orfeus mindenese, ki a családnak friauli ágából származott, és tűz és szenvedély tekintetében egészen hozzá hasonlított [1]).

Zrinyi vette észre, hogy gyanakodnak rá, és iparkodott a gyanut eloszlatni. Maga is hallott a török készületeiről, melyeket nem tudott mire vélni, és azt hivé, hogy talán most lehetne régi, állandó tervét valósítani, és háborura birni Ausztriát a török ellen. Közeledni kezdett tehát megint a királyhoz és a ministerekhez [2]) és felhasználta az alkalmat, midőn szerencsét kivánt Lobkovitznak, hogy Auersperget, a »Zrinyiak ostorát« megbuktatta, hogy a török mozgalmait szóba hozza. A háboru — irá feb. 10. 1670. — elkerülhetetlen. A pogány őt, és a Dráva, Száva melléki részeket megakarja rontani. Neki semmi védelmi eszköze sincs! s ugy látja, hogy segitséget sem várhat senkitől. A haditanács

---

[1]) A segniai kapitányságról irnak a pápai követ jun. 30. sept. 15. 29. és Cimerino velenczei, oct. 5. Rački i. h. 38. 42. 43. 45. ll. A többire nézve Zorzi, april 5. 1670. Zrinyi jun. 26. 1670. vallomása 41. 42. pontja, Frangepán ugyanaz napi vallomásának 16. pontja, melyek szépen összehangzanak i. h. 148, illetőleg 286 és 295 ll. Frangepán Orfeusra nézve, kit Frangepán Ferencz »Vetter«-nek nevez, l. Giustiniani friauli proveditore levelét, Udine april 20. 1670. »Orfeo Frangepane nepote d'esse conte Valvasone« u. o. 200. l.

[2]) Wolf i. h. 267. l. emliti és idézi Zrinyinek egy 1670. febr. 5-ről kelt levelét Leopoldhoz, melyben irja, hogy ő nem szövetségese a töröknek, Bukovácz kyt csak azért küldte Törökországba, hogy az ellenség titkait kifürkészsze, s ő volt az első, ki az összeesküvést Bécsben fölfedezte. Én e levélre a titk. levéltárban nem akadtam, s ugy látszik Rački sem, mert gyüjteményében nincs meg. S egyáltalában közel fekszik a gyanu, hogy Wolf, talán jegyzetek után irva,

megtiltotta neki, hogy saját pénzén egy század dragonyost szedjen. Szomszédjai parancsot vettek fegyverkezésre: ő ilyen parancsolatot bár eddig szokott kapni, nem kapott. Oly hatalmas, győzedelmei folytán annyira fölfuvalkodott ellenséggel nem birnak a leghatalmasabb fejedelmek sem, hogy birna tehát szembeszállni ő, ki házi szükségleteit sem képes a magáéból fedezni? Meghódolni a töröknek, adót fizetni, habár csekélyt is, és éltét rabszolgasággal megváltani, nehezebb neki, mint meghalni. Nem marad tehát más hátra, és arra kész is, mint lakhelyet cserélni, és a Muraközt, a tengermelléki jószágokat az örökös tartományokban fekvő más jószágokért a felségnek átadni. Adja neki a császár Krajnában Gottschét és a pisinoi grófságot, kiváltván azokat a mostani birtokosok, Auersperg Farkas, Engelbert és Ferencz kezeiből«: terv, mi nem volt példa nélküli ama vidék urai közt, kivált a mohácsi csatát követő első évtizedekben, és már a szigetvári Zrinyi Miklós atyja fejében is megfordult a gondolat, német jószágokért átadni folyvást veszélyben forgó magyar-horvát jószágait. Megkérte továbbá Kollonicsot, a németujhelyi püspököt, ki iránt nagy bizalommal viseltetett [1]), eszközölje ki, hogy az udvarnál megjelenhessen, és magát a gyanusitások alól kitisztázhassa, Zichy Istvánnak pedig »mint a haza igaz fiának« irt, hasson Lobkovitzra, hogy a zavargó magyarok lecsillapitása

---

itt valami tévedést követett el, mert e fontos levélről később sehol sincs szó. A titkos tanács marcz. 20. jkönyve, mely emliti Zrinyi közeledési szándékát, a Kollonicshoz intézett kérést, ismeri Zichy leveiét: erről mit sem tud, Zrinyi sem hivatkozik e levélre sehol, mint jóhiszemüsége bizonyitékara.

[1]) »Strettissimo suo confidente.« Zorzi april 12. 1670. Račkinál i. h. 170. l.

rábizassék. A nemzet szereti őt, hallgatni fog szavára, és követni fogja a török ellen, mig most a török részre hajlik. Ő nem keresi a fővezérséget. Nem arra való; szivesen engedelmeskedik valami németnek, kiváltkép pedig Montecuccolinak. Neki elég, ha Istenért, a hazáért, a királyért életét feláldozhatja, csak adjanak neki egy hatszáz főből álló dragonyos és egy horvát ezredet, ezredesi fizetéssel, és küldjék a felvidékre kassai generalisnak. Ha a felség nem akarná megkezdeni a háborut a béke miatt: megkezdi ő maga. Jobb előbb megtámadni a törököt, mint bevárni, hogy ő támadja meg az országot. Erdélyt és Moldvát meglehetne nyerni szövetségesül. Talán a lengyelek is, kiket jól ismer, fognak csatlakozni s a többi keresztény fejedelem majd követné a példát. A Tisza mellett lehetne kezdeni: de a magyarok ne tudják, hogy a terv tőle származik, hanem a király tanácsából induljon ki. Tegyen meg Zichy mindent e tervért, szivére vevén a haza közjavát, de vigyázzon is, hogy az udvari kanczellár — Hocher — vagy a jezsuiták azt meg ne tudják, mert különben hiában lenne minden törekvésük (feb. 20. [1]).

Zichy hűségesen átadá Zrinyi levelét Lobkovitznak, Kollonics is elmondá megbizását; de egyrészről sem jött még válasz, midőn Bukováczky (márcz. 7-én) [2]) a horvát

---

[1]) A levél czimezés nélkül, titk. lev. Račkinál i. h. 62. l. sovány horvát, a Jelentésben bővebb kivonatban. Hogy a levél Zichynek szól, gyanitható, de bizonyossá lesz a titkos tanács márcz. 20. 1670. jegyzőkönyvéből (Rački i. h. 89. l.), melyben ily tartalmu, Zichyhoz irt levélről is történik említés.

[2]) A belső-ausztriai tanács jelentése márcz. 19. 1670. Rački i. h. 80, l.

határon megjelent és társaival Zrinybe érkezett. Egy aga utazott volt el egy nappal előtte Szalonikiből a boszniai basához: és igy az már tudta, mikép kell vele bánnia [1]). Bukováczky erősen hitte, és szavára mások is elhitték: hogy Zrinyi tisztába jött a törökkel. A török mihelyt a fű kizöldül, és takarmány lesz, segitségére fog jönni, mit azután a hir arra egészitett ki, hogy 22,000 török, és ugyanannyi tatár már készen is áll segitségére, és Zrinyi egész Slavoniát és Krajnát el fogja foglalni, Segnia, Görz és Stiriáig, sőt nagy reménysége van, hogy Magyarország koronáját is elnyeri [2]). Bukováczky viselt dolgairól és a saloniki pontokról Pogledich által értesité Zrinyit, azzal, hogy mindezeknek megerősitésére a porta legközelebb ünnepélyes hatisheriffet fog küldeni. Ellenkövetésül — üzené tovább annélkül, hogy abban valami terhest találna: a török Zrinyi fiát kéri két évre kezesül; a keresztény és török végvárak közt fekvő puszta lakatlan vidék osztassék két felé a felek közt, és a Zrinyiek verjék ki a németeket a végekből, vagy rohanjanak meg valamely örökös tartományt, »hogy a töröknek — ha a németeknek dühe ellenünk fordul — ürügyök legyen minket, hiveit védelmezni, és igy a háborut megkezdeni, mit különben nem levén más ok a béke megszegésére — nem tehetne.« E követelések mellé, melyek egészen a nagyvezéri utasitás értelmében készültek, a boszniai basa udvarias levelet irt Zrinyinek, szerencsét kivánt eddigi sikeréhez, és a czim szerint, melyet a szultán neki szánt, »Magyar, Hor-

---

[1]) Casanova febr. 19. 1670. Titk. lev.

[2]) Erdődy Miklós marcz. 8. 1670. Rački i. h. 67. l. A belső-ausztriai haditanács Herberstein küldöttének jelentése alapján mart. 13. 1670. u. o. 72. l.

vát, Erdély, Moldvaországok fejedelmének és az egész ottomán sereg fővezérének« nevezé [1]).

Zrinyi, ha nem is hitt teljesen a töröknek, nejének befolyása alatt azon meggyőződésre jött, hogy itt a cselekvésnek ideje. Frangepán pedig, ki magánkivül volt örömében, azonnal irt Novigrádról, Károlyváros mellől, Csolnics kapitánynak Szkrediskóra (marcz. 9.) »Embereink, hála az égnek szerencsésen megtértek. A vezér irt, siessek hozzá, és legyünk mindnyájan talpon, én tehát éjjel-nappal utazom, hogy minél előbb elkezdhessük. Én embereimmel készen vagyok, és alig várom a perczet, hogy süvegeink a turbánokkal egyesüljenek. A német kalapok, Istenemre, repülni fognak. Itt e vidéken már tudják, hogy Bukováczky visszajött, és nem tudnak mit csinálni félelemből. Ma éjjel Károlyvárosból egy hirnök ment Gréczbe, küldjenek segitségül nehány ezredet — de nem tudják, hogy honnan vegyék? és mi addig már nyakukon leszünk. Rám fenik fogukat, de nem mernek tenni semmit. Ma ellovagolok Károlyváros előtt, de mögöttem lesz 300 jól felfegyverzett emberem, a kiknek társaságában nem félek a károlyvárosi békanyuzóktól. A becsületes emberek ugy sem csinálnak galibát: a kalmárok, kutyák sat. pedig nem fogják merni magukat mutatni. Most elfogjuk határozni, mikor kezdjük meg a támadást? Ha szükséges lesz, magam is elmegyek a boszniai basához, értekezni

---

[1]) Illyriae, Hungariae, Daciae, Moldaviaeque Princeps supremus totius Ottomani exercitus ductor. Jelentés, Frangepán, jun. 26. 1670. vall. 9. pontjából (Rački i. h. 292. l.) kitünik, hogy e czímes levelet Pogledich hozta, hibáz tehát a Jelentés, midőn annak megérkeztét még azon időre teszi, midőn Bukováczky Kandiában volt.

vele megkezdett dolgunk biztositására. Bizom Istenben, hogy sikerülni fog, csak mindjárt a fejére üssünk az ellenségnek, és ne hagyjunk időt a bugyogós népnek, hogy összeszedje magát. Csak a vezér rám hallgasson, bizony Isten minden jól fog menni; ezt a dolgot én egészen magamra vállalom, mert tudom, mikép kell elbánni a németekkel« [1])!

Midőn Frangepán márcz. 12. a Muraközbe érkezett: Zrinyi már megparancsolta volt tisztjeinek, hirdessék ki jobbágyainak a papok által a szószékről, hogy kiki, tehetsége szerint gyalog, vagy lóháton fegyverkezzék és első parancsra felkeljen: jutalmul a robot és jobbágyság el fog törültetni [2]).

A muraközi nemesek is fegyverkeztek. A csáktornyai várnagy Ördögh, másképp Osváth Péter fegyvereket osztott ki köztük, szemléket tartott, és mindnyájan készek voltak Zrinyivel Styriára rohanni, főkép mert ott gazdag prédát reméltek és Balogh Gáspár kapitány — ki testvérét megölvén több mint tiz év előtt szökött volt a felvidékről Zrinyi Miklóshoz és azóta a család szolgálatában maradt — külön kocsit készittetett magának, melyen majd a zsákmányt haza hozza. Zrinyi Potolnak elfoglalására gondolt, hogy legyen valami kezeiben zálogkép, de mert összes ereje csak 500—600 emberből állott, Nádasdi Darabos Miklós kapitányát

---

[1]) E levél horvátul iratott, meg van a titk. levéltárban, megjelent számtalan forditásban, magyarul Cserey Mihálynál. — Én azon német forditást használtam, melyet Abele Zrinyi Frangepán. perének előadásakor használt. A horvát szöveg egyébiránt meg van Račkinál i. h. 68. l.

[2]) E tényt bizonyitja a belsőausztriai tanács jel. mart. 13. 1670. Rački i. h. 73, az ozályi tiszttartó a vivodiniai plebánosnak marcz 22. 1670. u. o. 97. l. Frankulini pere. Kam. lev.

néhányad magával a Balaton mellékre, Tapolcza vidékére küldte, hogy 3 század katonát toborzzanak. [1])

Egyuttal kizárólagos birtokába vette Csáktornyát (márcz. 12.) és megüzente sógornéjának Guszits vajda által, hogy nem lesz neki jó most Csáktornyán maradni, mert szövetséget kötött a törökökkel. Löbl Zzófia, ki eddig merészen szembeszállt Frangepán Katalinnal, és nem fáradt bele a harczba a várért, s Ádám fiának jogaiért e hirre, könnyes szemekkel, a szomszéd Varasdra távozott. [2]) Zrinyi mellett voltak most Pogledichen kivül, Csernkóczy László, Gottal György, Ivanovich István végvidéki kapitányok, Frangepán Ferencz, és Frangepán Orfeus, ki tele hetyke tüzzel úgy örült Pogledich hireinek, mint valamely mennybeli angyal szavának. [3])

Köztük ismételve szóba jött a terv, elfoglalni Potolt, s el is határozák, hogy Zrinyi saját embereivel a Muraköz felül, a végbeli kapitányok pedig — összeszedvén csapatjaikat — a Drávántuli részről intézik a támadást. Egyuttal azonban a szomszéd Kapronczára is gondoltak, melyben — Breiner esetleg távol levén — Loebenegg Ferdinand

---

[1]) V. ö. Darabos Miklós utasitását, dd. Krisztanocz, márcz. 14. 1670. és Processus inquisitionis formatus in Ins. Muraköz dit okt. 15. 1676. Prim. lev. »Soldatesca . . . non ascendo a numero maggiore di cinque in seicento soldati.« Zorzi marcz. 29. 1670. Rački i. h. 123. l.

[1]) Jelentés, Theatrum Europaeum X. 261. Zorzi, márcz. 29. 1670. Rački nál i. h. 126. l. A pontos datumot Zrinyi peréből tudjuk.

[2]) Orpheus sei . . . . so patzig als der Marchese . . sei gleich da gewesen, und habe darüber eine solche Freud gehabt, als wenn ein Engel vom Himmel kommen wäre.« Zrinyi jun. 26. vallomása Rački i. h. 286. l. hol azonban roszul van szedve »passig« »patzig« helyett mit a titkos levéltárban levő eredeti után javitok ki.

alezredes, Zrinyinek kedves embere volt parancsnok. Zrinyi Géczy légrádi vajda által kérette, adja át inkább neki a várat, mintsem hogy a török kezére kerüljön és a kapronczai barátok guardiánja utján, ki Löbeneggnek meghitt embere és gyóntatója volt, igéretekkel igyekezett sulyt kölcsönözni szavainak. De hasztalan. Löbenegg jelentést tőn Trautmannsdorf gróf kőrösi főkapitánynak, és parancsot vett, hogy ostrom esetére védelemre készüljön [1]) (marcz. 13. 14. körül.) A kapronczai dologban Zrinyinek egyik közbenjárója Ivanovich Ferencz, kőrösi hadnagy volt, ki tisztét elhagyva, Zrinyi szolgálatába állott, [2]) mig bátyja, Ivanovich István — ugyan ezen időben — az oláh püspöknél járt el Zrinyi megbizásából. Az oláhok — mint a horvátok nevezék a Törökországból bemenekült szerb és bosznyák ó hitü népséget — majd nem kizárólagos lakosságát képezék a horvát-tótországi végvidéknek, Kőröstől le Segniaig a tengerig. Katonák, határőrök voltak, csak kapitányaik alatt álltak, sem földesurtól, sem megyétől nem függtek, és kivételes állásuk folytonos gravamene volt a horvátoknak és a magyar országgyülésnek. E népre roppant befolyást gyakoroltak papjaik, kiknek élén egy püspök állott. Valami 7 év óta e tisztet Miakich Gábor, kalugyer viselte, katholikus, de mégis oly szálka a zágrábi püspök

---

[1]) Frangepán III. jelentése, Rački i. h. 244. l. melyet Zrinyi jun. 26. 1670. vallomásában legnagyobb részt megerősit h. i. 284. l. Gr. Trautmannsdorf Ferdinánd, kőrösi kapitány már márcz. 16. 1670. emliti nagyjában ez eseményt u. o. 76. l.

[1]) Lásd itéletét Račkinál i. h. 259. róla irja Trautmannsdorf, kőrösi kapitány már idézett levelében (u. o. 76.) »Mein Lieutenant von der Leib-Compagnie ist schon zu ein Schelm worden und bei den Grafen von Serin dienst angenommen.«

és latin szertartású papsága szemében, mint az egész oláhság a katholikus horvátok szemében. Lakását a marchai zárdában tartá, a tótországi végvidéken nem messze Kőröstől és Kapronczától. Ide küldé Zrinyi Ivánovich Istvánt, Frangepán pedig Tomasi Gábor ferenczrendü olasz szerzetest, bulgáriai apostoli missionariust, [1]) bizalmas emberét, hogy őt, és általa népét ügyüknek megnyerjék. Igéretekkel nem fukarkodtak, melyeket Frangepán egy ünnepélyes privilegiumba foglalt, elsorolván benne Zrinyinek minden czimét, melyet a török császártól kapott; de a püspök kitérőleg felelt: előbb még a többi főnökkel kell értekeznie. [2])

A törökök sem mutatták azon készséget, melyet Zrinyi és társai Bukováczky biztatásai után vártak volna. Zrinyi már a tél folytában, — midőn emberei különféle ügyekben Kanizsán jártak — tudtúl adá Ivanovich Ferencz által az ottani basának: Mustafának, hogy Bukováczkyt a portára küldé, a hol az nagy sikerrel jár el. Ezentul barátságban akar élni a törökkel, szükség esetében számithat-e a basa támogatására? mire a török örömét fejezé ki, hogy Zrinyi jó egyetértésben van császárjával, bár ő még mit sem hallott a dologról: segélyt azonban nem igérhet, mig a portától parancsot nem kapott. Midőn Bukováczky haza jött és hirei messze elterjedtek: a basa marcz. 14 Ahmed agát küldé nehány lovassal, hirül adni a bánnak,

---

[1]) Márcz. 1635. alamizsma szedésre feljogosittatott. Kam. lev.

[2]) Miakichra nézve v. ö. Rački i. h. 594. l. Kancz. lev. A vele való alkudozásokra vonatkozólag Frangepán jelentése máj. 4. Rački i. h. 244. l. Zrinyi és Frangepán jun. 26-iki vallomásai u. o. 284. illetve. 294. l. Trautmannsdorf márcz 21. 1670. már tudott valamit Zrinyi követségéről az oláh püspökhöz. h. o. 96. l.

»hogy a tudva levő ügyben még eddig parancsot nem kapott.» A kiséret Légrádon maradt: maga az aga Ivanovich Ferenczczel Csáktornyára ment, vendéglőbe szállt, és másnap szemben lett Zrinyivel, ki őt Frangepán Ferencz és Széchy Györgynek, a szomszéd zalamegyei birtokos, gömöri főispán, és Széchy Mária rokonának jelenlétében fogadta, és levelét átvette. Négy szem közt a török megvallá Ivanovichnak, hogy a kanizsai basa rosz néven vette, hogy Zrinyi a boszniai basa és nem az ő révén kezdte meg alkuját a portával. A kanizsai basa már rég tisztába hozta volna a dolgot. A boszniai basa nem parancsol neki; a kanizsai is csak olyan basa, sőt még jobb, mint a boszniai; egyébiránt tele van jó akarattal Zrinyi iránt, és örömest kész segitségére lenni. Azon kérdésre, hogy hát miért késik a főuri hatisheriff? tanácslá, hogy sürgessék a segélyt a boszniai basánál, és küldjenek hozzá és a kajmakámhoz valakit, mert ha a kajmakám a hatisheriffet megigérte, meg is fogja küldeni: mire Frangepán tanácsára, ki mindez ügyekben nagy szerepet játszott, Zrinyi Frangepán egyik szolgáját: egy Szeverovich Tamás nevü oláhot a boszniai basához Banyalukára küldé [1]) és levélben kérdé, mit tud a basa a török császár szándékáról? mert Bukováczky üzente, hogy minden rendben van, és a török minden kivánságába beleegyezett. (marcz. 14.) [2]) A további teendők végett Fran-

---

[1]) Hogy a basa ekkor itt tartózkodott, kitünik egy jelentésből márcz. 20. 1670. Račkinál i. h. 82. l.

[2]) Szeverovich küldetésének idejére nézve a periratokba hiba csuszott, melynek Zrinyi volt oka, még pedig saját kárára. Szerinte ugyanis Szeverovich 8 nappal nagy csütörtök előtt, vagyis márcz. 27. küldetett el, és visszatért 8 nap mulva. Ez indulás ideje azonban ellenkezik az események természetes menetével, ellenkezik Frangepán

gepán Ferencz marcz. 18. Zágrábba utazott, hogy Tót- és Horvátországban az örömhirt kidobolja, és a lakosságot magához vonja.

Frangepán Orfeus a tengermellékre ment, melynek katonai ügyeit Zrinyi rá bizá, melléje adván kapitányul Frankulini Ferencz régi szolgáját, de rosz erkölcsü embert, mint legalább a következés mutatta, mert később Zrinyi nevére leveleket hamisitott, és gyanuba keveredett, hogy Szmolianovich János segniai püspököt megmérgezte. Mintketten azonban Bargigli alatt állottak, ki meg utasitást vőn, menjen Velenczébe, adjon a paduai apáczáknak — kikkel Zrinyiné jó ismerős volt — évenként 100 tallért, »hogy a haza és a Zrinyi család szerencséjeért és sikeres előmeneteleért imádkozzanak!«, értekezzék velenczei barátjaival, és kérje meg a Velenczében levő franczia követet, ne sajnáljon segitségül pénz adni, de nem elébb, mint már a dolgot effectusban fogja látni [1])

A Styria ellen való lépéseiben Zrinyi Tattenbachra is számitott. Stájerország déli részeiben, Krajnában fel Laibachig, Görzig nagy volt a rémülés. A belső ausztriai kormány tartott, hogy a parasztság Zrinyiékhez fog csatlakozni. Féltette a tót- és horvátországi végeket, főképen Varasdot,

---

viszonválaszával, melyben határozottan márczius 14-re teszi Szeverovich elutazását (Rački i. h. 507.) Csáktornyáról. De ellenkezik Zrinyinek ez állitása későbbi saját állitásával, mely szerint Ivanovich Ferencz Szeverovich által hozott válasz folytán küldetett ismét april 2. Kanizsára. A fenebbiekre nézve lásd egyébiránt Wassermann varasdi kapitány levelét márcz. 15. 1670, Rački i. h. 74. l. Zrinyi és Frangepán jun. 26-iki vallomását u. o. 281. illetve 288. ll.

[1]) Zrinyi Bargiglinak, kelet nélkül Rački i. h. 79. l. Frangepán máj. 3. 1670. jelentését, vallomását jun. 26. 1670. u. o. 237. illetve 292.

Kapronczát, Kőröst, Károlyvárost, melyeknek hiányát katonákban, puskaporban, hadi szerekben nagyon is tudta. Styria, Karintha, Krajnában csak kevés elszórt katonaság volt. Portia, Leslie, Kaiserstein gyalog, Zeiss vasas, és Jacques dragonyes ezredei, melyeknek tisztjei nem igen voltak hajlandók a gréczi haditanács rendeleteinek engedelmeskedni, Bécsből várván a parancsolatot. Breiner Kapronczáról, Trautmannsdorf Kőrösről, Wassermann Warasdról, Herberstein Károlyvárosról tudósitást tudósitásra küldték. De hireik hol ellentmondók, hol valószinütlenek, hol hézagosak, Zrinyi terveire, czéljaira teljes világosságot nem vetettek. Tattenbach maga sem tudott sokkal többet mint társai, a belső-ausztriai kormányszék tanácsosai. Csak azt tudta, hogy Zrinyi Bukováczkyt Törökországba küldte, hogy alkudozik a pogánynyal, és talán ellenséges czélzatokat táplál az örökös tartományok ellen: és helyzete csak annyiban volt kedvezőbb, mint másoké, a mennyiben, ő mint Zrinyi szövetségese, kitörés esetében nagyobb kiméletet, sőt Zrinyi győzedelme esetére talán még hasznot is várhatott.

Tattenbach vigan, sőt kicsapongva töltötte volt a farsangot. Egy álarczos mulatságon borbélynak öltözködve verseket osztogatott szét, melyeknek szennyes nyelve mulattatás helyett általános megbotránkozást szült. Márczius havában azonban már aggodalmak kezdék gyötreni. Arról ugyan fogalma sem volt, hogy már a mult év vége óta vizsga szemekkel kiséré a kormány lépteit, mert meghitt komornikja: Riebbl Boldizsár, kit valamely tolvajság miatt elzáratott, felfedezte Zrinyivel kötött ligáját, ellopta és bemutatta a kormánynak a kérdőpontokat, melyekre nézve annak idején Zrinyi Pétertől felvilágositást kért: de tudta,

hogy Zrinyire sok felől ügyelnek s a kormány igyekszik a Muraközből, és a tótországi végekből jövő összes leveleket, különösen pedig azokat, melyek Zrinyitől jönnek, Zrinyihez mennek, felfogni.

Szükségesnek látta tehát, Zrinyivel, ki őt hivogatta, szólni, de hogy azt bizton megtehesse, szándékát gr. Breiner Gottfried, gréczi kamara-elnöknek felfedezé, mondván, hogy Zrinyi terveit akarja kipuhatolni (márcz. 13). Breinernek nem volt kifogása a találkozás ellen és Tattenbach Kranichsfeldre, a magyar határhoz közel fekvő jószágára sietvén azonnal irt Zrinyinek: hogy kivánságára magát Gréczből kilopta. Egész éjjel utazott, és jókor megérkezett. Oly szükséges mondani valója van, hogy tolla azt kellőleg le nem irhatja. Örömest meglátogatná, de nem meri, mert Zrinyi gyanus. Gondoljon ki valami módot, hogy valahol egy harmadik helyen, éjjel összejöhessenek, de mielébb. Zrinyi körül árulók vannak, ha nem is emberei közt, de közel hozzá és sokat tudnak róla, és Frangepánról, mit tán még a legnagyobb titoknak tart. Ő gondolkozott, ne találkozzék e Zrinyivel álruhában, de fél, hogy saját emberei elárulják. Minthogy tehát nem találkozhatnak, de szükséges, hogy Zrinyi tudja azt, mit ő — Tattenbach — tud, küldjön Zrinyi valami megbizott embert, kivel Tattenbach bátran szólhasson, és a ki őt Zrinyi terveiről is értesitse, további tájékozása végett. Ligájukat ne tartsa magánál, vagy ugy vigyázzon rája, hogy azt senki más meg ne találja. Szolgája Zrinyi embereinek, Potolon kivül egy parasztot fog mutatni, kinél hirnökeik találkozhatnak, leveleiket átadhatják, a válaszokat megvárhatják. A postán ritkán irjon, akkor is, legjobb, tréfás dolgokat: komoly ügyekről azonban szót se tegyen. Neki nincs szabadsága. Tovább mint három

napot, nem tölthet Kranichsfelden. Leveleit, a mostanit, Isten szerelméért küldje vissza, ő is vissza fogja küldeni az övéit. A mig meg nem tudta, mit akar neki mondani, óvakodjék saját embereitől, szomszédaitól is, mint a méregtől. Husvétkor talán lesz módjában, hogy nejével gyanu nélkül meglátogassa.

Még Zrinyitől válasz sem érkezett, midőn már Tattenbach, félelmében, nehogy tetteit félremagyarázzák, Breinernek irt, (márcz. 18.) hogy Zrinyihez Csáktornyára egy szolgáját küldé, ki azonban még vissza nem tért. Annyit azonban már tud, hogy a horvátok fegyverkeznek, a törökkel czimborálnak : de a nemzetnek nagy része idegenkedik e dologtól. Csak valamire való hadat kellene küldeni, hogy a jóérzelmüek neki bátorodjanak. Az ő alattvalói jobban gyülölik a török uraságot a kutyánál, kigyónál s közülök ő 200-at jól felfegyverkezve, néhány kis ágyuval, a felség rendelkezésére fog bocsátani. Az nap, melyen irt, [1]) este megérkezett Zrinyi lovászmestere : Lahn Rudolf, egy fiatal 24 éves westphaliai nemes, kit Zrinyi, midőn 1664-ben Regensburgban járt, mint apródot fizetés nélkül, de teljes ellátás mellett magával hozott. [2])

Lahn még a vacsora előtt szólt Tattenbachchal ; beszél-

---

[1]) Tattenbach ezen és alább kelt levele márcz. 19-iki illetőleg 20-iki datummal bir, s ebből az ellene emelt vád azt következteti, hogy ő — miután Rudolf 18-án este jött — e követséget legalább egy ideig titkolá, de Tattenbach felelt, hogy ő csak elhibázta a keletet, márcz. 18. helyett 19. 19. helyett 20-at tevén mit az események menete is valószinünek mutat.

[2]) Lahn személyére nézve ő maga nyujt adatokat 1670. april 23. vallomásában Račkinál i. h. 206. l.

getésüket folytattak a vacsoránál. Elmondá neki, hogy Zrinyi segitséget kap a töröktől. Zrinyi Krajna és Styria felől, a török Bécsnél, a felvidéki magyarok Szilézia és Morvában fogják a támadást megkezdeni. Mit várhat a bán a gróftól? mire Tattenbach felelt, hogy ő egyelőre semmit sem tehet, hanem ha majd a császári parancsra Styria fegyverkezni fog, és ő is összehozza embereit: Zrinyihez fog velük csatlakozni. Egyébiránt — mondá — ha Zrinyi valamit tenni akar, tegye gyorsan, legfeljebb 14 nap alatt, mert most még könnyü szerrel bevehetni Potolt — hol sok a hadi készlet — Regedét s Gréczet is, a külváros felől, mit Zrinyi, mint tapasztalt katona, jobban fog tudni: de azután már későn lesz. A kormány fegyverkezik, és két ezred katonát Kapronczára, kettőt Károlyvárosra, egyet pedig Potolra akar küldeni.

Lahn azt is beszélé, hogy a török minden tartományt, melyet elfognak foglalni, Zrinyinek akar adni, de Zrinyi mégis mondá: »Vigye az ördög a törököt! Ha a császár csak egy kis kegyelmet mutatna irántam, ott hagynám!« Tattenbach tehát, mihelyt a lovászmester eltávozott, irt Breinernek, mert köszvényes baja miatt azonnal maga nem utazhatott: hogy Zrinyit bántja a mellőzés, melyet érdemei daczára az udvar részéről tapasztal. A mit tesz, csak elkeseredésből teszi és a dolgon még lehetne segiteni, ha a császár valakit hozzá küldene, ki őt megkezdett utjáról lebeszélné, és engedelmessége jutalmául valami kegyelmeket igérne. (marcz. 19.)

Zrinyi, mihelyt Tattenbach üzenetét hallá, rögtön irt Frangepánnak (marcz. 21.) vigyázzon, mi történik Krajnában? Jőjjön tisztába az oláhokkal, és, ha a német ezredek jönnek, csőditse őket össze a végvidéken. »Irjon az Isten

szerelméért Bukováczkynak, ne hagyjon el minket, hanem intézkedjék, hogy Károlyváros és Verőcze irányában a horvát- és tótországi végekre török részről becsapás történjék, hogy a határőrök a németek segitségére ne mehessenek.« Mindennek azonban rögtön kell történni. Kanizsáról 4—5000 török kellene, [1]) hogy Gréczet elfoglalhassa, de annak is legfeljebb 14 nap alatt kellene megtörténni, mert már későbben nem lesz alkalom. »Istenem! — irá — hogy a törökök oly lassuak! Öcsém uramra nézve parancs ment a károlyvárosi generalishoz, hogy elfogja. Vigyázzon tehát magára, irjon Bukováczkynak, jőjjön segitségünkre, és üzenje meg a kanizsaiaknak is, hogy gyorsan hozzám csatlakozzanak. Az Istenért, legyen éber és okos! e levél különben Bukováczky halálát okozhatná; és ha én lassuságtok miatt elveszek, ti is velem együtt veszve vagytok.« [2])

E levéllel majdnem egyidejüleg irt Zrinyi Velenczébe, a franczia követnek. [3]) Irt régi pártfogójának : a mainzi érseknek (márcz. 20), hogy két rosz közt a kisebbiket vá-

---

[1]) Tattenbach periratai ból sokkal több szivárgott a nyilvánosságra, mindjárt az esemény idejében, mint a magyar urakéból. Azért a Jelentésen kivül, már a Hist. des Troubles de Hongrie 90. is igen jó adatokat tartalmaz. V. ö. egyébiránt még Krones czikkét. »Beitrag zur Geschichte des Tattenbach'schen Prozesses« a »Mittheilungen des hist. Vereins für Steyermark XII. füzetének 83—113. ll., mely azonban nagyon sokat akar Tattenbachra kisütni, és bár csak jegyzetben, azon mivel sem indokolt állitást tartalmazza, hogy Zrinyiné Tattenbach kedvese volt; Lahnnak, Frangepánnak, Zrinyinek vallomásait, valamint a stájerországi helyzetre vonatkozólag a Račkinál közlött apróbb jelentéseket.

[1]) Az eredetileg horvát levél német forditásban a periratoknál Račkinál i. h. 96.

[2]) Frangepán. maj. 3. 1670. vall. u. o. 237. l.

lasztván, elfogadta a török fényes ajánlatait, és megtartja ez által ősi hitét, családjának diszét, a hazának szabadságát, melyeket mind a császár és tanácsosai annélkül, hogy csak remény is maradna azokat valaha visszaszerezhetni, elfogtak volna veszteni. Kérte az érseket, szerezzen neki a franczia királytól valami pénzt, mint nervus belli-t és biztositá, hogy a most kénytelenségből választott eszközből semmiféle kár sem fog a római szent birodalomra háramlani. [1]) Sokat várt még Zrinyi a magyaroktól. Mindjárt, a mint Pogledich Bukováczky hireivel megérkezett, irt Szepessynek, Szuhaynak és más főbb embereknek : ne hallgassanak Beszterczebányán a császári biztosokra. Maradjanak meg feltett szándékuknál, és ne higyjenek az udvar mézes szavainak. Itt az idő, megnyerni mindazt a haza és vallás dolgában, mit eddig megnyerni nem tudtak. Ő, Zrinyi, nagy fáradsággal kivitte a töröknél, hogy az 12,000 tallér évi adó mellett a magyar nemzetet oltalmába veszi. Nincs egyéb hátra, mint küldjenek neki 100,000 tallért, hogy katonáit kezdetben fizethesse, a további zsoldot majd megkeresi idegen országokban, Rákóczynak is irt ekkor (márcz 10.) »Lelkem fiam Uram! az Istenért kérem kegyelmeteket, segitsettek most még pénzzel!« A bányavárosok mindig igérték; Baloghy majd kicsinálja. Ha nincs 100,000 tallér, küldjenek 50,000-et. A török földön át az egri vagy ujvári basa által adott fedezet mellett, bizton hozzá küldhetik. »Én immár tüzben vagyok, csak az órája nem tölt, hogy

---

[1]) Jelentés Račkinál i. h. 131. l. e. levél rövid kivonatban hibásan márcz. 30-ra van téve. Tartalmát Zrinyi jun. 26-iki vallomásában is adja u. o. 283. l.

kezdünk a dologhoz. Kezdjetek hozzá, a mint Isten bátorságot és erőt adott, és nem leszünk elhagyatva.« [1])

Tiz nappal később, ugyanakkor midőn Schönbornnak, ismét irt Rákóczynak, felelve annak egy korábbi levelére, melyben az a felvidéken keringő hirt, hogy Zrinyi beteg, hogy valami baj érte, emlité : semmi baja. Hála Istennek mindent megkaptak a török császártól, a mit csak kivántak. »Itt mindnyájan talpon állunk, csak az óráját várjuk, hogy föllobbanik a tüz!« Ha még meg nem jött, néhány nap mulva meg fog jönni a szultán parancsa a török bégekhez, hogy a magyarokat segitsék. Rákóczy ne kételkedjék benne. Nem fogja őt elhagyni, de őt se hagyják el. Mindenét ráköltötte a haza érdekében. A bányavárosok mindig mondák, hogy ha milliók kellenek a hazának, szivesen adják; segitsék tehát most 50,000 tallérral, bizik az Istenben, hogy vissza fogja tériteni (márcz. 20.) Zrinyi első leveleit Siklóssy András, légrádi huszár vitte Rákóczynak, [2]) és a magyar főembereknek, kik e tájt majdnem mind a beszterczebányai gyülésen összejöttek. A kormány egy sereg biztost nevezett ki: Szelepchényi György primást, Szé-

---

[1]) A Rákóczynak szóló levelek eredetben a titkos lev. l. Rački i. h. 69. l. illetve 82. t. 101. l. marcz. 24-iki kelettel 20. helyett, a periratok nyomán csak a latin forditást közli. A Szepessy Szuhaynak szóló levelek hason tartalmuak lehettek s azokat Zrinyi és Frangepán vallo másaiból Rački i. h. 236. 282. és 291. ll. és a Jelentés töredékéből állithatjuk össze. A Wagnernél, Vita Leopoldi I. közlött mutatvány csak szerző declamacziója.

[2]) Zrinyi és Frangepán Ferencz vallomásai, és Siklóssy Andrásnak vallomása a prim. lev. A periratok Tschiklassnak irják, miből Majláth, hogy mégis vala mi magyar hangzásu nevet süssön ki, Sziklást csinált.

chenyi György kalocsaí érseket, Szegedi Ferencz egri, Bársony György nagyváradi, Sennyey István veszprémi, Pongrácz György váczi, Gubasóczy János pécsi, Szily András skopii püspököket, kik közül a három utolsó meg sem jelent; [1]) a világi urak közül pedig: Nádasdy Ferenczet, Forgách Ádámot, Eszterházy Pál, bányavárosi, Csáky Ferencz felvidéki főkapitányt, Pálffy Miklós főkamarást, Illésházy György trencsényi és liptai főispánt, étekfogómestert, gróf Csáky István, szathmári főkapitányt, Ferencz testvérét, gróf Balassa Bálint, honthi főispánt, Eszterházy Farkas, királyi személynököt, Zichy Istvánt és Ujfalussy Andrást: azon utasitással, hogy azonnal a közjogi és közigazgatási kérdésekbe fogjanak, a mit barátságos uton kiegyenlithetnek, kiegyenlitsék; a többit pedig az országgyülésre halaszszák, egyuttal annak helye és ideje iránt a rendekkel értekezve, mindenről a felségnek Bécsben jelentést tegyenek. (márcz. 10.) [1]) A biztosokon kivül, a főurak közül, még megjelent: két Csáky, Pál és Péter, Eszterházy Miklós, zólyomi főispán, a néhai nádornak unokaöcscse, Pethő Zsigmond, Wesselényi László, Lippay János, Czobor Ádám, Keglevich Miklós és Nyáry Ferencz. Képviselve volt 23 vármegye, a felvidékiek mind, és a Dunán inneniek Pozsonyt kivéve és Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kisszeben, Késmárk, Körmöcz, Selmecz, Beszterczebánya, Ujbánya, Ó-bánya, Korpona, Breznóbánya, Szathmár és Némethi szab. királyi és bányavárosok.

---

[1]) Legalább a gyülés actái, (n. muz. ker. 1787. fal. lat.) nem emlitik őket a megjelentek közt.

[2]) Az utasitásnak egyik eredeti példánya — Szelepcsényi-é — a primási levéltárban.

Eljöttek — a nevesebbek — Bánchy Márton, és Kazinczy Péter, mint Zemplén, [1]) Csernel György és Hanyi Péter mint Abauj, [2]) Keczer Menyhért, Dobay András, Saárossy Sebestyén, mint Sáros, Kende Gábor, és Várady Jónás, mint Szathmár, Fulló Miklós és Szepessy Pál, mint Borsod, Fekete László és Bezzegh György, mint Nógrád, Ebeczky János, Beniczky Tamás, Bezzegh István, mint Zólyom, Ujfalussy János és Hidvéghy Mihály, mint Nyitra, Bory György, Baloghy Gáspár, Jánoky Gáspár, Bartakovich János, mint Honth, Leszenyei Nagy Mihály mint Bars vármegyének követei, általán véve mind oly férfiak, kik már a kassai, körmöczi, breznóbányai gyülésekben részt vettek és az önvédelmi mozgalomnak leghangosabb szószólói voltak.

A városi követek közt — többnyire német nevü polgárok — Guth Dániel érdemel említést, a megjelent itélőmesterek közt pedig Szenthe Bálintot is találjuk. [3])

---

[1]) Zemplén követe még Rákóczy Ferencz volt, de : Körtvélyessi (kam. lev. N. R. A. fasc. 1737. N. 3.) és nem a fejedelem, ki nem jelent meg, mint Sárossy vallomásából tudjuk.

[2]) Abaujból még követ Hanvay Péter volt.

[3]) Szokás szerint közlöm a követek neveit a szövegben vagy jegyzetben emlitetteken kivül :

Ung : Csernel Pál, Komjáthi István.
Szepes : Görgei Miklós, Székely János.
Beregh : Barkóczy György, Bay Mihály.
Szabolcs : Várathay Ferencz, Kemecsey László.
Ugocha : Göcze András, Ráthonyi István.
Torna : Becskeházy András, Olcsványi István.
Gömör : Tornallyai Zsigmond és Balgó Mihály.
Heves : Mocsáry Ferencz, Battik Gergely, Kiss András.
Nógrád : Némethy Pál és a két emlitett.
Zólyom : az emlitetteken kivül Geczy Gábor, Asguthy István.

Bár nem követ, de mégis ott tartózkodott Nagy Ferencz, azon szándékkal, hogy Nádasdyt a nádorné és maga iránt kiengesztelje, mert Nádasdy mióta észrevette, hogy Nagy titkait elárulta, elég nyájas külszin alatt engesztelhetetlen gyülölettel viseltetett iránta és eddig minden közeledést határozottan visszautasitott [1]). Nagy azonban az ország zilált állapotában és a maguk pénzzavarában csak Nádasdyban látta azon erős oszlopot, melyhez a nádorné, és ő

Liptó : Csemniczky Miklós, Kubinyi András.
Trencsén : Ghilányi György, Sándor István.
Honth : Györfy Gáspár.
Bars : Simonyi Imre.
Turócz : Révay Imre és Dávid Gábor.
Árva : Abaffy Gábor és Dedinszky András.
Pest : Battik Péter, Tassy Mihály, Melczer János.
Kassa : Schirmer János, Mikovinyi Dániel.
Eperjes : Guth Dániel, Schönleben Mihály.
Lőcse : Kulmann Mihály, Zellner Gáspár.
Bártfa : Henrici János, Merlich Fülöp.
Késmárk : Dévay Pál, Trombutzein Gáspár.
Körmöcz : Solmann András, Stefani Samu.
Selmecz : Rittmiller Mátyás, Schneider Tóbiás, Colostomus Illés.
Beszterczebánya : Grebner Frigyes, Hintoschkircher Mihály, Karoda Márton, Fischer Mihály jegyző.
Ujbánya : Groszker János.
Ó-Bánya : Bezzegh István — egyuttal megyei követ.
Korpona : Drexler Mátyás.
Breznóbánya : Schmelius Dániel, Taskó András.
Szathmár : Istvándy János, Pálfy Pál, Nagy Gecse.
Németi : Egri István, Gyarmathi János.

[1]) Nádasdy levelét Bálintffyhoz okt. 14. 1609. Loretto : »második levelét tiszta szivből nevettem, midőn olvasván Nagy Ferencznek ezer practicáit láttam benne.« Kam. lev.

a maga sorsát bizton kötheté, azért nem csüggedett el, és csakugyan sikerült is neki itt Beszterczebányán valamely tokaji szőlőnek eladása mellett kivinni, hogy Nádasdy, a nádornénak hitlevelére, melyben segitségéről biztositá minden ügyben, általánosságban hasonló tartalmu levelet adott. [2])

Talán sohasem kezdődött gyülés kedvezőtlenebb auspiciumok alatt a kibékülésre nézve, mint a beszterczebányai. Egy szécsényi renegát török, ki Zólyomból szökött át a hitetlenekhez és egy közkézen forgó levelet irt, melyben kérdé: mit használtak az eddigi gyülések? miért költöttek a körmöczi követek annyi pénzt Bécsben? miért koptatták oly sokat a német urak küszöbét? — inkább kifejezte, mintsem izgatta a közvéleményt. »Őséink — irá a török — királyt választottak, de törvényük is volt; most van király, de nincsen törvény. Van két locumtenens, de nádor egy sincs. Ha hozzájuk követeket küldtetek levelekkel, elküldték azokat hozzánk, és a császár nem tudta, mit végeztek a királyok. Midőn falvaitokat elvette császárom és ti panaszkodtatok, mondák: csak Bécs maradjon meg a németeknek. Örültem, midőn hallottam a gyülésről, melyen minden baj orvosoltatni fog, de elszomorodtam, midőn hallám, kik legyenek a biztosok. Bizony vége Magyarországnak, ha azok véleménye után indul!« S igy folytatá tovább éles hangon végezetül igérvén a török császár segélyét a németek ellen, [1])

---

[1]) Nagy Ferencznek lőcsei 14/9 és bécsi 10/10-iki vallomásai i. h.

[2]) »Többet irnék, de kifogy latinságom; ha anyanyelvemmel élnék, a zólyom, liptó, turócziak meg nem értenének, kivévén a kiveendőket, az árvaiak pedig ad condescensionem vitatkoznának,« végzé be, Acta et statuta i. h. Zorzi, márcz. 1. 1670. kiv. Rački i. h. 65. l.

és a követek, kikhez e nyilt levél czimezve volt, mind érezék, hogy igaza van a földönfutó embernek, »hogy itt az idő segiteni, különben bizony késő lesz az orvosság!« Már Pozsony is elégületlen volt. Katholikusok és protestansok széltében egyaránt mondák, hogy ha a császár eleget nem tesz kivánataiknak, fegyverrel fognak rája menni, s e daczos hangulatot csak fokozák a hirek, melyek Zrinyi szerencsés sikeréről érkeztek. [2]) Most már bizonyosnak látszott, hogy a magyar tisztába jött a törökkel, támogatására számithat, és csak egy ellenséggel áll szemben: a némettel.

A gyülésezés márczius 19. vette kezdetét, a zempléni követek házánál, kik közül az egyik, Bánchy Márton volt a szónok, midőn a locumtenensekhez tisztelegni mentek, és a felség levelét a primás kezeiből átvevék. Azonban a levél czimezése felett: »egregiis nobilibus, prudentibus et circumspectis Neosolii congregatis« nagy zaj támadt, mert abból azt olvasták ki, hogy a király a megjelenteket csak magán embereknek tekinti, nem pedig vármegyei követeknek, kik az ő hivására gyültek össze. A követség, mely ezen nehézséget Szepessynek vezérlete alatt a primásnak előterjeszté, ujabb zajra adott okot, mert a helyett, hogy a primás őket, »mint vér a vért, magyar a magyart« illőképen fogadta volna — mondák — künn kellett várniok, mindenféle nép között,

---

[1]) »Hier aber unter den Ungarn werden, sowohl von catholischen als uncatholischen, ohne Scheu öffentlich hie und wieder sehr unbescheidene Reden frevelhaft ausgestossen, und insg. geredt, das wann ihr kais. M. Ihnen nicht alle Satisfaction leisten werde, sie die Waffen ergreifen, und in die kais. Erblanden einen Einfall thun wollten.« Rith J. W. levele Montecuccolihoz, Leopoldujvár 1670. márcz. 2. Had. lev.

és széket sem kaptak, holott régebben a nádor, legujabban Zichy, és Forgách, Beszterczebányán, üléssel, illendőképen fogadta a követeket. (marcz. 20.) A székkérdést ugyan eligazitotta Nádasdy: de a czimezésre nézve, hiába mondá, üzené Szelepchényi, hogy az csak tévedés; a követek felelék, hogy ilyesmi már Eperjesen is történt, akkor a kanczellár megigérte, hogy többé nem fog történni, de mégis megtörtént: ők tehát nem is kérnek kijavitást, hanem felbontatlanúl a locumtenenseknél hagyják a felség levelét, s e szándékuknál megmaradtak, bár Szelepchényi intve mondá: Uraim! nem kell megvetni a császár mandatumát; nagyon sulyos a német sarka! [1])

Ezzel azonban még nem szakadt meg a tárgyalás. A rendek készek voltak az urakkal tovább folytatni a tanácskozást, »ismervén hazaszeretetüket,« csak mondják meg, mily módon akarnak velük tractálni? Kérdést tettek továbbá a biztosok iránt is, kik legyenek? mert csak Zichy és Forgáchról volt biztos tudomásuk, kik már az első beszterczebányai gyülésen is locumtenensek voltak. Nincsenek-e köztük talán oly emberek, kik ellen panasz van, kik naponkint sértegetik a nemesi szabadságot? mert az ilyenek nem alkalmasak a kibékités művére. Az urak válaszára, hogy mindnyájan igaz hazafiak: csipősen feleltek, hogy tudják, de tetteik ellenkezőt bizonyitanak, s egyáltaljában nem sokat tartának a megjelent urakra, kik közül nem egy a szegényebbek közé tartozott; a czimzetes püspökök pedig épen szálkát képeztek szemükben, mert existentiájukat is a bécsi béke értelmében törvénytelennek tartották. Különösen haragudtak gr. Balassa Bálintra, ki Hont megyében mint zsaroló,

---

[1]) Szathmáry Miklós vallomása k a m. l e v.

gyilkos, hatalmaskodó volt elhirhedve, és gr. Csáky Ferenczre. A felvidékiek nem tudák neki megbocsátani éles válaszát, melyben a kassai gyülés által ellene emelt vádakat visszautasitotta, részben hazugságnak bélyegezte és azokat, kiknek ellene panaszuk van, a törvény utjára utasitotta. [1])

Kérdést intéztek továbbá a biztosokhoz, miféle megbizásuk van? mit orvosolhatnak, mit nem? mert nincs szándékuk vesztegetni az időt, mint Eperjesen (márcz. 20, 21.)

Azok felelelték, minden a mi lehetséges, észszerü, és a jelen veszélyre való, meglesz; adják elő csak panaszaikat, majd elválik, tehetnek-e valamit, vagy a felségtől kell resolutiot kérni, mi két nap alatt megjöhet. A követek ismét felelték, hogy panaszaik csak a régiek, melyeket országvilág ismer, de ha ők mint magyarok és vérek nem tudják azokat, hát irásban fogják előterjeszteni.

Ilyféle nunciumok és renunciumok közt és a sérelmek összegyüjtésével, mely tisztre a felvidékiek Dobay Andrást, Sáarossy Sebestyén, Kazinczy Péter és Guth Danielt, a dunáninneniek Hidvéghy Mihályt, Bory Györgyöt, Beniczky Tamást, Bezzegh Györgyöt és Fischer Mihály beszterczebányai jegyzőt választák, — elmult öt nap márcz. 21—26-ig. Mindenki érezé, hogy a horvátországi dolog és a török segély kérdésétől függ a gyülés menete. [2]) A királyi biztosok csekély tekintélyök mellett is igyekeztek csillapitani a kedélyeket. »Tudom, miben biznak kegyelmetek —

---

[1]) Csákynak e válasza a kassai gyülés irományai közt Acta et Statuta i. h.

[2]) Si crede che dall' esito degl'interessi del Zrino habbi da dipender il precipitioo il miglioramento di tutti li negotii dell' Ungheria !« irá kevéssel később Zorzi, april 12. 1670. Rački i. h. 175. l.

mondá Szelepchényi, de tudják uraim, hogy ha a magyar 10.000 forintot ad a töröknek, a felség ad 20,000; ha a magyar 20 ezret, a felség 40-et; ha a magyar 100,000, a felség ad 200,000-et! de nem hallgattak rá.

Nádasdynak még legtöbb tekintélye volt a követek előtt, kikkel némileg kaczérkodott, és kiknek körében megbizott embere Hidvéghy nagy szerepet játszott. Sőt voltak, kik vélték, hogy alattomban ő szitja az ellenzéket. [1]) Vetélytársának Zrinyinek fellépése, kinek emberei csak nem rég törtek volt garázdálkodva alsó-lendvai jószágára [2]), mély benyomást tettek a becsvágyó férfiura. Már febr. elején hallott valamit, hogy Zrinyi a kanizsai törökkel és Erdélylyel szűri a levet. Valamivel később azonban már biztosabban értesült, hogy Bukováczky Törökországban jár, Zrinyi fejedelemmé akarja magát tenni Dunántul és Szenthének irá: »Ebura a fakó!« Védelemre készül. »Fejetlen lábak ezek! . . . Se vezér, se pénz, se szövetséges. A török ha nyer, nem magának nyer.«! Most, midőn Zrinyi ügye mégis sikerülni látszott és Nagy ajánlá neki, ujitsa meg a barátságot a bánnal, rá sem hallgatott. Zrinyi barátságában nem lehet bizni, mondá megvetőleg és hozzá tevé, hogy az ő ura ugyan sohasem lesz!« Jelen helyzetében ugyan Magyarország nem kerülheti el a behódolást, de nem ily módon, a mint most akarják.« Erre elhallgatott, kis vártatva azonban kitört, hogy a nádorné és Nagy Ferencz nem tehetnének neki

---

[1]) Jelentés. Hogy azonban Hidvéghi által ellenállásra ösztönözte volna a követeket, csak hir, mely nincs bebizonyitva.

[2]) V. ö. Kancz. Rendelet jan. 4. 1670. kancz. lev. Nádasdy Szenthének jan. 27. 1670. Pottendorf t i t k. l e v.

nagyobb szolgálatot, mintha Rottal titkait felfedeznék! Nagy nem felelt semmit, és Nádasdy másra forditá a beszélgetést.[1]) A hir azonban, hogy Zrinyit a török Magyarország királyává teszi, nem hagyta nyugodni, sőt egészen kivette sodrából. Magához hivatta nagy titokban Kende Gábort és kérte: menjen Erdélybe, mondja meg Apaffynak, legyen ő a magyar király! Neki meghódol: de Zrinyinek sohasem! De Kende nem hajtott szavára: Nádasdy — mondá — nem rendelkezhetik egy szabad nemzet koronájáról; s oly kegyes, jó indulatu fejedelmet, mint Apaffy, ily ingatag alapon, lépre csalni, fellovalni, veszélybe, bajba dönteni nem lehet.[4])

Márczius 27-én készen voltak a gravamenek. A biztosok engedékenysége, melylyel igérték, hogy Csáky tisztelettel fog irni a megyéknek, de tőlük is hasonlót kiván, és dicsérték a megyék készségét a török ellen való fegyverkezésben, nem csillapitá le a rendeket. Kijelenték, hogy a biztosokkal, minthogy nincs megbizásuk gyökeresen orvosolni a bajt, sem idejük, sem kedvük nincs tárgyalni, és csak arra kérik őket, hogy sérelmeik orvoslását, mint magyarok és az ország főemberei, támogassák a felségnél, kinek válaszát meghallgatandók, május 12-re Eperjesre új gyülést tüztek ki. A gravamenek a régi panaszokat tartalmazák, közjogi, vallási, magán ügyeket ve-

---

[1]) Nagynak bécsi és lőcsei vall i. h. Nádasdy Szenthének febr. 8. 19. 1670. titk. lev.

[2]) Nagy Ferencz lőcsei vall. aug. 22-ről. Kende Szepessynek mondá el a dolgot; s ez visszajövet Beszterczebányáról közlé Nagygyal. »De potestate mentis abivisse visus est«, mondja a Jelentés Nádasdyról.

gyest, éles nyelven, kimerítőleg. Emlékeztették a királyt, hányszor voltak nála könyörögni, hasztalan. Alig van törvény, alig a királyi diplomának pontja, melyet meg ne sértettek volna. Reményük, hogy most e gyülésen bajaik orvosoltatni fognak, meghiusult, mert a biztosok a kellő meghatalmazással sem birnak. Égbekiáltó dolgok történtek és történnek az ország minden részében, és a bajnak egyik főoka, hogy a magyar ügyek törvény ellenére idegen tanácsosok által kezeltetnek, kik nem a haza javát, hanem saját hasznukat nézik, és az ország szükségleteit nem ismerik, hogy a végbeli kapitányok idegenek, gyakran méltatlan emberek, kiknek ostobaságát, hanyagságát aztán az ország sinli meg. Nádor nincs, mint a törvény rendeli, de van törvényellenesen két királyi helytartó, holott e tiszt csak az országbirót illetné! Küldőik kételkednek, vajjon országgyüléstől várhatnak-e valami jót, és kell-e arra menniök, mielőtt sérelmeik orvosoltattak? mert 1662-ben az országgyülés a sérelmek elintézése előtt oszlott el.

A haza java végett tartott gyüléseiket a kanczellária és a német tanácsosok lázadó fondorlatoknak tűntetik fel de ők reménylik, hogy a felség nem fog hitelt adni a rágalmaknak, sőt inkább méltányolni fogja honszerelmüket. A felséghez irt levelükben, utalva gravameneikre, kérték Leopoldot, orvosolja azokat, nehogy kénytelenek legyenek a vakmerő sértegetők ellen maguk maguknak szerezni oltalmat, keresni segitséget. A gravameneket és levelet Nemessányi volt Bécsbe viendő, miután egy ünnepélyes követség által elbucsuztak a biztosoktól: de a biztosok kérelmére, közöljék még velük is a gravameneket, várjanak, mig azok felett ők is tanácskoztak, még egy pár órára együtt marad tak. A biztosok még egy kisérletre szánták el magukat, és

a kalocsai érseket, Eszterházy Farkas személynökkel, a protonotáriusok és egy kanonokkal, követül küldék a rendekhez, talán megváltoztathatnák elhatározásukat. »Miért nem akarnak a biztosokkal tárgyalni?« kérdék a követek.« A biztosok sem kérték a követek megbizását, mégis elhitték, hogy a megyék képét viselik. Ne bontsák meg a gyülést eredmény nélkül, saját maguknak, a hazának érdeke végett! mérsékeljék szóval vagy irásban a gravameneket. Sok dolog van bennük, mi országgyűlésre való, azt kellett volna mindenekelőtt kérni. Magánügyeket a másik félnek meghallgatása nélkül nem lehet eldönteni: foglalkozzanak a haza jelen veszélyes helyzetével, ők, mint igaz magyarok és hazafiak, közre fognak működni«. A rendek a szomszéd szobába küldék Széchényit társaival, de rövid idő mulva vissza hivák és a régi választ adták: »Ők semmi részletes tárgyalásba nem bocsátkoznak, mig teljesen nem orvosoltattak sérelmeik. Megűzenték azt már Bánchy által az elbucsuzás alkalmával. Arra, mit ők kérnek, nem szükséges országgyűlés, mert nem kivánnak mást, mint a mit a törvény ugy is rendel. Legkevésbé sem kételkednek ő nagyságaik jó akaratában, sőt fel is kérik őket, támogassák panaszaikat: de tárgyalások czélhoz nem vezetnek. Látták, mi történt Eperjesen: most még nagyobb nehézségek merülnének fel, mert a biztosoknak nincs megbizásuk«! Ezzel elbocsáták a követeket, és a rendek egymásnak egyetértést igérvén, szétoszlottak, vármegyéikbe (marcz. 28.) [1]) széthordván az örömhirt Zrinyinek sikeres lépéseiről. Az örvendezők,

---

[1]) Acta et Statuta 13. com. i. h. Kabóti feljegyzései i. h. a Rački által kiadott velenczei követjelentések csak általánosságokat, és semmi ujat sem tartalmaznak a gyűlésről.

közé tartozott Széchy Mária is, ki sziklavárában Nagy által értesült a bánnak szerencséjéről. De Nagy Ferencz nem bizott az ügy szerencsés kimenetelében. Féltette az ügyet az összeesküdtek meghasonlásától és Nádasdy befolyásától, mely — ugy tudta — sokféle okból még mindig tulnyomó volt az ország nagyobb részében, féltette végre magától Zrinyitől, kit nagyon is jól ismert: mert oldalánál, jól tudta, nem volt egy tapasztalt magyar sem [1]). Aggodalma, előbb talán mint maga gondolta volna, teljesült.

Zrinyi, bármennyit tett is a felkelés mellett, még sem volt elszánva, megtagadni mindent, mit eddig vallott, és a török szövetségesekép lépni ki a küzdtérre Ausztria ellen. Nem volt nagyobb vágya, mint a török nélkül érni el békés uton azt, mit különben fegyverrel kellett volna kicsikarnia.

Mindjárt az első lépésnél, a mit tett, midőn bátyja özvegyét Csáktornyáról elküldte, megkérte az asszonyt, menjen fel Bécsbe, nézze, talán el lehetne még simítani a dolgot. A törökkel még nem kötött irásbeli szerződést; ha a császár eddigi szolgálatait valamivel megjutalmazza, a Muraköz védelméről a török ellen gondoskodik, ő kész volna még most is mindennel felhagyni [2]). Békés hajlamait nagyban támogatta Forstáll Márk, ir születésű, augustinianus barát, a theologiának doctora, kit már Zrinyi Miklós nagyon szeretett, és Vitnyédyvel egyenlő bizalomra méltatott. Forstáll mint titkár működött a családnál 150 birodalmi tallér évi fizetés mellett, és kiváltképen az olasz levelezést és a velenczei ügyeket vitte. Lőbl Zsófia megbizásából be-

---

[1]) Nagy lőcsei vallomása 14/9. i. h.

[2]) Jelentés. Zrinyi e tettére hivatkozik Leopoldhoz irt egyik levelében Rački i. h. 339, l.

lefogott a Zrinyi család történetének megirásába, és sok adatot gyüjtött össze. Később Péter fiával, Jánossal utazni ment, s utoljára Kölnben, Löwenben fordulván meg vele, 1669. végén jött haza növendékével. Eszes, tudományos ember volt, ki azonban a barát csuha alatt nem veszté el érzékét a világi nagyság és hiuság iránt. Ő nem látott semmi roszat abban, hogy Zrinyi Péter magának, családjának fényét — habár egy kis csellel, egy kis ijesztéssel — gyarapitani törekedett: de végleges elfordulást a kereszténységtől, komoly szövetséget a törökkel, nem helyeselt. Ha nem is volt kifogása az ellen, hogy Zrinyi Potolt, vagy egy más stajer várat zálogul elfoglaljon, mégis mondá, ha keresztények vagyunk, jókor kell gondoskodnunk a kibékülésről, és összeveszett Frangepán Orfeussal, ki azzal felelt: »hogy az már késő, tul vagyunk már a határon. Nem kell hinni a németeknek és az udvarnak. A szükség törvényt bont« [1]). Csak ő tudá, hogy Zrinyi, kevéssel utóbb, hogy á n g y á v a l szólt, kérette a zágrábi püspököt, legyen közbenjáró közte és az udvar közt. Zrinyi e lépéséről nem szólt sem a Frangepánoknak, sem többi kapitányainak, nehogy azok bátorságukat, bizalmukat irányában, mint a ki el akarna válni tőlük, elveszítsék.

Zágrábi püspök ekkor Borkovich Márton, egy hetven éven tuljáró szentéletü aggastyán volt, ki a püspöki széken is megtartotta a paulinus barát egyszerűségét és szigorú

---

[1]) Jelentés. Forstall töredékei és könyvei a Zrinyiek történetéről, olasz nyelven, a titkos levéltárban: »Egli e Irlandese, accortissimo, di fondata doctrina ed ottima eruditione« april 5. 1670. Zorzi. Rački i. h. 148. u. o. Zrinyi levelét 340. l. Frangepán, jun. 26. 1670. 291. és 293 ll. Lahn Rudolf april 20. 1670. vallomását 209. l.

életmódját [1]). A jámbor püspök sokáig nem hitte a hirt, hogy Zrinyi a törökkel szövetkezett, de most többé nem kételkedhetett, és sietett, ha lehet, elejét venni a háborunak, és »sok ezer ember lelki veszedelmének.« Zrinyi nem akarta, hogy Bécsben, mint az ő követe, az ő nevében jelenjék meg, s kérte, róla szót se tegyen, utjában se térjen be hozzá, nehogy párthivei gyanupörrel éljenek; és Borkovich mindenben szavát fogadta. Márczius 16. — egy nappal később, hogy a kanizsai törökök ott voltak — átment Csáktornyán, a hol a fehér barátokhoz szállt, márcz. 17. este már Bécsben volt és mindjárt másnap Lobkovitznál megjelent. Ő pap — mondá — s mint ilyen, nem akarna Zrinyi ellen vádlóképen fellépni, nem is hitte sokáig, hogy Zrinyi a törökhöz hajlik: de mióta Bukováczky hazajött, nála törökök ki s bejárnak, hinnie kell. Zrinyi haragszik a császárra és az udvarra, mert kellőleg nem becsülik, előre nem léptetik, mellőzik, az ország alkotmányán és törvényein sok sérelmet ejtenek, és Herberstein sem Isten, sem embert nem tisztelve, nyomja, zsarolja a horvát jobbágyokat, mit Zrinyi s a többi horvát földesurak egyáltalában már nem tűrhetnek. Neki magának — a püspöknek — is lett volna elég oka, hason tapasztalások miatt, panaszkodni, de ő a felség iránt való tiszteletből és engedelmességből hallgatott. Zrinyi egyébiránt bánja tettét. Ha a felség vagy valamelyik ministere neki levelet adna Zrinyi számára, ő maga fogná azt elvinni neki, és igyekeznék őt jobbra forditani. Ha van a felségnek elég ereje, Zrinyit erővel megzabolázni: ő — a püspök — nem akar akadály lenni benne, de ha nincs, hát legjobb lesz csillapitó eszközökhöz nyulni, de gyorsan. Neki nincs más czélja,

---

[1]) Borkovichra nézve l. Farlati, Illiricum Sacr. V. 585—588 l.

mint Istennek dicsősége, a királynak boldogsága és a hazának megmaradása, s magára nézve csak arra kéri Istent, hogy a püspöki székről ismét kolostorába vissza mehessen [1]). Borkovichnak váratlan megjelenése, tudósitásai nagyon meglepték a ministereket. Még eddig nem hitték egészen, hogy Zrinyi csakugyan a török szövetségesévé lett. Casanova jelentései közül a legutolsó február 1-ről szólott, és addig terjedt — hirbeszéd alapján —, hogy Zrinyi embereket küldött a boszniai basához, és Szalonikiba, meghódolása végett. A gréczi kormánynak horvát és tótországi tudósításai ugyan már részletesebben, határozottabban, közelebb való veszélyről szóltak: de teljes bizonyosságot csak a zágrábi püspöknek, a szemtanúnak tudósítása hozott. Lobkovitz mindjárt magához hivatta Hochert, Montecuccolit — mint főembereket — és melléjük Schwarzenberget, és Lambert grófot (marcz. 19. délután,) és átment velük mindazon adatokon, melyek eddig Zrinyi Péter lázadási szándékát bizonyiták. Az eredmény — a melyre jutottak — az volt, hogy ámbár nem minden hirre kell a legroszabbat gondolni: jelen esetben a rebellio kétségtelen annyival is inkább, mert annak minden lényeges kelléke megvan; idegenkedés és harag a fejedelem iránt, levelezés az ellenséggel, magán gyülekezetek, fegyverkezés a császári parancs ellenére és más efféle. Gyanitották, hogy Zrinyi nem áll egy maga; hogy a felvidéki magyarok vele tartanak, sőt

---

[1]) »E capito lunedi sera improvisamente alla corte«. Zorzi, marcz. 22. 1670. Rački i. h. 98. Titkos tanácsi jkv. marcz. 20. 1670. u. o. 84 és kk. ll. mart. 20. 1670. Borkovich ünnepélyesen tiltakozott a magyar kanczellária előtt egész megyéje, egész Tótország nevében minden netalán létező összeesküvés s török czimboraság ellen. Kanczell. lev.

azt sem tudták, nem fog-e Nádasdy — bár máskülönben ellensége — hozzácsatlakozni? Zrinyit, vélék, tehát, mindenesetre és gyorsan el kell nyomni, hogy az udvarnak más felé szabadabb keze legyen. Ennélfogva a Belsőausztriában fekvő ezredek, Kaiserstain tábornok alatt a horvát-tótországi határokra menjenek. A Sziléziában állomásozó lovasság a jablunkai szoroshoz, a cseh-morva- és alsó-ausztriai ezredek pedig Leopoldujvárhoz, a Vág mentére vonuljanak. Nádasdyt és Zrinyit egymásra kell ingerelni. A lengyelországi követ szólítsa fel Mihály királyt, engedje meg, hogy a császár nehány ezer lengyel zsoldost gyűjtsön, és egyenesen Felső-Magyarhonra küldje, mint tőn a felségnek »dicső őse« II. Ferdinánd Homonnay által a legnagyobb szükség idején, minek folytán Bethlen Gábor Ausztriától elvonatott. Segítséget kell kérni a mainzi érsektől, a brandenburgi és szász választó fejedelmektől — kik 1666. óta a császárral különös szövetségben voltak — a török és a »katholikusok ellen, kik a felség iránt kötelességükről és esküjökről megfeledkeztek.« Ez utóbbi körülményt különösen a két protestáns választó fejedelemnél kell kiemelni, ne élhessenek a kifogással, hogy hitfeleik ellen nem akarnak segítséget nyujtani. Minden intézkedésnek gyorsan kell történni, mielőtt a török még beavatkozik, mig a nagyvezér — ki egyébiránt ugy sem bizik Zrinyiben és a magyarokban, még Kandiában van. Sereg, pénz, külföldi segély azonban nem volt egy percz alatt előteremthető. Időt kellett tehát nyerni, s azért Zrinyi ellen szinleg nyájas, kegyes eljárást tanácsoltak, bár voltak, a kik mondák, hogy a felség méltóságával ellenkezik, szóba állni egy nyilvános rebellissel. Csiklandós körülmények közt — volt a válasz — tágítani kell, és nem szabad szőrszálhasogatásokkal a fontos jót

elszalasztani [1]). Küldje a császár a zágrábi püspököt Zrinyihez, sőt irjon neki maga is, egész általánosságban, hogy ha magába száll, ha meghódol, panaszait, igényeit illendőképen előadja, a kegyelem ajtaja nem lesz neki elzárva: de kegyelemről, egyezkedésről szó se legyen. Zrinyiben nem lehet bizni, mert ámbár egy év előtt Nádasdyt elárulta, és hűséget igért, mégis már akkori elutazása előtt az antekamarában fenyegetőzött, mi által már magában véve a halált megérdemlette. Az olyan embereknél mint ő, a legkisebb sértés egyszerre felélesztí minden régiebb bántalomnak emlékét, azonkivül tudva levő dolog, hogy vejének Erdélyt, magának Horvátországot szeretné, és más efféle veszélyes dolgokat forral agyában. Ő rosszabb, bűnösebb mint Nádasdy, mert kegyelmet kapott már, és mégis ujra kezdi, és Nádasdy nem is volt szövetségben a hitetlenekkel. Példát kell tehát rajta állítani, nem őt kegyelmekkel elhalmozni, a kegyelem csak — fogás legyen. Nem valószinű ugyan, de meg kell próbálni, nem lehetne-e őt a jámbor Borkovich által felcsalni. A felség jó czél végett élhet csalárdsággal az ellen, ki őt rosz czélból oly galádul megcsalta. De mi történjék Zrinyivel — volt a kérdés — ha magába száll, és meghódol, mit talán már, ha akarná, sem tehet meg többé? Arról lesz még elég idő akkor, ha megtörtént, tanakodni, volt a válasz; de ha makacskodik, a legnagyobb szigorral kell ellene eljárni, és őt vagy élve, vagy halva kézrekeríteni, mert már Tacitus mondá: ha a vezéreket elteszik láb alól, a nép magától nem mer tenni semmit. E kemény

---

[1]) »Tuttavia nelli negotii difficili si conobbe di non procedere con cautele si rigorose et per pontigli perdere il beneficio importante.« Zorzi, márcz. 29. 1670. Rački i. h. 123. l.

— kérlelhetetlen — határozat azonban a legnagyobb titokban maradjon. Egyelőre Frangepánt se bántsák, ha még nincs elfogva, Tattenbachot sem, ki »bivaly« ugyan, de Zrinyinek jó szolgálatokat tehet, mert Czille vidékén 5000 parasztot dobolhat össze fegyveresen. Ha azonban Herberstein Breiner és a belsőausztriai hadak Zrinyit és Bukováczkyt megtámadják, az nap támadják meg Frangepánt is, hogy mindhárman egy időben kerüljenek kézre. Zichy Istvánra is legyen ügyelet. Zrinyi levele — melyet közlött — igen veszedelmes dolgokat tartalmaz. Zrinyire bizni a felvidéki generalatust, annyi 1000 magyar katonát olyan volna, mint a farkasra bizni a bárányok őrizetét.

A hir, hogy Zrinyi, »kinek elei oly hivek voltak«, rebelissé lett, felrázta Leopoldot phlegmájából. Megindulás és bámulattal olvasta Lőbl Zsófia levelét Bécsben lakó nővéréhez, Felicitashoz, Zrinyi Péter szövetkezéséről a törökkel, mely levelet ez páter Müllernek adott, hogy a császárnak megmutassa [1]). »Álomnak látszik! irá e napokban meghitt emberének Pötting grófnak Madridba, de nagyon is igaz! Nem is hinném, ha saját veszedelmemmel nem látnám. Azonban hiszem, hogy Isten megsegít; majd megtanitom őket, és olyant koppantok ujjaikra, hogy fejeik is lehullanak« [2])! E czélból elfogadott mindent, a mit Lobkovitz és társai tanácsoltak. Szóval és irásban megbizta Borkovichot, menjen Zrinyihez, mondja meg neki, mennyire szereti őt a császár, mennyire várja, hogy ősei nyomát követve, a haza és vallás közjava iránt való kötelességét teljesiteni fogja.

---

[1]) »La lesse con alteratione e stupore« Zorzi, márcz. 29. 1670. Rački i. h. 126. l.

[2]) Geschichte des Öst. Staates IV. 96. l.

Biztositsa, hogy ha királyi intéseire hallgat, őt és övéit különös császári kegyelmébe fogja fogadni, és jóakaratát tettekkel is be fogja bizonyitani (márcz. 21. 1670.) [1]). Magának Zrinyinek is irt, a szokott udvari stylusban: adjon hitelt annak, mit a zágrábi püspök átutazóban a császár nevében neki a közügyekre vonatkozólag mondani fog, és cselekedjék ugy, mint őseinek példája, és saját állandó hűsége parancsolják (marcz. 21.) [2]). Lobkovitz pedig mondá: »megbecsüljük mi itt Zrinyit! csak jőjjön Bécsbe! mondja neki, bizton jöhet«! és Borkovich tele örömmel, tele reménynyel sietett vissza Csáktornyára (márcz. 22.) [3]). Távollétében a türelmetlen Zrinyi egy ujabb s határozottabb lépést tőn a kibékülés felé és már sajátnevében küldött követet feltételekkel Bécsbe: Forstall Márkot, kit a Frangepánok előtt Csáktornyán eldugott volt, állitván, hogy elkergette. A feltételek, melyeket Forstallnak tollba mondott, a következők voltak: »A felség éljen hathatós eszközökkel a haza védelmére. A hazafiak lehessenek az országban — minden kedvezést mellőzve — generalisok, ezredesek, kapitányok. Zrinyi és fia, ha arra való lesz, neveztessék ki varasdi generalisnak és adassék neki örökös grófságúl Pisino, Gottschee, Fiume és Tersatz. Mentessék fel amaz évi 4500 frt fizetésétől, melylyel sógornéjának tartozik. Fizettessenek ki adósságai, melyek 40,000 frtra rugnak. Adassék neki, mint ez-

---

[1]) »Quem etiam, si monitis nostri obsecundaverit, securum reddere poteris: nos et cum et omnes et regia gratia comendata, habiturus, nostramque benevolentiam factis demonstraturos« Leopold Borkovichnak, Bécs, márcz. 21. 1670. A titk. levéltárból, Rački i. h. 95. l.

[2]) Leopold Zrinyinek márcz. 21. 1670. u. o.

[3]) Borkovich Zrinyinek april 5. 1670. és Leopold a gréczi kormánynak, márcz. 23. 1670. Rački i. h. 146. l.

redesnek, egy dragonyos és egy könnyü lovas ezred 500—500 emberrel, és ez ezredeket soha se oszlassák fel.

Ha a Zrinyi család jószágait a török elfoglalná, adjon nekik a császár másutt megfelelő kárpótlást. A báni méltóság és a muraközi kapitányság után való fizetés ezentul nagyobb pontossággal járjon ki. Rákóczy kapjon segélyt bármilyen ellensége ellen. Adassék általános bünbocsánat az oláh püspöknek és övéinek. Főkép pedig találtassék valami mód ezen megállapodások biztositására vagy megerősitésére, vagy a szász, vagy a bajor herczeg, vagy a német birodalmi gyűlés, vagy a pápa vagy más valaki által, ezen fordulván meg az egész kiegyezés: mert az egyedüli ok, mit a kibékülés ellenségei felhozhatnak az, hogy a béke nem lesz tartós, mert csak politikából szinleg köttetik az udvar által. A biztosoknak legyen felhatalmazásuk, hozzáadni vagy elhagyni egyet-mást, ha a körülmények változnának, és végre történjék minden gyorsan, mert rövid időn itt lesz a kapidsi basa az ünnepélyes levelekkel«.

Ez aphoristikus pontokhoz Zrinyi még sajátkezüleg hozzá irta: »a könnyü lovasok közül az egyik 60 emberből álló testőrséget képező században legyen az egyes legény havi zsoldja 8 forint. Rendeltessék 1000 tallér fizetés egy helyettesének, kire a katonaságot bizhassa; és ez legyen a kapronczai alkapitány, nemzetségére nézve krajnai, a már emlitett Loebenegg, ki mostani hivataláról leköszönhessen. Rendeltessék fizetés egy hadbiró számára. Hagyják meg az özvegy grófnénak, hogy semmikép se zavarja őt a katonai dolgokban, és adassék a grófnénak és az árvának árendája helyett 4500 frt évenként[1]). Legyen neki szabad se-

---

[1]) Lásd a III. fejezetet, 145. l.

gélyt kérni a pápától és másoktól, a mint a szükség megkivánja és a császár támogassa ajánlásával. Ha alkalom kinálkozik, legyen támadó háboru a török ellen, s ő akkor nem kivánja a fővezérséget, hanem csak azt, hogy olyan alatt legyen, ki nem ellensége nemzetének! Végre Forstall is kérjen magának jutalmat« [1]). Mire Borkovich (márcz. 26.). Csáktornyára érkezett, Forstáll már elutazott (márcz. 25.) Zrinyi a jámbor püspököt biztositá, hogy mindig hive volt és fog maradni a felségnek, csak gondoskodjék róla és az országról, a mi végett némely pontokat küldött fel Bécsbe. Borkovich, forrongásban látván az országot, »készen a törököt, hogy a roszaknak terveit segitse« az egyedüli mentő eszközt abban találta, hogy a felség tegye meg Zrinyi kivánságait [2]). A belső-ausztriai haditanács is jelenté, hogy sokak véleménye szerint, Zrinyit még le lehetne igéretekkel csillapitani, hogy magába szállna és elkerülhetnék a háború sanyaruságait, mert őt csak magánboszu és személyes keserűség ragadták e veszélyes pályára [3]) és Forstallt akadálytalanul bocsátá át Gréczen. Bécsben azonban a ministerek nem voltak hajlandók szigorukon tágitani. Az nap, melyen Borkovich haza ment, feljött Erdődy Miklós, hogy a horvát ügyekről jelentést tegyen, ámbár a gréczi haditanács nem tartá szükségesnek felutazását csak

---

[1]) A per mellett Abele votumában felhozott pontokat : Conditiones so der Zrini den. p. Forstall dictiert : »Nach folgende conditiones hat Zrin mit eigener Hand geschrieben.«

[2]) Borkovich Leopoldnak, márcz. 29. 1670. Rački i, h. 121. l. »Octavus dies est, quo hic maneo« irja Forstall april 2. Bécsből Rački i. h. 135. l. minélfogva téved Wolf i. h. 268. l. ha márczius 23-ra teszi megérkezését.

[3]) Gréczi haditanács márcz. 25. 1670. Rački i. h. 102. l.

azért, hogy Bukováczky visszajövetelét hirül adja [1]). Bécsben szivesen fogadták a tekintélyes férfiut, kire Horvátországban nagyon sokan hallgattak, 6000 frtot adtak neki, hogy menjen rögtön haza és szedjen fegyvereseket Zrinyi ellen, kinek — ugy tudta a bécsi haditanács — a Muraközben 2000 embere sem volt, s aki tengermelléki fegyvereseivel nem fog egyesülhetni [2]).

A közönséget, mely a dolog valódi tényállásáról keveset tudott, meglepték a császár hadikészületei. A legkülönbözőbb hirek keringtek. Némelyek szerint Zrinyi már meghódolt a szultánnak és váraiba 3000 törököt fogadott, mások szerint csak hazudta a török szövetséget, és csak nehány kóbor, végbeli török áll rendelkezésére. Tartottak, hogy Rákóczyval szövetkezik, és aggódva kérdék, vajjon Szelepchényi, Nádasdy és Forgách képesek lesznek-e a magyar rendeket Beszterczebányán békén tartani? Az udvar most már nem tartá oly titokban a korábbi évek eseményeit, s igy kezdett kiszivárogni sok, miről eddig senki sem álmodott s a mit még most is sok okos ember alig tudott elhinni. Beszélék, hogy már Zrinyi Miklós czimborált a francziával, művét Zrinyi Péter folytatta és gyakran titokban összejött a franczia követtel. Vitnyédy merényletéről is különféle, épen nem szabatos variansok keringtek és Zrinyit tarták a gyilkosnak, ki ő felségére leselkedett. Végre beszéd tárgyává lett, hogy a bán mindent

---

[1]) Gréczi haditanács Leopoldnak mart. 19. 1670. Rački i. h. 80 l.

[2]) Conferenczia marcz. 22. 1670. Montecuccoli jegyzetei közt. Haditanácsi végzés 1670. márcz. 24. helyben hagyva Leopold által, marcz. 25. 1670. Rački i. h. 103. és 104. l., a titkos levéltárban levő eredeti fogalmazványon Leopold sajátkezüleg javitá ki, a kérdésben inditványozott 5000 frtot 6000 frtra.

bevallott, kegyelmet nyert, de mert a károlyvárosi generalatust meg nem kapta, boszuból ujabb összeesküvésre vetemedett, és büszke neje, ki szeszélyeit bizgatta, az özvegy császárne előtt nyiltan fenyegetőzött volna: hogy férje, ha roszul fogadják, és neki kellő védelmet nem adnak, ott lesz kénytelen segélyt és védelmet keresni, hol azt neki örömmel nyujtják [1]).

Forstall, mihelyt megérkezett, azonnal meglátogatta Lobkovitzot és mondá, hogy Zrinyinek legfőbb vágya a felség kegyelme által kiszabadulni mostani helyzetéből. Kereste a török szövetségét, midőn a császár halálán volt, és gondoskodnia kellett javainak, családjának biztositásáról. Adósságokba merült az Osztrákház szolgálatában, a nélkül, hogy elismerésre talált volna. Kétségbeesésében engedett a kisértetnek és szóba állt a portával, rá nézve igen előnyös feltételek mellett: de magát még semmire sem kötelezte. Ha a császár kegyelmességet tanusit iránta: tüstént visszatér a régi hüségre és kész vérét ontani a királyért, mint tették ősei, mint tette ő maga. Kész a legdrágábbat, a mivel csak bir, az udvarba küldeni: fiát, csak támogassák romló gazdaságát, és adjanak neki valami czimet, a mi megfelel állásának, vitézségének, érdemeinek. A grófné volt az — tevé hozzá — ki Zrinyit végre, folytonos sürgetéseivel, befolyásával rávette, hogy képzelődések, a korona s a fejedelemség álmai által megtántorodjék, de most már átlátta Zrinyi hibáját, és az asszony tudta nélkül küldte fel őt, Forstallt, Bécsbe, nem érhetné-e el czélját jobban, tör-

---

[1]) Theatr. Europaeum X. 261. marcz. 23. 30. Caprara levelei . h. Ilyféle beszédekből készült aztán ama kornak története Wagernél és másoknál.

vényes ura által, mint koldulni járván idegen fejedelmekhez. Beszélt más miniszterekkel is, és meglátogatta a pápai nuntiust, kérte közbenjárását, nehogy a kereszténység érdekei megkárosodjanak, és esküdött, hogy ő — Forstall — csak akkor hallott először a török szövetségről, midőn Zrinyi fiával utazásából visszajött. Neki előbb nem mondottak semmit, ismervén a kereszténységért lángoló érzelmeit, félvén szigorú rosszalásától. A nuntius inté, »birja rá Zrinyit, hagyatkozzék a felség kegyelmére, jóságára, várjon kegyelmet és ne féljen a büntetéstől« [1]), mit nehezen mondott volna, ha a ministerek valódi érzelmeit ismeri. Már maga a tett is, hogy Zrinyi alkudozni mer, mint fél a féllel, a császárral, rettentőn felingerelte az absolut fejedelmi hatalomnak ez elméleti vagy gyakorlati bajnokait. Már csak a felség tekintélyének megóvása végett, mondák, sem lehet feltételeit elfogadni, melyekkel csak a végletekre ragadott gőg és nagyravágyás merhetett előállani. De nem is lenne az engedékenységnek semmi haszna, vélé Lobkovitz, minapi társaival, Hocher, Montecuccoli, Lamberg és Schwarzenberggel (marcz. 27.). Zrinyi egy-két évig békén heverészne, nézne, aztán uj követelésekkel állna elő [1]). Minden elégületlen ember az örökös tartományokból nála menhelyre találna, és a felségnek, csakhogy rávigyázzon, egy külön sereget kellene tartani. Valami csekélységgel nem lehet kielégiteni, nagy dolgot pedig neki nem adhatni. Nem is lehet benne bizni többé, s a jelen követküldés sem egyéb, mint fogás, hogy időt nyerjen, mert bármit mondjon Zrinyi és Forstallja, a török biztos hirek szerint, semmi készüle-

---

[1]) »1 oder 2 Jahre still liegen und schauen, hernach aber wieder neue praetensionem setzen.«

teket sem tesz a háborúra. Horvátország és az oláhok hívek. Habozás nélkül tüzzel-vassal rá kell tehát menni a Muraközre, Zrinyit élve vagy halva, nehogy a törökhöz, vagy Rákóczyhoz fusson, el kell fogni, még pedig gyorsan, mielőtt kellőleg elkészülhetne. A styriai hadak, Breiner, Herberstein, Erdődy majd végeznek vele. Valódi szerencse a felségre nézve, hogy Horvátországban a baj, Zrinyinek nyugtalan, hirtelen feje következtében, már most kitört, mielőtt a magyar kálvinisták még valamit tettek volna, kiket Zrinyi leveretése majd meg fog félemliteni. A hadi készületek tehát folyjanak, és Hocher mindjárt elkészité a szükséges rendeleteket, melyek közül az egyik tudtul adá Horvát-Tót-Dalmátország rendeinek, a nélkül, hogy a törökkel való szövetséget érintené, vagy részletekbe bocsátkoznék: hogy Zrinyi Péter felségsértést, pártütést, hütlenséget követvén el, a báni méltóságtól és másféle tisztjeitől megfosztatik, rebellisnek nyilvánittatik, helyébe báni helytartókúl a hadi ügyekre nézve Erdődy Miklós, a törvénykezésre nézve pedig a zágrábi püspök neveztetett ki. Ezen rendeletet elküldék a magyar kanczelláriának, hogy a magyar stylus curialisba öntvén, adja ki, de visszavonták, s el sem küldék, hanem irtak helyette egy másikat (april 3.), mely az ideiglenes báni helytartókat kinevezte, de ez intézkedést semmivel sem indokolá, Zrinyit szóval sem emlité. Egy másik rendelet azonban (márcz., 30.) mely egyelőre nem volt nyilvánosságra szánva, Zrinyit határozottan proscribálta, javait a fiscus számára lefoglalta, mindenkit hűsége alól feloldott, azoknak, kik tőle elpártolnak, bünbocsánatot igért, fejére élve vagy halva jutalmat tüzött [1]).

---

[1]) A márcz. 29-ki rendelet, mely felbontatlanul maradt a titkos levéltárban 1858-ig, és az april 2-ki Račkinál 117, illetve 138-iki

A Zrinyi ellen menő stajerországi hadak vezérévé Spankau Páris vezérőrnagyot, egy 60 éves, de még erőteljes, tevékeny és ügyes katonát nevezék ki, s rendelkezésére bizták a belső Ausztriában állomásozó hadakon kivül a Grana-féle gyalog-ezredet, melyet eleinte Pozsony és Magyaróvár védelmére, a Duna-Lajtha és a mosonyi mocsárok megvigyázására visszaakartak tartani. A tervvel: a Horvátországban fekvő várakba osztani szét a sereget, felhagytak, megfontolván, hogy Zrinyi, hirtelen összeszedett — többnyire lovas — hadaival ugy sem fog várat ostromolni, hanem legfeljebb egy pusztító becsapást fog intézni az örökös tartományokba, mi ellen a legbiztosabb óvszer egy összepontosított kis hadtest volt. Azonban Spankau — igy hangzott utasitása — ne várja be a támadást, hanem támadjon, verje szét Zrinyi hadát, foglalja el Csáktornyát, mely épen nem erős vár, és tüzes golyókkal megvehető, a védtelen, de fontos fekvésü Légrádot, és keritse kézre, élve vagy halva Zrinyit és feleségét. Mihelyt fellép, hirdesse ki Zrinyi proscriptióját, addig azonban tartsa legnagyobb titokban, s e titoktartást az udvar különösen szivére köté a belsőausztriai haditanácsnak is, mert Zrinyinek sok a barátja Gréczben, kik neki a dolgot hamar tudtul adnák.

Ez intézkedések után felmerült a kérdés, mit csináljanak Forstallal? Voltak, a kik azt tanácsolák, hogy a »gaz barátot« érdeme szerint, s a mint Spanyol- vagy Francziaországban megtennék, — el kell fogni; ő mind e veszélyes dolgokban Zrinyinével Zrinyinek legmeghittebb

---

1. A márcz. 30, 1670. Ugyancsak a titk. lev, még kiadatlan. Hocher levele marcz, 29. 1670. u. o.

embere: de győzött a nézet, hogy nem kell bántani — mi haszna is volna? s csak Zrinyit elkeseritené, de nem is kell a felség szine elé bocsátani. Szóljanak vele Lobkovitz és Hocher, igyekezzenek őt rávenni, hogy Zrinyit csillapítsa. Lehet neki igérni pénzt, előmenetelt, másféle császári kegyelmeket: talán még valami hasznát lehet venni, és szolgálni fog a császárnak, mert ily féle »rosz papok« és »szemtelen barátok« köztudomás szerint mindig önérdekük szerint szoktak cselekedni [1]).

Egy körülmény volt, mitől tartottak, hogy Zrinyit és Forstallt megfogná riasztani, bizalmatlanná fogja tenni: Tattenbach elfogatása. Breiner Godofréd ugyanis felfogván Tattenbachnak egy gyanus levelét, őt, midőn marcz. 22. Kranichsfeldről Gréczbe visszatért, annélkül, hogy Bécsből parancsot várt volna, elfogatta, és a gréczi várba záratta. Félő volt, hogy talán Zrinyi szabadonbocsáttatását fogja követelni és szükségesnek látszott Forstallal elhitetni, hogy Tattenbach nem mint Zrinyi szövetségese, hanem kicsapongásai, főkép pedig botrányos »Faschingsbüchel«-je miatt fogatott el. Azonban Forstall nem is igen tudta, hogy a stájer gróf is Zrinyi szövetségese: őt jobban aggasztá a halogatás, melyet a ministerek részéről tapasztalt. Nem tudta, a zágrábi püspöktől várnak-e választ, vagy a beszterczebányai gyűlés eredményét akarják-e bevárni? Vette észre, hogy némelyek követségét csak szinleltnek tartják, sőt benne is feltámadt a gondolat, nem él-e vissza Zrinyi jó hiszeműségével? De

---

[1]) Titk. tanácsi jkv. márcz. 28. 1670. Hocher tervezete, Leopold parancsa, a Spankaunak szóló utasitás, ugyancsak marcz. 29-ről, a belsőausztr. haditanácsnak szóló márcz 31. april 4. mind a titk. levéltárból Račkinál i. h. 107—114, 115—120, 133, 140 l.

ezen gondolatot azonnal elűzé. Egyre hallá, hogy a törökben Zrinyi nem bizhat, és látta, hogy Ausztria készűl, még pedig, ugy tetszett neki, oly erőfeszitéssel, mint azelőtt még sohasem. Neki főkép az feküdt szivén, hogy növendéke — János — ne kevertessék a lázadásba, és irt Zrinyinek, küldje a fiűt fel Bécsbe, vagy valami külországba, hogy, ha ő nyer, a fiu is nyerjen, de ha ő veszt, legalább a fiu maradjon menten. Lobkovitz és Hocher igen nyájasan bántak vele. Zrinyi feltételeire ugyan mondák, hogy a felség azokat el nem fogadhatja, hová is vezetne, ha az alattvalók feltételeket dictálhatnának uralkodójuknak? de azért nem vádolák, szigoruan róla nem nyilatkoztak, sőt biztaták, hogy ha Zrinyi feltétlenül és csak a császár szavába bizva — mely még soha sem csalt — meghódol, fiát kezesül felküldi, megadása és hűsége jeléül, neve aláirásával fehér lapot küld: nem fog rebellisnek tartatni; sem élete, sem vagyona, sem méltóságai, sem hivatalaiban nem fog kárt vallani. Megkapja a varasdi vagy károlyvárosi generalatust, ha a bánságról le akarna mondani. Megfizetik 30 vagy 40,000 frt családi adósságát, s a Zrinyi családnak még nagy előmenetele lesz az udvarnál.

Lobkovitz nem fogja elhagyni »kedves rokonát«! s a szentheti idő azon evangeliumi hasonlatra ragadta, hogy valamint szent Péter, bár háromszor vétkezett, töredelmes megbánás után mégis az apostolok fejedelmévé lett, ugy fog történni Péter gróffal is. Ő — Lobkovitz —, ismétlé többször, még soha senkit sem csalt meg, s az osztrák háznak kegyelme véghetetlen! Hocher pedig, — tudákos modorával, — a theologia és erkölcstanból szedé példáit: Zrinyinek mostani hibája nem lesz ártalmára. Családjának régi érdemei — ha magához tér — ujra fel fognak éledni

és a császár ugy fog bánni vele, mint Isten bánik a megtért bűnösökkel [1]).

Miután ilykép megmondák Forstallnak, a mit neki mondani akartak, azt sem hagyván el, hogy a császár nem fogja elfeledni, mit köszönhet neki, ha ily komoly ügy szerencsésen megoldatik; és a barát, ki eleinte kifogásokat tett és kérdé: mi biztositja Zrinyit, ha fiát felküldi, hogy a felség igéretei megtartatnak [2])? megigérte, hogy minden tehetségével azon lesz, hogy a bán önként meghódoljon: april 3-án haza küldék, Lobkovitznak egy sajátkezű levelével, melyben Zrinyit kedves öcscsének — cousinjének — szólítván, irá, hogy arra, mit Zrinyi felküldött, a választ Forstall élő szóval fogja meghozni. »Azon változhatlan hajlandóságomnál fogva« — irá tovább a herczeg — »mellyel Méltóságod iránt viseltetem, igazán tanácslom, ne kételkedjék ő felségének már természetében levő kegyességében, hanem bizza sorsát kegyelmére, és meg fogja látni, hogy ha kivánságait, nem alku, nem fegyver utján akarja kierőszakolni, mely-

---

[1]) Forstall Zrinyinek, Bécs, april 2. 1670., ugyan ő a zágrábi püspöknek april 3. 1670. Zorzi april 5. 1670. Zrinyi levele Lipóthoz decz. 5. 1670. nem sept. 5. mint Račkinál van, töredéke annak, mi Zrinyi védelmekép történetiróinknál előfordul, mind Račkinál i. h. 135, 139, 147, 333 ll. Hogy Forstall nem volt áruló, ki roszlelküleg tőrbe ejté Zrinyit, a titkos levéltár irataiból kétségtelen; mutatja azt egyébiránt ama bizalom is, melylyel Zrinyi családja p. o. Zrinyi Ilona, később Péter halála után is iránta viseltetett s melylyel szemben az Anemonenek I. 70. lapján foglalt nem tudom honnan vett állitás, hogy Zrinyiné is Forstállt árulással vádolá, tekintetbe nem jöhet.

[2]) Forstall e kifogását, »impertinenten Discurs«-át, a Lobkovitznál 1671. april 21. tartott tanácskozmányról szóló relatióban olvassuk. Rački. i. h. 541. l.

lyel természet szerint való urunk, oly nagy fejedelem irányában élni bűnös és megbotránkoztató dolog, hanem illő alázattal, tisztességes kéréssel fogja keresni, szerencsésen czélt fog érni. Ennélfogva, ismerve Méltóságod bölcsességét, hiszem, hogy nem fogja megvetni figyelmeztetésemet, hanem azt oly tekintetbe, veszi mint a jelen helyzet komolysága megkivánja. Én részemről, ha hűsége a felség iránt meg fogja érdemelni, és a zavarokat mihamarább le fogja csillapitani, közben fogok járni Méltóságodért oly mértékben, a mennyiben csak tőlem megkivánható,« (april 2.) [1]).

Zrinyi ez alatt, nem is sejtve a feje felett tornyosuló vészt, várakozva, tétlenül ült Csáktornyában. Tattenbach elfogatása nem igen bántá, bár mondá, hogy sajnálja, és tartott tőle, hogy egyet-mást ki fog beszélni dolgaikról. Helyette uj szövetségese akadt Sárkány Jánosban, a Kanizsa elleni végek alkapitányában, egerszeghi parancsnokban, ki marczius végén hozzá menekült, mert megölte feleségét, Törős Katalint, miután 14 évig tűrte, hogy az egész ország botrányára a főkapitánynak, Batthyány Kristófnak rimája volt. Batthyány a sebzett szerelmes dühével üldözőbe vette őt, s a bajban levő buzditá a bajban levő Zrinyit, csak védje magát, ő felülteti mellette a kanizsai végvidéket, mert tulajdonképen ő a generalis, és nem Batthyány. El is indult rögtön, de nem tehetett Zrinyi mellett semmit, sőt ártott neki, mert Batthyány Kristófot, régi bajtársát, kire az udvar gyanus szemekkel nézett, e szövetség által

---

[2]) A levél a periratoknál, titk. lev. Račkinál i. h. 136. l. de csak csonkán e szavakig: »a mint . . . a helyzet komolysága megkivánja.« A Forstallnak tett igéretekre nézve Zorzi, aprilis 12-ki h. o. 171. l.

magára haragitá [1]). Többet tettek ez alatt Frangepán és Bukováczky de a szerencse nem kedvezett nekik, és az ügyek a Száva mentében Zrinyire nézve végzetes fordulatot vettek.

Midőn a markéz — igy nevezték általában Frangepán Ferenczet [2]) — a Muraközből elindult, általános volt a hir, hogy Zrinyi Zágrábot vagy Varasdot akarja megvenni, hogy a törököknek átadja. Az utóbbi város polgárai hozzá hajlottak: de a városban több nemes is volt, kik a zavarok elől ide menekültek, köztük Draskovich János gróf, és a császárral tartottak. Általában véve a horvát nemesek, élükön az Erdődyek és a Draskovichok, kiknek jószágait Zrinyi — hir szerint — törökországi három követének szánta, a császár pártjára hajlottak, de tartván, hogy az oláhok és a báni végvidék vitézei Zrinyihez fognak csatlakozni, a zágrábi püspökkel jobbára békés megoldást óhajtottak. A kétség és félelem azonban általános volt és Zrinyinek, Frangepánnak emberei nem mulaszták el azt hireikkel még feljebb fokozni.

Midőn Frangepán marcz. 20. csak 30. lovas kiséretében Zágrábba érkezett: [1]) a városiak nem roszul fogadták.

---

[1]) Lahn Rudolf vallomása april 23. 1670. Frangepán május 3. 1670. jelentése. Zrinyi és Frangepán jun. 26-ki vallomásának 18. illetőleg 13 pontja. Račkinál 211, 237, 282, illetve 294 ll. Sárkány nejének történetére nézve Szalontay István levele Wesselényi Pálhoz 1690. máj. 8-ról érdekes részleteket tartalmaz, Batthyány esetét idézvén Wesselényinek, kinek akkor szinte baja volt feleségével. Wesselényi c s a l. l e v é l t. Opiniones directoriales k a m. l e v.

[2]) Igy Bory Mihály is egy 1667. kelt levelében. T i t k. l e v.

[1]) Éder kereskedő szerint, ki márcz. 29. tett Laibachban vallomást a t i t k. l e v. Račkinál i. h. 120. kivonatban. Frangepán pénte-

Embereivel megszállta az »élés házat« és a népet nyilt piaczon, kivont karddal meghódolásra, csatlakozásra szólitá. A tanács kijelenté meghódolását: ő is azt teszi, mit az ország tesz; de a káptalan, melynek külön vára volt a kisded Medvecsák patakon túl, nem csatlakozott, bár fej nélkül volt. A püspök még Zrinyinél Bécsben járt. Beszélék, hogy mint apa a fiát intette Zrinyit, álljon el ördögi terveitől; és Zrinyi leülvén némán hallgatta, de mondá: »már megtörtént!« Folyjon, a mi foly, az ördög nevében! Hivja fel a kanonokokat engedelmeskedjenek! és ezzel aludni ment: de a püspök, mielőtt Csáktornyáról elment, irt a káptalannak, hogy nem segithet rajtuk, visszamegy kolostorába, de ők maradjanak hivei a királynak! Frangepán nagyon szerette volna megnyerni a kanonokokat, kiknek nagy tekintélyük és befolyásuk volt a népre. Eszélyességükre hivatkozott, mert nem tanácsos az ár ellen úszni. Ne tegyék ki javaikat a veszedelemnek. Legjobb lesz most rájuk nézve, ha pénzükkel, javaikkal Zrinyit gyámolitják, embereiket, kik Varasdon, Kőrösön, a császári várakban szolgálnak, Zrinyi részére disponálják, végre a tenger mellékről jövő Zrinyi-féle csapatoknak szállást adnak, s igy magukat, vagyonukat, a hazát a pusztulástól megmentik. A káptalan azonban válasz helyett meggondolásra 3. napi időt kért, mit Frangepán, nem akarván még erőszakhoz nyulni, meg is adott, és még az nap márcz. 22. átment a Száván Brezoviczára, özvegy Zrinyi Miklósné egy kastélyára, melyet azonban Zrinyi Péter is használt, és maga köré gyüjté, mintegy rögtönzött országgyülésre, a környékbeli nemességet. Sokan

---

ken vagyis márcz. 21. jött Zágrábba, de Frangepán naplója szerint — Titk. lev. — már 20-án ott volt.

jelentek meg marcz. 24. napján, és Frangepán kifejté a gyülésnek Zrinyi és szövetségeseinek álláspontját. Elbeszélé, hogy a török már a mult évben felszólitá Zrinyit, hódoljon be, mely esetre minden kivánságát teljesiteni fogja, ellenkező esetre pedig őt és az országot végveszedelemmel fenyegette. Zrinyi ezt megüzente a császárnak, és felkérte, hogy gondoskodjék az ország védelméről, de az udvar figyelmeztetését semmibe sem vette, és az egész feljelentést csak fogásnak tekinté, mely által Zrinyi magasabbra akar emelkedni; szintúgy kicsinylették a felső magyarhoni mozgalmat, melynek a török segélyt igért, ha Kamdiával végezni fogott, rögtön megtámadván a császári tartományokat. Az udvar Zrinyinek kérelme, könyörgései daczára sem tett semmit, azt hivén, hogy a törököt eléggé foglalkoztatja Kandia. »A török — folytatá Frangepán — ez alatt nem szünt meg folyvást kisértgetni, fenyegetni Zrinyit a boszniai basa által, és Bukováczkyt jelölé ki azon embernek, kit bővebb értekezés végett a portára küldjön. Zrinyi tehát mintegy kényszeritve volt Bukováczkyt elküldeni, azon meghagyással azonban, hogy ha a török tőle valamit a haza ellen követelne, utasitsa vissza, és csak tisztességes szövetségbe bocsátkozzék, két rosz közül a kisebbet választván, mert különben az ország oda vész. Bukováczky meg is egyezett a törökkel úgy, hogy az viszont az országnak vallását, szabadságát, alkotmányát mindenkorra fenntartani, s mind azokat, kik oltalmába hajtják magukat, bárki ellen is megvédeni magát kötelezte. Ezt Zrinyi nem azért jelenti, mintha a király iránt való hüségtől el akarna állani, vagy hogy zavarokat, vagy háborut okozzon a császári tartományokban, hanem csak azért, mert ő és hivei más módot nem tudnak e siralmas állapotban a hazának, és hazafiaknak békés meg-

maradására, mindenkinek szabadságában állván, azon módot választani megmaradására, mely neki legjobban tetszik. Ha azonban a német urak ezen meghódolást, melyre kénytelenek, melyből rájuk kár nem háramlik, hűtlenségnek veszik: mindenkinek joga van megtámadásukat visszaverni, és támogatásukra a hatalmas török sereg is — mire, hogy szükség ne legyen, adja Isten! — készen fog állani. Ha a császár képes és hajlandó lesz magának és más keresztény fejedelmeknek erejével őket megvédeni, és ezt nemcsak szóval, hanem irással és tettel is be fogja bizonyitani, akkor ők is Isten, király és haza mellett síkra fognak szállani: de ha segélyt nem kapván, ellentállni képtelenek lévén, meghajolnak a viszonyok hatalma előtt, senkisem nevezheti őket rebelliseknek vagy hitszegőknek, senki sem támadhatja meg őket ellenségekül, »mert mi azért is keresztények, barátok és szomszédok fogunk maradni!« Beszédjét Frangepán kisebbkörü gyülekezetekben már szabadabban folytatta. Emlegette, mennyire zaklatják, sanyargatják a németek katonáik által Horvátországot, mintha csak örökös tartomány volna, és mégis mindenütt mellőzik a hazafiakat, sőt felfogadták, hogy a végekben tisztekké hazafiakat épen nem fognak nevezni. S mig a nemeseknek mondá, hogy adót fognak róni rájuk, mint a stajerek és krajnaiakra: az oláhokat izgatta, hogy nem sokára igába hajtják őket, régi szabadalmaikat elveszik, és püspököket, papjaikat kikergetik.

Szavai nem maradtak hatás nélkül, és a legnagyobb rész hüséget fogadott Zrinyinek. Hasztalan volt azonban felhivása a turmezei nemesekhez, kiknek területe Brezoviczának tőszomszédságában feküdt. E kurta nemesek nem oszták földieik, Bukováczkynak, Beriszlavich és Pogledich-

nek érzelmeit. Régi surlódásban élvén a hatalmas Zrinyiekkel, kik e nemességet sokszor szerették volna jobbágygyá tenni: ispánjuk Svastovich István, egyuttal Zágráb megyei alispán is, Frangepán felhivására: »gondolkodjanak 8 napig, és ha ekkor meg nem hódolnak, porrá égeti Turmezőt,« puskát, lőport, golyót, kovakövet kért a krajnai kormánytól, hogy ellentállhasson, (márcz. 24.) bár hire járt, hogy már 800 török van Brezoviczán Frangepánnal. Mig Frangepán Brezoviczán időzött egyik csapatja, közel Zágrábhoz, Kraljevo-Brdonál (márcz. 24.) a Száván talpakat talált, melyeken Cilliből Petriniába élelmet küldött a kormány, s melyek most éjszakai időre biztos révben pihentek. A felkelő csapat, Zrinyi parancsára hivatkozva, a szállitmányt megrohanta, a hajósokat kegyetlenül elverte, kirabolta és 40 hordó lisztet zsákmánykép Zágrábba vitt. Frangepán emberei Krajna felé Szomszédvárig Podsudsesig mentek, és ott vigyáztak a szávai révre, elfogván mindenkit, kik a császárral tartottak. Magának Frangepánnak szándéka volt Zágrábot 200 emberrel megszállni: előbb azonban a Kulpa vidékére készült, hogy a sereget, melyet Bukováczky gyüjtött, megszemlélje, s a báni végvidéket fegyverre hivja. [1])

---

[1]) Jelentés, mely e részletre nézve több, általam külön nem ismert adatot használt fel s melyet Frangepán máj. 2. vallomása is nagyjában megerősit. Rački 234. l. A titkos levéltárbeli kisebb jelentések, Breiner jelentése, márcz. 22. 1670. ugyancsak Račkinál is, több helyt igen sovány kivonatban, melyek hiányait az eredeiekből pótoltam. A gurkfeldi tanácsosok jelentése márcz. 24., a krajnai rendeké márcz. 26. 29. Gréczi haditanács, márcz. 31. april 1. Draskovich János levele Varasd, márcz. 29. 1670.; a velenczeiek jelentései: Grimani, Palmáról april 3. nem márcz. 3., mint Račkinál, Zorzi april 5.

Bukováczky márczius második felében hagyta el Berisz-lavichchal, és néhány végbeli törökkel, élükön Zrinlich agával Zrinyt és átkelvén a Kulpán, Degójban szállott meg. Itt a Kulpa mentében, Károlyvárostól le Sziszekig volt a báni végvidék, melynek őrei — kitünő katonák — nem német tisztektől, hanem Zrinyitől függtek, kapitányai Bukováczkynak bajtársai voltak, közülök Csolnics, Kamenián, Supsich vajdák hozzá is jöttek. Bukováczky márczius 18-ára, Lomniczára tüzvén az általános találkozót, utjában mindenütt Zrinyi nevében gyüléseket tartott, Zrinyi parancsait nagy nyomatékkal kihirdette, és az embereket Zrinyi hüségére feleskette, fennen hirdetvén, hogy a szultán már megküldte Zrinyinek a fejedelmi jelvényeket, a buzogányt és zöld selyem zászlót. Az emberek mondák : Zrinyi lesz károlyvárosi főkapitány, és Bukováczky petriniai vezér ; és Bukováczky összegyüjtött csapatával dicsekedvén, hogy majd lábára hág ellenségeinek, Petriniának fordult, a várbeliek marháját, melyet a legelőn kapott, elhajtá s a kulpai hajó-malmokat elvitte, hogy a várat minden élelemtől megfoszsza. A malmok a Kulpán Drenchináig usztak, mely kis várba Bukováczky embereivel betért, poharazás közt pihenvén ki első haditettének fáradalmait. Ittak itt a török császár egészségére és megparancsolák a várnagynak, hogy ágyui és mozsaraival adja tudtul a környéknek áldomásu-

---

Pápai követ april 1670. Račkinál i. h. 66. 148. 155. ll. Több helyt olvashatni, hogy Frangepán Zágrábban a jezsuiták iskoláit bezárta, de arról sem a szemtanu Éder, sem a Historia Collegii Societatis Jesu Zágrabiae czimü kézirati mű, mely állitólag a m. akad. kézirattárában volna, hol azonban fel nem találtam, s melynek e korra vonatkozó helyeit Bidermann gréczi tanár — ki abból egyszer másolatokat csinált — közlött, szóval sem tesznek említést.

kat, midőn pedig az vonakodott, ki akarták dobni az ablakon, de szerencséjére még jókor elillant (márcz. 20. táján.)

Herberstein József Károlyváros on, alig nehány mérföldre Frangepántól és Bukováczkytó,l nem nézte nyugton a felkelés terjedését. Ő már nehány nappal ez előtt előre látta a történendőket és Gréczbe irt segitségért, de hiába. Lőpora még Károlyvárott sem volt elég, határozott parancsot sem kapott még Gréczből, tekintheti-e ellenségnek Bukováczkyt és törökországi társait? Zrinyit és Frangepánt? szabad-e őket elfogni, vagy szükség esetén láb alól eltenni, javaikat lefoglalni? de ő azért mégis merészen fellépett. A tavaszi olvadás megdagasztá a folyókat, járhatatlanná tevé az utakat Törökország felé, ugy hogy e részről megtámadástól nem tarthatott. Alkapitányát, Strassoldó Miklós grófot, a szükséges őrséggel Károly városon hagyván, maradék hadával, németek és határőrökkel, márcz. 22. viharos éjszakán, kiindult, és hajnalra Károlyvárostól keletre, a draganichi erdőn túl, Kupcsinán termett, Zrinyiék egy csapatját, melyet Szily vajda gyüjtött, németjeinek egy bátor rohanásával megugrasztotta, és nehány törököt is, köztük egy agát — kik a felkelőkhöz csatlakoztak — elfogott.

Innen Károlyvárosra visszatérve, azonnal Turmező felé, és Frangepán ellen fordult. Utjában mindenütt hűséggel, lelkesedéssel találkozott, és serege 7,000 emberre növekedett. Frangepán Brezoviczán értesült közeledéséről, s egy német levelet irt neki (márcz. 25.), panaszosan emlitvén, hogy hallomás szerint embereit Károlyvárosba nemcsak be nem bocsátják, hanem parancs is van, hogy őket, ha elfogják, nyársra huzzák. Ő hive a Felségnek, minden tettét Isten és világ előtt igazolhatja. Hogy ő és Zrinyi szabad-

ságuk és vallásuk fentartása mellett a törökkel egyességre léptek, mert sem a magyarok, sem a horvátok nem képesek neki ellentállni: az nem bűn, az által sem a felségtől el nem pártoltak, sem az örökös tartományok ellenségévé nem lettek; ha Herberstein ezért üldöz valakit, még baj lehet, mit Isten ne adjon, és ő mint becsületes igaz nemes ember kérdi tőle, mit akar tulajdonképen? [1]) Herberstein azonban folytatta utját, és Frangepán sem őt, sem válaszát meg nem várva, Zágrábba visszasietett. Kevéssel utóbb Herberstein hada Brezoviczára ért, mindent fenekestől felforgatott és elpusztitott, a közel eső Lomniczán pedig Bukováczky házát porrá égette. Midőn e hirek Zágrábba jöttek: Mallinics György az Istenre kérte a markézt, ne késsen, siessen a végvidékre, gyüjtse ott össze a határőröket, egyesüljön Bukováczkyval, ki a török végekből fog hozni segitséget: de Frangepán megzavarodva semmire sem volt képes, és csak menekülésre gondolt. Haza, jószágaira, a Kulpán tulra nem mehetett, mert az utat elzárta Herberstein: éjszakra menekült tehát, Csáktornyára, Zrinyihez. [2]) Páni félelme elragadt a Zrinyi-párt többi embereire is. Mig a császár hivei, Zágráb város, a püspöki papnövelde, a túrmezei nemes község szerencsekivánatokkal üdvözölték Herbersteint: Csernkóczy, Gottal, Geréczy István, Kamenián György, maga Mallinics és Csolnics, végre még

---

[1]) Habe ich mich . . als ehrlicher und aufrichtiger Cavalier um der Wahrheit erkundigen wollen! Frangepán Herbersteinnak, márcz. 25. 1670. Brezovicza, Titk. lev. E levél Rački gyüjteményében nincs meg.

[2]) Márcz. 27. még Zágrábban volt, onnan naplójában hézag van, mig april 1. már ismét Csáktornyán találjuk.

Beriszlavich is meghunyászkodtak s a bocsánatot és feledést igérő Herbersteinnak hüségüket, hódolatukat bejelenték.

Csak Bukováczky maradt állhatatos, de ő is kénytelen volt nejével és több hivével — 30 lovassal — kik a török iránt való tekintetből hajukat nyirták, és tarfővel jártak, áthátrálni a Kulpán, és ismét Zrinyben keresni menedéket (april 4.) Herberstein nem merte a Kulpán tulra, a török földre követni, de a folyam mentében őrszemeket rendelt, a réveket elzárta, a hajókat elrontotta, hogy a törökök, kik a tulparton kisebb-nagyobb csapatokban mutatkoztak, át ne kelhessenek. [1])

Frangepán april 1. [2]) jött Csáktornyára a leverő és lázitó hirrel Herberstein dulásairól. Szeverovich már akkor szinte megtért vala utjából a boszniai basának üzenetével, hogy Zrinyi a kanizsai basától fogja a kellő választ megkapni, bár ő — a boszniai basa — is szivesen segitené, tudván, mily sokat tart a szultán Zrinyi barátságára. Zrinyi és Frangepán tehát april 2. Ivanovich Ferenczet és Tomasit Kanizsára küldék, hirül vinni a basának Herberstein támadását és kérdeni, mit tehet a basa? üres szavakban Zrinyi többé nem bizhatik, mert végveszély fenyegeti. Mustafa basának válasza a régi volt. Ő sajnálja Zrinyi kárvallását, melyet azonban, ne busuljon, helyre fog pótolni a török

---

[1]) Jelentés. Wolfsberg Kristóf, petriniai hadnagy jelentése márcz. 19. 1670. Herberstein jelentése márcz. 20. 1670. Pakanovich vallomása márcz. 20. 1670. Zorzi egy levele aprilból, mind Račkinál i. h. 81. és 173. l. Historia collegii Societatis Jesu Zágrábiae czimü már idézett kézirati mű.

[2]) Legalább naplója szerint, melyben márcz. 28—31-ikeig nincs bejegyzés, e napon már ott volt.

császár. Parancs nélkül azonban nem segithet rajta. Mig az megérkezik, megteszi a szükséges előkészületeket, de segélyt nem adhat, még az esetre sem, ha szemei előtt vágnának le törököket. Ha azonban — tevé hozzá — Zrinyit nagyon szorongatnák, csak úgy tehetne érte valamit, ha Zrinyi fiát kezesül adná, mi ugyis benn van a Bukováczky feltételeiben. E válasz, melyhez még hirek Herbersteinról, Styriában, a Muraköz felé gyülöngő császári hadakról járultak, rettenetesen felizgatták Zrinyit. Kelepczében látta magát, és nem tudta, nem fognak-e a felvidéki magyarok, könnyelmüen tett [1]) felhivására, felkelni, az általa sok felé elvetett mag kikelni, s az udvart elkeseritvén, a kibékülésnek minden reményét elölni? A kemény férfi majd nem sirt dühében, és végső ellentállásra készült. Csáktornya falaira kivonatta az ágyúkat. Őröket rendelt a keresztény végek felé, és Frangepánnak elkeseredve mondá: »Előbb, mint rám teszik kezüket, megkisértem a végső eszközöket. Jószágaimat, tisztességemet, becsületemet elvesztettem, még csak fejem van meg: de azt drágán, hogy megemlegessék! akarom eladni. Beküldöm fiamat kezesül! Ha kell, magam is törökké leszek, hogy megmentsem magamat, hogy győzzek a harczban.« Bátoritá Frangepánt, hogy csak merészen fel kell lépni, Styriára kell törni, hol sokan várják megjelenésüket, de maga is nagyon jól tudta, hogy ahhoz nincsen kellő ereje. Elhatározák tehát, hogy Tomasit a budai vezérbasához küldik, parancsért a kanizsai basa számára, hogy segitse őket. Zrinyi, Ivánovich, Frangepán egy hosszu utasitást irtak össze a barátnak, s végül Frange-

---

[1]) »Ulla sine consideratione« mondá Frangepánnak, máj. 3. 1670. vall. Rački i. h. 236.

pán hozzá tevé, hogy ha a basa a követet a Szultánhoz vagy a nagy vezérhez akarná küldeni, ne menjen, hanem mondja, hogy az neki halálos büntetésnek terhe alatt meg van tiltva: mert határozott választ akartak, és nem további elodázást. Tomasi megbizást is kapva, april 5-én nagyszombaton, indult el, de mintha a végzet is inteni akarta volna: utja mindenféle nehézségbe ütközött. A kanizsai basa nem akarta őt a rendes török postán küldeni, hanem az út veszélyei miatt, 40 lovast akart kiséretére adni. Tomasi — nem lévén elég költsége ily kiséretre — megüzente a körülményt Csáktornyára, és Zrinyi rögtön küldött utána két légrádi embert, hogy jőjjön vissza. A követek még Berzenczén, a postán érték a barátot, melynek használatát a basa végre megengedte; de Tomasi törökök közt lévén, többé vissza nem fordult, hanem folytatta utját Buda felé, hogy végkép eltünjön történetünk szinpadáról. Frangepán és Zrinyi sohasem hallottak többé semmit e szerencsétlen követjükről. [1]) Zrinyit a legválságosabb pillanatban sem hagyta el teljesen a gondolat, még kibékülhetni a császárral és kormánynyal. Megemlékezett a zágrábi püspök üzenetéről, és levélben fölkérte a püspököt, adja neki irásban: mit mondottak neki Leopold és Lobkovitz (april 3.). Borkovich rögtön felelt, megnyugtatólag! Az ő felfogása szerint Zrinyi, az udvar világos szavai folytán, bizton felmehetett Bécsbe, és azért tanácslá, tegye meg a felség akarat-

---

[1]) Zrinyinek máj. 2-iki, Frangepánnak máj. 3-iki, Zrinyi és Frangepánnak junius 26-iki vallomásai Račkinál i. h. 229, 236, 280, 290. ll. Tomasit, mint Giorgi Rudolf mint Lenori Gabor máj. 17. illetve 14. 1670. leveleikböl tudjuk, a budai basa Kanizsára vissza küldte, hová, Rákóczyhoz nem kapván utlevelet, el is ment. Titk. levélt.

ját, megmenti ez által a hitet, meg a hazát, és halhatatlan nevet viv ki magának. (april 5.) [1]) Mielőtt azonban e válasz még Zrinyi kezébe jutott volna, az nap estéjén, melyen Tomasi elment és Borkovich levelet irt, megérkezett a várva várt Forstall, telve reménynyel, telve biztatással. Forstall igen gyorsan jött le Bécsből, és szava nagy hatással volt a kétségben hánytorgó Zrinyire és Frangepánra. Mindketten készek voltak meghódolni. Zrinyi kész volt fiát felküldeni, ki atyjának merész terveit ugy sem helyeselte, és mindenben csak rosz tanácsadók művét látá, kik gyászt és végromlást fognak hozni a Zrinyi házra: [2]) a charta bianca azonban szeget ütött fejébe. Nem birta átlátni, mit akarhat azzal az udvar, és tartott, hogy arra talán halálos itéletét, vagy a tett igéreteknek visszavonását fogják irni. Forstall azonban eloszlatta aggodalmait; »nem kell akadékoskodni, ha az embernek oly kegyes császárral van dolga; a charta bianca csak igéreteinek megerősitésére követeltetik!« Zrinyi és Frangepán megadák a charta biancat és meghódolásukat még külön levelekben is kifejezék: »Felséges császár, kegyelmes Uram! — irá Zrinyi (april 7.) Forstall pátertől értesültem, mit mondott neki felséged nevében a sagani herczeg és az udvari kanczellár. Minthogy családomban nem volt soha senki, ki a magyarhoni számos és nagy zavarokban a felséges ausztriai házhoz hűtelen lett volna, sőt ellenkezőleg mindnyájan, hűségüket vérüknek bőséges kihullatásával bebizonyiták: tő-

---

[1]) A zágrábi püspök Zrinyinek, Zágráb, apr. 5. 1670. Rački i. h. 146. l.

[2]) Zrinyi János elveire nézve, Zorzi, márcz. 29. 1670. Rački i. h. 126. l.

lem is távol legyen, hogy őseimtől elfajulván, hűtlenségre vetemedjem. Soha sem jutott volna eszembe a török oltalomért folyamodni, ha számos, felséged előtt ismeretes kényszerüségek nem inditanak: de Isten tanúm és ünnepélyesen esküszöm, hogy a törökkel semmiféle egyezséget vagy szerződést alá nem irtam s helyben nem hagytam; hogy ámbár nagy remények és igéretekkel kecsegtetett, kisértgetett, soha teljes és feltétlen beleegyezésemmel e kisértésekhez nem járultam, soha komoly szándékkal nem voltam, hogy magamat neki alávessem, annál kevésbé, hogy érette Felséged ellen fegyvert ragadjak. Mindazonáltal nem akarom menteni magamat, sőt bánom, hogy ilyesmit csak szóba hozni is megengedtem. Bizonyossá tétetvén azonban Lobkovitz herczeg levele és Forstall jelentése által felségednek irántam való hajlandóságáról, melyet sohasem akar tőlem, és az ország e részétől megvonni, térdre borulva felséged előtt, bocsánatot kérek és magamat, mindenemet alázattal és feltétlenül felséged kegyelmére bizom! a török protectióról és mézes igéretekről lemondok, és hüségem zálogául fiamat Bécsbe küldöm, a többit felséged megfogja hallani Forstalltól, kit mindig a magam és felséged hű emberének tapasztaltam, én pedig alkalmilag, főkép a török ellen, fényesen le fogom mosni a most rám esett foltot és véremmel fogom bebizonyitani, hogy felségednek leghivebb alattvalója vagyók.« [1]) Frangepán emlité, hogy, ámbár belső meggyőződése szerint, sohasem tett semmit, mi a felség iránt való köteles hüséggel ellenkeznék: mégis nagy szivfájda-

---

[1]) »Et meo sanguine testabor ut sim fidelissimus vasallus Comes Petrus a Zrin.« A levél a periratoknál, Račkinál i. h. 157. l. A kivonat a Jelentésben hiányos.

lommal kellett Forstalltól hallania hogy ő felsége nagyon neheztel rá. Inkább ezer halált szenvedvén el, sem hogy a királynak legkisebb neheztelése is rajta maradjon, könyörögve a felség lábaihoz borúl, bocsánatot kér és fogadja, hogy nemcsak szóval vagy tettel, de még gondolattal sem fog megtántorodni soha a felség iránti való hüségében, és kész életét, vérét, mindenét a felség szolgálatában feláldozni; csak vétessék ismét vissza a régi kegyelembe (april 7.) [1]) Egy körülmény volt azonban, mely még Forstallt is aggasztá: a stajer népfelkelés, a császár hadai, Kaiserstain, Leslie, Grana gyalog Jacques dragonyos és Zeiss vasas ezredei, mintegy 7—8,000 ember Potol körül gyülöngtek, és félő volt, hogy Zrinyit megtámadják, mielőtt még Forstall a béke alkudozásokat befejezte volna. Forstall tehát irt Bécsbe Lobkovitznak, hogy jő a fiuval, és a charta biancaval, irt Zrinyi parancsára Herberstein Miksa grófnak, a gréczi főkormányszék elnökének: (april 6.) »állitsa meg a német hadak utját a Muraköz felé, ne keltsen gyanút Zrinyiben, ne legyen oka, hogy a Mura mentében Zrinyi parancsára készen álló kanizsai törökök haza ne menjenek, midőn már minden bajnak vége, minden teljesen tisztában van,« s ezzel husvéthétfőn april 7. Zrinyi Jánossal Bécsbe indult.

Már ekkor maga Spankau is Potolba érkezett, miután Gréczben az ottani hadi tanácscsal hadi tervét akkép állapitotta volt meg: hogy ő Styria felől a Muraközbe törve, mindenek előtt a Mura mentét szállja meg, Kottorit megveszi, és elvágja Zrinyinek az utat, hogy Kanizsára, vagy Magyarországba, Rákóczyhoz mehessen; Breiner a tótor-

---

[1]) Frangepán levele, a titkos levéltárból, Račkinál i. h. 158. l.

szági végek hadával Légrádot szállja meg, Herberstein pedig Frangepán és Zrinyinek Kulpa melléki váraira: Ozályra, Novigrádra s aztán a tenger mellékre vesse magát, mindenütt az élelmet és hadiszert a császár számára elkobozza és az összeesküvőknek a menekülést a tenger felé elzárja. Serege, melynek egyébiránt sem minőségével, sem mennyiségével nem volt megelégedve [1]), e terv kivitelére elégnek látszott Zrinyi csekély hadával szemben, de nem volt elég, ha a török beavatkozott. Sietnie kellett tehát, hogy végezzen, mielőtt a török felléphetne, mig Zrinyiről feltevé, hogy épen ez okból igyekezni fog huzni-halasztani a döntő pillanatot: és azért Forstall üzenete a katonák szemében csak cselfogás volt időnyerés végett. Hasonlót gondolt Spankau a levélről, melyet Zrinyi maga irt neki (april 8.), olaszúl — Frangepán fogalmazta —: »hogy hallomás szerint a császári sereggel a Muraközbe készül; de ő — Zrinyi — már ügyét a császár itélete alá bocsátá. Meghódolt, fiát Bécsbe küldé és kész a markézzel minden pillanatban, ha kivánják, szintén utána menni. Esze ágában sincs valamit tenni ő felsége ellen s reményli, hogy ha Spankau jő, nem fogja őt ellenségnek tekinteni. Fontolja meg, mily következményei lehetnének annak, ha másként bánnék vele, ki minden perczben kész vérét ő felségeért kiontani. Követei meg fogják erősiteni levelét,« s e követek Káldy György, lovas kapitány és Lahn Rudolf, a lovászmester voltak, kik kocsit és 6 lovat is hoztak Spankau számára, hogy mint vendég a Muraközbe jöhessen. Spankau magánál tartá a hintót, és lovakat s a követeket csak april. 11., mire már teljesen elkészült, bocsátá visz-

[1]) Zorzi april 12. 1670. Rački i. h. 172. l.

sza, azon nyájas felelettel, hogy a császári hadak csak a török ellen vannak kirendelve, és reményli, hogy nem sokára személyesen fog Zrinyivel találkozhatni. [1])

Időközben (april 11.) Bukováczkytól is jött levél (Zrinből april 5-ikéről,), ki daczára a hireknek, hogy Zrinyi meghódolni készül, makacsúl ragaszkodott még ábrándjaihoz, házának üszkei felett arra gondolt, hogy majd épit neki még palotát Erdődy, [2]) és a bánt is kitartásra buzditá. Kérve kért, ne béküljön ki a némettel, maradjon meg a szultán hűségében, ki nagy embert csinál belőle, és azonnal nagy sereggel segiteni fogja, csak pecsétjét és fiát küldje kezesűl. [3]) Zrinyi azonban felelt, hogy őt ugyan veszély fenyegeti; Herberstein birtokait elfoglalta, és sok kárt tett bennük, nem tudja mi lesz belőle, mert a németek napról napra közelebb jönnek a Muraközhöz, de azért a császártól el nem áll, alatta akar már élni és halni! Adott Isten Bukováczkynak is észt; használja fel, és ha már földi jószágait elvesztette, igyekezzék legalább még lelki üdvösségét megmenteni. [4])

Bécsben egyidejüleg vették Forstall levelét Lobkovitzhoz azzal, melyet Herberstein Miksának irt, s melyet az rögtön az udvarnak megküldött. Lobkovitzék Zrinyi készsé-

---

[1]) Zrinyi levele Spankauhoz april 8. 1670. Spankau jelentése Gréczbe april 9. 1670. Lahn Rudolf april 23. és Zrinyinek jun. 26. vallomása Rački i. h. 158, 161, 208, 280. l.

[2] A petriniaiaknak már idézett vallomása. april 5. 1670. Rački i. h. 145. l.

[3]) Bukováczky levele a titk. levélt. A levél jött: Gleich den Freytag zuvor als die Teutschen Soldaten in die Insel Khomben — mi april 11. volt. Ivanovich Ferencz, Rački i. h. 257. l.

[4]) Ivanovich Ferencz vallomása perében, Rački i. h. 251. l.

gében, fiát felküldeni, nem őszinte megtérést, hanem csak ijedséget láttak a felett, hogy Tattenbach elfogatott, s a török segély késik. Fogásnak tarták az egészet Zrinyi részéről, hogy időt nyerjen: s azért ők annál inkább sürgették az executiót. Inték azonban Breiner és Herbersteint, ne tegyenek semmit Spankau nélkül, »gyülevész hadaikkal,« [1]) mert a vakmerőség már gyakran a kész győzedelmet elszalasztá. A mi magát Forstallt illeté: a ministerek nem tudták, mit tanácsoljanak a császárnak? Megbotránkoztak a barát szemtelenségén, hogy csak ugy irogat a Zrinyi ellen való hadjáratnak megszüntetése végett. A charta biancara, a fiatal Zrinyi feljövetelére mit sem adtak. Mit használ a fehér lap — kérdék — meghatalmazás nélkül azt kitölteni? mit csináljanak Zrinyi Péter fiával? Zápolya János is átadta fiát és anyját — mondák nem épen nagy történeti tudománynyal — mégis lázadó és gazember [2]) maradt György bibornokkal. Hogy Zrinyi meghallgattassék, realisabb biztositékok kellenének. Legjobb volna ugyan, ha meghalna s igy vége volna mindennek: de ha a felségnek meghódol, parancsára Gréczbe vagy Bécsbe jő, Légrádot, Csáktornyát, Buccarit, Burcarizzát, összes jószágait a császárnak átadja, császári őrséget befogad, Frangepánt, nejét, fiát magával hozza, meg lehetne neki bocsátani, csak hogy akkor is kiséretet kell melléje adni és úgy küldeni fel, okúl adván, hogy a nép dühe ellen kell őt megvédeni, mert botrányos és veszélyes dolog volna,

---

[1]) »Diese beiden seien nur schlechte Hallunken,« mondja az april 9-iki titk. tanácsi jkv., mely passus azonban Rački kiadásában hiányzik.

[2]) »Ein rebell und Schelm geblieben!«

ha Bécsben szabadon járna kelne, nyilt homlokkal az udvarhoz jönne, mintha mitsem vétett volna; sőt még báni méltóságát és más kegyelmeket is kérne; a legkisebb megbántásra pedig odébb állna és ujra kezdené. Elhatározák tehát, hogy Forstalltól ily meghódolást fognak kérni: minthogy pedig lehetséges volt, hogy a mig Forstallal foly az alkú, a Muraközben már megkezdődött a támadás, Spankau is utasitandó, hogy Zrinyinek ilyetén meghódolását elfogadja, mert akkor vérontás nélkül eléri azt, mit fegyverrel akarna még csak kivivni. (april 9.) [1])

Mig az utasitás Spankau számára készült, Forstall apr. 12. este növendékével megérkezett, és eleve a városon kivül — a Landstrasson fekvő augustinianus kolostorba — majd a városba a »Vad emberhez« szállt s innen rögtön Lobkovitzhoz sietett, bejelentvén Zrinyinek meghódolását. »Zrinyi nem szab többé feltételeket. Ha nagyot vétett, nagy is bánata. Kész feljönni, csak adjanak neki megnyugtatása végett, menlevelet.« Lobkovitz kitérőleg felelt. »Tetszik neki, hogy a fiu feljött,« és ment azt tudtúl adni Leopoldnak, és még az nap este, titokban, feltünés nélkül, saját kocsiján magához hozatta az ifjút, ki könnyeivel inkább mint szóval kért kegyelmet, és erősité, hogy atyjának botlását sem nem tudta előbb, sem nem helyeselte.

---

[1]) »Ist dieser Weg in perdon mit obiger Securitet vor Gott und Welt fundiert, und der gleichen Clemenz cum rigore vermischt, wird auch dadurch methodice adeoque cum applausu procedieret wie zumallen eben das jenige in effectu neben Sparung so villen Christen Blutes und ander extremiteten mit der Güte erhalten, was man sonsten mit dem Schwerdt und schärffen zu erobert verhofft gehabt.« Titk. tan. jkönyv april 9. 1670. Rački i. h. 161, 167. ll.

Lobkovitz kényelmes szállást adatott neki, őrök nélkül: de azért vigyáztak minden lépésére. Forstallnak pedig kijelenté, hogy salvus conductust az udvar Zrinyinek nem ad, nem illenék, hagyatkozzék a gróf feltétlenül a császár kegyelmére. Egyuttal közlé vele a feltételeket, melyeket a titkos tanács megállapitott, és követelte tőle, hogy Zrinyi charta biancáját következőleg töltse ki: »Felséges császár! Kegyelmes uram! Mellékelt levelemből látni méltóztatik, mily hódoló alázattal követem meg vétkeimet, és kihágásaimat, és kérek bocsánatot, feltétlenül, mindenestül alávetvén magamat Felségednek. Hogy azonban Felségednek a megbocsátásra, és arra, hogy régi kegyébe visszafogadjon, annál több oka legyen; hogy kitessék, miszerint bocsánatkérésemet tettel is óhajtom támogatni, Forstall atyának teljes felhatalmazást adok arra, hogy mind azt, mit felséged tőlem a török szövetségről való lemondás, büntársaimnak megnevezése, Csáktornya, Légrád, Kottori, Buccari, Buccarizza és más jószágaim, váraim, kikötőimnek felséged kezéhez való adására, Bécsbe való menetelemre nézve kivánni méltóztatik, nevemben megigérhesse biztositván felségedet annak rendje szerint, hogy amit nevemben megfogad, megigér, nemcsak jóvá hagyom, és megerősitem, hanem azt mindenben, a legcsekélyebb részletig meg is tartom, teljesitem, és felséged és az ausztriai ház iránt való hüségben mindig megmaradok, már kifejezett alázatos kérésemet ismételvén.« [1]) Ezt tenni azonban Forstall vonakodott, mert ilyesmire Zrinyitől utasitása nem volt: adott azonban magáról irást »papi hitére Isten, szüz Mária és Istennek minden szenteire,«

---

[1]) Jelentés.

hogy a mennyire csak tőle telik, igyekezni fog Zrinyit e feltételek elfogadására és teljesitésére rábirni. (april 15.) [1]) Frangepánra nézve ily igéretet nem tett, mert javulása — mint mondá — nem várható. Az udvarnál is Frangepánt tarták a főbünösnek, ki a bűnös, büszke gondolatokat első önté nővérébe és általa Zrinyibe. Levele, melyet Csolnicsnak irt, és melyet ez, meghódolásakor Herbersteinnak bemutatott, kevéssel elébb (april 6.) került Bécsbe, és nagy megbotránkozást szült. Az udvar fel is használta és különféle forditásokban elküldé [2]) a mainzi érseknek, a szász, és brandenburgi választó fejedelmeknek, a regensburgi német birodalmi gyülésnek, pápa nem lévén, a cardinalis collegiumnak, és a Rota Romanának, hadd lássák, mily érzelmekkel viseltetnek a magyar összeesküvők a kereszténység iránt, mint igyekeznek szövetségre a törökökkel, és mennyire gyalázzák, gunyolják kiváltképen a németeket. Mind a mellett Lobkovitz neki is, mint Zrinyinek, nyájasan irt. »Örült hüségén, és nem kételkedik, hogy azt tettel is be fogja bizonyitani, és segiteni fog a zavarok lecsendesitésével mindent a régi nyugalomba visszahelyezni. A felség kegyelmének kapui soha sem voltak senki előtt elzárva, abban tehát nem kell kételkedni.« Ő tehetsége szerint pártolni fogja, s hasonlóképen szólt — bár kissé melegebb hangon — Zrinyihez irt levelében. (april.

---

[1]) Forstall kötelezője Račkinál i. h. 184. l. Megérkezéséről Bécsbe, Zorzi levele april 19. u. o. 191.

[2]) Lipót a hesseni bibornoknak, apr. 6. Račkinál hiányosan, a gréczi kormánynak apr. 16. 1670. Rački 156. 186. ll. Titk. lev. Contro lui più che contro lo Zrini esclama la corte e s'accende lo sdegno ; si pressente, che sia stato il primo ad istigare la sorella a superbi cattivi pensieri Zorzi, ugy látszik. apr. 14. 1760. u. o. 173. l.

16.) [1]) E két levéllel Forstall még az nap visszasietett Csáktornyára, és Spankau, kiről tudták, hogy april 13. akarta megkezdeni támadását a Muraközre, parancsot vőn, hogy, ha a helyzet még teljesen meg nem változott, szabad utat engedjen oda és vissza a barátnak. Midőn azonban e sorokat Bécsben irták, a koczka már el volt vetve és Zrinyi Frangepánnal már Magyarországon volt, utban Bécs felé. Spankau, még mielőtt az udvarnak april 13. és 14-ikéről kelt parancsait megkapta volna: hogy Zrinyit, ha meghódol, és az udvar feltételeit teljesiti barátilag fogadja, de ha a császáriakra lövet, magát ellenségnek mutatja, ellentáll, a kegyelemről többé szó ne legyen, [2]) megkezdé hadműveleteit. Már 12-ikén 600 lovasa Sauriczcznál átkelt a Dráván; az éjet seregével Ormosdon és Polsterauban tölté, és 13-án a Muraközbe tört, mig Breiner 4000 emberrel Légrád ellen indult [3]). Spankau, gyalogságát hátra hagyva, lovas és dragonyos ezredeivel előre vágtatott Csáktornya felé. [4]) Zrinyinek kedve lett volna ellentállni és megverekedni; de a német Purgsdorf, dragonyos kapitánya figyelmezteté, hogy Spankaut a császár és nem Herberstein vagy Breiner küldik. [5]) Elrendelé tehát, menjen Káldy Spankau üdvözletére, azután nyergeltetett, mert maga Frangepánnal jobbnak találta előle kitérni, és Forstall után menni (april 13.). Éjfél előtt 11 órakor indultak. Frangepán Katalin ott volt az előkészületeknél a szobában, fér-

---

[1]) A két levél Račkinál i. h. 183. l.

[2]) Utasitások apr. 13. 14-ről Račkinál i. h. 181. és kk. ll.

[3]) Spankau levele tervéről a haditanácshoz april 12., mely végre is hajtatott. Rački i. h. 171. l.

[4]) Jelentése apr. 14. 1670. Rački i. h. 183.

[5]) Ezt Zrinyi maga mondja jun. 26. vallomásában u. o. 280. l.

jénél, öcscsénél. »Isten veled« mondá neki Zrinyi [1]) és lóra vetvén magát Frangepánnal kirohant az éjszakába. Velük volt Lahn Rudolf, Szeverovich és több cseléd, mindössze 20 ember 20—25 hátas lóval. Az asszony szemében nem volt könny, és sietve elégetett minden iromány t, mit ártalmasnak tartott, köztük Frangepánnak Zágrábból irt leveleit, az oláh püspöknek szánt diplomát, a boszniai és kanizsai basák leveleit és Tattenbachnak ligáját. A menekülők északnak vették utjokat. Turnicse irányában átkeltek a Murán, az emberek három hajón, a lovak uszva. Másnap délre Széchy szigethen voltak, estére elérték Körmendet, és a Batthyányaknál megháltak. Utközben Zrinyit aggodalom szállta meg, jó-e, tanácsos-e most Bécsbe mennie? Eleve Szigethen, majd Körmenden akart maradni Batthyány embereinél álruhában : mig Frangepán menjen fel Bécsbe, kipuhatolni a dolgok állását. De Frangepán ezt semmikép sem akarta tenni; állhatatlanságot vetett Zrinyi szemére. Fenyegette, hogy felmondja neki a barátságot, és tovább ragadta magával. [2]) Ez első nap mintegy 10 mérföldet lovagoltak, másnap (april 15.) már lassabban mentek, és Keresztesen a Pinka vize mellett háltak jezsuitáknál. [3]) April 16. Kőszeghen mentek keresztül, hol egy

---

[1]) »Sie seyen in der Stube gewesen und der Graf habe zu ihr gesagt: behuette dich Gott! sie habe aber nicht geweint.« Lahn. vall. apr. 23. 1670. h. o.

[2]) Ezt Frangepán mondja ugyancsak jun. 26. vallomásában. Rački i. h. 295. l.

[3]) E falu nevét csak Frangepán naplójából tudjuk, ki feljegyzé, hogy apr. 15. »a Grosstorfio« mit adott az ottani szolgának. Van egyébiránt Magyar és Németkeresztes, melyeket csak a Pinka választ

protestáns városi senator, a legtekintélyesebb, és leggazdagabb, Somogyi András szólott Zrinyivel, és le akarta beszélni, ne menjen Bécsbe, hanem a felvidékre Rákóczyhoz. [1]) Éjszakára a kaboldi várba szálltak, gróf Kéry Ferenczhez, kinek testvére János, a paulinus, mondott egykor gyászbeszédet Zrinyi Miklós ravatala felett.

Kéry nagy hive volt a császárnak, és már néhány nap ujságolt Bécsbe Zrinyi mozgalmairól. [2]) Zrinyi és Frangepán megmondák neki, hogy Bécsbe készülnek, s ő nem tehetett mást, mint hogy biztatta őket, tegyék meg, nem lévén elég ereje, őket arra kényszeriteni [3]). Mig a vendégei aludtak, rögtön — még az éjjel — Bécsbe üzent, hogy Zrinyi és Frangepán nála vannak. Levele april 17. este felé ért Bécsbe, és onnan jött a válasz, hogy ha a két ur nála van, buzditsa őket a feljövetelre; ha máshová törekednek, tartóztassa le őket; ha pedig már elmentek, tegyen jelentést Bécsbe. E válasz ápril 17. este 8 órakor kelt Bécsben, [4]) de mielőtt Kaboldra érkezett volna : Zrinyiék már folytatták utjokat (april 17.)

Kéry, mit volt tennie? néhány emberével velük ment.

---

el : létezett-e már akkor mindkét falu? és melyikbe a szálltak a menekvők? nem tudom.

[1]) Széchenyi Montecuccolinak Szombathely máj. 20. 1670. Had. lev.

[2]) April 7. 1670. Had. lev.

[3]) »Perche Cheri non aveva gente« irja Caprára apr.20. 1670. i. h.

[4]) A levél, melynek hitelességét Majláth kétségbevonja, Katonánál i. h. 799. l. azon szerencsétlen toll vagy nyomtatási hibával, hogy Kéry kastélya »Potae«-nak neveztetik, mit iróink — például — Szalay Potyra voltak kénytelenek magyarázni, daczára az ebből származó chronologiai és geographiai képtelenségeknek.

Utközben találkozván Bécsből jövő szolgájával, kérdé — Zrinyi és Frangepán előtt — van-e nála levél? mire ez, ildomosabb mint ura, nemmel felelt, nehogy Zrinyiék is kérjék a levelet, és látva annak tartalmát, talán megdöbbenve utjokat megváltoztassák. Igy azonban ezen éjjel meg sem állva, april 18. reggelre Bécsbe érkeztek, és a Landstrasse külvárosba az augustinianusok kolostorába szálltak. [1]) Megjövetelük roppant meglepetést okozott; és az udvar sietett őket a legudvariasabb külszin alatt hatalmába keriteni. Lobkovitz értük küldé hintóját,, mely őket délben a városba hozta, és a karinthiai utczában fekvő »Fehér hattyu« vendéglőbe szállitá, minden őrizet nélkül. Este felé azonban szétoszták őket: Zrinyit a városi őrség alezredeséhez, Ugarte báróhoz, kinek közelében fia is lakott, Frangepánt gróf Traun őrnagyhoz, Lahn Rudolfot pedig Arnold kapitányhoz, mert e tisztek lakása előtt őrök' álltak, és igy vigyázni lehetett rájuk annélkül, hogy fogságban levőknek látszottak volna. Megjövetelük egészen megzavarta a közvéleményt. Mondák ugyan eleinte, hogy Kéry foglyúl hozta őket s e mese átment az utókorra, de a jól értesült kortársaknál alig egy perczig talált hitelre. [2]) Ellenkezőleg, az volt a vélemény, hogy már kegyelmet kaptak, és panaszt jöttek tenni Herberstein, az Auerspergek, és a stajer urak ellen, kik őket, ártatlanokat, oly csunyán rágalmazták. Lobkovitz — mon-

---

[1]) »Ne' borghi di questa citta« irja a pápai követ april 20. 1670. Rački i. h. 198.

[2]) Zorzi apr. 19. 1670. levelében emliti és hiszi a Kéry-féle esetet, Rački i. h. 196; Caprara már nem s aztán tovább, hiteles okmányban nincs többé nyoma e mesének; a Jelentés is csak annyit mond »deductore Kerio.«

dák némelyek — szereti, hogy az Auerspergek ellen törnek, s a józanabbak mindenkép átlátták a tulzást, mely az eddigi hirekben a rettenetes összeesküvésről, török segélyről feküdt, midőn a főemberek ellenszegülés nélkül maguk magukat adták a császár kezébe [1]).

Ez alatt a Muraközben és Horvátországban is minden bevégződött és a hir Csáktornya elfoglalásáról még Zrinyi előtt Bécsbe ért. Spankau april 13-án Csáktornya közelébe jutott, a nélkül, hogy ellentállásra, vagy ellentállásra czélzó készületekkel találkozott volna. Mindazon által az éjjel még várt, és csak másnap reggel (april 14.) jelent meg, hadirendben a vár előtt. Első felszólitására, hogy adja meg magát az őrség, megnyilt a kapu, és Zrinyinének egy tisztje kihozta a kulcsokat, és az üzenetet, hogy Csáktornya mindig nyitva áll a császár hadainak. Spankau, midőn Zrinyi és Frangepánnak hült helyét találta, Zri-

---

[1]) »Io mi sono scandalizato in estremo di questa Anticamera, e di molti Cavi per altro di giudizio e di spirito, ch'hanno dette e scritte cose troppo lontane del vero« — irja Caprara april 20. i. h. ki érdekes adatokat szolgáltat az akkori hangulatra nézve. Zrinyinek utazását illetőleg a kutfők Lahn Rudolf, april 23. vallomásán kivül, Rački i. h. 208. l. egy jelentés Gréczből april 17. u. o. 188., melyben az olvashatlan irás folytán Körmend helyett Giernradt van. A gréczi haditanács Leopoldnak, april 18. 1670. Leopold april 18. 1670. a gréczi kormánynak : »selbige vorgestern zu Goppersdorf bei dem Grafen Kery angelangt, und sie von dennen sich selbsten allher in arrest gestellt« u. o. 189. l. Zorzi april 20. A pápai követ ugyanazon napról, u. o. 196, illetőleg 198. l. Wagner patheticus leirása csak mosolyra gerjeszt. »Interim miseri per silvas et loca invia errabundi rerum omnium nudi, terrore furiisque suis acerbius quam tot jacturarum sensu laniati, quo se verterint, plane ignorabant.« Katonánál i. h. 798. l. Majláth i. h. IV. 86. l.

nyinét, ki távozni akart Aurorika [1]) leányával, tiszteletteljesen, bántalom nélkül, a várban marasztá, a várban Kanitzki kapitány alatt a Leslie gyalegezredből 100 embert őrségül hagyott, és sietett Kottorit is hatalmába ejteni. Ugyanaz nap Breiner Légrád előtt termett, és a nyilt, de 1500 harczias, részben protestans katona-népség által, lakott városkát [2]) szintén ellentállás nélkül elfoglalta, miben nagy segitségére volt Czindery György, őse egy később hires dunántúli családnak, ki a török hódoltságból szakadt a tótországi végekre, mint harambasa, és később Zrinyi Miklós szolgálatába lépett, és Péter alatt légrádi alkapitánynyá lőn. Vitézsége mellett azonban undok vétkek terhelék, ugy hogy a bán őt elfogatta, a kapronczai haditörvényszék elé állittatta, mely őt, rábizonyodván a törökkel való czimboraság, kettős házasság, rablás, házasságtörés, gyilkosság, vérfertőztetés, halálra itélte. Zrinyi a helyett, hogy kivégeztette volna, néhány hónapi fogság után szabadon bocsátá, sőt elkobzott javaiért is részben egy szlakoveczi kuriával kárpótolta: de Czindery a fogságot, a vádat nem bocsátá meg neki. Husvét körül kezdett hireket küldeni Breinernek és Löbeneggnek Kapronczára, értesité őket, mikép lehet Légrádot legkönnyebben megközeliteni, és ő is befolyt, hogy a légrádiak hajlandókká lettek ellentállás nélkül alávetni magukat a császáriaknak [3]).

---

[1]) Igy fordul elő neve a családi levelezésekben.

[2]) »Fortezza Egredat (azaz Légrád) . . . e che è difesa da fierissima gente cittadina, che sara al numero di mille e cinque cento buoni soldati.« Giustiniani april 20. 1670. Rački i. h. 201.

[1]) Czindery történetét 1669. sept. 5. Kapronczán lefolyt peréből, és a kapronczai őrségnek 1674. decz. 21. és 1647. jan. 9. kelt bizonyságleveleiből tudjuk. P r i m. l e v.

Mig Breiner és Spankau találgaták, hová menekültek Zrinyi és Frangepán? és Spankau reménylé, hogy biztató szavaira elő fognak kerülni: Zrinyiné a német tiszteket, mint vendégeit fogadá, nekik vadhussal, borral kedveskedett, de azok katonáikkal rutul hálálák meg udvariasságát. A legénység a boron kezdé: s ki kellett verni a hordók fenekét, hogy őket rendbe lehessen szedni és elvonni a csábos italtól. Következett azután a rablás, melynél a tisztek előljártak. Butor, fegyver, drága szőnyegek, konyhaedény, öt pár ló kocsistúl, szerszámostúl egyformán elvándoroltak a csáktornyai várból. Spankau lovat és kocsit, két órát, 12 ezüst serleget, szőnyegeket, egy ezüst kardot, Leslie és Grana ezredesek lovakat, fegyvereket, a főszállásmester 50 aranyt, Kaniczki kapitány 12 ezüst táczát és asztalkendőket, ki ezüst gyertyatartókat, ki mást tulajdonitott el magának. A gréczi haditanács küldötte, Wildenstein János Ferencz báró, ki a császár nevében jött foglalni Csáktornyára, e »szomoru helyen« a tisztek részéről mindenféle akadálylyal találkozott, és csak messziről volt kénytelen szemlélni a pusztulást. Mire rákerült a sor, a legértékesebb már el volt vive; Zrinyiné még valami 60 cselédjével majdnem élelem nélkül maradt, és a biztos hamaros összeirásában — 72 ágyun és némely fegyvereken kivül — már csak nehány butor, kép, köztük a szigetvári Zrinyi képe, mappa, a leveles láda, egy »vörös horvát nadrág,« egy karmazsin, egy fekete nadrág és más efféle dolgok szerepeltek [1]).

---

[1]) Caprara levelei april 20. 27. i. h. Titkos levéltári jelentések, részben Račkinál, jelesen 183, 186, 191 (Zorzi levele april 19-ről) 198, 203 ll. Zrinyi Katalin levele Leopoldhoz máj. 2. 1670. u. o. 225. l. Az 1670. nyarán Praszinszky Péter által a horvátországi felkelők

Hasonló jelenetek ismétlődtek a Száván tul, a Tengermellékén, hová Herberstein vitte fegyvereit. A károlyvárosi kapitány, miután Zágrábot ismét feleskette a császár hűségére, apr. 7-én megvette és elpusztitá Szvarcsát, a Zrinyicknek Károlyvároshoz közel eső várát, s utána megvette Ozályt, Ribniket, Zrinyi, Novigrádot, Szeverint, Boszeljevot, Frangepán Ferencz javait kardcsapás nélkül, mert Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz jobbágyai ellentállás nélkül meghódoltak, és csak attól féltek, hogy a koczka fordultával régi uraik visszatérnek, és ők e gyors elpártolásukat még megkeserülhetik. Herberstein mindenütt kihirdeté, Zrinyi és Frangepán proscriptióját, és a bán fejére 10,000, a markéz fejére 5000 tallért tüzött. Az elfoglalt jószágokon a károlyvárosi németek és a végvidékiek ellenség módjára dúltak, raboltak. Ozályban az ajtók, ablakok sem maradtak meg; még a lakatokat is lehasogatták, és Saurer károlyvárosi zászlótartó elvitte amaz ékes karabint, mely egykor Csengics basa tulajdona volt. Voltak majorságok, hol egy pár baromfin, pulykán, tyukon kivül semmi, de épen semmi ingóság sem maradt [1]). April 10-én Herberstein megindult a Tengermellékre, melyet az osztrák kormány nagyon féltett, nehogy a ravasz velenczeiek — azon ürügy alatt, hogy az ott fekvő

---

javairól felvett inventariumban Rackinál 556—586. ll. olvassuk Csáktornyára nézve: »Quae et quanta in arce Chaktornya damna sunt illata in distractione et acceptione tot tantarum rerum mobilium in valore multarum millium, per milites germanos sub comanda generalis Spanko videlicet universorum ferme equorum curulium aliorumque equorum praestantiorum cum omni apparatu et ornatu equestri, abductione item acceptione et ablatione panni lati fiok dicti et panni granat sat. sat.

[2]) Relatio confiscationis, Račkinál i. h. 574. l.

nevezetes helyek török kézre ne kerüljenek — egyetmást el ne foglaljanak, és meg ne tartsanak. Itt Frangepán Orfeus és Frankulini tétlenkedtek, némi külső tevékenység mellett. Frankulini a papok által a szószékről minden 12 éven felüli férfit fegyverre hivott és mosdatlan szavakban áradozott a császár ellen [1]). Orfeus török segélyre gondolt, és ajánlá magát Ali, udbinai bégnek, a ki a Likkaban és Korbaviában parancsolt. Levelét azonban — melyet mint kiválólag hű emberére Bogdanics Gyuricza nevű végbelire bizott, — a követ elvitte Breinernek [2]). Orfeus különben csak félig bizott a törökben, midőn pedig hallá, hogy Herberstein a végbelieket Károlyvárosra gyűjti, embereit, leveleit fogdostatja és a Frangepánokra ellenségképen készül, teljesen elveszté fejét. Olyanok vagyunk, mint a tuskók — irá maga Frangepán Ferencznek (márcz. 31. Noviról), nem tudjuk, mit csináljunk [3])?; de midőn bátyja bajáról értesűlt, gyorsan készen volt a határozattal. Még mielőtt Herberstein a tengermellék felé meg is mozdult volna, april 4. Frangepán Ferencz nejével, — kinek nagyon fájt, hogy férjétől a sors elszakasztá és 28 személynyi kisérettel Noviban hajóra ült, Buccarit érinté, és átvitorlázott a triesti öbölbe Monfalconera, a honnan Rosacisba, Friaulban, Valvasone grófhoz, nagybátyjához menekűlt. A markéza, csak öt női cse-

---

[1]) Frankulini pere a k a m. l e v.

[2]) Frangepáni Orfeusnak e levele nyomtatásban is megjelent Histoire des Troubles I. 92. hibásan Naniról keltezve Novi helyett. Rackinál — 83. l. — pedig a horvát kivonatban a nap van hibásan marcz. 20-ra téve 31-ike helyett.

[3]) »Noi stiamo come huomini di legno, per non saper far qualchue resoluzione.« Orfeus Ferencznek marcz. 31. 1670. Novi. Titk. lev. Rački által nincs kiadva.

lédet, egy papot, egy apródot és két szolgát tartott meg kiséretéből, de ezüstjét, értékesebb jószágát 20 csomagban magával vitte [1]).

Herberstein 4000 emberrel indult Károlyvárosból a tengermellékre. Lehetett ugyan hallani nyilatkozatokat, hogy a tengermellék ellent fog állani: de a dolog csak szónál maradt. A károlyvárosi generalis apr. 12. már Buccariban volt. A város rögtön megadta magát. A várban Frankulini egyet gondolt, hogy ellentáll, de csakhamar megváltoztatta szándékát, letette a fegyvert és hadi fogolylyá lőn. Az egész vidék, Novitól fel Grobnikig és Brodig, a vinodoli völgy, a Zrinyiek ősi fészke Brebir, Krisan, Drevenich, Hrelin meghódolt s parancsnokává Herberstein Paradeyser Ernő gróf somberki kapitányt nevezé ki, székhelylyel Buccariban azon óhajtással, hogy ezen rész a magyar koronától elszakittassék és Krajnához csatoltassék. Novit Gall György, segniai alkapitány foglalta el 28 bárka fegyveres uszkókkal, lobogó zászlókkal, pergő dobszóval indulván ki e hadi kalandjára, mely a résztvevőknek gazdag zsákmányt juttatott. Novi után e csapat Ó- és Új-Kraljeviczát dulta fel. Uj-Kraljeviczán nem kimélte a márvány-szobrokat, márvány padozatot, mellyel a Zrinyiek e kedves várukat felékesiték. A mit elvihettek, elvittek terhelt hajókon Segniába, a többit összevissza törték, és romot, pusztaságot hagytak maguk után. Paradeyser testvérével az egész tengermellékén összerabolt mindent, minek csak valami értéke volt: ágyukat, készpénzt, butorokat, halászhálókat és példájuk egész Hor-

---

[1]) Frangepán Orfeus menekülésére nézve l. Giustiniani levelét, Udjne april 20. 1670. Racki 200. l.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

vátországban utánzásra talált. Zrinyi és embereinek jószága szabad zsákmány tárgya volt. Midőn Spankau a Muraközbe tört, Pethő Ferencz, egy Styriába szakadt magyar ur, s különben Zrinyinek elég jó szomszédja Ormosdról (Friedau) a szigetre rohant, és annak 10 faluját felégette. Ivánovich Ferencz jalkoveczi, varasdmegyei kuriáját a kőrösi katonák égették fel. Nedelianczot — Ivánovich István birtokát ugyan e megyében, — és Zrinyi zágrábvármegyei Bosjakó nevű várát az ivánicsi őrség látogatta meg és forgatta fel fenekestül. Még a városok falai sem nyujtottak védelmet, és Zrinyi zágrábi házából Erdődy Miklós és emberei függönyöket, tapétákat, czin-edényeket, bort, gabonát ragadtak el: mig a szomszédban, a Turmezőn Svastovich István, a comes, Lomnicáról Bukováczkynak 100 mérő gabonáját vitette el, és egy más birtokáról Jellachich István mindenféle ingóságot, marhákat, mintegy 200 darab birkát hajtott el.

Az nap, melyen Zrinyi lábát Bécsbe tette, nem volt egy talpalatnyi föld sem Horvát-Tótországban, mely a császárnak meg nem hódolt volna [1]).

---

[1]) A már idézett kútfőkön és a titk. levéltárnak több nemü jegyzetein kivül l. Rackinál: Herberstein jelentését april 14. (182. l.) a velenczei tisztek Grimani Ferencz, april 20. 1670. Palma (199. l.), Giustiniani Benedek, Udine apr. 27. 1670. (219. l.) jelentéseit, az ausztriai kamara april 29. (221. l.) a már idézett Relatio confiscationis (556. és kk. ll., és Gualdo Galeazzo Priorato i. h. 89. l.)

Errata.

Pótlás: A 273. lapon e szavak közt: Czeglédy István — volt, olvasandó: kassai református praedicator.

TARTALOM.

Lap

Előszó . . . . . I—X.

I. FEJEZET.

A vasvári békétől a stubnyai szövetségig.

1664. aug. 1666. aprilisig.

A törökháború 3
A vasvári béke 4
Hatása 4
Zrinyi Miklós, »a költő« 6
Zrinyi Péter 10
Viszonyuk az ausztriai házhoz 16
Zrinyi Miklós és a külföld 17
A franczia segitség 18
Lippay György 21
Wesselényi Ferencz 24
Nádasdy Ferencz 29
Viszonya Wesselényi és Zrinyi Miklóshoz 33
Zrinyi Miklós halála 35
Az osztrákház politikája Magyarország iránt 36
I. Lipót 39
Főtanácsosai: Portia herczeg 41
Schwarzenberg, Auersperg, Gonzaga, Trautsohn, Oettingen . 42
Montecuccoli 42
Lobkowitz herczeg 43
A vasvári béke okai 45
A bécsi gyülés 46
Zrinyi Péter a franczióhoz fordúl 49
Gremonville 49
Zrinyi Péter bánná lesz 51
Tervei 51
A törökök dúlásai 53
A magyar katonaság 55

Lap
A német katonaság garázdálkodása 56
Vallásos sérelmek 60
A felvidéki 13 vármegye 62
Báthory Zsófia 64
Az elégületlenek tervei 68
Vitnyédy István 68
Összeköttetése Gremonville-lel 72
Bory Mihály 74
Leszenyei Nagy Ferencz 75
Széchy Mária 77
Wesselényi az elégületlenekhez csatlakozik 80

II. FEJEZET.

A stubnyai összejöveteltől Wesselényi haláláig.

1666. aprilttől 1667. márcziusig.

Lippay halála 82
Szelepchényi György, utódja 82
Zrinyi Péter a felföldre jő 84
A stubnyai szövetség 85
Zrinyi és Wesselényi Gremonvillehez folyamodnak . . . 86
Vitnyédy szövetségi terve 89
Wesselényi török segélyre gondol 91
Apaffy követeket küld 92
Bethlen Miklós és Teleky Mihály 92
Thökölyi István 93
Az erdélyi követek Murányba jönnek 94
Wesselényi Gremonville ellenére Balassa Imrét elfogja . . 95
Nádasdy Wesselényivel szövetséget köt 95
A murányi gyülés 1666. aug. 98
A meghivottak: Csáky Ferencz 98
Szuhay Mátyás 99
Szepessy Pál 101
Titkos tanácskozások 101
Zrinyi felhatalmazást küld Wesselényinek 102
Wesselényi terve a török szövetséget illetőleg 103
Tart Panajottitól 105

Lap
Bethlen és Teleky hazamennek 106
Apaffy Mihály 106
Ballót Törökországba küldi 107
Vitnyédy terve I. Lipót elfogására 108
Wesselényi eltiltja attól 108
Zrinyi megtagadja a kivánt segélyt 108
Wesselényi Zrinyivel Gremonvillet sürgeti 111
Gremonville felkeresi a nádort Bécsben 112
Wesselényi és Zrinyi irnak XIV. Lajosnak 112
Wesselényi, Zrinyi, Nádasdy szövetséget kötnek 1666. decz. 19. 114
Hitlevelek Zrinyi, Széchy Mária és Nádasdy közt 116
Beszterczebányára gyülést határoznak 117
Gremonville nem bizik Nádasdyban 117
A hochaui találkozás 117
Értekezések Gremonville-lel 119
Wesselényi és a lengyel királyné 121
A trencsényi gyülés 123
Hidvéghy Mihály . . . . . » 123
A felvidéki vallási zavarok 124
A pozsonyi gyűlés 125
Forgách Ádám 126
Wesselényi kelletlen helyzete 128
A beszterczebányai nádori szék 129
Vitnyédy is eljő 130
Nádasdy szövetsége az »interessatusokkal« 131
A török ügy 132
Bethlen Miklós levele 133
Utasitás a portai követ számára 134
Wesselényi végrendelkezik 135
Meghal 136

III. FEJEZET.

Wesselényi halálától Bory Mihály haláláig.

1667. apriltől 1668. novemberig.

Nádasdy és Szelepchényi kir. helytartók 138
Nádasdy feladásai 139

Lap
Más hirek az összeesküvésről 140
Az udvar nem figyelmez rájuk 141
Bory helyzete 141
Nagy Ferencz helyzete 142
Nádasdy elégületlen a felvidéki szövetségesekkel 143
Szenthét ügynökéül a felföldre küldi 144
Zrinyi házi bajai 145
Zrinyi és Nádasdy ismét találkoznak Gremonville-lel . . . 146
Zrinyi Tattenbachot megnyeri 147
Balló Törökországban 150
Panajotti árulása 153
Nádasdy megtudja és értesiti a szövetségeseket 154
Apaffy Inczédyt küldi a portára 155
A bécsi udvar könnyen veszi a dolgot 156
Gr. Rottal János 157
Apaffyhoz küldi titkárát 159
Nádasdy a titkárt megraboltatja 160
Békét akar szerezni a felföldön Zrinyi segitségével 162
Ujabb találkozás Gremonville-lel 166
Zrinyi a felföldre megy 1667. végén 167
Tervei 168
Zrinyi Rákóczynál 169
Bochkay István 169
Zrinyi és a lengyelek 172
Zrinyi Dunáninnen jár 173
Bécsben a velenczei követségnél megfordul 174
Széchy Mária és emberei izgatnak Nádasdy ellen; okaik . . 175
Nádasdy és az udvar 177
Nádasdy és a protestansok 180
Nádasdy »Oratio«-ja 183
»Elmélkedései« 188
Inczédy Törökországban hiában jár 193
A franczia és lengyel segély reménye is meghiusul 194
Huzalkodás Széchy Mária és Nádasdy közt 195
Zrinyi ismét a felföldre jő (1668. jun.) 196
A stubnyai találkozás 197

Lap
Határozatai 197
Nádasdy aggodalmai 199
Bory kétszinü játéka 199
A szendrei gyülés (aug. 18.) 200
Végzései 202
Nádasdy magaviselete 202
Boryék tervei 203
Fekete László árulása 205
Barkóczy István feljelentése 207
Szelepchényi véleménye 208
A ministerek nem akarnak tenni semmit 209
Határozatuk 210
A körmöczi pénz felverése meghiusúl 211
Bory és Nagy Ferencz tervei 213
Kende Apaffyt hiában sürgeti segély végett 214
Bory — Széchy Mária beleegyezésével — felfedi az összeesküvést Rottalnak 215
Bory meghal 219
A franczia kormány minden segélyt megtagad 219

IV. FEJEZET.

Bory Mihály halálától Nádasdy kibéküléséig az udvarral.

1668. nov. 1699. deczemberig.

A magyar főurakat Bécsbe hivják 220
Nádasdy Rottallal ellenkezik 220
A gyülés eredménytelenül szétoszlik 221
Zrinyi jelentést tesz Rottalnak, hogy a török szövetségre szólitá 222
Az udvar felhatalmazza további érintkezésre 223
Széchy Máriát Rottal Bécsbe hivja 224
Széchy Mária felküldi az összeesküvés leveleit Bécsbe . . . 225
Az ország helyzete 227
Nádasdy a felső megyék panaszát támogatja 228
Eperjesi commissio 230
Rottal igyekszik megnyerni Nagyot 230
Rottal és Zrinyi 231

Lap
Zrinyi még a külföldben bizik 232
Rottal a commissiora megy 233
Rákóczy Ferencz Zrinyivel XIV. Lajoshoz fordúl 234
Zrinyi kibékiti a protestánsokat Rákóczyval 236
Az eperjesi gyülés kezdete 238
Vitnyédy, és 239
Hidvéghy szerepe 240
Nehézség a városok czimezése miatt 240
A rendek kedvezőtlen hangulata 243
A gravamenek 243
A rendek kérdése: mi oka a béke káros következményeinek? 246
Rottal válasza 247
Hiában igyekszik a rendeket a commissio elismerésére birni . 248
A rendek megszakitják a tárgyalásokat 251
A gyülés eredmény nélkül eloszlik 252
Rottal Nádasdyn akar boszut állani 254
Zrinyi a károlyvárosi generalatust keresi 254
Rottal Nádasdy ellen felhasználja és vallomást vesz ki belőle 255
A császár bocsánatát számára kieszközli 256
Rottal vádjai Nádasdy ellen 256
Az udvar nem bántja Nádasdyt 259
Zrinyi, Mihály lengyel király házasságát egy osztrák herczegnővel akadályozni akarja 261
Frangepán Ferencz 261
Zrinyi utasitása lengyelhoni követe számára 263
Bargigli Ferencz 264
Bécsi gyűlés (1669. julius) 265
Eredménytelenül szétoszlik 267
Zrinyi beszédei 268
Haragosan távozik Bécsből 269
Frangepán Katalin Bécsben 270
Bargigli Lengyelországban 270
Frangepán Katalin a felföldön 271
A felföldi protestansok Czeglédyt Erdélybe küldik . . . 273
Apaffy Rozsnyayt kiküldi a portára 274

Lap
A felvidékiek Nagy Ferencz által Zrinyit sürgetik: forduljon a törökhöz 275
Zrinyi a török elleni háborura gondol 276
Bukováczky 277
Ráveszi Zrinyit, hogy Törökhonba küldje 279
Nádasdy aggodalmai 280
Megbizza Donellan Miklós augustinianust, hogy vallomást tegyen 282
Donellan egy emlékiratot szerkeszt 283
Nádasdy a felség lábaihoz borúl 286
A császár Lobkowitzra bizza ügyét 286
Hocher Pál 286
A titkos tanács határozata Nádasdy ügyében 288
Nádasdy Lobkowitz felhivására egy uj nyilatkozatot ad be . 289
Leopoldnak semmitmondó válasza 290

V. FEJEZET.

A felvidéki mozgalom kezdetétől Zrinyi bukásáig.

1669. nov. 1670. aprilisig.

Pálffy Tamás kanczellárrá lesz 292
A dunáninneni megyéket a török zavarja 294
A körmöczbányai gyülés nov. 28. 295
A protestánsok török segélyre várnak 297
Fegyverkeznek és pénzt gyüjtenek 298
Rákóczy Ferencz helyzete 299
Zrinyiné hazamegy 300
A protestánsok Apaffynál sürgetnek segélyt 300
Az udvar aggodalmai 301
Montecuccoli véleménye 302
A kormány fegyverkezni kezd 303
Megdorgálja a magyarokat 304
A kassai gyülés 306
A breznóbányai gyülés jan. 28. 309
A kormány Beszterczebányára uj gyülést hirdet a Dunáninneni és 13 vármegyének 310
A dunáninneniek beszterczebányai gyülése febr. 24. . . . 311

Lap
Vitnyédy halála 311
Rozsnyay Kandiában 312
Bukováczky Salonikiban 313
Bukováczkyt a szultán Kandiába küldi 315
Casanova hirt vesz az összeesküvésről 316
Bukováczky Kandiában 317
A nagyvezér Bukováczkyt és Rozsnyayt elküldi 318
Bukováczky semmitmondó válaszszal, de reményteljesen haza-
indul 319
Casanova tüzetesebb jelentést tesz Bécsbe 319
Gyanú Zrinyi és Frangepánra 321
Frangepán haragudván az udvarra, Zrinyihez csatlakozik . 322
Frangepán Orfeus rokona szintén 323
Zrinyi ir Lobkowitznak 323
Kollonics és Zichy közbenjárását kéri 325
Bukováczky a horvát határra jő és beüzen Zrinyinek . 326
Frangepán levele Csolnicshoz (marcz. 9.) 327
Zrinyi fegyverkezik 328
Ángyát elküldi Csáktornyáról (marcz. 12.) 329
Potolt akarja megtámadni 329
Megkisérti Kapronczát és az oláhokat 330
Érintkezése a kanizsai törökökkel 331
A Frangepánokat Horvátországba, Bargiglit Velenczébe küldi 333
Rémülés Belső-Ausztriában 333
Tattenbach helyzete 334
Találkozást keres Zrinyivel 335
Zrinyi lovászmesterét, Lahn Rudolfot, küldi hozzá . . . 336
Tattenbach figyelmezteti Zrinyit a németek készületeire . . 337
Zrinyi sürgeti Frangepánt 337
Ír a velenczei franczia követnek és a mainzi érseknek . . 338
Némely interessatusnak és Rákóczynak 339
A beszterczebányai gyülés 340
A jelenlevők 341
Nagy Ferencz is eljő, közeledve Nádasdyhoz 343
A rendek elégületlensége 344
Zaj a czimezés miatt 345

Lap
A rendek kérdést intéznek, kik légyenek a biztosok? . . 346
Mik utasitásaik? 347
Nádasdy érzelmei, Zrinyi sikerét hallván 347
A rendek megszakitják a tárgyalást a biztosokkal 349
Széchényi a biztosok nevében hiában akarja őket megbékiteni 350
A gyülés eloszlik 351
Nagy Ferencz nem bizik Zrinyi sikerében 352
Zrinyi békés megoldásra hajlik 352
Forstall Mark 352
Borkovich Márton, zágrábi püspök 353
Zrinyi közbenjáróúl Bécsbe küldi 353
Borkovich Bécsbe megy 354
Tanácskozmány Lobkowitznál marcz. 19. 355
A miniszterek időt akarnak nyerni, hogy Zrinyi megsemmisitésére elkészülhessenek 356
Lipót meglepetése 358
Ir Borkovich és Zrinyinek 359
Zrinyi Forstallt Bécsbe küldi feltételekkel 359
Borkovich és a gréczi haditanács engedékenységet tanácsolnak 361
Erdődy pénzt kap az udvartól Zrinyi ellen fellépni . . . 362
Különböző hirek a közönségben 362
Forstall Bécsben menti Zrinyit 363
A ministerek nem akarnak kegyelmet Zrinyi számára . . 364
Zrinyit hivatalától megfosztják, fejére jutalmat tüznek . . 365
Spankau ellene fővezérré neveztetik 366
Utasitása 366
Forstall nem bocsáttatik a császár elé 367
Tattenbach elfogatik 367
Forstall aggodalmai 367
Lobkowitz és Hocher elaltatják 368
Lobkowitz általa biztatólevelet küld Zrinyinek 369
Zrinyi és Sárkány János 370
Horvátországi hangulat 371
Frengepán Ferencz Zágrábban 371
Brezoviczán gyülést tart 373
Beszéde 373

*

Lap
Turmező ellentállásra készül 374
A felkelők a Száván császári élelmet fognak el 375
Bukováczky a báni végvidéken 376
Herberstein Károlyvárosból Frangepán ellen indul . . . 377
Frangepán ellentállás nélkül Zágrábba, majd Zrinyihez fut . 377
Hívei meghódolnak Herbersteinnak 378
Bukováczki török földre hátrál 379
Zrinyi Péter és F angepán a kanizsai basához küldenek segitségért 379
Zrinyi Péter kétségbeesése 380
Tomasit a budai basához küldi 381
Ir Borkovichnak, ki tanácsolja neki, menjen Bécsbe . . . 381
Forstall visszajön 382
Zrinyi és Frangepán meghódolnak a császárnak 382
Zrinyi levele a felséghez 382
Frangepán levele 383
Forstall Zrinyi fiát Bécsbe viszi 384
A kormány csak feltétlen meghódolás és várainak átadása esetében hajlandó Zrinyinek kegyelmet adni 387
Forstall igéri, hogy azt kieszközli Zrinyitől 389
Frangepán megtérését nem reményli 390
Forstall visszamegy Zrinyihez 391
Spankau megkezdi hadmüveleteit 391
Zrinyi és Frangepán Spankau elől Forstall után Bécsbe menekülnek 391
Bécsbe érkeznek 394
Csáktornya kaput tár Spankaunak 395
Breiner, Czindery György támogatásával, megveszi Légrádot 396
A németek rablásai 397
Herberstein a Kulpán túli jószágokat foglalja el 398
Frangepán Orfeus, Ferencz nejével Olaszhonba menekül . . 399
Herberstein ellentállás nélkül elfoglalja a Tengermelléket . . 400
A császáriak dulásai 400

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA